

A

948,778

ประชุมพงศาวดาร

เล่ม ๕

Prachum phongsāwadān

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕

(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๓
พิมพ์ครั้งที่ ๓,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๖

องค์การฯ
องค์การฯของคุรุสภา

ศึกษานิเทศก์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1805

GRAD

DS

562

-PCC

V-5

in hr

Dr. B. B. B.
G. P. P.
J. E. A. 1

ร-31-91

คำนำของบรรณาธิการชุด

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์ สำหรับคนคว่ำทาง
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทยแล้ว หนังสือชุดประชุม
พงศาวดารเป็นหนังสือที่ให้ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวม
เรื่องเก่า ๆ ทมสัระและคำอธิบายของภูมิความรู้ในวิชาดังกล่าว
ไว้โดยละเอียด หนังสือชุดนี้เริ่มพิมพ์เป็นภาคแรก เรียกว่า
ภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้พิมพ์ต่อมาจนถึงภาค
ที่ ๗๓ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นระยะเวลาถึง ๓๐ ปีเศษ และ
ในขณะนั้นยังมีพิมพ์ภาคอื่น ๆ ต่อ ๆ มาอีกหลายภาค ส่วนมาก
มักจะเป็นภาคละ ๑ เล่ม นอกจากภาคที่ ๖ และภาคที่ ๖๗
มีภาคละ ๒ ตอน ๆ ละ ๑ เล่ม เนื่องด้วยหนังสือชุดประชุม
พงศาวดารนี้เป็นหนังสือ และพิมพ์มาแล้วเป็นเวลาช้านาน
ทำให้กระดาษกระจ่าย หาด่านไต่ยากในยามต้องการ ทั้งหาผล
จะลงทุนพิมพ์รวมเป็นชุดไต่ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ใน
ท้องตลาดจึงสูงจนจนทนทนวัน ชุดหนึ่งถึง ๑๐,๐๐๐ บาท
คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือของครุสภา มีความประสงค์จะ
รวบรวมพิมพ์หนังสือนี้ ราคาพอสมควร สำหรับให้นักศึกษา
ผู้สนใจในวิชาการไต่หาข้ออ่านไต่สะดวก จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

เหตุที่ทรงมีหนังสือชดประชมพงศาวดารนี้ เนื่องมาจาก
 สมเด็จพระพนวสาขยยกาเจ้า เมื่อครั้งทรงเป็นสมเด็จพระ
 พระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระมาตนา มีรับสั่งให้กรรมการ
 หอสมุดวชิรญาณรวบรวมหนังสือชน เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศล
 ในงานศพ หม่อมเจ้าคนยวรรช ท.จ. เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๑
 มีพระประสงค์จะให้เป็นกศลสาขารณประโยชน์ คณะกรรมการ
 หอสมุดเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยนั้นมีผู้เอาใจใส่ในการศึกษา
 ไยราณคดี มีพงศาวดารเป็นต้น ตามพระราชนิยมของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบาก
 ของผู้ศึกษามอชย ด้วยจะหาหนังสือตรวจสอบไต่ยาก เพราะ
 หนังสือพงศาวดารและตำนานเก่า โดยมากยังมีตีพิมพ์ชนบ้าง
 พิมพ์แล้วแต่จำหน่ายหมดไปเสียแล้วบ้าง บางที่ทพอจะหาได้ก็
 เป็นฉบับที่ชำรุดคลาดเคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจ
 สอบศึกษาไปเสียบ้าง ความต้องการหนังสือพงศาวดาร และ
 ตำนานเก่าที่เช่นฉบับที่งมีแก่ผู้ศึกษาอยู่ทั่วไป ด้วยเหตุผลดัง
 กล่าวมาแล้วนั้น จึงได้จัดให้พิมพ์หนังสือชดประชมพงศาวดาร
 ภาคที่ ๑ ขึ้น ใน พ. ศ. ๒๔๕๑ ดังกล่าวแล้ว และได้พิมพ์
 ภาคอื่น ๆ ต่อมาเป็นลำดับ

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ สมเด็จพระเจ้า-
 บรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงรวบรวมเรื่องส่วน
 มากของหนังสือชุดนี้ไว้โดยคำนึงถึงประโยชน์ของ
 หนังสือประชุมพงศาวดาร ซึ่งในขณะนั้นพิมพ์แล้วเพียง
 ๔ เล่ม ว่า “ในเวลาที่จะแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี
 ข้าพเจ้าต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดาร มาอาศัย สอบสวนอยู่
 เสมอไม่ใคร่ขาด จนรู้สึกว่หนังสือพวกนี้ช่างมีประโยชน์เสีย
 จริง ๆ หากไม่มีหนังสือประชุมพงศาวดารไว้ให้หยิบตรวจตรา
 ใ้ได้ง่าย ๆ การแต่งหนังสือเรื่องโบราณจะช้าและลำบากมิใช่
 น้อย” ขณะหนังสือประชุมพงศาวดารชุดนี้ม อย่มากมาย
 หลายเล่ม ประโยชน์ที่ศึกษาได้บริบทมากจน แต่คงกล่าวมา
 แล้วว่ายังมีใ้พิมพ์ใหม่เป็นชุด และหาอ่านใ้ยาก
 ครุสภารังใ้ใ้พิมพ์

ในการพิมพ์คราวนี้ ไ้พิมพ์ตามขนาดหนังสือชุดภาษา
 ไทยของครุสภา ซึ่งมีความหนาประมาณเล่มละ ๒๐-๒๕ ยก
 แต่ประชุมพงศาวดารเดิม มีขนาดไม่เท่ากัน หนาข้างข้างข้าง
 ฉะนั้นประชุมพงศาวดารของครุสภาเล่มหนึ่ง ๆ อาจประชุม
 พงศาวดารเล่มเดิมไว้ใ้หลายภาค หรือภาคหนึ่ง ๆ ฉบับเดิม
 อาจแยกออกเป็นสอง หรือ สาม เล่มตามขนาดของครุสภาใ้ใ้

อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการค้นคว้า ประชุม
พงศาวดารของครุสภาแต่ละเล่มจะบอกไว้ด้วยว่า เป็นประชุม
พงศาวดารฉบับเดิมภาคที่เท่าไร เช่น

ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑

(ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ตอนต้น)

๗๒๒
เป็นต้นจน

คำนำ

เรื่องตำนานของหนังสือพงศาวดารไทยรบพม่า
เกมพระไพโรสถ์สถาพร (ของเทียน สุพินทุ) ได้สำเนา
หนังสือพงศาวดารพม่าฉบับหลวง เรียกว่า “เรื่องมหाराชวงศ์
ฉยข่อแก้ว” มาจากเมืองพม่า ข้าพเจ้าขอให้พระไพโรสถ์
กับมอต่อแปลตรงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศสยามมาอ่าน เห็น
เป็นเรื่องทำสงครามกับไทยเป็นพัน แต่ได้ความรู้เหตุผลตลอด
จนรายการเพิ่มเติมจนแปลกกับที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดารไทย
หลายแห่ง ข้าพเจ้าจึงลองเก็บเนื้อความเรื่องไทยรบกับพม่าอัน
ปรากฏในหนังสือพงศาวดารทั้งสองฝ่าย เรียบเรียงพิมพ์เป็น
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖ ให้นายพลโท พระยาภาณุโฆ
ราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร) พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็มี
ผู้ชอบอ่านกันมาก ครนต่อมาข้าพเจ้าได้พบหนังสือจดหมายเหตุ
ของโบราณในประเทศจีน และได้จัดทำหมายเหตุฝรั่งเพิ่มเติมมา
จากต่างประเทศอีกหลายเรื่อง ทราบเรื่องพงศาวดารตอนท
ไทยรบกับพม่าแปลกออกไปอีกหลายอย่าง ที่เกี่ยวข้องการเมือง
เป็นเรื่องสำคัญในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ข้าพเจ้า
คิดเห็นว่าเรื่องราวที่พบใหม่ไทยเรายังไม่รู้กันโดยมาก จึงได้

รอนหงส์สี่ประชมพงศาวดารภาคที่ ๖ ออกแต่งใหม่ให้ความ
 บริบูรณ์โดยพิสดาร เรียกว่า “พงศาวดารเรื่องเรารบพม่า”
 แบ่งเป็น ๒ ตอน พระเจ้ายาเชษฐาธิราชเจ้าแห่งเพชรบุรี
 โยอินทรบริบทตอนที่ ๑ อันว่าด้วยเรื่องไทยรบกับพม่าเมื่อกอง
 กรงศรีอยุธยาเป็นราชธานีไปพิมพ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วงศ์ทรงบริบทตอนที่ ๒ อันว่าด้วยเรื่อง
 ไทยรบกับพม่าเมื่อกองธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ไปพิมพ์ พิมพ์
 ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ ทั้ง ๒ เล่ม

ฉบับที่พิมพ์ใหม่ครั้งนี้ ข้าพเจ้าแกขอให้เรียกว่า
 “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” และให้นับเข้าในประชม
 พงศาวดารเป็นภาคที่ ๖ แทนที่เรื่องเดิมซึ่งใคร่เสียเมื่อดัง
 เรื่องนั้นแทน ส่วนถ้อยคำสำนวนในหนังสือฉบับนี้ ก็ได้
 ทรวางแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าฉบับพิมพ์ครั้งแรก ด้วยเมื่อพิมพ์ครั้ง
 นานพอแต่งแล้วกริบส่งไปพิมพ์เพื่อจะให้ทันงาน ไม่มีเวลาพอ
 จะตรวจตราได้ถ้วนถี่

อนึ่งหนังสือเรื่องนเมอพิมพ์ครั้งแรกข้าพเจ้าทราบว่ามี
 ข้อบกพร่องมากเป็นทวารมากกว่าเป็นพลเรือน บางทีจะเป็นเพราะ
 พวกพลเรือนเห็นชื่อเรื่องก็เข้าใจเสียว่าเป็นหนังสือแต่งแต่การ
 รบพุ่ง อันเป็นประโยชน์ในทางความรู้ของมันเป็นทวาร ข้าพเจ้า

ก

จึงขอแจ้งความให้ทราบในทันทีว่าข้าพเจ้าตั้งใจแต่งหนังสือ
 เรื่องนี้ให้เป็นประโยชน์ในทางความรู้พงศาวดารเป็นสำคัญ ใน
 หนังสือเรื่องนี้มีคดีทางการเมืองฝ่ายพลเรือนอยู่ด้วยแต่ต้นจน
 ปลาย ใครอ่านถึงจะเป็นทหารหรือพลเรือนก็คงจะได้ความรู้
 เรื่องพงศาวดารสยามซึ่งยังไม่ปรากฏในหนังสือเรื่องอื่นม
 อยู่มาก

กิ่ง ๒๖ ๒๕๓๖

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

สารบัญ

	หน้า
อธิบายเหตุการณ์ไทยรบกับพม่า	๑
แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช	
สงครามครั้งที่ ๑ คราวพม่าตีเมืองเชียงใหม่	๗
แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ	
สงครามครั้งที่ ๒ คราวสมเด็จพระศรีโยทยชาตคชข้าง	๑๓
สงครามครั้งที่ ๓ คราวรบกันด้วยเรื่องช้างเผือก	๓๐
แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช	
สงครามครั้งที่ ๔ คราวเสียกรุง ฯ แก่พระเจ้าหงสาวดี	๕๐
แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช	
สงครามครั้งที่ ๕ คราวสมเด็จพระนเรศวร	
ประกาศอิสระ	๗๗
สงครามครั้งที่ ๖ คราวรบพระยาพลสัมทเมืองสุพรรณ	๑๑๔
สงครามครั้งที่ ๗ คราวรบพระเจ้าเชียงใหม่	
ที่ข่านสระเกศ	๑๑๗
สงครามครั้งที่ ๘ คราวพระเจ้าหงสาวดีล้อมกรุง ฯ	๑๒๗

แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สงครามครั้งที่ ๙	คราวพระมหาอุปราชายกมา ครั้งแรก	๑๓๘
สงครามครั้งที่ ๑๐	คราวสมเด็จพระนเรศวรชนช้าง	๑๔๒
สงครามครั้งที่ ๑๑	คราวไทยตีเมืองทวาย เมือง ตะนาวศรี	๑๕๙
สงครามครั้งที่ ๑๒	คราวสมเด็จพระนเรศวรได้ หัวเมืองมอญ	๑๖๙
สงครามครั้งที่ ๑๓	คราวสมเด็จพระนเรศวรตีเมือง หงสาวดีครั้งแรก	๑๗๓
สงครามครั้งที่ ๑๔	คราวสมเด็จพระนเรศวรตีเมือง หงสาวดีครั้งที่ ๒	๑๗๖
สงครามครั้งที่ ๑๕	สงครามครั้งที่๑๓ของสมเด็จพระ นเรศวร	๑๙๙

แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ

สงครามครั้งที่ ๑๖	คราวพม่าตีเมืองทวาย	๒๑๑
สงครามครั้งที่ ๑๗	คราวพม่าตีเมืองเชียงใหม่	๒๓๒

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

สงครามครั้งที่ ๑๘	คราวพม่าตีเมืองทวาย	๒๓๘
-------------------	---------------------	-----

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สงครามครั้งที่ ๑๙	คราวไทยตีเมืองเชียงใหม่	๒๖๑
-------------------	-------------------------	-----

สงครามครั้งที่ ๒๐	คราวรบพม่าตีเมืองไทรโยค	๒๗๒
-------------------	-------------------------	-----

สงครามครั้งที่ ๒๑	คราวไทยตีเมืองพม่า	๒๗๘
-------------------	--------------------	-----

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖

อธิบายเหตุการณ์ไทยรบกับพม่า

ตามเรื่องราวที่ปรากฏมาในพงศาวดาร เมื่อกองศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไทยได้ทำสงครามกับพม่า ๒๔ ครั้ง ต่อมาถึงเมื่อกองธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ได้ทำสงครามกับพม่าอีก ๒๐ ครั้ง รวมเป็น ๔๔ ครั้งด้วยกัน ในจำนวนสงครามที่ว่ามานี้ ฝ่ายพม่ามาบุกกรุยไทยบ้าง ฝ่ายไทยไปบุกกรุยพม่าบ้าง จะว่าด้วยพม่ามาบุกกรุยไทยก่อน การสงครามที่พม่ายกมาตีเมืองไทยรบกันเป็นยุคใหญ่แต่ ๒ คราว คือ เมื่อบรบกับพระเจ้าหงสาวดี ๓ องค์ติด ๆ กัน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๘๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนตลอดแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นระยะเวลา ๕๗ ปี คราว ๑ และมารบกับพระเจ้าอังวะ ๓ องค์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกทัศที่กรุงศรีอยุธยา มาจนตลอดแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในกรุงรัตนโกสินทร์เป็นระยะเวลา ๕๐ ปี อีกคราว ๑ แต่ที่วาระระยะเวลา ๕๗ ปีและ ๕๐ ปีนั้น หมายความว่าตั้งแต่แรกเริ่มรบ

กันจนขยเริงททำสงครามกันใญคนันรวมทงเวลาว่างระหว่าง
สงคราม บางทมีคราวละหลาย ๆ ปี ทาไ้รบกันทุกจำนวนบ่ท
ว่ามานันไม

อนงชาวเรวมักเข้าใจกันมาแต่ก่อนโดยมาก ว่าเมือ
คราวรบศกพระเจ้าหงสาวคินนไทยรบกับมอญ เพราะเมือ
หงสาวคิเป็นราชธานีของรามัญประเทศก็เชือว่าพระเจ้าหงสาวคิ
เป็นมอญ แต่ความจริงมิใช่เชือนัน พระเจ้าหงสาวคิทมารบ
กับไทยเป็นพม่าทุกองค้ ทันวงศ์อยู่เมืองตองอู ครังนั้นปราบ
ปรามไ้ทงประเทศพม่ารามัญรวมไว้ในราชอาณาจักรอัน เกี่ยว
กัน ทังเมืองหงสาวคิเป็นราชธานี จึงไ้ปรากฏพระนามว่า
พระเจ้าหงสาวคิทง ๓ องค้ แต่ส่วนชนชาติมอญนั้นทาไ้
ปรากฏว่าเคยเป็นศัทรกับไทยโดยลำพังไม ท่มอญมารบพุ่งกับ
ไทยคราวใด ก็โดยถูกพม่าบังคับให้มาในเวลาตกอยู่ในอำนาจ
พม่า ถ้าไ้โอกาสเมือใดมอญก็กลับเป็นศัทรพม่า บางททน
พม่ากคชไมไหวก็พากันหนีมาอาศัยไทย เป็นมาแต่โบราณ
อย่างน

แต่ทว่ามอญเป็นต้นเหตุและเป็นปัจจัย ในการ สงครามท
พม่ามารบกับไทยแทบทุกคราว เพราะภูมิประเทศของไทยและ

ไทยรบพม่า

พม่าอยู่ห่างไกลกัน มีรามัญประเทศของพวกมอญคั่นอยู่กลาง
ตอนข้างใต้ ค่อยขึ้นไปข้างตอนเหนือเมืองพม่าข้างทางหนีกออกไป
ไปด้วยประเทศลานนาไทย คือมณฑลพายัพเมื่อยังเป็น
อิสระคั่นอยู่ชั้น ๑ แล้วยังมีแคว้นแคว้นของพวกไทยใหญ่ซึ่ง
เรียกว่า เงี้ยว หรือ ฉะเชิง คั่นออกไปอีกชั้น ๑ พันไปแล้ว
จึงถึงประเทศพม่า เพราะฉะนั้นถ้าหากว่ามอญมีกำลังตั้งบ้าน
เมืองเป็นอิสระอยู่ใต้ตราขโค ก็ไซ้วิถีที่ไทยกับพม่าจะเกิดรบ
พุ่งกัน เพราะฝ่ายใครจะไปรบก็จะต้องเข้ากับมอญหรือคั่นเมือง
มอญเอาเป็นที่มั่นและเป็นทางเดินให้ไต่กัน จึงจะยกทัพไปถึง
แดนอีกฝ่าย ๑ ใต้ ส่วนไทยแต่เดิมมาไม่มีกิจจะไปช่วย
มอญรบกับพม่า และไม่มีเหตุที่จะไปคั่นเมืองมอญ เพราะเมือง
ไทยกับเมืองมอญต่างบริบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและอยู่
ร่มทะเล มีทางไปมาค้าขายกันนานาประเทศได้สะดวกอย่าง
เคยวัน แคนทศตคตอกันก็มีเทือกเขาขึ้นเขต ไทยไม่มีเหตุที่
จะเป็นอริกับมอญทั้งในการแสวงหาผลประโยชน์ และด้วยเรื่อง
เขตอาณาเขตแดนกันทั้ง ๒ สถาน แต่ทางพม่ากับมอญไม่เช่น
นั้น ประเทศพม่าอยู่ข้างเหนือ ประเทศรามัญอยู่ข้างปากน้ำ
เขตแดนคั่นคั่นในทิวมดน้ำแม่น้ำเดียวกัน ทั้งแม่น้ำแควรวกและ

แม่น้ำสะโตง แผ่นดินพม่าก็ไม่บริบูรณ์เหมือนแผ่นดินรามัญ
 จะไปมาค้าขายทางทะเลถึงนานาประเทศก็จำต้อง อาศัย ผ่าน ไป
 ในเมืองมอญ เพราะภูมิประเทศเป็นเช่นว่ามานี้ เหตุที่ระก่อก่อกเกิด
 การเป็นอริกัน ในระหว่างพม่ากับมอญจึงมักมีอยู่เสมอ ไม่ขาด
 เพราะฉะนั้นเวลาพม่ามอญมีกำลังอยู่ด้วยกัน จึงทำศึกสงคราม
 ชัยเคียวกันมาทุกกาลสมัย ทั้งปรากฏในเรื่องราชาธิราชนั้น
 เป็นทัน แต่ข้างกายเกิดบรูษพิเศษ ชน เป็นใหญ่ใน พวกพม่า
 มีอำนาจปราบปรามประเทศที่อยู่ใกล้เคียงเอาไว้ได้ ในอำนาจ
 พม่าทั้งหมด อาณาเขตพม่าก็มาติดต่อกับแดนเมืองไทย เป็น
 เช่นนั้นเมื่อใดการสงครามก็ขึ้นเกิดมาลงเมืองไทย เพราะพม่า
 ใต้โอกาสที่มีกำลังมากมาย และได้อาศัยเมืองของมอญเป็นที่
 มั่น แล้วจึงยกมาบุกรุกตีเมืองไทย ฝ่ายไทยจึงต้องเสียเปรียบ
 พม่า เพราะต้องต่อสู้ในเวลาพม่าใต้กำลังของประเทศอื่น ๆ มา
 สมทบทัมเทเอาไทยพวกเดียว ด้วยเหตุนี้จึงได้เสียกรุงศรี-
 อโยธยาถึง ๒ ครั้ง

แต่พม่าไม่สามารถจะปราบปรามเอาไทยไว้ในอำนาจได้
 เหมือนกับชาวประเทศอื่น พอไทยถูกพม่าทำยับเยินแล้ว ในไม่
 ช้าคงเกิดมีวาระบรูษชนเป็นใหญ่ในพวกไทย สามารถจะควบคุม
 คนน้อยรบพุ่งเอาชัยชนะคนมากได้ด้วยปรีชากล้าหาญ กลับ

ตั้งเมืองไทยเป็นอิสรภาพได้อีก แต่ณั้พม่าพยายามมาปราบ
 ปราบสักเท่าใด ๆ ก็มีแต่พ่ายแพ้กลับไป จนกระทั่งไทยสามารถ
 ไปขุดรุกตเมืองพม่าข้างเมืองโค การสงครามก็เข็นสนเรอง รูป
 การสงครามที่พม่ายกมาตีเมืองไทย ในยุคใหญ่ เช่น ทำนอง
 ๒ ครั้งด้วยกันดังกล่าวมาทั้ง ๒ คราว เพราะฉะนั้นจำนวน
 ศักทพม่ายกมาตีเมืองไทยทั้ง ๒ คราวนั้น จะเห็นได้ว่าพม่า
 มีชัยชนะไทยแต่ ๔ ครั้ง ที่พม่าแตกพ่ายแพ้ไทยไป หรือ
 ต้องเลิกทัพกลับไปโดยทำไม่สำเร็จได้ตั้งประสงค์รวมถึง ๑๘
 ครั้ง นอกจากสงครามยุคใหญ่ ๒ คราวที่กล่าวมา พม่าเป็น
 มาตีหัวเมืองชายแดนโดยตามक्रमมอญเข้ามาข้าง มาปล้น
 ทรัพย์จับเชลยบ้าง มาชิงเมืองเชียงใหม่บ้าง ก็เสียทีแพ้ไทย
 ไปทุกครั้ง

คราวนี้จะว่าด้วยการสงครามที่ฝ่ายไทยไปขุดรุกรบ พม่า
 ซ้ำพเจ้าไค้กล่าวอธิบายมาแล้ว ว่าถ้าโดยปรกติพม่ากับไทยใช้
 วิสัยที่จะต้องรบกัน สงครามเกิดขึ้นเพราะพม่าไค้เมืองมอญ
 แล้วจึงเลยมาตีเมืองไทย เพราะเหตุนี้การสงครามที่ไทยไป
 ขุดรุกรบพม่า ถึงไปทำพม่าก่อน ก็เป็นการคอบแทนทัพพม่ามา
 รบไทยทุกคราว เว้นแต่คราวไปตีเมืองพม่าเมื่อในรัชกาลที่ ๓

และที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้น ความเรื่องที่ปรากฏมาใน
พงศาวดาร การสงครามเกิดขึ้นเพราะไทยไปรบพม่าก่อนมี
๑๖ ครั้ง คือ รบเพื่อจะขับไล่พม่าไปเสียจากแดนไทย ๗ ครั้ง
ไปตีเมืองพม่า ๙ ครั้ง

การที่รบขับไล่พม่าไปเสียจากแดนไทยนั้น เพราะเวลา
เมื่อพม่ายกมาตีกรุงศรีอยุธยาครั้งพระเจ้าทรงสาวกคือ ครั้ง
พระเจ้าอู่วะกัตติ อาณาเขตลานนามีเชียงใหม่เป็นต้น ถึงชาว
เมืองเป็นชนชาติไทยก็จริง แต่ในสมัยนั้นยังมีใครรวมเป็น
ชนหนึ่งอันเกี่ยวกันกับพวกไทยข้างฝ่ายใต้ จึงต้องตกเป็นเมือง
ชนของพม่าอยู่ถึง ๒ คราว กองทัพพม่าได้อาศัยเสบียงอาหาร
และพาหนะเมืองเชียงใหม่จึงตีกรุงศรีอยุธยาได้ เวลาไทย
จะกลับตั้งตัวเป็นอิสระต้องรบพุ่งขับไล่พม่าในเมืองไทยทางฝ่าย
ใต้ไม่เท่าไร ที่ต้องรบพุ่งมากนั้นเพื่อจะขับไล่พม่าไปเสียจาก
อาณาเขตลานนา เพราะถ้าพม่ายังเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองเชียงใหม่
คราวใด ก็ยังอาจจะมาตีเมืองไทยได้สะดวกอยู่คราวนั้น จะ
ปล่อยไว้ไม่ได้ กว้ยเหตุนี้จึงต้องรบพุ่งชิงเมืองเชียงใหม่กับ
พม่า ครั้นไทยมีชัยชนะขับไล่พม่าไปจากอาณาเขตลานนาได้
หมด ก็ได้ประเทศลานนามาเป็นสิทธิ์ของไทย เพราะฉะนั้นการ

ไทยรบพม่า

ทรพม่าทางเมืองเชียงใหม่จึงเป็นการแผ่อาณาเขต ไทยข้างฝ่ายใต้ให้ใหญ่ยิ่งกว่าเมื่อก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าด้วยอีกสถาน ๑

แต่การที่ไทยไปตีเมืองพม่าคอยแทนข้างนั้น ถ้าจะเปรียบกับพม่ามาตีเมืองไทย ไทยเสียเปรียบพม่ามากนัก ด้วยพม่าตีเมืองไทย ในเวลาเมื่อพม่ากำลังมากกว่า ปรกติตั้งหลายเท่าทุกคราว แต่เวลาไทยได้โอกาสไปตีเมืองพม่าข้าง เฉพาะเป็นเวลาแรกก่อสร้างสร้างตัว เมืองบ้านเมืองยับเยินยับเยินเสียก่อนแล้ว ด้วยเหตุจนถึงมีจอมพลและแม่ทัพ นายกอง ตลอดจนพลไพร่เข้มแข็งในการศึกสักเพียงใด จำนวนพลเมืองก็ย่อมน้อยกว่าเมืองบ้านเมืองยังบริบูรณ์ กำลังไทยจึงไม่พอที่จะปราบปรามเอาประเทศพม่าไว้ในอำนาจได้ ในครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เพียงหัวเมืองมอญมาเป็นของไทยเกือบหมด และกองทัพไทยได้ขึ้นไปถึงลัทธิราชธานีของพม่าหลายครั้ง เพราะประจวบกับเวลาราชวงศ์พม่าไม่ปรองดองกัน แต่ในคราวพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พม่ากำลังบริบูรณ์ไม่แตกร้างระส่ำระสายดังคราวก่อน เป็นแต่มาแพ้ไปจากเมืองไทย ไทยจึงไม่สามารถจะตีเอาบ้านเมืองในเขตแดนพม่ามาเป็นของไทยได้ ได้แต่หัวเมืองประเทศราชลือเลื่องสิบสองปันนาข้างฝ่ายเหนือ

มาเป็นของไทยในครั้งนั้นเป็นอันมาก นอกจากใน ๒ ยุคที่กล่าวมา เมื่อไทยรบกับพม่าในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ไปตีเมืองเชียงใหม่ได้มาจากพม่าครั้ง ๑ และไปตีเมืองพม่าอีกครั้ง ๑ แต่ทำสำเร็จไม่ ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ พันรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมา ไทยได้ไปตีเมืองพม่าเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ครั้ง ๑ ในรัชกาลที่ ๔ อีกรั้ง ๑ ก็ทำสำเร็จไม่ ไทยกับพม่ารบกันเป็นครั้งที่สุด เมื่อขลุพ.ศ. ๒๓๘๖ ในคราวไทยไปตีเมืองเชียงตุงเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ตอนนั้นก็ไต่รบพุ่งกันอีกจนทราบเท่าที่ทกวันนั้น ว่าโดยรูปเร่องการสงครามที่พม่ารบกับไทยมาแต่ก่อน เนื้อความเป็นดังแสดงมาน

ที่จะพรรณนาการสงครามเป็นรายเร่องโดยพิสดารต่อไป จะกำหนดเป็น ๓ ภาค คือ ภาคที่ ๑ การสงครามเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ภาคที่ ๒ การสงครามเมื่อครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ภาคที่ ๓ การสงครามเมื่อครั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี อธิบายเร่องราวแต่ต้นไปจนถึงเร่องสงครามที่ไทยไต่รบพุ่งกับพม่ามาแต่ก่อน

ภาคที่ ๑

เรื่องไทยกับพม่าทำสงครามกัน ครบกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี

ครั้งที่ ๑ คราวพม่าตีเมืองเซียงกราน

บ๊อจ พ.ศ. ๒๐๘๑

เมื่อพระพุทธศักราชใกล้เคียง ๒๐๘๐ ปี ประเทศพม่า
รามัญยังเป็นเอกราชอยู่ด้วยกัน แต่กำลังเสื่อมอำนาจลงกว่า
แต่ก่อนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย .. เจ้าเมืองตองอู ซอมมิงกันโย
เป็นเชษฐวงศ์กษัตริย์พม่าแต่ก่อนจึงตั้งตัวเป็นอิสระ ราชานิก
ทรงนามว่า พระเจ้ามหาสิริไชยสุระ เมืองตองอูนั้นอยู่ริมแม่น้ำ
สะโตง ระหว่างประเทศพม่ากับรามัญ ผู้คนพลเมืองมณฑล
พม่าปะปนกัน ด้วยเมื่อครั้งพระเจ้าราชาธิราชทำสงครามชั้เคียว
กับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มอญและพม่าที่หลบหลหนภัยพากันเข้า
ไปอาศัยอยู่ในแดนเมืองตองอูเป็นอันมาก เมืองตองอูจึงมี
กำลังมากจนแต่ครั้งนั้นมา เมื่อมิงกันโยตั้งตัวเป็นพระมหา-
กษัตริย์แล้วไม่เข้าไปในพม่าก็เกิดเหตุวิวาทกัน ด้วยเจ้านาย
ในราชวงศ์พม่าวิวาทกันเองต่างไปชวนพวกเจ้าฟ้า ไทยใหญ่มา
ช่วยรบพุ่งกันและกัน ก็เลยถึงความพิวาศด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ในที่สุดเชอ วงศ์ เจ้าฟ้า ไทยใหญ่ ไต่เข้าครอบครองเมืองฮังวะ
 พวกขุนนางพม่าที่ไม่อยากอยู่ในอำนาจพวกไทยใหญ่ จึงพากัน
 อพยพลงมายู่กับพระเจ้าของอู พระเจ้าของอูได้กำลังมากขึ้น
 ก่อกองหน้าจัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองและกำลังทหาร หมายจะ
 ขยายอำนาจใหญ่ยิ่งขึ้น แต่ยังไม่ทันจะได้แผ่อาณาเขตออกไป
 พระเจ้าของอูมหาสิริไชยสระเกล้าสนพระชนม์เสียก่อน มังทร
 ราชบุตรอายุ ๑๖ ปีได้รับราชสมบัติ ราชานิกเชกทรงนามว่า
 พระเจ้าตะเบ็งชเวตต์ แปลว่า สวรรค์เอกฉัตร หนึ่งสือเก่าเรียกว่า
 พระเจ้าฝรั่งมังทรากัม

พระเจ้าตะเบ็งชเวตต์มีอุปนิสัยกล้าหาญ พอพระතුทัยใน
 การทำศึกสงคราม ได้รับราชสมบัติในเวลาบ้านเมืองมีกำลัง
 บริบูรณ์ และได้คิดการสงครามคนหนึ่งเป็นพระญาติวงศ์
 พระเจ้าตะเบ็งชเวตต์ตั้งใหม่นามว่า ขร่งนอง แปลว่า พระ-
 เษษฐาธิราช ช่วยกันคิดเตรียมกำลังที่จะทำสงครามแผ่
 อาณาจักรให้กว้างขวาง ในขณะนั้นพระเจ้าหงสาวดีซึ่งมีนาม
 เรียกว่า พระยารามู เป็นราชโอรสของพระเจ้าธรรมเจดีย์
 (คือพระมหาชัยภูธรในเรื่องราชาธิราช) สันพระชนม์รับราชสมบัติ
 ได้แก่ราชโอรส ชนมายุได้ ๑๕ ปี พระเจ้าหงสาวดีองค์ใหม่
 ประพฤติเป็นพาลกษัตริย์ ราชการ และ สมณะ อาณา ประชา

ไทยรบพม่า

ราษฎรให้ไ้ความเดือดร้อนต่าง ๆ พระเจ้าตะเบ็งชเวทเห็นว่า
 รามัญประเทศเกิดระส่ำระสาย ก็ยกกองทัพเมืองตองอูมาตี
 เมืองหงสาวดี ครั้นตีได้แล้วจึงย้ายราชธานีมาตั้งที่เมือง
 หงสาวดี แล้วยกกองทัพลงมาตีเมืองเมาระตะมะ อันเป็นเมือง
 มือปราบของพระเจ้าหงสาวดีครอง เป็นมณฑลใหญ่อยู่ข้าง
 ฝายใต้ เมื่อตีเมืองเมาระตะมะแล้ว พระเจ้าตะเบ็งชเวทจะจัด
 การรวบรวมหัวเมืองมอญในมณฑลนั้น จึงยกกองทัพมาตีเมือง
 เชียงกราน ซึ่งเป็นหัวเมืองปลายแดนไทย เมื่อพจ

พ.ศ. ๒๐๘๑

เมืองเชียงกรานนั้นมอญเรียกว่า เมืองเค็งกรายน ทุกวัน
 นองกฤษเรียกว่า เมืองอิครัน อยู่ต่อแดนไทยทางค่านพระ-
 เจกัยสามองค์(*) พลเมืองเป็นมอญ แต่เห็นจะเป็นเมืองชน
 ของไทยมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ท่านของพระเจ้า
 ตะเบ็งชเวทจะคิดเห็นว่าเป็นเมืองมอญ จึงประสงค์จะเอาไปเป็น
 อาณาเขต

เมื่อพระเจ้าตะเบ็งชเวทมาตีเมืองเชียงกราน สมเด็จพระ
 ไชยราชาธิราชครองกรุงศรีอยุธยา จึงเสด็จยกกองทัพ
 หลวงไปรบพม่า ในหนังสือพระราชพงศาวดารมีปรากฏแต่ว่า

(*) เมื่อพิมพ์หนังสือครั้งแรก มีพวกมอญบอกข้าพเจ้าว่าเป็น
 เมืองเดียวกับเมืองแครงที่ปรากฏครั้งสมเด็จพระนเรศวร มาได้ความ
 ที่หลังว่าต่างกัน

“เดือน ๑๑ เสด็จไปเมืองเชียงใหม่” ท่าน แท้
 จกหมายเหตุของขึ้นโตโปรกเทศว่า ครั้นนั้นพวกโปรกเทศเข้า
 มาตั้งค่ายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๑๓๐ คน สมเด็จพระไชย-
 ราชธานีราช เสด็จโปรกเทศเข้ากองทัพไปด้วย ๑๒๐ คน (๑)
 ได้รบพุ่งกันกับพม่าที่เมืองเชียงใหม่เป็นสามรบ ไทยก็กองทัพ
 พม่าแตกพ่ายไป ไท้เมืองเชียงใหม่คืนมาเป็นของไทยตั้งแต่
 ก่อน เมื่อสมเด็จพระไชยราชธานีราชเสด็จกลับมาถึงพระนคร
 ทรงยกย่องความชอบพวกโปรกเทศที่ได้ช่วยรบพม่าคราวนั้น จึง
 พระราชทานให้ตั้งบ้านเรือนทแฉะบ้านกิน เหนือคลองตะเคียน
 แล้วพระราชทานอนุญาตให้พวกโปรกเทศสร้างวัดวาสนาศาสนา
 กันตามความพอใจ จึงเป็นเหตุที่จะได้มีวัดคริสตังและพวก
 ยาทหลวงมาตั้งในเมืองไทยแต่บัดนั้นมา

ในหนังสือพระราชพงศาวดารมีความปรากฏว่า เมื่อก่อน
 รบกับพม่าที่เมืองเชียงใหม่ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตร-
 โลกนาถได้โปรดให้พระบรมราชาราชโอรสออกไปตั้งเมืองทวาย
 ครั้ง ๑ ในพงศาวดารพม่าก็มีตรงกัน แต่ครั้งนั้นเมืองทวาย
 ยังไม่ได้เป็นของพม่าทำนองจะเป็นเมืองขึ้นไทยอยู่ แล้วตั้ง
 แข็งเมืองค่อไทย หรือจะเป็นอิสระอยู่โดยลำพัง ข้าพเจ้าจึง
 มีใต๋นยเข้าในเรื่องสงครามที่ไทยรบกับพม่า การที่รบกันที่เมือง

(๑) เหตุด้วยพวกโปรกเทศชำนาญใช้ปืนไฟ จึงในสมัยนั้นชาว
 ตะวันออกยังมีจะเข้าใจ

ไทยรบพม่า

เซียงกรานเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช จึงเป็นครั้งแรกที่ไทยจะไต่รบกับพม่า ในสมัยเมือกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

สงครามครั้งที่ ๒ คราวสมเด็จพระสุริโยทัยชาติคชช้าง ปวอก พ.ศ. ๒๐๙๑

ตั้งแต่ไทยกับพม่ารบกันที่เมืองเซียงกรานแล้ว ต่อมาอีก ๑๐ ปี จึงปรากฏว่ารบกันอีกครั้ง ๑ ในระหว่างนั้นทางเมืองพม่า พระเจ้าตะเบงซเวตเจ้าเมืองหงสาวดีเป็นทมิฬ เทยวปราบปรามได้เมืองอังวะและหัวเมืองพม่า ทั้งบ้านเมืองไทยใหญ่ไว้ในอำนาจทั้งสิ้น แล้วทำพิธีอภิเษกเป็นพระเจ้าราชาธิราชที่เมืองหงสาวดี จึงได้ปรากฏพระนามว่า พระเจ้าหงสาวดีแต่นั้นมา

ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสวยราชสมบัติมาจนลงขมมะเมีย จุลศักราช ๙๐๘ พ.ศ. ๒๐๘๙ สวรรคต พระแก้วฟ้า(๑) ราชโอรสที่ไต่รบราชสมบัติยังทรงพระเยาว์ พระชนินษาเพียง ๑๑ ปี ท้าวศรีสุทธานทรผู้เป็นพระราชมารดาว่าราชการแทน อยมาท้าวศรีสุทธานทรเป็นชกัษกับขุนบุตรศรีเทพ พนักงานเฝ้าทอพระ จนนางมีครรภ์จน

(๑) บางฉบับเรียก "พระยอดฟ้า" ก็มี

เห็นว่าระบือความไม่มีกั จึงตั้งขึ้นขุนรวงศาธิราช ให้
 กำลังวังชาว่าราชการแผ่นดิน แล้วขุนรวงศาธิราชปลงพระ-
 ชนม์สมเด็จพระเจ้าฟ้าเสียบ ซึ่งเอาราชสมบัติราชาภิเษกชน-
 ครองแผ่นดินอยู่ได้ ๔๒ วัน พวกข้าราชการจึงช่วยกันจับ
 ท้าวศรีสุทธานัทร์กับขุนรวงศาธิราช ประหารชีวิตเสียบ แล้วเชิญ
 พระเทพยธรรมา ซึ่งเป็นราชอนุชาต่างพระชนม์กับสมเด็จพระ
 ไชยราชาธิราชชนครองราชสมบัติ เมื่อยวอก รุลคักราช
 ๑๑๐ พ.ศ. ๒๐๑๑ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหา-
 จักรพรรดิ

ข่าวที่เกิกรลาลในกรุงศรีอยุธยา ทราบไปถึงพระเจ้า-
 หงสาวดีที่เบ็งชเวต ก็เห็นเป็นโอกาสที่จะแผ่ราชอาณาจักรต่อ
 มาทางตะวันออกด้วยมรพลมากกว่าไทยหลายเท่า และได้
 เมืองมอญอันต่อติดกับแดนไทยไว้เป็นที่มั่น จึงสั่งให้กระเกณฑ์
 กองทัพมาตั้งประชิดมณฑลเมืองเมาะตะมะ แล้วพระเจ้าหงสาวดี
 ก็เสด็จเป็นจอมพลยกเข้ามาเมืองไทยหมายจะตีเอากรุงศรี-
 อยุธยา

ทรงนจะแทรกอธิบายว่าด้วยทางทัพมาเดินทัพก่อน อัน
 หนทางคมนาคมในระหว่างเมืองมอญกับเมืองไทย มีทาง

หลวงสำหรับไปมาแต่โบราณ ๒ ทาง ร่วมกันที่เมืองเมาระตะมะ
ทางสายเหนือออกจากเมืองเมาระตะมะ ขึ้นทางแม่น้ำจนถึงบ้าน
ตะพ (เมืองแครง) แล้วเดินบกมาข้ามน้ำแม่กลีบ (เกาะกริต)
แม่น้ำเมย (คือเมยวคทเช่นแค้นทุกวันนี้) นำแม่สอด มา
ทางค่านแม่ละเมา มาลงท่าแม่น้ำยง ตรงบ้านระแหงที่ทงเมือง
ตากทุกวันนี้ ทางสายนี้เส้นทางไปมากับหัวเมืองไทยฝ่ายเหนือ
ตลอดจนถึงเมืองเชียงใหม่ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
เรียกว่า “ทางค่านแม่ละเมา” ทางสายใต้ออกสายหนึ่งนั้น
ออกจากเมืองเมาระตะมะมาทางแม่น้ำอิรวดี (เมืองเชียงกราน)
จนถึงเมืองสมิ แล้วเดินบกมาข้ามน้ำแม่สะกลีบแม่กษัตริ ข้าม
ภูเขาเข้าแดนไทยทางค่านพระเจดีย์สามองค์^(๑) มาลงลำน้ำ
แควน้อยที่สามสบ (ที่เรียกว่าสามสบ หมายความว่าแม่น้ำ
ลำน้ำทางสาม คือ แม่น้ำน้อย ๑ ลำน้ำสินเท ๑ ลำน้ำยค ๑
ร่วมกันตรงนั้น) แต่สามสบจะใช้เรือล่องลงมาทางเมืองไทร-
โยค จนออกแม่น้ำแควใหญ่เมืองกาญจนบุรีที่ล้นช้าง (ตรง
เมืองทุกวันนี้) ไท่ทาง ๑ ถ้าเดินบก แต่สามสบเดินมาเมือง

(๑) ค่านนี้จะเรียกว่าค่านพระเจดีย์สามองค์มาแต่ก่อนแล้ว
หรือฟังมาเรียกเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวร คังกล่าวในหนังสือพระ
ราชพงศาวดาร ขอนสงสัยอยู่

ไทรโยค (เก่า) แล้วตัดข้ามมาลงลำน้ำแควใหญ่ที่เมืองศรี-
สวัสดิ์ หรือที่ท่ากระดานค่านกรามข้าง แล้วเดินเลียยลำน้ำ
แควใหญ่ลงมา จนถึงเมืองกาญจนบุรี (คือเมืองเก่าอยู่ใกล้
เขาสันไถ่) ซึ่งตั้งอยู่ในทุ่งลาดหญ้าเชิงเขาเทือกขันทก แต่
นั้นต่อมาก็คือทวาย ใช้เกวียนและเรือไต่สะดวกทั้ง ๒ สถานที่
ทางนี้เป็นทางสำหรับไปมากับกรุงศรีอยุธยา และหัวเมืองข้าง
ใต้เรียกว่า "ทางค่านพระเจดีย์สามองค์" พระเจ้าหงสาวดี
หมายจะมาตีกรุงศรีอยุธยา จึงยกมาทางค่านพระเจดีย์สาม
องค์

กองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนั้น เป็นทัพภษตรีหม
กำลังมากมายใหญ่หลวง พวกหัวเมืองไทยทรภษาค่านทาง
ชายแดนเหลือกำลังจะต่อสู้ได้แต่บอกข่าวศึกเข้ามายังกรุงศรี-
อยุธยา แล้วอพยพครอบครัวหนีเอาตัวรอด ฝ่ายทางกรุงศรี-
อยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ได้ ๖ เดือน ก็
ได้ข่าวว่าพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพเข้ามา แต่เวลานั้นกำลัง
บ้านเมืองยังบริบูรณ์ เพราะเรื่องจลาจลที่เกิดขึ้นแต่ก่อน เป็น
แต่ปรายปรามผู้ทรงตัวเป็นใหญ่ ไม่ถึงเกิดรบพุ่งกันเป็นศึก
กลางเมือง พอสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขึ้นครองราชสมบัติ
บ้านเมืองก็ราบคาบเป็นปรกติตั้งแต่เดิม ครั้นได้ข่าวว่าพม่ายก

ไทยรบพม่า

กองทัพเข้ามา จึงแต่งกองทัพออกไปตั้งซัดดาทัพ คอยต่อสู้
 อยุทธเมืองสุพรรณบุรีแห่ง ๑ ทัพเมืองสุพรรณบุรีในสมัยนั้น
 มีขอมปรากฏ เป็นเมืองค่านของกันพระนครอยู่ทางทิศตะวันตก
 แล้วให้ตระเตรียมพระนครครุอยุธยาเป็นทมนสำหรับจะรบพุ่งชัย
 เคียวกบขาศึกในทศก

การที่ไทยเอาพระนคร เป็นทมนตั้ง ต่อ สี่ซาศึกครั้งนั้น
 พิเคราะห์ตาม เหตุการณ์ที่ปรากฏ ในเรื่อง พระราชพงศาวดาร
 เพราะได้เปรียบซาศึกในทางพิชัยสงครามหลายสถาน คือ

สถานที่ ๑ พระนครครุอยุธยามีลำแม่น้ำลอมรอบ ... คือ
 ลำแม่น้ำลพบุรีอยู่ข้างด้านเหนือ ลำแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ข้าง
 ด้านตะวันตกและด้านใต้ ลำแม่น้ำสักอยู่ข้างด้านตะวันออก
 ดงซาศึกมีรพผลมากยกเข้ามาติดแม่น้ำ เพราะไทยรวบรวม
 เขาเรือไว้เสียหมด แล้วเขย่นใหญ่ลงในเรือรบเที่ยวไล่ยิง
 ซาศึกที่เข้ามาใกล้ใดทุกด้าน ส่วนซาศึกกระเอย่นใหญ่ยิงพระ-
 นครข้าง ยังไม่ถึงด้วยต้องยกกองทัพเข้ามาเอาเข้ามาได้
 แต่ชนขนาดแรงน้อย เพราะฉะนั้นดงซาศึกกระเอย่นเข้ามาได้ถึง
 ชานพระนคร ก็ไต่แต่ตั้งล้อมอยู่ห่าง ๆ

สถานที่ ๒ เมืองไทยมีเสบียงอาหารบริบูรณ์ รวบรวม
 ผู้คนและเสบียงอาหารเข้าไว้ในพระนคร ดงซาศึกกระเอย่นเข้ามาถึง

ล้อมอยู่ภายนอก ทางข้างใต้พระนครเป็นลำแม่น้ำใหญ่ ไทยใช้
เรือกำปั่นไปมาหาเครื่อง สัตตราวและเสบียงอาหารเพิ่มเติมไว้
ไม่อดคอก แต่ข้างฝ่ายซาคกระหาเสบียงอาหาร และเครื่อง
สัตตราวมาเพิ่มเติมยาก

สถานที่ ๓ ทำเลทองที่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาน มีชื่อ
สำคัญในทาง พืชยสงคราม ฝ่ายข้าง ต่อตั้งรักษาเมือง อยู่ถกอย่าง
๑ ควบเป็นทมถุกุณาทวมทกย ซาคักทยกมาเช่นกองทัพ
พระเจ้าหงสาวดีเวลลาทจะรบพงตกรง ศรัยชยาใต้เสมอ ๘
เดือน คอตงแต่เดือนยไปจนถึงเดือน ๘ ถ้าดีไม่ใ้ในเดือน ๘
ก็ตองเลิกทัพกลับไป เพราะน่าจะชนทวมแผ่นดินไม่มีทอาศยตง
กองทัพตงแต่เดือน ๑๐ ไป การที่ไทยเอาพระนครศรัยชยา
เป็นทมนตอัสไ้เปรยบซาคักทหลายสถานตงกล่าวมา ลักษณะ
การที่ไทยตอัสซาคักในครง กรงศรัยชยาเป็นราชธานีงเอา
พระนครเป็นทมนตอัส ตงแต่ครราวสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ตอัสพระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวต ในครงทกลาวนเป็นทแรก
และในครราวหลัง ๆ ตอมาอีกหลายครราว

พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวต ยกกองทัพเข้ามาถึง เมือง
กาญจนบุรีไม่เห็นมีผู้ใดตอัส ก็ยกลวงเลยเข้าเขตเมืองสุพรรณ
บุรีทางปากแพรกบ้านทวน กระพังตรุ จรเข้ล้ำมพน เมืองอุทอง

บ้านโค้ง คอนระมั้ง หนองสาหร่าย แล้วเขาค้อมองสุพรรณบุรี
กองทัพไทยทานกำลังไม่ได้ก็ถอยหนีมากรุงศรีอยุธยา พม่าก็
ยกตามเข้ามาทางลำสามโก้ ข้าโมก ข้ามแม่เนาเจ้าพระยาแฉวง
บาง ไผ่แฝง เข้ามาชาน พระนคร ทางทุ่ง ลุมพลีข้าง ค้าน
เหนือ(๑)

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อทรงทราบว่ากองทัพ
พระเจ้าหงสาวดียกเข้ามาใกล้จะถึงกรุง ฯ เสด็จยกกองทัพ
หลวงออกไปหวังจะลองกำลัง คึกคึกว่าจะหนักเบาสักเพียง ไค
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จไปคราวนั้น ทรงพระคชาธาร
และสมเด็จพระสุริโยทัย พระอัครมเหสีก็แต่ง พระองค์ เป็นชาย
อย่างพระมหาอุปราช ทรงพระคชาธารตามเสด็จไปพร้อมด้วย
พระรามเสวยและพระมหินทรราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์ กอง-
ทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยกออกไปประทะกองทัพพระเจ้าแปร
ซึ่งเป็นทัพหน้าของพระเจ้าหงสาวดี ไพร่พลทั้ง ๒ ฝ่ายรบพุ่ง
กัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ยกพระเจ้าแปร ต่างทรงช้างชัย
พลหนุนมาพบกันเข้าก็ชนช้างกัน ตามแบบการยุทธในสมัยนั้น
ช้างพระทองสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสียที แล่นหนีช้างซำซำก็

(๑) กองทัพพม่ายกมาตีกรุงศรีอยุธยา ถ้าเข้าทางด่านพระ-
เจดีย์สามองค์ เดินทางที่กล่าวมานั้นแทบทุกครั้ง เพราะเดินกอง
ทัพสะดวกกว่าทางอื่น

เขาไว้ไม่อยู่ พระเจ้าแปรชัยข้างไถ่มา สมเด็จพระศรีโยทัยเกรง
พระราชสามเ็นอินทรา ย จึงชัยข้างทรงเข้าขวางข้างชาคักไว้
พระเจ้าแปรโคกพันสมเด็จพระศรีโยทัยก็วยสำคัญว่าเป็นชายสัน
พระชนม์ชบลงกับคอข้าง พอพระราเมศวรกับพระมหินทรทั้ง ๒
พระองค์ชัยข้างทรงเข้าต่อสู้ พระเจ้าแปรก็ถอยไป จึงกันเอา
พระศัพสมเด็จพระชนกกลับมาได้ ในการทรบกันวันนั้นเห็นจะ
สิ้นเวลาลงเพียงนั้น ไม่ถึงแพ้ชนะกัน กองทัพไทยก็ถอยกลับ
เข้าพระนคร

พระศัพสมเด็จพระศรีโยทัยนั้น เสด็จไปประดิษฐานไว้ที่
สวนหลวงตรงที่สร้างวังหลังต่อมา (เคยวนอยู่ในบริเวณโรง
ทหารข้างตอนใต้) ครั้นเสร็จการสงครามคราวนั้น สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิจึงได้ทำพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระศรีโยทัยที่ในสวนหลวงตรงต่อเขตวัดสยสวรค์ แล้ว
สร้างพระอารามขึ้นตรงพระเมรุ มีพระเจดีย์ใหญ่เป็นสำคัญ
ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ เรียกกันว่า “วัดสวนหลวง
สยสวรค์(๑)”

(๑) ที่พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระศรีโยทัยนั้น
แต่ก่อนมักเข้าใจกันว่า แล้วสร้างเป็นวัดสยสวรค์ ถึงเขียนชื่อว่า
“วัดศพสวรค์” ก็มี ที่จริงวัดสยสวรค์ เป็นวัดเล็กมาแต่
ก่อนแล้ว

กองทัพหงสาวดียกเข้ามาลงกรุงศรีอยุธยา มาตั้งค่าย
 รายกันอยู่ข้างค่านเหนือค่านเคียว พระเจ้าหงสาวดีตั้งอภัยบ้าน
 กุ่มทอง บเรงนองตั้งอภัยเพนียด พระเจ้าแปรตั้งอภัยบ้านใหม่
 มะขามหย่อง พระยาพลมตั้งอภัยที่ทุ่งประเทศ พระเจ้าหงสาวดี
 จะเข้าตีทักเอาพระนครไม้ไค้ ค่ายไทยไค้เปรียบในทางพิชัย
 สงครามคงกล่าวแล้ว และในเวลานั้นหัวเมืองไทยฝ่ายเหนือ
 อันเป็นมณฑลราชธานีครั้งสมเด็จพระร่วงยังมีกำลังมาก พระ
 มหาธรรมราชาราชบุตร เชบของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ขึ้นอุปราชครองหัวเมืองเหนือทั้งปวง อยู่ที่เมืองพิษณุโลก
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงมีรับสั่งขึ้นไปให้พระมหาธรรมราชา
 ยกกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือลงมาตีกระหนาบทัพพระเจ้าหง-
 สาวดี ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีมาตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่ ไม่
 สามารถจะตีเอาพระนครไค้ เสบียงอาหารสำหรับกองทัพทั้งหมด
 ลงตกที่ ครั้นได้ข่าวว่ากองทัพไทยยกลงมาจากหัวเมืองฝ่าย
 เหนือจะมาตีกระหนาบกักพระทัย จะเลิกทัพกลับไปทางค่าน
 พระเจ้ายี่สามองคค์ยกมา เสบียงอาหารตามหัวเมืองราย
 ทางก็ยกขึ้นเสบียงหมดแล้ว จึงให้ยกทัพกลับไปทางข้างเหนือ
 ค่ายเห็นว่ากำลังไพร่พลมีมากกว่าไทย จะเดินทัพออกไปค่าน
 แม่ละเมาแขวงเมืองตาก ความปรากฏในหนังสือพงศาวดาร

พม่าว่า พระเจ้าหงสาวดีออกทัพกลับไปครั้งนั้น ข้างฝ่ายไทย
 ใ้กัที่ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ให้พระรามเศวรวรรษาโอรส
 คุมกองทัพกรุงศรีอยุธยาติดตามตีพม่าขึ้นไปอีกทาง ๑ พระมหา
 จักรพรรษาคุมกองทัพหัวเมืองเหนือติดตามตีไปอีกทาง ๑ ข้าง
 ทัพพม่าล้มตายเข่นอันมาก ไทยก็ติดตามทัพพม่าลง
 ไปจนทางอีก ๓ วัน จะทันกองทัพพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองกำ
 แพงเพชร พระเจ้าหงสาวดีเห็นจวนตัวจึงทำกลอุบายให้กองทัพ
 มาล้อมอยู่ ๒ ข้างทาง แล้วให้รบไล่ไทยให้ไล่ถลำเข้าไปใน
 ล้อม ฝ่ายกองทัพไทยกำลังละเลิงไล่หลงเข้าไป พม่าล้อมจับ
 ใ้กัที่สมเด็จพระมหาจักรพรรษาราชและพระรามเศวรวรรษา สมเด็จพระมหา
 จักรพรรดิจึงต้องยอมอย่างทัพ เขาข้างปลายศรีมณฑล ปลาย
 มณฑลทวายขึ้นเป็นข้างชนะงาถวายคอบแทนพระเจ้าหงสาวดีแล
 เขาพระมหาจักรพรรษาราชและพระรามเศวรวรรษา กลับมา กองทัพพระ
 เจ้าหงสาวดีจึงยกกลับไปบ้านเมืองได้โดยสะดวก
 เรื่องสงครามคราวนี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 บ้างฉบับว่าเป็นสงคราม ๒ ครั้ง ว่าพระเจ้าหงสาวดีได้ข่าวว่า
 กรุงศรีอยุธยาเป็นจลาจล ยกกองทัพเข้ามา ครั้นมาได้ข่าวว่า
 การจลาจลสงบแล้วก็กลับไปโดยมิได้รบพุ่งคราว ๑ แล้วยก
 เข้ามาอีกคราว ๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงไ้ช่นข้างกับ

พระเจ้าแปรจึงกล่าวมา แต่ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวง
 ประเสริฐกับพงศาวดารพม่าว่ายกเข้ามาแต่คราวเดียว ข้าพเจ้า
 สอบสวนไต่ความว่า ^๕หนึ่งสี่พระราชพงศาวดารที่ว่าการ
 สงคราม ๒ ^{๕๕}ครั้งนั้น เป็นด้วยผู้แต่งสำคัญ ศักดิ์ราชแผ่นดิน
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิศกไปถึง ๑๕๖ ปี จึงหลงเข้าใจว่าเรื่อง
 สงครามเป็น ๒ คราว

ตั้งแต่พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตเล็กทัพกลับไป การ
 สงครามในระหว่างไทยกับพม่าว่างมาอีกคราวหนึ่งถึง ๑๕ ปี
 ด้วยเมืองหงสาวดีเกิดเป็นจลาจล จึงจะปรากฏเรื่องราวต่อไป
 ช่างหน้า ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยาพมดศึกเข้ามาเหยียบยงชัน
 พระนครครั้งนั้นเป็นครั้งแรก ครั้นไต่ความค้นเคยในการต่อสู้
 วิชาการรบฯ พอเสด็จสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ทรงจัดการ
 ยิงกันพระนครให้แข็งแรงยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ปรากฏรายการ
 ต่าง ๆ ที่เกิดในครั้งนั้น อยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 หลายอย่าง คือ

๑ มีในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ว่าแรก
 ให้ก่อกำแพงพระนครในคราวนี้ ความชอบอธิบายว่า กำแพง
 กรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนมา เป็นแต่ถมดินเป็นเชิงเทิน แล้วยก
 เสาไม้ระแนบค้ำข้างบน ครั้นการสงครามเริ่มไต่ขึ้นใหญ่เป็น

ชาวสำคัญเห็นว่ากำแพงอย่างเก่าจะทน กำล้างขึ้นใหญ่ไม่ไหว
 จึงต้องทำอย่างใหม่ให้มั่นคง กำแพงเมืองซึ่งสร้างใหม่ใน
 แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น คงก่ออิฐถือปูนแต่แขย
 อย่างจะเข็นอย่าง ไร่ ระ ตรว ทรา ให้ทรายน ในเวลานี้ ไม่ได้
 เพราะคงแก้ไขต่อมาในชั้นหลัง ๆ อีก และในที่สุดก็กรอเอาอิฐ
 มาสร้างกำแพงกรุงรัตนโกสินทร์เสียหมดแล้ว แต่สันนิษฐานว่า
 คงมีทงข้อมและเชิงเทินกันทางขันทามแขยฝรั่ง เพราะในสมัย
 นั้นไปรตุเกสที่ชำนาญการขันทามไฟก็มีเข้ามาอยู่ในกรุง ฯ แล้ว

๒. ในการข้อมกันพระนคร มีปรากฏในหนังสือพระราช-
 พงศาวดารอีกอย่างหนึ่ง ว่าเมื่อกำลังพระเจ้าทรงสาวกคงล้อม
 พระนครอยู่นั้น พระมหานาคควเขาทองก็ออกมากช่วยราช-
 การชวณญาติโยมศิษย์หาเป็นกำลัง ชกคตของข้างคานเหนือ
 พระนครสำหรับข้อมกันซาคักสาย ๑ จึงเรียกว่าคตของมหานาค
 อยู่จนทรายเท่าทกวนน อินคตของมหานาคคนพิเศษเพราะทำตามแผนก
 ชกคตเป็นคตเมืองชั้นนอกตามแนว แม่น้ำทเป็นคต พระนคร คานเหนือ
 นั้นต่อออกไปอีกชั้น ๑ สันนิษฐานว่า เพราะพระราชวังหลวง
 ในกรุงเก่าตั้งริมแม่น้ำข้างคานเหนือ ใกล้ทางขันทาคักกว่าคาน
 อน จึงชกคตเมืองอีกชั้น ๑ ประสงค์จะให้แนวคตเมืองทรกษา
 ต่อถึงซาคักทางพระราชวังออกไป แต่คตเมืองที่เรียกว่าคตของ

มทานาคัน นำส่งสยิวว่าจะชุกค่อมเมื่อเสด็จกลับในคราวเดียวกัน
เมื่อสร้างขอมปรากฏ

๓. ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารช่อ ๑ ว่าใน
ครั้งนั้นปรึกษาเห็นพร้อมกัน ให้ รอกำแพงเมืองสุวรรณ
เมืองลพบุรี เมืองนครนายกเสียทั้ง ๓ เมือง อธิบายความชวนว่า
เมืองทั้ง ๓ นั้นเป็นเมืองคานของกษัตริย์นครสวรรค์ระยะทาง
วัน ๑ เมืองสุวรรณบุรีอยู่คานตะวันตก เมืองลพบุรีอยู่คานเหนือ
เมืองนครนายกอยู่คานตะวันออก จึงสร้างกำแพงเครื่องของกัน
เมืองไว้ เมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกเข้ามาซัดคอกเมือง
สุวรรณบุรีได้โดยง่าย ไม่เป็นประโยชน์ในการป้องกันพระนคร
ตั้งเขาใจกันมาแต่ก่อน จึงเกิดปัญหาว่าจะควรคงมีเมืองคานอยู่
อย่างแต่เดิมหรืออย่างไร ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
พระราเมศวร พระมหินทรราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์ ก็ยเสนาบดี
ทั้งยวงเห็นพร้อมกันว่า ถ้าซัดคอกได้เมืองคานเหล่านั้นไป จะ
กลับไปเป็นประโยชน์แก่ซัดคอก เพราะจะเอาเขมรมาตั้งรบพม
พระนครเป็นการแรมยได้ จึงให้ รอกำแพงเสียทั้ง ๓ เมือง

๔. การทศในครั้งนั้นมีอีกอย่าง ๑ กล่าวในหนังสือ
พระราชพงศาวดารว่า “ให้ตั้งพิจารณาเลขศมกศพรวก ไท
ฉกรรวิลาเครื่องแสนเศษ” ทั้งนี้ ความชวนอธิบายว่า คือให้

ตำรวราชฎรทำบัญญัติสำมะโนครัวใหม่ ให้รู้ว่ามิชายฉกรรจ์สำ-
 หรัยจะรยพุงซำคักไค่ล็กเทำไค่ทัวไค่จำนวนฉกรรจ์แสนเคษณัน
 สันนิษฐานว่าเฉพาะแต่ในมณฑลราชธานี คือตั้งแต่เมืองชัยนาท
 ลงมาจนเมืองชลบุรีและเมืองเพชรบุรี ด้วยลักษณะการปกครอง
 บ้านเมือง ในสมัยนั้นหัวเมืองเหนือที่เป็นมณฑลราชธานี ครัง
 สมเด็จพระร่วง (คือมณฑลนครสวรรค์และมณฑลพิษณุโลกทุก
 วันน) ยังปกครองอยู่เป็นส่วน ๑ หัวเมืองฝ่ายใต้ฝ่ายตะวันตก
 (คือมณฑลสุราษฎร์ มณฑลภูเก็ต และมณฑลนครศรีธรรม-
 ราชทุกวันน) ขึ้นเมืองนครศรีธรรมราชปกครองเป็นส่วน ๑
 และยังมีมณฑลนอกเขตการปกครองเป็นต่างหากอีก ๓ ส่วน คือ
 เมืองนครราชสีมาส่วน ๑ เมืองจันทบุรีส่วน ๑ เมืองตะนาวศรี
 อีกส่วน ๑ ผู้คนพลเมืองในส่วนใดล็กก็อยู่ในส่วนนั้น ไม่ได้
 นัยรวมในมณฑลราชธานี

๕. เนื้อหาคอการทำสำมะโนครัวที่กล่าวมาในข้อก่อน ปรากฏ
 ในหนังสือพระราชพงสาวดารว่า เพื่อจะให้สะดวกแก่การเรียก
 ทุผู้คนเวลาเกิดศึกสงคราม จึงให้ตั้งเมืองขึ้นใหม่อีก ๓ เมือง
 คือ ยกบ้านตลาดขวัญขึ้นเป็นเมืองนนทบุรีเมือง ๑ ยกบ้านท่าจีน
 ขึ้นเป็นเมืองสาครบุรีเมือง ๑ แบ่งเอาเขตเมืองราชบุรียกเมือง

สหพรณขรมารวมกัน ตั้งเมืองนครไชยศรีชนนอกเมือง ๑ การ
 ทดงเมืองเหล่านี้ ถ้าสังเกตในแผนที่จะเห็นได้ ว่าประสงค์จะ
 ใหลมหวเมืองเขนที่รวมพลอยู่รายรอบพระนคร ห่างกันพอระยะ
 ทางไปมาถึงกันได้ในวัน ๑ ทกระยะ

๖ มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารอีกอย่างหนึ่ง
 กล่าวในหนังสือเพียงว่า “ ครงนนพระเจ้าอยู่หัวแปลงเรือแซ
 เป็นเรือไชยและเรือศรีษะสัตว์ต่าง ๆ ” เท่านั้น ชวนให้เข้าใจว่า
 เป็นแต่เรื่องคิดแยะอย่างรูปเรือสำหรับแห่แห่นให้งามช้นกว่าแต่
 ก่อน แต่ความทจริงสำคัญกว่านั้นมาก ด้วยเรือเหล่านี้ยังมี
 ทวอย่างอยู่พอพิจารณาได้ คือเรือแซนั้นเป็นเรือยาวตกรรเซียง
 สำหรับใช้บรรทุกของกับคนไปด้วยกัน ย่อมเกินซ้า ที่แก่เป็น
 เรือไชย คือแก่เป็นอย่างเรือคังเช่นใช้แห่กระบวนเสด็จคังกล่าว
 ในขทกาพย์เห่เรือว่า

“เรือไชยไว้ว่องว้าง   รวดเร็ววิ่งยั้งอย่างลม
 เสียงส้าวเร้าระคม   ห่มท่ายเขนเกินคูกัน”

สำหรับบรรทุกทหารขึ้นเล็กเป็นพลพายสามารถไปรพพุ่งได้รวด-
 เร็ว เรือศรีษะสัตว์ต่าง ๆ นั้น เช่นเรือ “เสื่อ” ยังมีเป็นทวอย่าง
 อยู่ ผดกับเรือไชยทกขบนี้ใหญ่ขงโตททวเรือกระบอกทง แต่

แล่นช้าลงมากกว่าเรือไชย เพราะฉะนั้นควรเข้าใจว่าครั้งนั้นสร้างเรือรบของกันพระนครเพิ่มเติมขึ้นให้บริบูรณ์ด้วย

๗. อีกข้อ ๑ ซึ่งปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทำการพระราชพิธีต่าง ๆ หลายอย่าง และมีเสด็จไปทำพิธีเหล่านั้นตามหัวเมือง ความชอบควรเข้าใจได้ว่าเนื่องในการชักชวนภรรยาพยุหยาตรา คงทำในเวลาเสด็จยกพลไปยั้งข้างโดยมาก

๘. และการที่เสด็จไปยั้งข้างนั้น ก็เพื่อระหาพาหนะเพิ่มเติมมาใช้ในการศึกสงครามนั่นเองมิใช่อื่น ถ้าพิจารณาในหนังสือพระราชพงศาวดาร ตรงว่าด้วยข้างเผือกที่ไต่ในแผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจะแลเห็นได้ว่า ในระยะเวลาชั่ว ๓ ปี คงจะคล้องไต่ช้างกำสามัญเป็นจำนวนมาก แต่ข้างเผือกยังไต่ถึง ๖ ช้าง เสด็จไปคล้องไต่ที่ค่ายชลไทรน้อยแขวงเมืองไทยยังไม่ทราบข้างใด เสด็จไปคล้องไต่ที่เมืองเพชรบุรีข้าง ๑ เสด็จไปคล้องไต่ที่นครราชสีมาแขวงเมืองปราจีนบุรี ๒ ช้าง เสด็จไปคล้องไต่ที่ป่าทะเลขบครแขวงเมืองลพบุรีข้าง ๑ เสด็จไปคล้องไต่ที่นาทรงแขวงเมืองอินทบุรีข้าง ๑ ล้วนไต่ไกล่พระนครทงนั้น เพราะสมัยนั้นช้างป่ายังมีอยู่มาก เป็นอันมาก

หากแต่ก่อนไม่ได้ชวนชวรายหาช้างมาใช้มากเหมือนครั้งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จึงไม่ได้พยช้างเผือกเหล่านั้น

ที่ได้ช้างเผือกมากในครั้งนั้น เป็นเหตุสำคัญอย่าง ๑ ด้วยชาวประเทศทางนี้ ทั้งไทยและพม่ารามัญถกคก็อย่างเดียวกันว่า คอสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดมีบุญญาธิการมาก จึงจะได้ช้างเผือก ถ้าเป็นแต่ท้าวพระยาประเทศราช ถึงจะมีช้างเผือกเกิดขึ้นในเขตแดนก็จำต้องส่งไปถวาย สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นราชาธิราชของตน ถ้าไม่ถวายก็มีโทษฐานเป็นขบถ เพราะฉะนั้นถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินประเทศใดได้ช้างเผือกมาส่งพระขรรค์ ก็เป็นเหตุให้บังเกิดความนิยมยินดีแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินประเทศนั้น ด้วยเห็นว่าเจ้านายของตนมีพระราชอำนาจบุญญาธิการมาก จึงพากันถวายพระนามว่า “พระเจ้าช้างเผือก” ตามภาษาของประเทศนั้น ๆ เหมือนกันทั้งไทยและพม่ามอญ ครั้งนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ช้างเผือกถึง ๗ ช้าง มากกว่าที่เคยปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดในประเทศเหล่านั้นได้เคยมีมาแต่ก่อน ก็เลื่องลือพระเกียรติยศแพร่หลายไปในนานาประเทศจนเป็นเหตุให้เกิดการสงครามกับพม่า ถึงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

๒๒ ๖๒ ๕ ๒ ๕
สงครามครั้งที่ ๓ คราวรบกันด้วยเรื่องช้างเผือก

ปีกุน พ.ศ. ๒๑๐๖

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องการสงครามคราวนี้ จะต้องย้อนไป
เล่าเรื่องพงศาวดารพม่า ให้ผู้อ่านทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทาง
เมืองพม่าในตอนนั้นเสียก่อน จำเดิมแต่พระเจ้าหงสาวดีตะเบง-
ชเวตเซามาตีเมืองไทยไม่สำเร็จในคราวที่กล่าวมาแล้ว ครั้น
กองทัพกลับไปถึงเมือง กิตติศัพท์ปรากฏว่าพระเจ้าหงสาวดีเข้ามา
เสียดไทยจนต้องล่าทัพกลับไป พวกมอญก็คลายความกลัวเกรง
พม่าท้านปถอพระเจ้าตะเบงชเวตเหมือนแต่ก่อนไม่ ช้าพระเจ้า
ตะเบงชเวตคนนเอง เมื่อกลับไปถึงเมืองหงสาวดีแล้วไม่ช้าเท่าใด
ก็ชอบเสวยสุรามามากเป็นนิจ จนสติอารมณ์เลยพันเพอน ไม่
สามารถจะว่าราชการบ้านเมืองได้ บременองผู้เป็นมหาอุปราชา
ต้องสำเร็จราชการแทน พอข่าวเลาถือแพร่หลายว่าพระเจ้า
หงสาวดีเสียดพระสติ พวกมอญก็พากันกระต้างกระเคืองขนต้าม
หัวเมือง มีราชบุตรของพระยาราษฎร์ ซึ่งเป็นพระเจ้าหงสาวดี
แต่ก่อนองค์ ๑ เรียกว่าสังฆมิ่งธรรม ออกหน้าคังตัวเป็นใหญ่ขึ้น
ที่เมืองเมาระตะมะ บременองคองยกกองทัพลงไปปราบปราม อยู่

ทางพระเจ้าหงสาวดีประพาศร้ายกาจต่าง ๆ ด้วยสัญญาวิปลาส
 ไม่มีใครว่าไ้ ขุนนางเชอมนอญคน ๑ ชื่อสมิงสอควด จึงทูล
 ลวงพระเจ้าหงสาวดีความซางเผอกเข้ามาอยู่ในป่าที่ใกล้พระนคร
 พระเจ้าหงสาวดีสำคัญว่าจริงก็เสด็จออกไปจับซาง เมื่อไป
 ประทับอยู่ที่พลับพลาในป่าพวกขุนนางช่วยกันจับพระเจ้าหงสาวดี
 ตะเบ็งเซเวตปลงพระชนม์เสีย พอปรากฏว่าพระเจ้าหงสาวดีสิ้น
 พระชนม์ หัวเมืองพม่ามอญบรรดาที่เป็นเมืองใหญ่ ก็พากันตั้ง
 เป็นอิสระชนหมด ฝ่ายขงเบ้งยกกองทัพขึ้นไป ยังมีทัน
 จะได้ปราบปรามเมืองเมาะตะมะ ทราบว่าหัวเมืองทั้งหลายพากัน
 กำเริบ เห็นเหลือกำลังที่จะปราบปราม ก็พาพวกพ้องไปอาศัย
 อยู่ในแขวงเมืองตองอู อันเป็นเมืองเดิมของญาคูวงศ์

แต่พวกมอญเมื่อชิงบ้านเมืองไ้ออกจากพม่าแล้ว หาเป็น
 สามัคคีกันไม่ ผู้ที่เป็นหัวหน้าต่างพวกต่างจะชิงกันเป็นพระเจ้า
 หงสาวดี พวกมอญจึงเกิดรบพุ่งกันตนเอง จนบ้านเมืองเป็น
 จลาจล ครองนนผู้คนทนขบถขบเรงของยังมีมากทั้งในพวกพม่า
 และพวกมอญ ด้วยไ้เคยเห็นสติปัญญาสามารถแต่ครั้งเป็น
 แม่ทัพของพระเจ้าตะเบ็งเซเวตมาแต่ก่อน ครั้นบ้านเมืองเกิด
 เป็นจลาจลก็มีผู้ไปเข้าเป็นสมัครพรรคพวก ของขงเบ้งนงมากจน
 ทุกที่ จนขงเบ้งนงเห็นว่ากำลังพอจะทำสงครามไ้ ก็ตั้งตน

ปรายปรามเจ้าเมืองทตงทวเป็นอิสระ ใต้เมืองทองอุ เมืองแปง
 แล้วใต้เมืองหงสาวดี และเมืองเมาระตะมะเป็นลำดับมา จนได้
 อาณาเขตรามัญประเทศไว้ในอำนาจหมดแล้ว บุเรงนองทำพิธี
 ราชภิเษกเป็นพระเจ้าหงสาวดี เมื่อขลุ พ.ศ. ๒๐๙๖ ถึง
 มังไซยสังหาราชโอรสองค์ใหญ่เป็นมหาอุปราชา และตั้ง
 ราชอนุชาเป็นเจ้าประเทศราชครองเมืองทองอุองค์ ๑ เมืองแปง
 องค์ ๑ เมืองเมาระตะมะองค์ ๑ เมื่อจัดการปกครองหัวเมือง
 รามัญเห็นเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองปรารถนาจะเข้า
 มาตกรุงศรีอยุธยา แต่พวกข้าราชการพากันทูลทักทวนว่า
 กรุงศรีอยุธยามากำลังมาก ทศพรนครก็เห็นชัยภูมิค้ำชุน
 มนคงมแมนาดล้อมรอบ ครั้นพระเจ้าตะเบ็งชเวตมาตักเสียด
 หากว่าจับราชโอรสและราชบุตรเชบของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาได้
 ไทยจึงยอมหย่าทัพ ขอให้ปรายปรามบ้านเมืองไกลเคียงให้
 รวบคาย รวบรวมกำลังให้ไต่มากกว่าไทยเสียก่อนจึงค่อยตีเอา
 กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีเห็นชอบด้วย จึงยกกองทัพ
 ชนไปตีเมืองพม่า ใต้เมืองอังวะแล้วให้ราชบุตรเชบเป็นพระเจ้า
 อังวะ แล้วไปตีเมืองไทยใหญ่ (คือเงี้ยว) ค่อยชนไป ครั้นไต่
 เมืองไทยใหญ่แล้วจึงเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่ ครั้นนั้นพระเจ้า
 เมกุติครองเมืองเชียงใหม่เป็นอิสระอยู่ เห็นว่าจะสู้ไม่ได้ก็

อ่อนน้อมยอมเป็นประเทศราช อยู่ในอำนาจพระเจ้าหงสาวดีแน่นอน
 มาพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเที่ยวทำสงครามในคอนนกว่า ๑๐๒
 ึ่งได้อาณาจักรกว้างขวาง ตั้งแต่เมืองเชียงใหม่ เมืองไทยใหญ่
 ตลอดไปถึงแคว้นพม่ารามัญ มีกำลังยิ่งกว่าครั้งพระเจ้าหงสาวดี
 ตะเบ็งซเวตศรอบครองอาณาจักรมาแต่ก่อน

เหตุที่พม่าจะมารบกับไทยครั้งนี้ เป็นด้วยกตศัพทที่
 สรรเสริญพระเกียรติยศสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ว่ามีบุญญา
 ธิการมาก ได้ช้างเผือกถึง ๗ ช้าง เลืองลือออกไปถึงเมือง
 หงสาวดี ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีกำลังมีอำนาจมาก แต่เฉอญ
 ไม่มีช้างเผือก ครั้นได้ยินคำสรรเสริญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 เสมอว่ามีบุญญาธิการยิ่งกว่า ก็คิดริษยาเห็นว่าจะละไว้ให้เป็น
 คู่แข่งไม่ได้ จึงคิดจะเข้ามาตีเมืองไทย แต่ทำนองความจะปราย
 ฎอยู่แก่พระหฤทัยว่า พวกมอญไม่ใคร่เต็มใจจะมาตีเมืองไทย
 เพราะเคยมาล้มตายไ้ความลำบากมากมาย เมื่อคราวก่อน
 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองฉลาดในราโชบาย จึงทำเอาตีต่อไทย
 ให้ราชทูตเชิญพระราชสาส์นกับเครื่องราชบรรณาการเข้ามา
 ถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นทำนองเจริญทางพระราช
 ไมตรี ในพระราชสาส์นกล่าวเป็นนอความว่า ได้ข่าวเลืองลือ

ไปถึงกรุงหงสาวดีว่า สมเด็จพระเชษฐา (คือพระมหาจักรพรรดิ) มีบุญญาธิการมาก มีช่างเผือกมาสู่พระบารมีถึง ๗ ช่าง กรุงหงสาวดียังห้ามช่างเผือกสำหรับพระนครไม่ ขอให้สมเด็จพระเชษฐาเห็นแก่ไมตรี ขอประทานช่างเผือกให้ข้าพเจ้าผู้เป็นอนาไปไว้เป็นครั้นครสัถ ๒ ช่าง ทางพระราชไมตรีทั้ง ๒ พระนครจะได้เจริญวัฒนาการสืบไป

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงทราบพระราชสาส์นของพระเจ้าหงสาวดี ก็เข้าพระหฤทัยความซื่อสำคัญของเรื่องพระราชสาส์น ทมิ มา คือ ถ้าไม่ประทานช่างเผือกให้ ตามที่ขอ พระเจ้าหงสาวดีก็คงขัดเคือง ว่าทำให้ไ้ความอับยศอดสู อาจยกกองทัพใหญ่เข้ามาตีเมืองไทย แต่ถ้าประทานช่างเผือกให้ ตามที่ขอ ก็เหมือนกรุงศรีอยุธยาอมเป็นเมืองน้อยอยู่ในอำนาจพระเจ้าหงสาวดี เพราะช่างเผือกเป็นของคัญญูญาธิการ ไม่มีเยี่ยงอย่างประเพณีพระราชพิธีพิเศษมีศรียศเส่มอกันจะให้แก่กัน มีแต่เจ้าประเทศราชถวายพระเจ้าราชาธิราช ว่าโดยย่อความซื่อสำคัญที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาชนในครั้งนั้น ไม่ใช่ว่าจะควรประทานช่างเผือก ๒ ช่างแก่พระเจ้าหงสาวดีหรือไม่ ที่แท้จะต้องเลือกว่าจะรบกับพระเจ้าหงสาวดี ซึ่งมีอำนาจใหญ่หลวง หรือจะยอมให้เมืองไทยอยู่ใต้ฉายาอำนาจของพระเจ้าหงสาวดี

การเกิดเป็นข้อสำคัญเช่นนี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงมีรับสั่ง
ให้สมเด็จพระราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์ และบรรดาข้าราชการ
ผู้ใหญ่มาประชุมพร้อมกัน ให้ปรึกษาหารือว่าจะควรทำ
ประการใด

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ครั้นนั้นความเห็นในที่
ประชุมแตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่าย ๑ เห็นว่าควรประทานช้างเผือก
๒ ช้างแก่พระเจ้าหงสาวดีตามประสงค์ อีกฝ่าย ๑ เห็นว่าไม่ควร
จะประทาน พวกที่เห็นควรประทานมีเหตุเป็นที่อ้างว่าพระเจ้า
หงสาวดีบุเรงนองมีอำนาจใหญ่หลวงยิ่งกว่าพระเจ้าตะเบ็งชเวต
และเจ้าไคเมองเซียงใหม่ไว้เป็นกำลังด้วย ที่จะต่อสู้เอาชัยชนะ
เห็นจะเหลือกำลัง เพราะฉะนั้นเสียช้างเผือกเสีย ๒ ช้าง อย่าให้
เกิดรบพุ่งกับพระเจ้าหงสาวดีเห็นจะดีกว่า ถึงว่าไม่เคยมีเยี่ยง
อย่างประเพณีที่พระมหากษัตริย์อินมอัสสะเรสมอกัน จะประทาน
ช้างเผือกให้แก่กันก็ดี ที่พระมหากษัตริย์จะมาขอช้างเผือกโดย
สภาพเช่นพระเจ้าหงสาวดีมีราชสาส์นเข้ามาขอก็ไม่เคยมีเหมือน
กัน เมื่อเช่นนี้ถึงประทานก็เห็นจะไม่เสียพระเกียรติยศ และที่สุด
ช้างเผือกก็มีถึง ๗ ช้าง ประทานไป ๒ ช้างก็ยังมีเหลืออีกถึง ๕ ช้าง
มิใช่จะหมดสิ้นไปเสียทีเดียว อย่าให้เกิดศึกสงครามให้ไพร่ฟ้า

ข้าแผ่นดินได้ความเคืองครันจะดีกว่า พวกทมิฬความเห็นข้างใต้
 ประทานข้างเผือกด้วยเหตุคงว่ามานมมาก

ฝ่ายพวกที่เห็นไม่ควรประทาน มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
 พระราเมศวร พระยาจักรี และพระสุนทรสงคราม ผู้ว่าราชการ
 เมืองสุพรรณบุรีทั้ง ๓ นั้นเป็นสำคัญ มีเหตุเป็นทอทางว่า ท
 พระเจ้าหงสาวดีขอข้างเผือกที่จริง เป็นแต่อธิบาย ระ หาด เหตุ มาค
 เมืองไทย หรือจะให้ไทยยอมอยู่ในอำนาจเมืองหงสาวดีโดย
 ไม่ต้องมารบพุ่ง มิใช่ให้ข้างใต้แล้วจะเป็นแล้วกันไป การทยอม
 ให้ข้างเผือกกลับจะเป็นเหตุให้พระเจ้าหงสาวดีเห็นว่ากลัวอำนาจ
 ถึงแม่คนทั้งหลายทั้งในประเทศนี้และประเทศอื่น ๆ ก็ระเข้าใจ
 ว่ากลัวอำนาจพระเจ้าหงสาวดีเหมือนกัน พระเจ้าหงสาวดี
 เห็นว่ากลัวแล้วไหนจะนั่งอยู่ คงจะหาเหตุอื่นเอิบเออมเข้ามา
 เอาเมืองไทยเป็นเมืองขนต่อไปในวันหน้า การที่จะยอมสละ
 ข้างเผือกให้ไม่เป็นทางที่จะขงกัน ภัย อันตราย ได้อย่างหนึ่ง
 อย่างใด อย่างคักเป็นแต่เสมอะผัดพอให้ชั่ววันไป ในที่สุด
 ถ้าไทยไม่ยอมเป็นเมืองขนพระเจ้าหงสาวดี ก็คง อยู่ ใน คอง รบ
 กันนั่นเอง เพราะฉะนั้นถ้าจะไม่ยอมเป็นเมืองขนพระเจ้าหงสาวดี
 แล้ว คงทนสู้สงครามเสียก็เคียว อย่าให้ไพร่พลพากันเห็นว่า
 กลัวพระเจ้าหงสาวดีจะดีกว่า ข้อที่พระเจ้าหงสาวดีขงของมิ

ชานภาพยิ่งกว่าพระเจ้าตะเบ็งชเวตนั้น ไทยก็ไต่ตระเตรียมการ
 ของกนพระนครมีกำลังแข็งแรงจนกว่าแต่ก่อนมาก เมื่อเคยต่อสู้
 ชนะกองทัพหงสาว์ก็มาครั้ง ๑ แล้ว ทำไมระต่อสู้รักษาพระ-
 นครเอาชัยชนะอีกสักครั้ง ๑ ไม่ได้

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเห็นฝ่ายข้างไม่ยอมให้ข้างเผือกมันนอยกว่าพวก
 ก่อน แต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชดำริเห็นชอบ
 ด้วย เพราะเห็นความจริงว่าที่เลือกแต่เพียงจะยอมเป็นเมือง
 ขนพระเจ้าหงสาว์ หรือจะรบกับพระเจ้าหงสาว์ จึงให้
 พระราชสาส์นตอบพระเจ้าหงสาว์ว่า ข้างเผือกยอมเกิดสำหรับ
 ขนบารมีของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าของ เมืองพระเจ้าหงสาว์
 ไต่ทรงบำเพ็ญราชธรรมให้ไพศาล ก็คงจะได้ข้างเผือกมา
 พระบารมีเป็นมั่นคงอย่าให้ทรงพระวิคกลเลย (๐) พระเจ้า
 หงสาว์ได้ทราบพระราชสาส์นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็
 ได้คิด จึงประกาศว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิคิดทางไมตรี
 แล้วให้ตระเตรียมกองทัพมาคเมืองไทย

(๐) ความในพระราชสาส์นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่
 ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร เป็นที่เห็นว่า รู้อยู่แล้วว่าเมือง
 ไต่ข้างเผือกและนางงาม ก็มักเป็นเหตุให้เกิดสงคราม แต่ที่
 ข้าพเจ้ากล่าวในน เอามาตามความในหนังสือพงศาวดารพม่า เห็นว่า
 จะใกล้ข้างถูกต้อง

พระเจ้าหงสาวดีขบวนของมาตเมืองไทยคราวนี้ ไทย
 เดี่ยวเปรียบผลกับคราวพระเจ้าตะเบ็งชเวต ยกมาคราวก่อน เป็น
 หลายประการ ของตนแต่ที่พระเจ้าขบวนของมีกำลังพลมาก
 กว่าพระเจ้าตะเบ็งชเวต และโตเมืองเชียงใหม่ไว้ในอำนาจ
 อาจระอาค้ำเรือแพพาหนะเสบียงอาหารทางเมืองเชียงใหม่ ไม่
 คองชนเสบียงข้ามภูเขามาเหมือนแต่ก่อน อีกประการ ๑
 พระเจ้าหงสาวดีชำนาญชำนาญการสงคราม ทำศึกชนะมาทุกทีศ
 รพลกำลังว่องไวและมีใจในอานภาพของพระเจ้าหงสาวดี แต่
 ช้อเหล่านี้ไม่สำคัญเท่าที่พระเจ้าหงสาวดีขบวนของเคยเป็น
 แม่ทัพของพระเจ้าตะเบ็งชเวตเขามาตเมืองไทยครั้งก่อน รัชสมัย
 ลานาขานเมือง ทงกำลังวังชาและวิชัยทนต์ของไทยอยู่แล้ว
 กองทัพยกเขามาตเมืองไทยคราวนี้ จึงจัดการแก้ไขความ
 ขัดข้องข้อสำคัญซึ่งเคยมีมาแต่ก่อนให้ล่องมาแต่ต้นมือ มี
 ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารเป็นหลายประการ
 เป็นต้นว่าครั้งก่อนพม่าเคยยกกองทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์
 สามองค์ ตรงมาตกรุงศรีอยุธยา ถูกไทยเอากำลึงกองทัพ
 หิวเมืองเหนือลงมาตกระหนาบ ครั้นพระเจ้าหงสาวดีหมายจะ
 ยกกองทัพเข้ามาทางด่านแม่ละเมา จะเอากำลึงมากเข้าท่วมเท
 ตหัวเมืองเหนือ ตัดกำลังที่จะช่วยเสียก่อน แล้วจึงจะยกลงมาต

กรุงศรีอยุธยา อีกประการ ๑ ครึ่งก่อนพม่าเข้ามาตั้งล้อม
 กรุงฯ ไม่สามารถจะเข้าตั้งประชิดได้ ด้วยกำลังปืนใหญ่ไม่
 ถึงกำลังปืนของไทย ครึ่งนพระเจ้าหงสาวดีให้เตรียมปืนใหญ่
 ทัพกำลังเอามาด้วยมาก แล้วจ้างฝรั่งไปรุดเกลซึ่งเป็นคน
 ชำนาญการปืนใหญ่เข้ามาด้วยกว่า ๕๐๐ คน ให้พ้อต่อสู้
 กองทัพเรือของไทยที่รักษาพระนคร อีกประการ ๑ เลี้ยง
 อาหารสำหรับกองทัพที่เคยอดคัตในคราวก่อน คราวนี้โตเมือง
 เชียงใหม่ไว้ในอำนาจ ก็ให้เมืองเชียงใหม่มส่งเสบียงอาหาร
 ลงมาทางแม่น้ำให้พอใช้ในกองทัพ

ครั้นการเสร็จแล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ยกออกจากพระ-
 นคร เมื่อ ๗ วันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีกุน
 พ.ศ. ๒๑๐๖ ลงมาประชุมพลที่เมืองเมาระตะมะ จัดกระบวน
 ทัพเป็นทัพเกษศริย์ ๕ ทัพ ก็ทัพพระมหาอุปราชาราชโอรส
 ทัพ ๑ ทัพพระเจ้าอังวะราชบุตรเขยทัพ ๑ ทัพพระเจ้าแปร-
 ราชอนุชาทัพ ๑ ทัพพระเจ้าคองอูราชอนุชาทัพ ๑ ทัพหลวง
 ของพระเจ้าหงสาวดีทัพ ๑ กองทัพพระยาพลิมัน้องยาเอออีก
 ทัพ ๑ เห็นจะเป็นแต่กองหน้าของพระเจ้าหงสาวดี และเกณฑ์
 พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่ให้เป็นกองพาหนะสมทบทุกทัพ ให้พระเจ้า

เสวยใหม่คุมกองเรือลำเลียงเสวยยังอาหารลงมาบรรจบที่พลวง
ที่เมืองตาก ในหนังสือพงศาวดารพบว่าจำนวนพลพระเจ้า
หงสาวดียกมาตีเมืองไทยครั้งนั้น รวมเบ็ดเสร็จ ๕๐๐,๐๐๐
(น่าจะประมาณมากเกินไปสักหน่อย)

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่คอบพระราชสาสน์ไปแล้ว ก็เชื่อ
แน่ว่าคงมีศึกหงสาวดียกมา พอถึงฤดูแล้งจึงให้รวบรวมคน
และให้เก็บกวาดเสวยยังอาหารเข้าไว้ในพระนคร จัดเตรียม
ขอมปรการวางขุ่นใหญ่ขึ้นรักษาหน้าตึกเชิงเทินให้มั่นคง แล้ว
ให้พระยาจักรีคุมพล ๑๕,๐๐๐ ไปตั้งข้อมลุมพลีรักษาด่าน
พระนครข้างคานเหนือแห่ง ๑ ให้เจ้าพระยามหาเสนาคุมพล
๑๐,๐๐๐ ไปตั้งข้อมบ้านคอกไม้หันตรารักษาด่าน
ตะวันออกแห่ง ๑ ให้พระยาพระคลังคุมพล ๑๐,๐๐๐ ไป
ตั้งข้อมท้ายครุฑรักษาด่านใต้แห่ง ๑ ให้พระสุนทรสงคราม
คุมพล ๑๐,๐๐๐ ไปตั้งข้อมจำปา(๑) รักษาด่านตะวันตก
แห่ง ๑ แล้วให้ตระเตรียมเรือรบ เรือสำหรับลาดตระเวนไว้
เป็นอันมาก แต่ครั้งนั้นสำคัญว่าพระเจ้าหงสาวดีจะยกทัพหลวง

(๑) ข้อมทั้ง ๔ นี้จะสร้างพร้อมกับก่อกำแพงพระนครหรือ
สร้างทีหลังมา และต่อมาจะเรือเสวยเมื่อใดไม่ทราบชัด ตรงตั้ง
ข้อมจำปายังเรียกว่าบ้านข้อมจนตราพบเท่าทุกวันนี้

มาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ตรงมาตีพระนครเหมือนคราว
ก่อน หาได้เตรียมถ่วงการที่จะรักษาหัวเมืองเหนือไม่ ครั้น
พระเจ้าหงสาวดียกเข้ามาทางด่านแม่ละเมา พวกเจ้าเมือง
เหนือทราบความก็ตกใจ ต่างเมืองต่างรีบรวบรวมพลเข้ารักษา
เมือง ไม่ทันวางวิธการช่วยเหลือแก่กันอย่างไร เพราะ
ฉะนั้นกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาเป็นทัพใหญ่ พอถึงเมือง
กำแพงเพชรก็ตีได้เมือง และจับตัวพระยากำแพงเพชรได้
โดยง่าย ครั้นได้เมืองกำแพงเพชรแล้ว พระเจ้าหงสาวดีจึง
แบ่งกองทัพให้ยกแยกกันไปเป็น ๒ ทาง ให้พระเจ้าอังวะ
พระเจ้าทองอุ้ย ไปตีเมืองพิษณุโลกทาง ๑ ให้พระมหา
อุปราชากับพระเจ้าแปรยกไปตีเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก
เมืองพิชัยทาง ๑ แล้วให้ลงมาบรรจบกับกองทัพที่ตีเมือง
พิษณุโลก ส่วนพระเจ้าหงสาวดีตั้งกองทัพหลวงอยู่ที่เมือง
กำแพงเพชร

กองทัพพระมหาอุปราชากับพระเจ้าแปรยกไปถึงเมือง
สุโขทัย พระยาสุโขทัยต่อสู้ คุ้มรับพุ่งกันเป็นสามารด กำลัง
ไทยน้อยกว่าพม่ามากนัก ก็เสียเมืองสุโขทัย ตัวพระยาสุโขทัย
พม่าก็จับได้ ฝ่ายพระยาสวรรคโลก พระยาพิชัย เมอร์ว่าเสียเมือง

สุโขทัยแล้วก็ไม่ต้องสู้ พวกมันไปขอมอ่อนน้อมต่อพระมหา-
 ษปราชษาทั้ง ๒ เมือง กองทัพพม่าจึงยกไปรวมกันล้อมเมือง
 พิษณุโลกไว้ ฝ่ายพระมหาธรรมราชาต้องสู้ขอร้องกันเมืองเป็น
 สามารถ ถูกพม่าล้อมไว้หน้สันเสียบางอาหาร แล้วฆ่าเกิด
 ไข้ทรพิษขึ้นทั้งในเมือง พระมหาธรรมราชาต้องขอมอ่อนน้อม
 ต่อพระเจ้าหงสาวดี(๑) เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ
 ยگان พ.ศ. ๒๑๐๖

พระเจ้าหงสาวดีได้หัวเมืองเหนือแล้ว จึงให้พระมหา-
 ธรรมราชาและเจ้าเมืองกรมการทขอมอ่อนน้อมล่อนนากะทาสักย
 แล้วให้ยังคงขบขันชาการบ้านเมืองอยู่ตามเดิม ด้วยประสงค์จะ
 เอาไว้เป็นกำลังต่อไปข้างหน้า แล้วให้จัดกระบวนทัพที่จะยก
 ลงมาตกรังศรีอยุธยา ให้รวบรวมเรือในหัวเมืองฝ่ายเหนือ
 ๖๓ เป็นกองทัพเรือ ให้พระเจ้าแปรเป็นนายทัพยกลงมาจาก

(๑) เรื่องพระเจ้าหงสาวดีตีหัวเมืองเหนือคราวนี้ ในหนังสือ
 พระราชพงสาวดารว่าพระมหาธรรมราชาและผู้รักษาหัวเมืองเหนือ
 ทุกเมือง เห็นว่าศึกใหญ่เหลือกำลังก็ขอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้า-
 หงสาวดี มิได้มีเมืองใดต่อสู้ เรื่องที่ไทยต่อสู้ดังกล่าวมานี้ ไปได้
 ความในพงสาวดารพม่า ยุติกันกับพระราชพงสาวดารฉบับ
 หลวงประเสริฐ.

เมืองพิษณุโลกทางแม่น้ำแควใหญ่ทัพ ๑ ส่วนทัพบกนั้นให้
 พระมหาอุปราช่าเป็นยกขวา พระเจ้าอึ้งวะเป็นยกซ้าย พระเจ้า-
 ทองอุเป็นกองกลางยกลงมาก่อน แล้วพระเจ้าหงสาวดียกทัพ
 หลวงตามลงมาให้พระมหาธรรมราชา พระยาสุวรรณคโลก
 พระยาพิชัย ตามเสด็จมาในกองทัพหลวงด้วย และครั้งนั้น
 พระเจ้าเชียงใหม่เมื่อกบฏพลวบอกช่วยเสีย ให้แต่พระยา-
 แล่นหลวง พระยาสามล้าน คมเสียบยงและพาหนะลงมา
 ตามเกณฑ์ พระเจ้าหงสาวดียกทัพไปต่อพระเจ้าเชียงใหม่ แต่ยังไม่
 หาว่าประการใดไม่ ให้กองทัพเมืองเชียงใหม่คุมลำเลียง
 เสียบยงอาหารตามกองทัพหลวงลงมา

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา เมื่อทราบว่าพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพหลวง
 เข้ามาคัดหัวเมืองเหนือ สัมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึง
 ตรัสสั่งให้ยกกองทัพให้พระยาพิชัยบรมฤทธิ์ พระยาวิชิตณรงค์
 คุมทัพหน้า พระรามศวรรราชโอรสเป็นแม่ทัพหลวง ยกขึ้นไป
 ช่วยเมืองพิษณุโลก กองทัพพระยาพิชัยบรมฤทธิ์ พระยา-
 วิชิตณรงค์ ยกขึ้นไปถึงแขวงเมืองนครสวรรค์ ทราบว่า
 เสียเมืองพิษณุโลกแก่ข้าศึกแล้วกอดยกลงมา พระรามศวรร
 ราชโอรสจึงทรงรบข้าศึกอยู่ ณ ที่นั้นแห่ง ๑! เข้าใจว่าในแขวงเมือง

ชยันต(*) กองทัพพม่ายกลงมาถึงตรงนั้น ใ้รบพุ่งกับกองทัพไทยเป็นสามารด กองทัพไทยเข้าขึ้นใหญ่ลงเรือเที่ยวไล่ยิงถูกพม่าล้มตายมากนัก จนกองทัพต้องหยกชงักอยู่ พระเจ้าหงสาวดีให้ข้าหลวงขึ้นไปเร่งกองทัพเรือของพระเจ้าแปรใ้รบยกลงมา ครั้นกองทัพพระเจ้าแปรลงมาถึง พม่าจึงเข้าระดมศึกกองทัพพระรามศวรทางบกทางเรือพร้อมกัน กองทัพไทยกำลังน้อยกว่าต้านทานไม่ไหวก็ถอยลงมายังกรุงศรีอยุธยา

เมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกลงมาจนจะถึงกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิใ้กองทัพยกทัพเรือยกออกระดมตีกองทัพพระเจ้าหงสาวดีที่ใกล้ทงลุมพลี ใ้รบกันเป็นสามารด ออกครั้ง ๑ กองทัพไทยสู้ไม่ใ้ก็ถอยกลับเข้าพระนคร เสียเรือรบแก่พม่าชาคักเข่นอันมาก พระเจ้าหงสาวดีก็เลยใ้ใ้ขอมพระยาจักรทงลุมพลี และขอมจำปากพระสุนทรบริรักษ์ แล้วใ้ใ้มาตีขอมเจ้าพระยามหาเสนาททงหินตราใ้ใ้อกแห่ง ๑ ครั้นใ้ใ้ขอมคายทกคนชนนออกแล้ว พระเจ้าหงสาวดีจึงใ้กองทัพเข้ามาตั้งล้อมพระนครไว้ ๓ ค่ำ ค่ำวันออกใ้กองทัพ

(*) ในหนังสือพระราชพงศาวดารมีแต่เรื่องพระยาพิชัย-
รณฤทธิ พระยาวิชิตณรงค์ยกไปไม่ทัน ความนอกนั้นใ้ความจาก
พงศาวดารพม่า แต่พม่าว่าพระมหินทร์เป็นแม่ทัพ ที่จริงคงเป็น
พระรามศวรเป็นแน่

พระเจ้าแปรตั้งอยู่ทางวัดโพธาราม ลงไปจนคลองเกาะแก้ว
 คำนเห็นอิให้กองทัพพระมหาอุปราชาทรงทัพเพนียด กองทัพ
 หลวงของพระเจ้าหงสาวดี ทรงทัพวงวัดโพธิ์เผือกใกล้ขึ้นอนปากค
 กองทัพพระยาพลสัมคงทรงทัพพล บ้านตะวันตกให้กองทัพ
 พระเจ้าคองอตั้งอยู่ทางประเทศ กองทัพพระเจ้าอองวะตั้งค่อลงมา
 ข้างบ้านโตทางวัดพุทธไสยวรรย

เมื่อพม่าเข้ามาตั้งล้อมกรุง ฯ อยู่ครั้นนั้น กองทัพไทย
 หาได้ยกออกไปรบพุ่งอีกไม่ คงเป็นด้วยสมเด็จพระมหาจักร-
 พรหมทรงพระราชดำริว่า ข้าศึกมีกำลังมากนัก จะเฮ
 ษย์ชนะในกระบวนรบพุ่งไม่ได้ จึงเป็นแต่ให้เรือรบเอาปืนใหญ่
 คอยเที่ยวยิงมิให้ข้าศึกกรกเข้ามาใกล้พระนคร ประสงค์จะ
 ถ่วงเวลาให้ข้าศึกต้องเลิกทัพกลับไปเองด้วยขัดสนเสบียงอาหาร
 หรือมิฉะนั้นก็ คง ต้อง ล่า ไป ในเวลาจวน นวเห็นอิ หลาก ลง มา
 แต่พระเจ้าหงสาวดีได้เตรียมการเข้ามาโดยรั้งมีลำเนากรง-
 ศ์ร้อยยี่สามกองทัพเรือและปืนขนาดใหญ่มากมายมาด้วยมาก พอดี
 ล้อมกรุง ฯ แล้วก็พยายามทำลายเรือรบของไทยได้หมด จนเห็น
 ว่าไทยไม่อาจจะเอาปืนใหญ่ลงเรือไปเที่ยวไล่ยิง ได้ดังแต่ก่อน
 แล้ว ก็ให้เอาปืนใหญ่เข้ามาตั้งจงก่ายงเข้ามา ใน พระ นคร
 ถูกวัดวาบ้านเรือนราษฎรที่กึ่งลงทุก ๆ วัน จนเห็นว่าชาว

พระนครพากันครนครามอยู่แล้ว พระเจ้าหงสาวดีจึงมีพระ-
 ราชสาส์นเข้ามาขอร้องสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ว่าจะรบหรือ
 จะยอมเป็นไมตรีกับให้เลือกเอาอย่างหนึ่ง ในพงศาวดารพม่าว่า
 ครั้นนั้นพวกชาวพระนครทนขืนพม่าไม่ไว้ พากันกราบทูล
 ร้องทูลขอร้องสมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงยอมเป็นไมตรีกับพระเจ้า
 หงสาวดี

ตรงนั้นจะวินิจฉัยสักหน่อย ว่าเหตุใดสมเด็จพระมหา-
 จักรพรรดิจึงยอมแพ้ชาติกโดยง่าย เพราะเมื่ออ่านไปถึงเรื่อง
 พระเจ้าหงสาวดีทรงศรัทธาบูชาคราวหน้า จะแลเห็นได้ว่า
 ถ้าไทยต่อสู้จริง ๆ พระเจ้าหงสาวดีก็สู้ไม่ได้ จนต้องแต่งใส่งาน
 เข้ามาลวงให้เสียการ จึงได้พระนคร ความซนทำให้เห็นว่า
 เพียงพม่าขืนใหญ่เข้ามาได้ถึงในพระนคร เห็นจะไม่พอ
 เป็นเหตุให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยอมแพ้ คงจะมีเหตุอันนอก
 เป็นแน่ เมื่อพิจารณาไปเห็นว่าเหตุที่แทนนั้น น่าจะเป็น
 ๓ ประการ คือ

๑ เพราะข้างฝ่ายไทยที่รักษาพระนครไม่เย็นน้ำหนึ่งใจ
 เดียวกันด้วยการสงครามครั้งนั้น ปรากฏมาแต่แรกว่ามีข้าราชการ
 การเห็นไม่ควรจะรบมากด้วยกันตั้งกล่าวมาแล้ว ครั้นเกิดศึกจน
 ภัยเมืองเห็นอ และกองทัพกรุง ฯ ไปแตกพ่ายถอยกลับมา ซ้ำศึก

เข้ามาล้อมกรุงพระนคร พวกทเห็นไม่ควรรบคงพากันโทษพระ
 ราเมศวร พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ว่าพระนางของอาไป
 เปล่า ๆ ถ้ายอมเสียข้างเผือกเสีย ๒ ข้างแต่แรกแล้วบ้านเมือง
 ก็ระหกระเหินช่นเข็ญอย่างนี้ไม่ ข้างในพระนครคงจะมีเสียดอย่าง
 น้อยไต่โดยมาก

๒ ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็ทงการจะคิดเห็นอยู่ ว่าจะตัก
 เขากรุงศรีอยุธยาให้ได้ในคราวนั้นเห็นจะยาก ด้วยไปเสียเวลา
 ทวเมืองเห็นอเสียก่อน ยังมีเวลาที่จะตกรง ๆ ก่อนน้ำหลากไม่
 ช้านัก จึงคิดผ่อนผันในทางอุบายให้เป็นการชดชวย มีพระราช
 สาส์นลงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่า ถ้ายอมเป็นไมตรีเสียโดย
 ด้ พอได้แก่ความอภัยข้อแล้วก็จะเลิกทัพกลับไป และให้สัญญา
 ว่าจะไม่เอากรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองเชลย พระเจ้าหงสาวดีมีพระ
 ราชสาส์นเข้ามาตงน ก็ตองใจพวกข้าราชการที่ไม่อยากรบอยู่
 แต่เดิม จึงพากันกราบทูลร้องททขทงทงทงทงทงทงทงทงทงทงทงทง
 พม่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่สามารถจะชดชชนคนมากได้
 ก็ตองยอมเป็นไมตรีกับพระเจ้าหงสาวดี กล่าวไว้ในหนังสือพระ
 ราชพงศาวดารว่า มีรับสั่งให้ปลุกพลับพลาทวดทศดาวัส
 (คือวัดช้าง อยู่ใกล้วัดหน้าพระเมรุ) และเชิญพระพุทธรูปและ
 พระธรรมพระสงฆ์ไปประดิษฐานเป็นประธานแล้ว สมเด็จพระ

มหารัชมหารมณีกับพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จไปพบกันที่พลับพลาอัน
พระเจ้าหงสาวดีทูลขอช้างเผือกเป็น ๔ ช้าง กับขอพระรามเมศวร
พระยาจักรี พระสุนทรสงคราม ซึ่งเป็นหัวหน้าก๊กให้เกศก๊ก
เอาตัวไปเมืองหงสาวดี และในพงศาวดารพม่าว่า พระเจ้า
หงสาวดีให้ไทยรับส่งส่วยช้างปีละ ๓๐ ช้างเงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง
กับตั้งขอมให้ผลประโยชน์นักษัตรทักทายได้ในเมืองมะริด เป็น
ของพม่าด้วย (เพราะในสมัยนั้นเมืองมะริดเป็นเมืองท่าค้าขาย
กับต่างประเทศ มีกำปั่นไปมาเสมอ) สมเด็จพระมหารัชมหารมณี
ยอมตามประสงค์แล้ว พระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพกลับไป

มีเนื้อความกล่าวในหนังสือพงศาวดารพม่าว่า ครั้น
พระเจ้าหงสาวดีเอาสมเด็จพระมหารัชมหารมณีไปเมืองหงสาวดี
ด้วย ส่วนกรุงศรีอยุธยาให้สมเด็จพระมหินทราธิราชครองเป็น
ประเทศราช จนต่อเมืองหงสาวดีต่อมา และยังปรากฏในพง
ศาวดารพม่าต่อมาอีกแห่งหนึ่งว่า เมื่อพระเจ้าหงสาวดีเฉลิม
พระราชมนเทียรได้ให้ปลุกตำหนักประธานพระเจ้ากรุงสยามด้วย
ครั้นต่อไปถึงเรื่องพระเจ้าหงสาวดีที่กรุงศรีอยุธยาครั้งหลัง ใน
หนังสือพงศาวดารพม่ากล่าวว่า เมื่อสมเด็จพระมหารัชมหารมณี
ไปอยู่เมืองหงสาวดีนั้น ไปทรงผนวชเป็นพระภิกษุจึงพ้นจากการ
ควบคุม เลยหลบหนีกลับมาเมืองไทยได้ดังนี้ เรื่องที่กล่าวใน

พงศาวดารพม่าทรงเห็นว่าไม่เป็นความจริง ใ้ด้วยครั้ง
 นั้นเป็นแต่การยอมกันโดยประนีประนอม ถ้าถึงจะเอาสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิไปฝ่ายไทยไหนจะยอมเป็นไมตรีง่าย ๆ ซงเขา
 แต่พระรามเศวตไปครั้งนั้น เป็นการสมกันสมปลายในราโชบาย
 ของพระเจ้าหงสาวดี ทว่าสมกันเพราะฝ่ายไทยพอจะยินยอม ฝ่าย
 พระเจ้าหงสาวดีก็ใคร่รักษาของเมืองไทยไปไว้เป็นตัวจำนำ
 จำใจไทยให้ต้องประพฤติกตามสัญญาข้ออื่น ส่วนทว่าสมปลายนั้น
 เพราะพระรามเศวตเป็นรัชทายาท ถ้าหากสมเด็จพระมหาจักร-
 พรรดิสวรรคตลงเมื่อใด พระเจ้าหงสาวดีจะได้โอกาสตั้งแต่ง
 พระรามเศวตให้มาครองกรุงศรีอยุธยาเป็นประเทศราชขึ้น
 เมืองหงสาวดีสนิทสนมมั่นคงขึ้น ความซ้อต่าง ๆ ท้องในพง-
 ศาวดารพม่า เช่นว่าปลุกคำหนักประทาน อาจประทานพระ
 รามเศวตก็ได้ และซ้อทว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงผนวชจึง
 พ้นจากการควบคุมจนหนำเมืองไทยได้นั้นก็ไม่น่าเชื่อ จึงเห็นว่า
 ความจริงคงจะเป็นอย่างทีปรากฎในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 เช่นข้าพเจ้ากล่าวมา

สงครามครั้งที่ ๔ ความเสียกรุง ฯ แก่พระเจ้าหงสาวดี

ปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๑๑

พระเจ้าหงสาวดีขอช้างเผือกไปแล้ว เว้นอยู่ ๔ ช้างเกิด
ศึกหงสาวดีมาตีเมืองไทยอีก อันเหตุการณ์ที่จะเกิดสงคราม
คราวนั้นเองมาแต่สงครามคราวก่อน ด้วยพระเจ้าหงสาวดี
ยังไม่ไต่เมืองไทยเป็นเมืองขึ้นสมัครใจ จึงพยายามที่จะให้ไทย
แตกกันเป็น ๒ พวก ให้จำต้องยอมอยู่ในอำนาจของพระเจ้า
หงสาวดีด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ใช้ทางอบายยกย่องพระมหากษัตริย์
ราชธานีใหม่อำนาจชนทางหัวเมืองเหนือ กรุงศรีอยุธยาจะบังคับ
บัญชาว่ากล่าวอย่างแต่ก่อน พระเจ้าหงสาวดีก็เขากดกันออกหน
พระมหากษัตริย์ราชธานี พระมหากษัตริย์ราชธานีจึงสันตษิตขอยกยพระ
เจ้าหงสาวดียกยชม และเห็นห่างจากกรุงศรีอยุธยาไปทุกที จน
ที่สุดลงไทยเกิดรบกันตนเอง จึงเลยพาศึกหงสาวดีเข้ามาตี
บ้านเมือง

จะต่องเล่าเรื่องราวการสงครามครั้งนี้ เริ่มแต่พระเจ้า
หงสาวดีมีชัยชนะไปจากกรุงศรีอยุธยา กลับไปตั้งเมืองหงสาวดี
ไม่ช้าก็ไต่ข่าวว่าพระเจ้าเชียงใหม่เมื่อกี้คบคิดกับพระยานคร
ลำปาง พระยาแพะ พระยาน่าน และพระยาเชียงใหม่ จะตั้ง

แจ้งเมืองไม่ยอมขนต่อหงสาวดีต่อไป พระเจ้าหงสาวดีจึงยก
 กองทัพหลวงเข้ามาตีเมืองเชียงใหม่ เมฆปลายบัวชวก พ.ศ.
 ๒๑๐๗ นั้น เสด็จพระมหาธรรมราชาให้ยกกองทัพขึ้นไป
 ช่วยด้วย ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่เห็นว่าศึกเหลือกำลังก็ยอมอ่อน
 น้อมต่อพระเจ้าหงสาวดี แต่เจ้าเมือง ๔ คน ภัยไต่แต่พระยา
 เชียงแสนคนเดียว อีก ๓ คนหนีไปพึ่งพระเจ้าไชยเชษฐาเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุตอยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าไชยเชษฐา
 ไม่ยอมส่งตัวให้ พระเจ้าหงสาวดีชกเคืองจึงคิดจะยกกองทัพ
 ไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต พอได้ข่าวว่าพวกไทยใหญ่ที่จับเป็น
 เสดลยเอาไปไว้ที่เมืองหงสาวดีพากันเป็นขบถชน พระเจ้าหงสาวดี
 จึงให้พระมหาอุปราชายกกองทัพไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต ส่วน
 พระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพหลวงกลับไปเมืองหงสาวดี เอาตัวพระ
 เจ้าเชียงใหม่เมกตีไปช่วย กองทัพพระมหาธรรมราชานักให้
 เลิกกลับมาบ้านเมืองเหมือนกัน

พระมหาอุปราชายกกองทัพไปตั้งกรุงศรีสัตนาคนหุต ที่
 ไทหัวเมืองรายทางเข้าไปโดยลำดับจนถึงเมืองเวียงจันทน์ ซึ่ง
 เป็นราชธานีของพระเจ้าไชยเชษฐา พระเจ้าไชยเชษฐาต่อสู้
 เห็นเหลือกำลังก็ถอยไปตั้งเมืองเวียงจันทน์เสียปากกองทัพพลไปชุมนุมอยู่

ในเช้า พระมหากษัตริย์ราชโอรสเมืองเวียงจันทน์ จับไต่ญาติวงศ์และ
 มเหสีต้นมก้านลของพระเจ้าไชยเชษฐาส่งไปเมืองหงสาวดีเป็น
 อันมาก แล้วให้กองทัพออกติดตามพระเจ้าไชยเชษฐา พระ
 เจ้าไชยเชษฐาชำนาญท้องที่กว่าพวกหงสาวดี ถ้ากองทัพที่ไป
 ติดตามมาถึงมากก็หลบเลี่ยงเสีย ถ้าเข่นกองน้อยก็ออกโจมตี
 คีเอาแตกพ่ายกลับมา แต่กองทัพหงสาวดีเที่ยวติดตามอยู่จนถึง
 ฤดูฝนก็จับพระเจ้าไชยเชษฐาไม่ได้ พระมหากษัตริย์ราชโอรสเห็นไพร่
 พลขบชามากนัก จึงให้เรียกกองทัพกลับไปตั้งรวมกันอยู่ที่
 เมืองเวียงจันทน์ หมายถึงว่าพอสิ้นฤดูฝนจึงจะให้ติดตามจับพระ
 เจ้าไชยเชษฐาต่อไป พอกองทัพหงสาวดีกลับไปรวมอยู่ที่เมือง
 เวียงจันทน์ พระเจ้าไชยเชษฐาได้ทักให้เที่ยวติดตามไล่เลียงเสียบยง
 อาหารซึ่งจะส่งไปยังเมืองเวียงจันทน์ทุก ๆ ทาง จนกองทัพ
 หงสาวดีออกอยาก รพลพากันเจ็บไข้ล้มตายลงเป็นอันมาก พอสิ้น
 ฤดูฝนพระมหากษัตริย์ราชโอรสก็รีบเลิกทัพกลับไป กองทัพพระเจ้า
 ไชยเชษฐาติดตามตีไปจนปลายแดน ก็ตัดทัพจึงเลื่องลือว่า
 พระเจ้าไชยเชษฐามีชัยชนะพระเจ้าหงสาวดีในครั้งนั้น

แต่เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาได้ราชธานีคืน ได้แต่เมือง
 เปลาเพราะพวกหงสาวดีเก็บบริวารพร้อมขัติ ทั้งจับมเหสีและ

สนมกำนัลไปเสี้ยเก็บหมก พระเจ้าไชยเชษฐาจะหามเหล็กใหม่
 ึ่งให้ราชทูตเชิญพระราชสาสน์กับเครื่องราชบรรณาการมาถวาย
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทูลขอพระเทพกษัตริราชธิดาไปเป็น
 อัครมเหสี ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับ
 พระมหินทรกาลังแค้นพระเจ้าหงสาวดี ก็ยินดีที่จะเป็นสัมพันธ-
 มิตรกับพระเจ้าไชยเชษฐา แต่เสียดูเวลานั้นพระเทพกษัตริราช
 ธิดาประสูรอยู่ จะผิดเพี้ยนให้หรือต่อไปทำนองจะเกรงว่า
 พระเจ้าไชยเชษฐาจะผันแปรไปเป็นสัมพันธมิตรเสียกับเมืองอิน
 ึ่งพระราชทานพระแก้วฟ้าอันเป็นพระราชธิดาเกิดด้วยพระสนม
 ไปแทน ครั้นพระเจ้าไชยเชษฐาทราบว่ามีใ้ราชธิดาของ
 สมเด็จพระสุริโยทัย ก็ไม่พอพระราชหฤทัยให้ฟ้าพระแก้วฟ้า
 กลับมาสั่งว่าจะขอประทานเฉพาะพระเทพกษัตริ ด้วยประสงค์
 จะใคร่ไ้วงศ์สมเด็จพระสุริโยทัย ซึ่งมีพระเกียรติยศเป็นอย่าง
 ยอดของสตรีไปเป็นพระอัครมเหสี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก้
 ไปรบด้วยชาตาม

การที่กรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุตให้ทูตไปมาว่า
 กันด้วยเรื่องขอพระราชธิดาครองน พระมหาธรรมราชาทราบ
 ความ เพราะเหตุเดินทางค่านสมอสอ (ในแขวงมณฑลเพชร-
 บุรณ) ไม่ห่างเมืองพิษณุโลกนัก ครั้นทราบว่าสมเด็จพระมหา-

จักรพรรดิจะประทานพระเทพกษัตริ์ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต
 พระมหาธรรมราชาไม่เห็นชอบด้วย ด้วยพระเทพกษัตริ์เป็นพระ
 น้องนางของพระวิสุทธิกษัตริ์ผู้เป็นพระอัครชายาร่วมพระมารดา
 เคียงกัน บ้างก็พระวิสุทธิกษัตริ์เองจะเป็นผู้ไม่เห็นชอบด้วย
 ด้วยว่าพระเจ้าหงสาวดีคงจะยกกองทัพมาตีกรุงศรีสัตนา-
 คนหุตอีก พระมเหสีสนมกำนัลของพระไชยเชษฐาเคยถูกกอง
 ทักษัตริ์จับไปโคตราวหนึ่งแล้ว ถ้ารบกันจนอกเกรงพระ
 เทปกษัตริ์จะไปเป็นอันตรายทำนองพระวิสุทธิกษัตริ์จะทูลขอให้
 พระมหาธรรมราชาคิดอ่านคั่งง้ออย่าให้ส่งพระเทพกษัตริ์ไปยัง
 กรุงศรีสัตนาคนหุต แต่ในเวลานั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ไม่ไว้พระทัยพระมหาธรรมราชาเสียแล้ว จึงไม่ทรงทราหรือเรื่อง
 ทหารจะประทานพระเทพกษัตริ์แก่พระไชยเชษฐา พระมหาธรรม-
 ราชาก็ไปทูลห้ามปรามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ได้ จึงให้
 คนเร็วรีบไปทูลความแก่พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีก็ให้
 กองทัพมาชุมนุมสกัดทางอยู่ พอข้าหลวงกรุงศรีอยุธยาเชิญพระ
 เทปกษัตริ์ไป กองทัพพม่าก็เข้าชิงนางพาไปเสียยังเมือง
 หงสาวดี ฝ่ายพระมหาธรรมราชาคงอธิบายบอกลงมาทูลสมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิ ว่าพระเจ้าหงสาวดีให้มาชิงพระเทพกษัตริ์

ไปโดยอำเภอพระฤทธิชัย พระมหาธรรมราชาหาได้รู้เห็นด้วย
ไม่ ข้างกรุงศรีอยุธยาไม่รู้เท่าทันพระมหาธรรมราชา แต่ไม่
อาจจะว่ากล่าวอย่างไร ด้วยกึกพระเจ้าหงสาวดีอยู่ สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิเห็นจะรู้สึกอภัยสอดใส่ในกรุงนมาก จึงทรง
มอบราชการบ้านเมืองแก่พระมหินทร^(๑) แล้วเสด็จออกทรง
ผนวช และในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ข้าราชการก็ออก
ขวศตามเสด็จด้วยเป็นอันมาก

การที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จออกทรงผนวชครั้ง
นั้น ท้ายเสมือรงให้เกิดเหตุร้ายแก่บ้านเมือง เพราะทำให้
เกิดวุ่นเรในข้าราชการ อันเห็นได้เช่นที่พากันออกขวศตาม
เสด็จเสียเป็นอันมากนั้นเป็นต้น แต่ขอสำคัญนั้นคือทเป็นเหตุให้
พระมหาธรรมราชาสันความยำเกรงกรุงศรีอยุธยา เพราะ
พระมหินทรเป็นแต่น้องของพระมหาสิริมิใช่เป็นพระราชบิดา

(๑) เรื่องสมเด็จพระมหินทราธิราชครองราชสมบัติ หนังสือ
พระราชพงศาวดารแย้งกันอยู่ บางฉบับตั้งคั้นรัชกาลแต่ตอนนี้ไป
เป็นครั้งที่ ๑ จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกลับเข้ามาว่าราชการ แล้ว
ไปนับเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตแล้วเป็นรัชกาลสมเด็จพระ
มหินทรครั้งที่ ๒ อีกคราว ๑ แต่บางฉบับนับรัชกาลสมเด็จพระ
มหินทรคือเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต ข้าพเจ้าเห็นชอบ
ด้วย เชื่อว่าได้ราชาภิเษกต่อเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต

เหมือนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพราะฉะนั้นจึงปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระมหินทรชนว่าราชการเมืองพระมหาธรรมราชาที่ตึงเกียงแย่ง จะต้องการอย่างไรก็อ้างพระเจ้าหงสาวดีขังคัมภีร์สาละงมายังกรุงศรีอยุธยา พระมหินทรก็จำต้องผ่อนผันทำตาม ด้วยเกรงอำนาจพระเจ้าหงสาวดี พระมหินทรได้ความค้ำประกันพระพุทธรูปหนักเข้าจึงคิดจะกำจัดพระมหาธรรมราชาเสีย ครั้นนั้นพระมหินทรได้พระยาราม (รณรงค์ผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชร) ซึ่งเขาใจออกหากจากพระมหาธรรมราชามาอยู่ในกรุงฯ เป็นที่ปรึกษา จึงคิดเขียนกลอุบายบอกความลับไปยังพระเจ้าไชยเชษฐา ให้ยกกองทัพกรุงศรีสัตนาคณหุตลงมาตีเมืองพิษณุโลก พระมหินทรจะยกกองทัพกรุงฯ ขึ้นไปประหนึ่งว่าจะช่วยเมืองพิษณุโลก เมื่อใดก็แล้วให้ช่วยกันจับพระมหาธรรมราชาให้จงได้ ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาก็ค้ำประกันพระมหาธรรมราชาอยู่ด้วยเรื่องพระเทพกษัตริย์ ลงมาตีเมืองพิษณุโลกอยู่ครั้งหนึ่งแล้ว แต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิห้ามเสียจึงมิได้ยกลงมา ครั้นพระมหินทรชวนขึ้นไปก็ล้มคิด จึงให้ตระเตรียมกองทัพ พอลงถูกอยู่แล้วปลายขาล

พ.ศ. ๒๑๐๘ พระเจ้าไชยเชษฐาก็ยกกองทัพมายังเมือง

พิษณุโลก ทำกิตติศัพท์ให้ปรากฏแพร่หลายว่าจะลงมาตีกรุงศรี-
อยุธยา เพราะสมเด็จพระมหากษัตริย์ทรงสัจญ์ว่า จะ
ประทานพระเทพกษัตริย์ แล้วเกลี้ยให้ไต่อัยยศอดสู ให้คนทั้ง
หลายเข้าใจว่าทำมาตีเมืองพิษณุโลกก่อน เพราะเป็นเมืองด่าน
ของกรุงศรีอยุธยาข้างฝ่ายเหนือ พระเจ้าไชยเชษฐาฯ ยกลงมา
ครั้งนั้น หมายจะรีบเร่งระดมตีให้ไต่เมืองพิษณุโลกก่อน
กองทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาช่วย ปรากฏในหนังสือพระราช-
พงศาวดารว่า กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาเป็น ๕ ทပ် มา
ทางเมืองนครไทย ครั้นมาถล่มเมืองพิษณุโลก กองทัพพระเจ้า
ไชยเชษฐาฯ ตั้งที่ค่ายลโพธิ์เรียง ทรงประคองสวรรคตออกไปทาง
ค้ำตะวันออก ห่างเมืองประมาณ ๕๐ เส้น ทပ်พระยาแสน-
สรินทรฯ ขวางพาดตั้งที่บานเตาไหทางค้ำเหนือ ทပ်พระยามือไฟ
ตั้งที่ค่ายลวกเขาพราหมณ์ เข้าใจว่าทางค้ำตะวันออกเฉียง
เหนือ ทပ်พระยาบวร (พนม) ตั้งที่ค่ายลสระแก้วทางค้ำตะวัน-
ออกเฉียงใต้ ทပ်พระยามือเหล็กตั้งที่ค่ายลยางสะแก (จะเป็น
ค้ำไหนสืบยังไม่ไต่ความ)

ฝ่าย พระมหาธรรมราชา เมื่อได้ข่าวว่า กองทัพกรุงศรี-
สัตนาคนหุตยกมา ยังไม่สงสัยว่ายกมาโดยกลอุบายของ
พระมหินทร จึงบอกข่าวค้ำกลงมายังกรุงศรีอยุธยาออกกองทัพขน

ไปช่วย แล้วให้ขึ้นเสี้ยบอาหารต้อนผู้คนเข้าในเมืองพิษณโลก
 ตระเตรียมข้อมันเมืองเป็นสามารรถแล้ว ยังไม่วางพระเหตุยก
 ให้บอกไปชอกกองทัพพระเจ้าหงสาวดีมาช่วยอีกทาง ๑ พระ-
 มหินทร์ได้รับ ขอบอกพระมหาดรรมาราชาชอกกองทัพขึ้นไปช่วยก็
 สมหมาย จึงมีรับสั่งให้พระยาสิทธิราชเดโชไชยยกทัพทำนั
 รับคุมกำลังขึ้นไปก่อนกอง ๑ เหมือนอย่างว่าจะให้ขึ้นไปช่วย
 รักษาข้างในเมืองพิษณโลก คำรัสสั่งเป็นความลับไปแก่พระยา-
 สิทธิราชเดโชไชยว่า ถ้ากองทัพกรุงศรีสัตนาคณหตกกับกองทัพ-
 กรุงศรีอยุธยาขึ้นไปถึงพร้อมกันเมื่อใดให้พระยาสิทธิราชเดโชไชย
 เป็นไส้ศึกขโมยในเมือง ครั้นพระยาสิทธิราชเดโชไชยล่องหน้าไปแล้ว
 พระมหินทร์จึงทรงจับกองทัพเรือ ให้พระยารามซึ่งเป็นพระยา
 จักร (*) คุมกองหน้า พระมหินทร์เสด็จเป็นจอมพลในกองหลวง
 ยกตามขึ้นไปยังเมืองพิษณโลก กองหน้าไปตั้งอยู่ที่วัดจุฬามณี
 กองหลวงตั้งอยู่ที่ปากฟิงข้างใต้เมืองลงมา

ฝ่ายพระยาสิทธิราชเดโชไชยขึ้นไปถึงเมืองพิษณโลก กลับ
 ไปเข้าเป็นพวกพระมหาดรรมาราชา ทูลความลับทั้งปวงให้ทรง

(๐) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระยารามกับพระยาจักรี
 คุมทัพหน้าไปด้วยกัน ๒ คน ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเห็นจะเป็นคนเคียว
 คือพระยารามมณรงค์ได้เป็นที่พระยาจักรีขึ้นด้วยมีความปรากฏอยู่ต่อ
 ไปข้างหน้า

ทราบ พระมหาธรรมราชาจึงให้ห้ำมกองทัพกรุง ฯ มิให้เข้าไปในเมือง แล้วให้ทำแพไฟขึ้นเป็นอันมาก จุดไฟปล่อยแพไฟให้ลอยลง มาใหม่กองทัพเรือกรุงศรีอยุธยาแตกร่นลงมาจนถึงทัพหลวง ฝ่ายข้างกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อรู้ว่ากองทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปดัง ก็เข้าระดมตีเมืองพิษณุโลกรบพุ่งกันเป็นสามารรถ แต่เวลานั้นกองทัพกรุง ฯ ถอยลงมาเสียแล้วกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตก็ตีเอาเมืองไม่ได้ พอได้ข่าวว่ากองทัพพระยาสุทนต์กับพระยาเสือหาญ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีให้เข้ามาช่วยพระมหาธรรมราชา มาจนจะถึงเมืองพิษณุโลก พระเจ้าไชยเชษฐาาก็เลิกทัพกลับไปเมืองเวียงจันทน์ พระมหินทรทรงทราบว่ากองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตเลิกทัพไปแล้ว ก็เลิกทัพหลวงกลับลงมากรุงศรีอยุธยา

พอเสร็จการศึกพระมหาธรรมราชาก็เสด็จไปเมืองหงสาวดี ไปร้องทุกข์ต่อพระเจ้าหงสาวดี ในเรื่องทัพพระมหินทรคบคิดกับพระเจ้าไชยเชษฐาทำร้าย พระเจ้าหงสาวดีก็สมคะเน จึงอภิเษกพระมหาธรรมราชาให้เป็นพระศรีสรเพ็ชญ์(*) เจ้าฟ้า-

(*) นามว่า “ศรีสรเพ็ชญ์” นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเป็นพระนามถวายพระมหาธรรมราชา เมื่อทำพิธีราชาภิเษก แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นในนามเจ้าฟ้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเข้ามาสามัคคีเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าที่จริงเป็นนามเจ้าประเทศราชตามธรรมเนียมของพม่า.

พิษณุโลก เรียกในพงศาวดารพม่าว่า “เจ้าฟ้าสองแคว(๑)”
 เป็นประเทศราชชนคตเมืองหงสาวดีมิให้ชนกรุงศรีอยุธยาต่อไป
 ฝ่ายพระมหินทรเมือถอยทัพกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว
 ครั้นทราบความว่าพระมหาธรรมราชาออกไปเมืองหงสาวดี ก็
 เข้าพระทัยว่าคงไปฟ้องร้องยงพระเจ้าหงสาวดีให้มาทำร้าย
 กรุงศรีอยุธยาเกรงการระหนกแน่เหลือกำลัง ด้วยเห็น ข้าราชการ
 การยังรวนเรไม่เป็นหน้าหนึ่งใจเดียวกัน จึงไปทูลวิงวอน
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้ลาผนวช เสด็จเสด็จนครองราช
 สมบัติว่าราชการบ้านเมืองตั้งแต่ก่อน แล้วสมเด็จพระมหาจักร
 พรรดิกับพระมหินทรเมือเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกด้วยกัน
 ในเวลาพระมหาธรรมราชายังอยู่ที่เมืองหงสาวดี รัชพระวิสุทธิ
 กษัตริราชธิดา ซึ่งเป็นพระอัครชายาพระมหาธรรมราชา กับทง
 พระโอรสธิดามาจากเมืองพิษณุโลก หวังจะให้พระมหาธรรม
 ราชาเป็นห่วง ไม่กล้าชอกชงทัพหงสาวดีมาตกรุง ฯ และครั้ง
 นั้นเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จกลับมาถึงเมืองนครสวรรค์
 ให้พระมหินทรเมือกองทัพขึ้นไปยังเมืองกำแพงเพชร หวังจะ
 ทำลายเมืองเสียมให้ซาคกาศคัยเป็นทมิ้นไต่ต่อไป ครั้น
 กองทัพยกขึ้นไปถึง ชุนอินทรเสนาภกับชุนต่างใจซึ่งพระมหา-

(๑) คำว่า “สองแคว” เป็นชื่อเก่าของเมืองพิษณุโลก

ธรรมราชาให้รักษามืองกำแพงเพชร ทราบว่ากองทัพกรุง ฯ
 จะขึ้นไปทำลายเมืองกำแพงเพชร ก็วยเกิดเป็นอริกับพระมหา-
 ธรรมราชาที่ไม่เข้าคัวย ช่วยกันรวบรวมกำลังยกออกปล้นค่าย
 พระยาศรี ฯ กองทัพหน้า ซึ่งเข้าไปตั้งอยู่ใกล้เมือง ครั้นนั้น
 กองทัพกรุง ฯ ซึ่งยกขึ้นไปคงประมาณ โดยคาดว่าจะไม่มีผู้ใด
 ต่อสู้ ก็พ่ายแพ้วอกเมืองกำแพงเพชร พระมหินทรเห็นว่าจะ
 ทำการไม่สำเร็จก็เลิกทัพกลับลงมา

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จกลับมาถึงกรุง ฯ ก็ให้ลง
 มโหฬารการเตรียมขบวนพระนคร ก็วยคาคว่าคงมีศึก
 หงสาวัดมาในไม่ช้า และการเตรียมครั้งนั้นโภจการแก้ไข
 เพิ่มเติมเครื่องขบวน พระนครมีปรากฏในหนังสือพระราช
 พงศาวดารหลายประการคือ:—

๑. “ให้แต่งข้อมเพชรและหอรบ ระยะเวลาใกล้กันแต่เส้น ๑”
 อธิบายความขอนว่า ข้อมเพชรซึ่งตั้งตรงแม่น้ำข้างด้านใต้ ได้
 สรางขนแต่เมื่อเตรียมศึกคราวก่อน พรอมกับยกกำแพง
 พระนคร คราวแก้ไขตกแต่งให้แข็งแรงขนและหอรบนันของเดิม
 ขงห่างนัก ให้สรางเพิ่มเติมขนใหม่ทกระยะเส้น ๑ รอบพระนคร
๒. “วางขันใหญ่ไว้ระยะแต่ ๑๐ วา ขันยเรียบจ่าง
 มณฑทกระยะใกล้แต่ ๕ วา” ขอนอธิบายว่า ขันขนข้อมปราการ

นนโทเฮขันขนาดเซองทงวายระยะ ๑๐ วาต่อกระบอก ๑ รวย
ขันขนาดข้อมลงมาระยะ ๔ วาต่อกระบอก ๑ (จำนวนขันเห็น
ระมากมายหลายพัน ค้วยแนวกำแพงพระนครยาวมาก)

๓. “กำแพงพระนคร ขณะนั้นตงโดยขบวนเก่า แลยังมี
ไทรอลงตงในริมแม่น้ำ พระยารามก็ให้ตงค่ายรายไปตามริมน้ำ
ริมชั้น ๑ แล้วยุขนำรอมณฑลกล่าวหรัยคายนนทมาก” ขอน
อธิบายว่า ความทักกล่าวตรงนหมายเฉพาะแต่ค้ำันตะวันออก (คือ
ตงแต่วงจันทรเกษม ลงมาจนวัดสุวรรณการาราม) ค้ำันเคี้ยว
ตงจะเห็นไทรเมอกล่าวตงเวลารบก้นตอไปข้างหน้า เพราะค้ำัน
ตะวันออกนแม่น้ำสักเวลานั้นยังลงทางบ้านม้าม้าออกปากเข้าสาร
ท้างพระนครนถึ คอชคเคเมืองอกชัน ๑ (ตรงทเป็นลำแม่น้ำ
หน้าสถานีรถไฟเคียวน แต่ยังเป็นคลองแคบ) เรียกว่าคลอง
ขอนหน้าแนวกำแพงพระนครค้ำันตะวันออกครั้งนถึยังอยู่ลิก (พัน
วัดเสนาสน์) เข้าไป จึงให้ตงค่ายรายข้างนอกกำแพง รักษา
คูเมืองวัดอกชัน ๑

๔. “ให้ปลุกหอโตนในกลางน้ำไกลริมฝั่งออกไป ๕ วา
รอบพระนครมิให้ซาคักเอาเรือเข้ามาตีริมพระนครได้” ขอน
อธิบายว่า นอกจากค้ำันตะวันออกทักกล่าวในซอกก่อนมีลำแม่น้ำเป็น
คูพระนครอยู่แล้ว ให้ปลุกหอรบลงไปในลำแม่น้ำ รายเป็นระยะ

ไปทั้ง ๓ ค่าย

ฝ่ายพระมหาจักรพรรดิราชอาชยที่เมืองหงสาวดี ครั้นได้ทราบ
 ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระมหินทรชน ไปรบพระวิสุทธิ
 กษัตริย์พระโอรสธิดาพาไปไว้เป็นท้าวจ่านาทิศกรุงศรีอยุธยาที่ตก
 พระทัยรบนำความไปทูลแก่พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึง
 สั่งให้เตรียมกองทัพจะมาตีกรุงศรีอยุธยา ให้พระมหาจักรพรรดิ
 กลับมาก่อนให้มาเตรียมกองทัพหัวเมืองเหนือไว้แล้วพระเจ้า
 หงสาวดีให้กะเกณฑ์เมืองประเทศราชและหัวเมืองชนบทยั้ง
 เข้ากองทัพพลายถูกฝนพระเจ้าหงสาวดียกทัพหลวงออกจาก
 พระนครเมื่อ ณ วันอาทิตย์เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำมะโรง พ.ศ.
 ๒๑๑๑ กระทบทัพพระเจ้าหงสาวดียกเข้ามาครองนคร จนเป็นทัพ
 กษัตริย์ ๗ ทัพ คือพระมหาอุปราชทัพ ๑ พระเจ้าแปรทัพ ๑
 พระเจ้าคองทัพ ๑ พระเจ้าอังวะทัพ ๑ กองทัพเหล่านมกอง
 ไทยใหญ่สมทบทุกทัพ และให้พระราชบุตรซึ่งครองเมืองสาคร
 สมทบกับพวกเมืองเชียงใหม่เชียงตุงอีกทัพ ๑ ทัพหลวงของ
 พระเจ้าหงสาวดีทัพ ๑ กองทัพไทยของพระมหาจักรพรรดิอีก
 ทัพ ๑ จึงรวมเป็น ๗ ทัพด้วยกัน พงศาวดารพม่าว่า รวมทุก
 ทัพเป็นจำนวนพล ๕๐๐,๐๐๐ ยกเข้ามาทางด่านแม่ละเมา
 และมาประชิดทัพเมืองกำแพงเพชรเหมือนนคราวก่อน

ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา ในคราวนั้นไม่มีทางที่จะไปรบ
 พงทอนใดเหมือนคราวก่อน เพราะหัวเมืองเหนือเช่นขบถไปเข้า
 ข้างซำคักเสียทั้งหมด แม้นคนในมณฑลราชธานีกันแตกหลบ
 หนีเสียมาก รวบรวมไพร่พลไม่ไ้เต็มตามจำนวน เพราะเหตุ
 เหล่านี้จึงไ้แต่เอาพระนครเป็นท่มนค้อยค่อสซำคักอัยแห่งเดียว
 กองทัพพระเจ้าหงสาวดีก็ยกลงมาไ้โดยสะดวก มาถึงกรุงศรี-
 อยุธยาแต่เดือนอ้าย ให้ตั้งค่ายรายล้อมพระนครไว้ คำนเหนือ
 พระเจ้าหงสาวดีตั้งอยู่ ณ ท่งลุมพลี ข้างในกรุง ฯ เอยนั้นนายณ
 สึงหารตั้ง “ในช่องมมสยสวรรค” (คือทขอมมมเมืองตรงโรง
 ทหารทกวันน) ยิ่งไปถึงกองทัพพระเจ้าหงสาวดี ถูกซำงมาร
 พลล้มตาย พระเจ้าหงสาวดีจึงให้ถอยทัพหลวงไปตั้งที่บ้าน
 มหาพราหมณ์ ให้พันทางขึ้นใหญ่ และให้กองทัพพระเจ้าคองอุ
 ทัพพระยาพลิม ทัพพระยาอภัยคามิน ทัพมอญเมืองเมาะตะมะ
 ตั้งรายกันไปซำงคำนเหนือ คำนตะวันออกให้กองทัพพระมหา
 อปราชากย์กองทัพพระมหาธรรมราชาไปตั้งคำนตะวันตก (ไม่เป็น
 คำนสำคัญ ด้วยแม่น้ำกว้าง มีไ้ทางที่จะเข้าตีพระนคร) ให้
 กองทัพเจ้าเมืองหงสาวดียกกองทัพเมืองเชียงใหม่ และพวกเจ้า
 ฟ้าไทยใหญ่ไปตั้ง คำนไ้ต้นนี้ให้กองทัพพระเจ้าอองวะลงมาตั้ง
 ทัพเพราะไ้ตามแผนทกองทัพซำคักซ่งคองลอมกรุง ฯ คราวนั้น ไ้

กล้าเข้ามาตั้งใกล้เหมือนคราวก่อน คงเขินด้วยไทยมีขันธ์ใหญ่
ทมิฬกลางแรงมากจน คบยั้งกรวดมิให้เข้ามาได้

ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา การรักษาพระนครต่อสัปดาห์ครั้ง
น ส้มเต๋งพระมหากษัตริย์พรวรทิให้พระยารามเป็นผู้บัญชาการทั่วไป
ส่วนพนักงานรักษาหนาทน ข้างคานตะวันออกเป็นคานสำคัญ
เพราะคูเมืองยังแคบเป็นทางที่ซัดศึกจะเข้าได้ง่ายกว่าทางอื่น ให้
พระยากลาโหม พระยาพลเทพพระมหาเทพ เป็นนายกองพล
๓ กอง และให้ผู้ว่าราชการหัวเมืองมณฑลราชธานี ซึ่งเกณฑ์
เข้ามาช่วยต่อสัปดาห์เข้ามาสมทบ ประจํารักษาแต่ประตูหอรัตน-
ไชยลงไปจนเกาะแก้ว (คือแต่หัวรอลงไปจนปากเข้าสาร เหนือ
วัดพระเจ้าพนัญเชิง) คานใต้ขึ้นเป็นบ้านจันและแขกฝรั่ง ให้
พระยาพระคลังเป็นนายกองพล รักษาแต่เกาะแก้ว^(๑) ถึงประตู
ไชยระยะ ๑ ให้พระยาอินทรานครบาลเป็นนายกองพล รักษา
แต่ประตูไชยไปจนประตูชั้นระยะ ๑ คานตะวันตกให้พระท้ายน้ำ
เป็นนายกองพล รักษาแต่ประตูชั้นไปจนมุมศาลหลวง^(๒) คาน
เหนือพระยาสุรหาราชเดโชไชยเป็นนายกองพลรักษาแต่มุมศาล

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า แต่ประตูไชยจนประตูวัง-
ไชย สอดกับท้องที่เห็นว่าห่างไปมาก ระยะก็สั้นนัก

(๒) ที่ว่ามุมศาลหลวงตรงนี้ สงสัยว่า ที่จริงจะเป็นมุมเมืองที่
หัวแหลม

หลวงมาถิงพระราชวังระยะ ๑ พระยารามมาเป็นนายกของพล
รักษาแต่พระราชวังมาจนชอนนา (ที่หวัรอบรรจบกันตะวันออก)
ระยะ ๑ พระยารามผยัญชาการทวไปคุมพลตั้งอยู่ที่ของสนาม
หลวง แล้วจัดกองแลนเตรียมไว้สำหรับเป็นกองหนุนพนักงาน
รักษาหน้าที ในเวลาต้องการกำลังช่วยกันละ ๕ กองทั้ง
๔ ด้าน และครั้งนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิให้มีพระราชสาส์น
ขึ้นไปยังกรุงศรีสัตนาคณหุต ขอให้พระเจ้าไชยเชษฐายกกองทัพ
ลงมาช่วยด้วยออกทางหนึ่ง

ในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อกองทัพหงสาวดีเข้ามาตั้งล้อม
กรุง ฯ แล้ว พระเจ้าหงสาวดีเรียกแม่ทัพทั้งปวงมาประชุม
ปรึกษาการที่จะตีกรุงศรีอยุธยา พระมหาอุปราชาเห็นว่ากำลัง
กองทัพไทยมามีมาก ควรจะตีหักเอาพระนครให้พร้อมกัน
ทุกด้านทีเดียว เพราะข้าวันไปจะเกิดความลำบากด้วยเรื่อง
เสบียงอาหาร อีกประการหนึ่งถ้าเข้าไปถึงฤกษ์นั้นก็ทำการไม่
ถนัด จึงเห็นว่าควรจะรีบเข้าระดมตีเอากรุงศรีอยุธยาเสียให้ไ้
โดยเร็ว พระเจ้าหงสาวดีไม่เห็นชอบด้วย ว่ากรุงศรีอยุธยามี
แมนาล้อมเป็นทศขณมนคงไม่เหมือนเมืองอื่น แล้วการที่ไทย
จัดของกินขานเมืองก็เตรียมไว้เป็นอย่างดีสามารถ ถึงคนน้อย
ก็อาจจะสู้คนมากได้ ถ้ายกเข้าตีพร้อมกันทุกด้านคงว่า จะเสีย

รพลล้มตายมากนัก หนวยที่ไม่ได้ตั้งคาคักจะพากันเสียดชีวิต
 ทุกทัพ จำจะต้องคิดอ่านตั้งกรุง ฯ โดยวิธี ถึงจะช้าวันไปก็อย่า
 ใหม่ทำทางที่จะเสียดชีวิตจึงจะชอบ จึงกระการให้เข้าที่พระนคร
 แต่ข้างคานตะวันตกคานเดียว ทั่วยคูเมืองยังแคบคังกล่าวมา
 แล้ว คานอื่นเป็นแต่ให้ล้อมไว้ให้มั่นคง พระเจ้าหงสาวดีจึง
 ย้ายค่ายหลวงมาตั้งที่ใกล้วัดมเหยงคณ์ข้างคานตะวันออก ให้
 กองทัพพระมหาธรรมราชาไปเที่ยวตักดินตาลส่งมาให้มาก แล้วให้
 พระมหาอุปราชเป็นผู้อำนวยการที่พระนคร ให้ตั้งค่ายแนวแรก
 ทั่วยคูเมืองออกไปประมาณ ๓๐ เส้นก่อน อาศัยค่ายนั้นจัด
 เตรียมการพร้อมแล้ว ก็ให้รุกเข้ามา ตั้งค่าย อีกแนวหนึ่ง ทั่วย
 เก้าเข้ามาประมาณ ๑๐ เส้น ขุดดินทำสนามเพลาะและถมเชิงเทิน
 แล้วเอาไม้ตาลปักรายเป็นเสาระเนียบกั้นขยันทยิงไปจากในกรุง ฯ
 พวกหงสาวดีที่เข้ามาตั้ง ค่าย ถูกชาวพระนคร เอายืน ไหว้ยิง
 ล้มตายเข่นอันมาก จะเข้ามาทำการกลางวันไม่ได้ ต้องลอบ
 เข้ามาตั้งค่ายต่อเวลากลางคืน เจ้าหน้าทีในพระนครก็แต่งกอง
 อาสาออกทะเลวงพันสู้รบกันมิได้ขาด พระเจ้าหงสาวดีต้องให้
 ไพร่พลมาเพิ่มเติมอีกเข่นอันมาก จึงตั้งค่ายแนวที่สองลงใต้
 ครนตั้งค่ายแนวที่สองมั่นคง แล้วก็ให้รุก เข้ามาตั้งแนวที่สามถึง

คุ้เมือง ตอนนั้นใกล้ค่ายไทย ไทยยิงไต่ถันต์ ถูกพวกหงสาวค์
 ล้มตายลงมากกว่าแต่ก่อน ต้อง ขุดขโมงค์เก็บขี้ต้วเข้ามาเป็น
 หลายสาย ครั้นใกล้ลำนานแล้วจึงขุดขโมงค์เล่นหากันตาม
 แนวค่าย ทำการแต่ในเวลากลางคืน พยายามอยู่กว่า ๒ เดือน
 จึงเข้ามาตั้งค่ายแนวทสามใกล้กรุงเมือง แต่ก็ไม่มาตั้งอยู่เพียงนั้น
 ค่ายไทยยิงไต่อาคัย เรือรบซึ่งทามาใหม่ ช่วยขึงกันพระนครได้
 พวกหงสาวค์จะข้ามคูเมืองเข้ามา ก็ถูกไทยยิงล้มตายต้องถอย
 กลับออกไปหลายคราวข้ามเข้ามาไม่ได้ พระเจ้าหงสาวค์จึงให้
 กองทัพเรืออ้อมลงมาทางสะพานเผาข้าว (คือที่เรียกว่าคลอง
 สักกทกวนัน) มาออกขยงไพร่ ลงมาตั้งตรวจตรารักษาลำแม่น้ำ
 แต่เมืองธนบุรี เมืองนนทบุรีชนมา ก็กร้อมให้ชนมาช่วยท
 กรง ๆ ไล่แล้ว ทางนั้นให้ระดมคนเข้าถมคทำทางข้ามเข้ามา
 ตพระนคร ให้แบ่งหน้าทกันเป็น ๓ ตอน ตอนข้างใต้ให้กองทัพ
 พระมหาอุปราชถมคทำทางเข้ามาตรงเกาะแก้ว (ตรงหน้าวัด
 สวรรณการาราม) ทาง ๑ ตอนกลางให้พระเจ้าแปรคมพล
 ทำทางข้ามคูเข้ามาทจนทตรงขางเขิน (หลังสถานีอยุธยา
 ทกวนัน) ทาง ๑ ตอนเหนือให้กองทัพพระเจ้าอังวะถมคทำทาง
 เข้ามาตรงสะพานเกลือ (ที่โต้วังจันทร์เกษม) อีกทาง ๑
 พระเจ้าหงสาวค์คาดโทษว่า ถ้าค้ำไหนทำไม่สำเร็จจะเอาโทษ

แม่ทัพลงชีวิต พระมหาอปราชยา พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร
 ทางเกรง พระราชอาณาก็ให้เอาไม้ตาลทำทาบพอบึงควัวไพร่พล
 แล้ววิ่งเร่งซัดอันเข้ามาดมคลอง ชาวพระนครเข้านับถึงตาย
 เสียมากกว่ามาก พวกหงส์สาวก็ยกซบกันหนีหนีเข้ามา คน
 ข้างหน้าตายลง คนมาข้างหลังก็เอาดินถมทัพศพเลยมา ด้วย
 ความกลัวอาญาพระเจ้าหงส์สาวก็เบนกำลัง

ในขณะนั้นเสด็จสมเด็จพระมหาจักรพรรดิประสูติสวรรคต
 ชาวพระนครก็มีความว่าเหว พระยาราม พระยาปลาไหม และ
 พระมหาเทพเห็นว่าไพร่พลพากันย่อที่จะรักษาค่ายริมคเมื่องไว้
 ไม่ได้ จึงให้กองทัพถอยเข้ามาตั้งค่ายนอกแนวหนึ่งข้างใน
 พระนคร เอากำแพงเมืองเป็นแนวหน้าต่อสู้ซัดศึก พระเจ้า
 หงส์สาวก็เห็นโคกก็ให้ ขบพลเข้าตี พระนคร ทางด้านตะวันออก
 พร้อมกัน ซัดเข้าเมืองโคกตรงเกาะแก้ว แต่พระมหาเทพ
 ฝืนนายคานตรงนั้นเข้มแข็งในการศึก เอาค่ายแนวในเมืองที่
 ภาษีใหม่เป็นทวนต่อสู้รบซัดศึกไว้อยู่ พวกหงส์สาวก็ล้มตายลง
 เป็นอันมาก จะตีหักเอาพระนครไม่ได้ก็ถอยข้ามคูกลับ
 ออกไป

พระเจ้าหงส์สาวก็พยายามตีกรุงศรีอยุธยามาแต่เดือนอ้าย
 ปีมะโรง จนถึงเดือน ๕ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ ยังไม่ได้

พระนครก็ตก เพราะใกล้จะถึงฤดูฝน จึงปรึกษาพระมหา
 ธรรมราชาว่าจะทำอย่างไรจึงจะให้เสร็จศึกเสียโดยเร็ว พระ
 มหาธรรมราชาทลว่าการต่อสู้รักษาพระนครนั้น พระยารามเป็น
 ตัวสำคัญอยู่คนเดียว ถ้าได้ตัวพระยารามมาเสียแล้วก็เห็นจะได้
 พระนครโดยง่าย พระมหาธรรมราชาจึงรับอาสา แล้วมี
 หนังสือลอบให้ข้าหลวงเดิมถือเข้ามาถวายพระวิสุทธิกษัตริย์ ว่าศึก
 หงสาวดีเข้ามาประชิดคืบพระนคร ถึงเพียงนี้แล้ว ไม่พอท
 สมเด็จพระมหินทราธิราช จะต่อสู้ให้ผู้คนล้มตายต่อไป
 ควรจะให้มาขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าหงสาวดีเสียโดยคืบ เหตุการณ์
 ทงปวงที่ใดเช่นมานั้น พระเจ้าหงสาวดีก็รับสั่งอยู่ว่า เป็นเพราะ
 พระยารามคนเดียวของไทพนองแตกร้างกันชน ถ้าสมเด็จพระ
 พระมหินทราธิราชส่งตัวพระยารามออกมาถวายเสีย พระเจ้าหงสาวดี
 ก็คงจะยอมเป็นไมตรีเหมือนอย่างครั้งก่อน พระวิสุทธิกษัตริย์นำ
 หนังสือนั้นไปถวายสมเด็จพระมหินทราธิราช สมเด็จพระมหินทราธิราชจึงให้
 ข้าราชการทงปวงปรึกษากันว่าจะควรทำประการใด ในขณะนั้น
 ข้าราชการทงปวง เห็นว่าการต่อสู้ของกันพระนครเสียเปรียบ
 ซ้ำศึกมากนัก ก็พากันยอทอ แม้ตัวพระยารามเองก็สันความคิด
 ที่จะต่อสู้อย่างไรต่อไป จึงเห็นพร้อมกันโดยมากกว่าควรจะขอ
 เป็นไมตรีกับพระเจ้าหงสาวดี ตามที่ พระมหาธรรมราชาแนะนำ

เข้ามา สมเด็จพระมหินทรเจ้าอรุณนาสมเด็จพะสังฆราชให้
 ออกไปเจรจาขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าหงสาวดี และให้ข้าราชการ
 ผู้ใหญ่พาตัวพระยาราม ออกไปถวายพระเจ้าหงสาวดีด้วย
 พระเจ้าหงสาวดีให้รับตัวพระยารามไว้แล้ว จึงให้แม่ทัพทั้งสอง
 ประชุมปรึกษากัน ว่าสมควรเป็นไมตรีกับสมเด็จพระมหินทรหรือ
 ประการใด แม่ทัพทั้งสองตกลงว่ากรุงศรีอยุธยาเหมือนหนึ่งลูกไก่
 อยู่ในมือแล้ว ที่จะยอมเป็นไมตรีหาควรไม่ พระเจ้าหงสาวดี
 จึงมีรับสั่งแก่ทูตว่า ถ้าสมเด็จพระมหินทรจะใคร่ให้เลิกการ
 สงครามก็ต้องรับแพ้ยอมเป็นเชลย อย่างมีข้อขอร้องอย่างหนึ่ง
 อย่างไรจึงจะยอม ทูตนำความกลับเข้ามาทูลสมเด็จพระมหินทร
 สมเด็จพระมหินทรก็รับสั่งให้ปรึกษาข้าราชการเหมือนหนึ่งหลัง
 คราวนี้ข้าราชการทั้งสองเห็นแน่แท้ใจ ว่าพระเจ้าหงสาวดีหมาย
 จะเทครัวเอาชาวกรุงศรีอยุธยาไปเป็นเชลย ต่างก็โกรธแค้น
 พากันมีมานะ ทูลอาสาสมเด็จพระมหินทรจะต่อสู้ศึกหงสาวดี
 ท่อไป เพราะเห็นว่ายังไม่ช้าเท่าใดก็จะถึงฤดูหนาวลาก พระเจ้า
 หงสาวดีคงจะต้องเลิกทัพกลับไป ขออย่าเพ้อให้ยอมแพ้นแก่
 พระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระมหินทรทรงเห็นชอบด้วยก็บัญชา
 ตาม จึงให้ตรวจตราข้อมกันพระนครให้ทั่วกันยิ่งขึ้น หากออกไป
 ยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีไม่

ในขณะนั้นพระไชยเชษฐากรุงศรีสัตนาคนหุตยกกองทัพ
 ลงมาทางเมืองเพชรบูรณ์ หมายจะมาช่วยกรุงศรีอยุธยา พระ
 เจ้าหงสาวดีทรงทราบความจึงปรึกษากับพระมหาธรรมราชา แล้ว
 ก็ตกลงขายเกลี้ยกล่อมพระยารามให้แต่งตั้งเป็นศุภกษัตริย์กรุงศรี
 อยุธยามาขึ้น ไป ถึงกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตว่า กองทัพ
 หงสาวดีมาล้อมกรุงนั้น เขาตีพระนครหลายครั้ง กองทัพ
 กรุงฯ ค้ำทนทานไว้ได้ เคียงวนอ่อนกำลังระส่ำระสายอยู่แล้วขอ
 ให้กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตรีบยกลงมาช่วยตีกระหนาบเถิด
 กองทัพหงสาวดีคงจะแตกพ่ายไป แล้วให้แกะปลอมตราพระ
 ราชสีห์ประทับศุภกษัตริย์^(๑) ให้พวกไทยกองทัพพระมหาธรรม
 ราชาถือไป แล้วพระเจ้าหงสาวดีจึงให้พระมหาอุปราชายก
 กองทัพขึ้นไปชุมนุมอยู่ในแขวงเมืองสระบุรี คอยตีกองทัพกรุง
 ศรีสัตนาคนหุตที่จะยกลงมา ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาได้รับศุภ
 กษัตริย์ปลอม มีใต้สงสัยว่าเป็นกลลอบขาย จึงเร่งให้กองทัพรีบ
 ยกลงมาโดยประมาท กองทัพหน้ามาถึงแขวงเมืองสระบุรีที่
 พระมหาอุปราชาชุมนุมอยู่ก็ออกโจมตี กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต
 ไม่ทันระวังก็แตกพ่ายยับเยิน เสียช้างม้าผู้คนให้พระมหา

(๑) ทรงเห็นว่าพระยารามได้เป็นที่เจ้าพระยาจักรีจึงได้
 กล่าวมาแต่ก่อน

อุปราชฯ มาได้เป็นอันมาก พระเจ้าไชยเชษฐาเห็นว่าเราชัยชนะข้าศึกไม่ได้ ก็ถอยทัพกลับไปกรุงศรีสัตนาคนหุต

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี มีชัยชนะกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตแล้วให้เขาระดมตีกรุงศรีอยุธยาอีกหลายครั้งก็เข้าเมืองไม่ได้ด้วยในค่อนข้างในกรุง ฯ ข้าราชการทั้งปวงพร้อมใจกันต่อสู้เป็นสามารภ พระมหาธรรมราชาธิบดีฯ เข้ามาเจรจาความกับชาวพระนคร ประสงค์จะเกลี้ยกล่อมให้ยอมแพ้โดยดี พวกชาวพระนครก็ไม่ฟัง กลับเอาขึ้นยิงพระมหาธรรมราชาต้องหนีกลับออกไป จนถึงเดือน ๗ ยังตีไม่ได้กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีก็มีความวิตกด้วยใกล้ถูกเข้าแล้ว จึงปรึกษากับพระมหาธรรมราชาธิบดีฯ กลอนบายเอาพระยาจักรี ซึ่งได้ตัวไปจากกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับพระรามศร (*) นั้นมาเกลี้ยกล่อมพระยาจักรีธิบดีฯ จะเข้ามาเป็นไส้ศึก พระเจ้าหงสาวดีจึงแก้งให้จำพระยาจักรีแล้วเอาตัวไปคุมไว้ในค่ายทางค้ำตะวันตก ลังเป็นความลับไปแก่นายทัพทศขุมให้แก้งทำละเลยให้พระยาจักรีหนีได้ เวลากลางคืนวันหนึ่งพระยาจักรีหนีมาทางเคืองพันนากการ เข้ามาหาเจ้าหน้าทริศึกษาพระนครทางค้ำนวัดสย-สรวรค์ ครั้นรุ่งเช้านายทัพพม่าฯ ให้เอาผู้คุมมาตัดศีรษะเสียบ

(*) พระรามศรฯ ไปประหารสิ้นพระชนม์เสียแล้ว

ไว้ทรงมน้ำให้ไทยเห็น จะมีให้สงสัยว่าแกลังปล่อยพระยาจักรี
เข้ามา ฝ่ายสมเด็จพระมหินทรมหาราชไม่ทรงทราบว่า เป็นกลอุบายของ
พระเจ้าหงสาวดี สำคัญว่าพระยาจักรีหนีเข้ามาไต่กรงอินท
กัวยพระยาจักรีเคยเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ทั้งได้ต่อสู้พระเจ้า
หงสาวดีแข็งแรงเมื่อคราวก่อน จึงตั้งพระยาจักรีให้เป็นผุ้บัญชา
การรักษาพระนครแทนที่พระยาราม พระยาจักรีรักตนคิด
อุบายทำการทรยศต่าง ๆ เป็นต้นว่าพระศรีเสาวราชัน้องยา
เธอ (๑) พระองค์ ๑ ซึ่งช่วยบัญชาการรบพุ่งซำคักแข็งแรงพระยา
จักรีกลอุบายสมเด็จพระมหินทรมหาราชจะเป็นขบถ จนต้องถูกสำเร็จ
โทษ ข้าราชการคนไหนที่มผลมอต่อสู้ซำคักเข้มแข็ง พระยา
จักรีก็แกลังย้ายหน้าทีให้ไปรักษาการทางที่จะไม่มีซำคักเข้ามา
เอาคนที่เห็นว่าอ่อนแอมารักษาหน้าที่ที่สำคัญ พระยาจักรี
พยายามทำการทรยศมาจนเห็นว่า การรักษาพระนครอ่อนแอมาก
อยู่แล้ว ก็ลอบให้สัญญาออกไปยังกองทัพพระเจ้าหงสาวดี
พระเจ้าหงสาวดีจึงให้เขาระดมที่พระนครพร้อมกันทุกบ้าน ก็
เสียกรุง ๆ แก่พระเจ้าหงสาวดี เมื่อณวันอาทิตย์ เดือน ๘

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ว่าเป็นลูกเธอ แต่
ฉบับหลวงประเสริฐว่าเป็นน้องยาเธอ เห็นว่าจะถูก เชื่อว่าสมเด็จพระ
มหินทรมหาราชทรงสงสัยพระศรีเสาวราชัน้องนางเป็นด้วยพระยาจักรีขบถ
เพราะไม่มีเหตุอื่น

แรม ๑๑ ค่ำมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ คิคเวลาดังแต่ล้อมเมืองมา
ได้ ๙ เดือน

ในพงศาวดารพม่าว่า พอพระเจ้าหงสาวดีไต่กรงศรี-
อยุธยาแล้วในไม่ช้าน้ำก็หลากลงมาท่วมที่ตงกองที่พอยู่แต่ก่อน
แทบทั่วทุกแห่ง และว่าถ้าหากพระเจ้าหงสาวดีที่ไม่ไต่กรง
ศรีอยุธยา อย่างช้าอีกสักเดือนหนึ่งก็จะต้องเลิกทัพกลับไป
รอรอวาวเป็นเช่นนี้จึงน่าเสียใจ ว่าเพราะไทยทรยศกันเอง หา
ไม่ก็เห็นจะไม่เสียกรง ฯ ในครั้งนั้น ส่วนพระยาจักรีผู้ทรยศ
นั้น ในหนังสือพงศาวดารพม่าว่าพระเจ้าหงสาวดีจะปูนบำเหน็จ
ให้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก แต่ชะรอยจะไม่กล้าอยู่ค้ำหน้าไทย
ด้วยกันเอง พระยาจักรีจึงสมัครไปรับราชการที่เมืองหงสาวดี
และมีปรากฏในเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่าว่า เมื่อเสด็จสงคราม
คราวนั้นแล้ว พระเจ้าหงสาวดีเอาพระยาจักรีไปเลี้ยงไว้หน้อยหนึ่ง
แล้วพาเอาผิดให้ประหารชีวิตเสีย ด้วยเกลียดชังว่าเป็นคน
ทรยศต่อบ้านเมืองของตนเอง

พระเจ้าหงสาวดีกรุงศรีอยุธยาไต่กรงนั้น ถือว่าไต่
ด้วยต้องรบพุ่งเสียรพลเป็นอันมาก จึงให้ทำแกกรงศรีอยุธยา
อย่างเมืองเสลย เก็บบริบททรัพย์สินมรดกของปวงบรรดาที่กองการ
และให้รวบรวมผู้คนพลเมืองทั้งชายหญิงกวาดเอาไปเป็น เสลย

เหลือไว้ให้ประจำเมืองแต่ ๑๐,๐๐๐ คน ส่วนสมเด็จพระ
มหินทรวิราช ก็ทั้งพระญาติวงศ์และข้าราชการโดยมากก็ให้
คุมเอาไปเมืองหงสาวดีด้วย แต่สมเด็จพระมหินทรฯ ไปประจวบ
สวรรคตเสียกลางทาง หาไปถึงเมืองหงสาวดีไม่

พระเจ้าหงสาวดีพักอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาจนตลอดฤดูฝน
ให้อภิเษกพระมหาดรรมราชาขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อวัน
ศุกร เดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ แล้วให้
กองทัพมาอยู่ช่วยรักษากรุง ฯ ๓๐๐๐ พระเจ้าหงสาวดีมอบ
บ้านเมืองแก่สมเด็จพระมหาดรรมราชาแล้ว ก็ยกทัพหลวงขึ้น
ไปตีกรุงศรีสัตนาคณหุตทางเมืองพิษณุโลก แต่ในเมืองไทยก็
เป็นประเทศราช ขึ้นแก่เมืองหงสาวดีมาตลอดเวลา ๑๕ ปี จึง
ได้กลับไปเป็นอิสระด้วยอำนาจของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ก็จะบรรยายในตอนข้างหน้าต่อไป

๒๘
สงครามครั้งที่ ๕ ความสมเด็จพระนเรศวร

ประกาศอิสระ

บวชอก พ.ศ. ๒๑๒๗

เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชไท่เป็นใหญ่ กรุง
ศรีอยุธยาทำลงยับเยิน กว้ยถูกพระเจ้าหงสาวดีเก็บบริวาร
สมบัติ และกวาดผู้คนพลเมืองไปเสียแทบจะสิ้นทั้งพระนคร ไม่
ช้าเจ้ากรุงกัมพูชา (ในสมัยนั้น ตั้งราชธานีอยู่ที่เมือง ละแวก
จึงเรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า "พระยาละแวก") เห็น
ไต่กภัยกกองทัพเขมรมาซ้ำเติม ทหมายจะกวาดเก็บเอาทรัพย์สิน
สมบัติ และผู้คนในเมืองไทยที่ยังเหลืออยู่ไปเป็นประโยชน์อย่าง
ทัพเขมรยกมาทมนต์ยวสามารถจะเข้ามาได้จนถึงฐานพระนคร
ถึง ๒ ครั้ง เพราะทกรง ๆ ไม่มีมรพลและเครื่องศาสตราวุธพอ
จะยกออกไปต่อดชาคัก ก็ไต่แต่รักษาพระนครมันอยู่ แต่ครั้น
ถึงรยพ่วงกันเข้าเขมรสู้ไทยไม่ไต่ก็เช็ดชขาดไม่อาจเข้ามาถึง
พระนครอก แต่คนนจึงเป็นแต่ทยวมาปล้นทรัพย์สินชเลยตาม
ทวเมืองททางออกไป

การที่เขมรพลอยเข้ามาซ้ำเติมในครั้งนั้น ก็คิดก็เป็น
 หนทางในทางฮ่อม เพราะเหมือนเดือนก่อนไทยที่เที่ยวแตกฉานอยู่
 ให้หนายเขมรรวบรวมกันที่กรุงศรีอยุธยา ให้สมเด็จพระมหา
 ธรรมราชาธิราชมีกำลังรพลมากขึ้น อีกประการ ๑ เป็นโอกาส
 ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช คิด อำน จักการ บ้าง กัน
 พระนครให้แข็งแรงขึ้นกว่าแต่ก่อนได้ โดยไม่ต้องเกรงพระเจ้า
 หงสาวดีระแวงสงสัย เพราะฉะนั้นจึงปรากฏในหนังสือพระ
 ราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ทรงจัด
 การบ้างกันพระนครเพิ่มเติมขึ้นเป็นหลายอย่าง เป็นต้นว่าทาง
 บ้านตะวันออกที่ข้าศึกเคยเข้าพระนครได้นั้น ให้ชักขยาย
 คลองขื่อนาคพระนคร ตั้งแต่วัดแม่นางปลม (คือแต่ตรงต่อ
 ปากคลองเมืองทวันัน) ลงไปจนปากข้าวสาร ให้ลึกและกว้าง
 กว่าแต่ก่อน และเนื่องต่อการชดช้อหนานัน ให้สร้างกำแพง
 พระนครข้างบ้านตะวันออก ขยายลงไปถึงริมน้ำให้เหมือนกับ
 บ้านอินทวย แล้วให้สร้างข้อมใหญ่ขึ้นอีกข้อม ๑ ทมมเมือง
 บ้านตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่าข้อมมหาชัย (อยู่ตรงตลาด
 หัวรอทวันัน)

ข้อมตามแนวกำแพงกรุงเก่า ว่ามี ๑๖ ข้อมด้วยกัน
 ที่เป็นข้อมสำคัญมีอยู่ ๓ ข้อม คือ ข้อมเพชรตรงตรงลำแม่น้ำ

ไทยรบพม่า

รักษาทางค้ำไต้ข้อม ๑ ข้อมชั๊กกบ (น่าจะมีชื่อน อยท
 โรงทหารเคยวน) คงตรงลำแม่น้ำแควหัวสะพาน รักษาทาง
 ค้ำวันตักเฉียงเหนือข้อม ๑ สองข้อมนมมาแต่ตรงสมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิ ข้อมมหาชัยทสรวางชนใหม่สร้างตรงทาง
 นำร่วมทนมเมืองค้ำวันออกเฉียงเหนือ

นอกจากการก่อสร้างที่กล่าวมา คงจะได้จัดการรวบรวม
 ไพร่พลและช้างม้าพาหนะ และหาเครื่องศัสตราวุธ มีปืนใหญ่
 เป็นต้นมาเพิ่มเติมตามประเพณีจัดการรักษาพระนครแต่ก่อน
 โดยลำค้ำมา การรวบรวมไพร่พลเห็นจะได้กำลังมากในไม่ช้า
 ขอนเห็นได้ในการทชคชขายคและก่อกำแพงพระนคร ซึ่งจัว
 ต้องมีคนมากจึงจะทำได้ ส่วนการหาเครื่องศัสตราวุธมาจาก
 ต่างประเทศในสมัยนั้นก็ไม่งานัก ด้วยมีเรือต่างประเทศมา
 ค้าขายทางทะเลอยู่เสมอ ของสิ่งใดที่ไทยต้องการ พวกพ่อค้า
 ต่างประเทศก็หามาแลกเปลี่ยนค้ำในเมืองไทย ไปจำหน่ายที่เมืองอื่น
 เมืองไทยเป็นเมืองที่มีสินค้าบริบูรณ์ จึงอาจจะแลกเปลี่ยนสิ่งของ
 ที่ไทยต้องการได้โดยสะดวก

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช มีพระราชโอรสธิดา
 กับพระวิสุทธภิกษุตรี ราชธิดาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่มี
 พระนามปรากฏในพงศาวดาร ๓ พระองค์ ที่ ๑ เป็นราชธิดา

ทรงพระนามว่าพระสุพรรณเทวี สมเด็จพระมหาธรรมราชา-
 ธิราช ถวายพระเจ้าหงสาวดีขบวนของไปเป็นพระมเหสี เมื่อไ้
 ครองกรุงศรีอยุธยา ที่ ๒ เป็นพระราชโอรส คนทั้งหลายเรียก
 กันเป็นสามัญว่า “พระองค์ดำ” เมื่อสมเด็จพระมหาธรรม
 ราชาธิราช ต้องอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดี เมื่อศึกคราวก่อน
 ทำนองพระเจ้าหงสาวดีจะขอไปเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรม โดย
 ขอบยที่จะเอาไปเป็นทัวจ่านำ จึงต้องถวายไปแก่พระชนินษาไ้
 ๘ ขวบ ไ้ไปอยู่เมืองหงสาวดี ๖ ปี ครั้นพระเจ้าหงสาวดีไ้
 กรุงศรีอยุธยา อภิเษกสมเด็จพระมหาธรรมราชาให้ครอง
 แผ่นดิน สมเด็จพระมหาธรรมราชาถวายพระสุพรรณเทวี
 ราชธิดาไปแทน พระเจ้าหงสาวดีจึงให้พระราชกุมารกลับม
 อยู่ช่วยราชการบ้านเมือง สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
 ทรงสถาปนาให้เป็น “พระนเรศวร” ตำแหน่งสมเด็จพระ
 ราชโอรสผู้เป็นพระมหาอุปราช แล้วให้เสด็จขึ้นไปครองเมือ
 ษณโลก สำเร็จราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง ตาม
 ราชประเพณีแต่ก่อนมา พระราชโอรสพระองค์น้อย คนทั้ง
 หลายเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระองค์ขาว” (*) ทรงสถาปนา

(*) เรื่องที่เรียกพระนามว่า พระองค์ดำและพระองค์ขาวนี้
 มีในจดหมายเหตุของฝรั่งโปรตุเกส แต่งในสมัยนั้นเอง

เป็น “พระเอกาทศรถ” ให้เสกข์อยู่ในกรุง ๆ ด้วยยังทรงพระเยาว์

ในทันจะอธิบายถึง ประเพณีการปกครองหัวเมืองเหนือในสมัยนั้นแทรกกลางสักหน่อหนึ่ง ให้เข้าใจว่าเหตุใดสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชจึงให้สมเด็จพระนเรศวรฯ ไปครองหัวเมืองเหนือ และเข้าใจได้ตลอดไปว่า เหตุใดตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรฯ ก่อมาจึงมีไค้ทรงตั้งเจ้านายไปครองหัวเมืองเหนือ จนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ที่เรียกว่าเมืองเหนือครั้นนี้ คือ เมืองพิษณุโลก (ชื่อเดิมเรียกเมืองสองแคว) ๑ เมืองพิศิตร (ชื่อเดิมเรียกเมืองสระหลวงหรือโอชนบุรี^(๑)) ๑ เมืองสุโขทัย (ราชธานีเดิม) ๑ เมืองสวรรคโลก (เดิมชื่อเมืองเซลียง แล้วสร้างเมืองศรีสขนาลย์ขึ้นเคียงกัน^(๒)) ๑ เมืองพิชัย (เดิมเรียกว่า

(๑) ในหนังสือเก่าบางเรื่องอธิบายว่าเมือง โอชนบุรี คือเมืองพิษณุโลกข้างฝั่งตะวันตก เห็นว่า ชื่อโอชนบุรีนั้นแปลมาแต่ชื่อสระหลวงเป็นแน่ไม่ต้องสงสัย สระหลวงแปลว่าบึงใหญ่ หมู่บึงใหญ่อยู่ที่เมืองพิศิตร คิดคอกับเมืองพิษณุโลกลงมาทางทิศใต้ จึงตั้งเมืองเป็นค่านของกรุงสุโขทัยข้างด้านใต้ เหมือนกับเมืองพิษณุโลกเป็นค่านข้างด้านตะวันออก หัวเมืองก็ยังปรากฏอยู่

(๒) เมืองเซลียงอยู่ตรงพระมหาธาตุข้างใต้เมืองศรีสขนาลย์ที่มีปรากฏอยู่ข้างเหนือห่างกันสัก ๓๐ เส้น ที่หลังจึงเรียกรวมกันว่าเมืองสวรรคโลก

เมืองทุ่งข้งบางโพธิ์) ๑ เมืองเพชรบูรณ์ (เดิมเรียกอย่างไร
 สงสัยอยู่) ๑ เมืองกำแพงเพชร (เดิมเรียกเมืองซากังราว
 หรือนครชุม(*) เมืองนครสวรรค์ (เดิมเรียกเมืองพระ
 บาง(๒) แต่อาจจะเป็นเมืองชนของเมืองกำแพงเพชร เหมือน
 กับเมืองตากก็เป็นได้) ๑ รวม ๗ หัวเมืองด้วยกัน

เมื่อครั้งราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ในสยามประเทศ เมือง
 สุโขทัยเป็นราชธานี หัวเมืองเหนือนอกนั้น อยู่ในมณฑล
 ราชธานีมาจนสมเด็จพระบรมราชาธิราช (พระเจ้า) พระองค์ที่ ๑
 ทำสงครามมีชัยชนะได้เมืองเหนือนั้นเป็นประเทศราชชนกรุง
 ศรีอยุธยา เมื่อขมมะเม็ช พ.ศ. ๑๘๒๑ สมเด็จพระบรมราชา
 ธิราชให้แยกหัวเมืองเหนือนั้นทางลำแม่น้ำโขง ออกเป็นอาณาจักร
 ๑ ทางทาก พระมหาธรรมราชาเจ้านครสุโขทัยจึงย้ายไปครอง
 เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี ยังมีพระมหาธรรมราชาตีพระราชวงศ์
 พระร่วง ครองหัวเมืองเหนือนอกพระองค์ ๑ หรือ
 ๒ พระองค์ ประมาณเวลาราวสัก ๑๘๖๖ ถึงเจ้านายเมือง

(๑) เมืองซากังราวอยู่ฝั่งตะวันตก ยังมีพระธาตุ เห็นจะ
 มาเรียกว่าเมืองนครชุม เมื่อสร้างเพิ่มเติมครั้งราชวงศ์พระร่วง
 เมืองกำแพงเพชรสร้างขึ้นที่หลังทางฝั่งตะวันออก

(๒) มีชื่อเรียกในศิลาจารึกหลายแผ่น หัวเมืองยังอยู่หลัง
 ตลาดปากน้ำโพ

เหนือทมความสามารถ บ้านเมืองเป็นนาลาถ สมเด็จพระบรม
 ราชอาณาจักร (สามพระยา) พระองค์ที่ ๒ จึงให้สมเด็จพระบรม
 ไตรโลกนาถ แต่ยังเป็นพระราเมศวรราชโอรสเป็นพระมหา
 ออุปราช เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก สำเร็จราชการ
 หัวเมืองเหนือ เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๖๒ รวมหัวเมืองทั้งปวง
 กลับเป็นมณฑลเดียวอย่างเดิม แต่นั้นมณฑลราชธานีเดิมกับ
 มณฑลราชธานีใหม่ (คือกรุงศรีอยุธยา) ก็มีไ้เป็นอย่าง
 ต่างประเทศกันตั้งแต่ก่อนแต่คนทั้ง ๒ มณฑลคงจะยังรู้สึก
 ว่าเป็นต่างพวกกัน เป็นพวกเมืองเหนือฝ่าย ๑ พวกเมืองใต้ฝ่าย ๑
 ต่อมาออกช้านาน

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระมหาอุปราช ครอง
 เมืองพิษณุโลกอยู่ ๒ ปี สมเด็จพระบรมราชาธิราชสามพระยา
 สวรรคต ต้องเสด็จกลับลงมาครองราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา
 ไม่ไ้ทรงตั้งเจ้านายพระองค์ใดไปปกครองหัวเมืองเหนือ เป็น
 แต่ให้ผู้ว่าราชการเมืองต่างเมืองต่างรักษาหนาทชนคอกกรุงศรี
 อยุธยาอย่างหัวเมืองชั้นใน อยู่มาไม่ช้า พระยายุทธิศุวีระ
 เจ้าเมืองสวรรคโลก (เซ่งยง) ก็เป็นขบถไปนำทัพพระเจ้า
 ติโลกราชเมืองเชียงใหม่เข้ามาตีหัวเมืองเหนือ ไ้ไปทั้งเมือง

สวรรคโลก เมืองสุโขทัย และเมืองกำแพงเพชร กองทัพหน้า
 ของพระเจ้าติโลกราชขบกรกลงมาจนถึงเมืองชัยนาท แต่ครั้ง
 นั้นสุรภษาเมืองพิษณุโลกต่อสู้ข้าศึกแข็งแรงรักษาเมืองไว้ได้ จึง
 มีไคเสยหิวเมืองเหนือแก่ข้าศึกหมกทงมณฑล สมเด็จพระบรม
 ไตรโลกนาถเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปจากกรุงศรีอยุธยา ชัย
 ไคเสยก็ถอยหนีไปโดยลำค้ำ จนถึงเมืองพิษณุโลก แล้วเขา
 เมืองพิษณุโลกเป็นที่ประทับทำการสงครามกับพระเจ้าติโลกราช
 ต่อมาอีกหลายปี จึงไคหิวเมืองเหนือกลบคินมาหมกทงมณฑล

ในเวลาเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไปทำ
 สงครามครั้งนั้น โปรดให้พระบรมราชาพระราชโอรสพระองค์
 ใหญ่อยู่รักษาพระนครศรีอยุธยา ครั้นเมื่อไคหิวเมืองเหนือคิน
 มาหมกแล้ว คงจะเป็นด้วยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรง
 พระราชดำริเห็นว่าหิวเมืองเหนือบ้านเมืองขยเป็นด้วยการศึก
 สงคราม และผู้คนยังระส่ำระสายนัก ทั้งไม่ทรงวางพระราช
 หฤทัย เกรงเกล็ดอกข้าศึกจะมาขุกรุกอก จึงประทับอยู่ที่เมือง
 พิษณุโลก ไม่เสด็จกลับลงมาครองกรุงศรีอยุธยาอย่างแต่ก่อน
 แต่ถนนเมืองพิษณุโลกก็กลับเป็นราชธานีของสยามประเทศ กรุง
 ศรีอยุธยาตกลงเป็นเมืองพระมหาอุปราช ให้พระบรมราชา
 โอรสพระองค์ใหญ่ปกครองมาตลอดเวลา ๒๕ ปี จนถึงรัชกาล

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อบวชก พ.ศ. ๒๐๓๑ ในตอน
 นทรวางศ์พระร่วง กษัตริย์วงศ์กรุงศรีอยุธยา เริ่มเกยวตของเป็น
 อินทนางอินทเดยวกัน ด้วยปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 ว่า เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จเสวยราชย์อยู่ ณ เมือง
 พิษณุโลกครั้งนั้น เชอวงศ์สมเด็จพระร่วงยังมีอยู่ สมเด็จพระ
 บรมไตรโลกนาถไปมีพระมเหสีที่เมืองพิษณุโลกองค์ ๑ ซึ่ง
 เข้าใจว่าเป็นเชอพระวงศ์สมเด็จพระร่วง มีพระราชโอรสทรง
 พระนามว่าพระเชษฐา ทรงสถาปนาให้เป็นพระมหาอุปราชเมือง
 พิษณุโลก เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคต พระเชษฐา
 ขอมถวายราชสมบัติแก่พระบรมราชา พระเจ้าฟ่พระองค์ใหญ่
 ซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา กรุงศรีอยุธยาก็กลับเป็นราชธานี
 เมืองพิษณุโลกจึงลดเป็นเมือง พระมหาอุปราชต่อมาเหมือนแต่
 แรก สมเด็จพระบรมราชาธิราชครองราชสมบัติอยู่ ๓ ปีสวรรคต
 พระเชษฐาก็ได้ครองราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระราม
 ธิบดี พระองค์ที่ ๒

สมเด็จพระรามธิบดีที่ ๒ เป็นชาวเมืองเหนือ เพราะสมภพ
 และทรงพระเจริญวัยอยู่ในเมืองเหนือจนได้เถลิงถวัลย์ราช
 สมบัติ ปรากฏว่ามีพระราชกุมาร ๓ พระองค์ เป็นพระราชโอรส
 เกิดแก่พระมเหสีพระองค์ ๑ ประทานนามว่า “พระอาทิตย์วงศ์”

เห็นจะให้ หมายความว่า เป็น เชอวงศ์ สมเด็จพระร่วง
 “ศรีอินทราทิตย์” จึงมีใ้ให้ใช้พระนามพระรามเคศวรตาม

แบบเก่า เพราะฉะนั้นเข้าใจว่าฝ่ายพระมารดาของพระอาทิตย์วงศ์
 ก็เห็นจะเป็นเชอสายราชวงศ์ฝ่ายเหนือเหมือนกัน พระราชกุมาร
 อภิ ๒ พระองค์นั้นเห็นจะเป็นลูกพระสนม ปรากฏพระนามใน
 ภายหลังว่าพระไชยราชาพระองค์ ๑ พระเทียรราชาพระองค์ ๑
 พระไชยราชานั้นเข้าใจว่าพระชนนเป็นชาวเมืองเหนือ ค้วยใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
 ฝ่ายพระบิดาเป็นเชอพระวงศ์สมเด็จพระร่วง และฝ่ายพระมารดา
 เป็นเชอพระวงศ์สมเด็จพระไชยราชาด้วยกันทั้งนั้น แต่พระ
 เทียรราชานั้น พิเคราะห์ตามเหตุการณ์จะกล่าวต่อไป เข้าใจ
 ว่าพระมารดาเห็นจะเป็นชาวกรุงศรีอยุธยาข้างใต้

สมเด็จพระรามธิบดี ๒ ใต้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว
 ก็เสด็จลงมาเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา เพื่จะรักษาพระ
 ราชอาณาจักทางข้างใต้ให้มั่นคง ต่อมาทรงสถาปนาพระ
 อาทิตย์วงศ์ ราชโอรสให้เป็น พระบรมราชามาหาสุปราศ ชนครอง
 เมืองพิษณุโลก ตามประเพณีแต่ก่อน ครั้นสมเด็จพระราม
 ธิบดี ๒ เสด็จสวรรคต พระบรมราชาได้รั้รัชทายาท จึงเสด็จ
 ลงมาเสวยราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยา ปรากฏพระนามว่าสมเด็จพระ

พระบรมราชาหน่อพุทธจักร เข้าใจว่าในระยะนี้ทรงสถาปนา
 พระเจ้าน้องยาเธอ ๒ พระองค์ทกลงมานั้น เป็นพระไชยราชา
 พระองค์ ๑ พระเชษฐภคินีพระองค์ ๑ และเข้าใจว่าให้พระไชย
 ราชาก็ไปครองเมืองพิษณุโลกทรงราชการเมืองเหนือ เพราะ
 พระรัชฎาธิราชกุมารราชโอรสยังทรงพระเยาว์อยู่ แต่พระ
 เชษฐภคินีอยู่ในกรุงฯ หรือจะไต่ไปครองเมืองใด ไม่มีเค้า
 เงื่อนทระทรายได้ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธจักรเสวยราช
 สมบัติอยู่ ๔ ปี ประชวรไข้ทรพิษสวรรคต ข้าราชการเชิญ
 พระรัชฎาธิราชกุมารราชโอรสพระชันษาเพียง ๕ ขวบขึ้นเป็น
 พระเจ้าแผ่นดิน พระไชยราชาไม่ยอม จึงยกกำลังลงมาจำกัด
 พระรัชฎาธิราชกุมารเสีย แล้วขึ้นครองราชสมบัติต่อมา

ในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชไม่ทรงตั้งเจ้านายไป
 ครองเมืองพิษณุโลก ให้แต่ผู้ว่าราชการเมืองต่างเมืองต่าง
 ปกครองนครตรงตอกรุงศรีอยุธยา คงเป็นเพราะทรงตั้งแต่งผู้ซึ่ง
 ใจทรงคั่นเคย ใจส่ายมาแต่ ก่อนอันเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย
 ได้ให้ไปครองเมือง ปราบภูช้อพระยาพิษณุโลกได้ตามเสด็จ
 การสงครามหลายคราว ถึงกระนั้นก็ไม่เป็นการเรียบร้อย
 กว้างปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ต่อมา “พระยา
 นารายณ์” ผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชร (คือพระยาราม-

วรรณรงค์) เป็นขบถ ครั้นสมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคต
 ถึงแผ่นดินพระเพ็ชรราชา ซึ่งทรงพระนามว่าสมเด็จพระมหา-
 จักรพรรดิ มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ ทรงสถาปนาเป็นพระ
 ราเมศวรพระองค์ ๑ แต่มีใค้ไปรคให้ขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก
 ตามแบบอย่างแต่ก่อน ซ่อนททำให้แลเห็นว่าสมเด็จพระมหา-
 จักรพรรดิ จะมีใค้เกยวคองเป็นเชื้อสายทางราชวงศ์ฝ่ายเหนือ
 จึงไม่วางพระหฤทัยจะให้พระราเมศวรราชโอรสขึ้นไปครอง
 เมืองเหนือ แต่ก้คงทรงพระปรารภท่วงใยถึงการปกครองหัว
 เมืองเหนือเกรงว่าถ้าให้เป็นหัวเมืองแยกกันอยู่ จะเกิดเหตุจลาจล
 ค้งเคยเป็นมาแล้วทง ๒ คราว ครั้นเมื่อขุนบำเหน็จข้าราชการ
 ทมความชอบในการถวายนราชสมบัติ ทรงพระราชดำริว่าขุน-
 พิเรนทรเทพเป็นเชื้อเจ้าในราชวงศ์พระร่วง จึงยกขึ้นเป็นเจ้า
 และสถาปนาให้เป็นทพระมหาธรรมราชาไปครองเมืองเหนือ
 เหมือนอย่างพระมหาธรรมราชาในราชวงศ์พระร่วง ทเคยเป็น
 ประเทศราชมาแต่ก่อน และพระราชทานพระวิสุททธิกษัตริราชธิกา
 ให้เป็นพระมหาลี้ เพื่อจะให้ราชวงศ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ว่า
 ทแท้เป็นราไชยขายในทางรัฐาภิบาล ซึ่งจะปกครองพระราช-
 ธานีจักรให้มั่นคงมิใช่แต่เป็นการขุนบำเหน็จอย่างเกยว

พระมหากษัตริย์ราชชนนีไปครองหัวเมืองเหนือ ก็เป็น
 การเรียบริบร้อยกัณฑ์เสด็จเกิดศึกพระเจ้าหงสาวดี หนีเป็นศึก
 ใหญ่หลวงเหลือกำลังคราวพระเจ้าหงสาวดีกระเบ็งชเวต หัว-
 เมืองเหนือไม่สู้เสียหายเท่าใดนักด้วยซ้าศึกเป็นแต่ผ่านไปทาง
 เมืองกำแพงเพชร ในเวลาล่าทัพ แต่ลงครึ่งศึกพระเจ้าหงสาวดี
 ขบวนองยกมาคราวแรก เขาคหัวเมืองเหนือก่อนเมืองกำแพง-
 เพชรก็ยเมืองสุโขทัยไม่ได้ยอมอ่อนน้อม พระเจ้าหงสาวดีก็ไ้
 รางกวาดผู้คนไปเป็นเชลยถึง ๒ เมือง เสียผู้คนพลเมืองไปใน
 ครั้งนั้น เห็นจระราวหนึ่งในสามส่วนของจำนวนคนในมณฑล
 แต่ในคราวลงหัวเมืองเหนือไปเป็นพวกซ้าศึก ผู้คนเป็นแต่
 ถูกกระเกณฑ์เข้ากองทัพไม่ยั้งเหมือนกรุงศรีอยุธยา การ
 ปกครองหัวเมืองเหนือจึงยังสำคัญจำเป็นจะต้องมีเจ้านายปก-
 ครองอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อนจึงได้กล่าวมาสมเด็จพระมหากษัตริย์
 ราชเจ้าให้ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก
 ครั้นลงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ความจำเป็นเห็นว่าหมกไป
 เพราะชาวเมืองเหนือต้องอพยพลงมาอยู่เมืองใต้ ประปนเป็นอัน
 หนึ่งอันเคยวณกันยชาวไคมาหลายขั้ ความที่เคยรู้สึกว่าเป็นชาว
 เหนือชาวไคต่างพวกกันนั้นหมกไป ครั้นไทยมีชัยชนะไคเมือง
 ต่างประเทศที่ไกลเคียงมาเป็นข้าชอชฉฉสัมาโคยรอย ชาย

พระราชอาณากรยังห่างออกไป หัวเมืองเหนือก็ยังมีศึกกบฏ
 ราชธานีปกครองสะดวกยิ่งขึ้นทุกที จึงหมกความจำเป็นที่จะต้อง
 ให้พระมหาอุปราชขึ้นไปครองหัวเมืองเหนือในชั้นหลังต่อมาด้วย
 ประการนั้น

ที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกครั้ง
 นั้น เมื่อพิเคราะห์ดูในเวลานั้นนาพิศวง ก็เหมือนกบฏเทพยดา
 เลอกสรวไปสำหรับจะให้ศึกกับเมืองไทยให้กลับเป็นอิสระ เพราะ
 พระราชประวัติและ พระอุปนิสัยของสมเด็จพระนเรศวรเหมาะ
 แก่เหตุการณ์ไม่มีขบพรรุ่งเลยแต่สักอย่างเดียว ของกันแต่
 พระชาติประวัติก็เป็นเชื้อวงศ์ทงสมเด็จพระร่วงและสมเด็จพระ-
 มหาจักรพรรดิ อีกประการ ๑ เสด็จสมภพและทรงพระเจริญวัย
 ในเมืองเหนือ สองข้อนี้ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความนิยมยินดีแก่
 เมืองเหนือโดยธรรมชาติ ส่วนพระองค์เล่าเพราะได้ทรงคุ้นเคย
 กับคนฐานและผู้คนที่เสด็จไปปกครอง ก็ไม่มีความยากลำบาก
 พระเหตุที่ยกประการ ๑ สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จไปอยู่
 เมืองหงสาวดี ๖ ปี ซอนก็เป็นที่พอใจช่นยงนิก เพราะในเวลานั้น
 ไทยกำลังกตัญพม่าอยู่โดยมาก แต่สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จ
 ไปอยู่ในหมู่พม่านอนทรนกรบภาษาและนิสัยใจคอตลอดจน
 ล่วงรู้ฤทธิเดชของพม่าว่ามีจริงเพียงใด เหมือนมัทนสำหรับ

คิดอ่านการต่อสู้ไ้ใกล้ความจริงยิ่งกว่าผอนทงสน บังส่วน
 พระอุปนิสัยของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งอาจจะเห็นไ้ในเรอง
 พระราชพงศาวดารเป็นแน่อน ว่าเป็นนักรบมาแต่พระกำเนิต
 ไม่ต้องมีใครสั่งสอนชักชวนให้ทรงนิยมในการทำศึกสงคราม
 ด้วยเหตุเหล่านี้จึงว่าเหมือนกับเทพดาเสด็จมาสมภพให้
 เหมาะแก่เวลากาลที่จะกอบกู้เมืองไทยให้พ้นจากเป็นทาสของ
 ชาติน

เรื่องราวที่จะกล่าวต่อไปในตอนนี้ ก็จริงก็เหมือนเป็น
 เรองพระราชประวัติของสมเด็จพระนเรศวร จำเดิมแต่เสด็จ
 ฆไปครองเมืองพิษณุโลก เวลานั้นพระชนษาไ้ ๑๖ ปี
 กิรเบองตนที่กองทัพทรงชวนชวายุครงนั้น คิดคิดเห็นจะเป็นเรอง
 ทาตัวคนสำหรับทรงใช้สอยก่อนอย่างอื่น เพราะเมื่อพระเจ้า-
 หงสาวกติดกรุงศรีอยุธยาไ้ไ้อ้างว่าข้าราชการทเกลียดชังสมเด็จพระ
 พระมหาธรรมราชาธิราชมีมาก จะให้คงอยู่ไว้ใจไม่ได้ จึงให้
 รวยรวมข้าราชการในกรุง ๆ เขาไปเมืองหงสาวกเสียเป็นอันมาก
 เหลือไว้ให้อยู่กับสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชไม่เท่าใด เมื่อ
 สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงจัดการปกครองบ้านเมืองจะ
 ให้เป็นปรกติดังแต่ก่อน คงต้องถอนข้าราชการหัวเมืองเหนือ
 ซึ่งเคยทรงใช้สอยเขาเองมาบริราชการ ในมณฑลราชธานีมาก

ค้วยเหตุนี้สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุ-
 โลก จำนวนข้าราชการซึ่งสำหรับเป็นเจ้าหนาทป่กครองทาง
 ทวีเมืองเหนือคงจะบกพร่องเบาบาง จึงต้องเลือกหาข้าราชการ
 สำหรับจะทรงใช้สอย เป็นกิจของกันอย่าง ๑ ซึ่งมีผลเป็นข้อ
 สำคัญในการภายหน้ายิ่งกว่าอย่างอื่น ค้วยในขณะนั้นสมเด็จพระ
 นเรศวรมีพระชนมายุกำลังรุ่งเรืองวิชัย ทั้งใดคุณเคยรู้เห็น
 กิจการของประเทศกันยมนักว่าวิเศษในยทวิถีในสมัยนั้น จึง
 สามารถจะเลือกสรรผกตคณคนลวนทเป็นร่นราวคราวเดียวกันไว้
 ทรงใช้สอยมากช่นโดยลำดับมา ข้าราชการชนนทมาไคเป็น
 แม่ทัพนายกองของ สมเด็จพระนเรศวรเมื่อทำ สงครามกบฏสระ-
 ภาพล้วนเป็นคณชคใหม่ และผกตคค้วยวิถีอย่างใหม่ทงสน

สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไป ครองเมืองพิษณุ โลกไค
 ไม่ช้า พระเจ้าหงสาวดีก็เกณฑ์กองทัพไทยไปช่วยตีกรุงศรี
 ลัตนาคณหุด ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระ
 พระมหาธรรมราชาธิราชก็ย สมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปใน
 กองทัพด้วยกัน แต่เมื่อยกไปถึงทนองบัวลำภู สมเด็จพระนเรศวร
 ประชวรไข้ทรพิษ พระเจ้าหงสาวดีทราวยพอประจวบเวลาจวนจะ
 เสร็จการสงครามจึงให้กองทัพไทยเลิกกลับลงมา สมเด็จพระ-
 นเรศวรหาทนไคเรมรพุงในครั้งนั้นไค ท่อมายปรากฏว่าสมเด็จพระ

พระนเรศวรทรงสร้างวังใหม่คือวังจันทรถเกษมทกวนัน เป็นที่
 ประทับในกรุงศรีอยุธยาด้วยเสด็จลงมาเฝ้าสมเด็จพระชนกชนน-
 นาดเนอง ฯ ครึ่งหนึ่งเวลาเสด็จลงมาประทับอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา
 พระยาจันจันตชนนางจัน เมืองเขมร ซึ่งเข้ามาสามภักคอยู่ใน
 กรุงเทพ ฯ ได้รู้การงานทั้งปวงในพระนครแล้วลอบลงเรือ
 ลำเภาะหนีไปทางทะเล พอสมเด็จพระนเรศวรทรงทราบก็
 เรียกพวกข้าหลวงติดตามเสด็จลงมาจากเมืองพิษณุโลกลงเรือรบ
 ตามไปกับสมเด็จพระเอกาทศรถพระอนุชาด้วยกัน ไปทันเรือ
 พระยาจันจันตที่ปากน้ำ พระยาจันจันตต่อสู้ สมเด็จพระนเรศวร
 เรงเรือพระที่นั่งให้พายชนไปข้างหน้าเรืออื่น เสด็จออกย่นทรงบน
 นกสีขิงขาคอกเองที่หน้ากัญญา ไม่เลียงหลกกระสุนขย่น จนขาคอก
 ยิงมาถกรางพระแสงขย่นทรงอย่นนแตกไป ฝ่ายสมเด็จพระเอกา-
 ทศรถเห็นสมเด็จพระเชษฐาจากลานกเกรงจะเข่นอันตราย ให้เรง
 เรือดำที่ทรงเขาย่งเรือพระที่นั่ง ขณะนั้นพอเรือลำเภาะพระยาจัน
 จันตได้ลมแล่นโขออกทะเลได้ เรือทลงไปตามเข่นเรือยาว ลัดกล่น
 ไม่ไหวก็คอง เสด็จกลยคินมากกรุงศรีอยุธยาการคร่งนที่ปรากฏใน
 หนังสือพระราชพงศาวดารว่า เข่นคร่งแรกทสมเด็จพระนเรศวร
 ได้รบพ่งด้วยพระองค์เอง พอแลเห็นไควาสมเด็จพระนเรศวรเข่น
 นักรบอย่างไร แลระวีรบของสมเด็จพระนเรศวรทเอาพระองค์

ออกหน้า ผิดกันแต่ก่อนอย่างไร ยังอีกประการ ๑ ซึ่งเห็น
 ใต้น้ที่คราวนั้นไปว่าสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ
 ทรงเคารพรักใคร่กันเพียงไร จึงได้เป็นคู่ร่วมทุกข์สุขต่อสุข
 ศึกด้วยกันจนตลอดการสงคราม

ต่อมาอีกคราว ๑ เป็นเวลาสมเด็จพระนเรศวรเสด็จลงมา
 มาประทับอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเหมือนกับคราวก่อน ได้ข่าวเข้ามา
 ว่าเจ้ากรุงกัมพูชาให้พระทศโยธากัยพระสุรินทรราชาคุมกองทัพ
 เขมรมาเที่ยวไล่กวาดผู้คนทางเมืองนครราชสีมา พอได้ทรง
 ทราบสมเด็จพระนเรศวรก็ทรงจัดกระบวนช้างเร็วม้าเร็วกับพวก
 พลทหาร ๓,๐๐๐ รีบเสด็จไป ให้พระยาไชยบุรีกับพระ
 ศรีถมอรัตน์ผู้ว่าราชการเมืองท่าโรง (ซึ่งยกขึ้นเป็นเมืองวิเชียร
 บุรีในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์) คุมทัพม้า ๕๐๐ เป็น
 กองหน้าไปก่อน ให้ไปชุมนุมอยู่สองข้างทางที่กองทัพเขมรจะยกมา
 ฝ่ายกองทัพเขมรยกมาด้วยความประมาท ด้วยคิดว่าห่าง
 พระนครคงไม่มีใครต่อสู้ ทัพเขมรกองหน้าเดินถลำเข้ามาใน
 ไทยชุมนุมอยู่ ทหารไทยออกรุมตีไม่ทันตัวก็แตกฉาน กองทัพ
 ไทยไล่ติดตามฆ่าฟันเขมรไปจนถึงทัพหลวง ฝ่ายพระทศโยธา
 พระสุรินทรราชาเห็นทัพหน้าแตกยับเยินไปไม่รู้ว่า กองทัพไทยจะ
 ใหญ่ขึ้นยี่สิบทัพเพียงใด ก็รีบถอยทัพหนีกลับไปกรุงกัมพูชา เรื่อง

ราวทศมเด็จพระนเรศวรเริ่มรบพุ่ง แม้มิปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารเพียง ๒ ครั้ง ทว่ากล่าวมานักพอเห็นได้ว่าครั้งนั้น ความแกล้วกล้าสามารถของ สมเด็จพระนเรศวรคงเลื่องลือกันแพร่หลายจนปรากฏออกไปถึงกรุงหงสาวดี จึงมีเหตุการณ์เช่นผลยศยาวคงจะบรรยายต่อไป

ถึงขมะเล็ง พ.ศ. ๒๑๒๔ พระเจ้าหงสาวดีขงนองประสูติเป็นเจ้าชายสิ้นพระชนม์เมื่อเดือน ๑๒ มังไชยสิงห์ราชโอรสซึ่งเป็นพระมหาอุปราชได้ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าหงสาวดี พม่าเรียกพระนามว่า “พระเจ้าันนทขเรง” ทรงตั้งมังยกยอชวา (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกอย่างมอญว่า มังสามเกลือก) ราชโอรสพระโองค้ำใหญ่เป็นพระมหาอุปราชแล้วให้มิตราไปยังหัวเมืองใหญ่่น้อยให้ทราบว่ากรุงหงสาวดีเปลี่ยนรัชกาลใหม่ เมื่อเจ้าประเทศราชทั้งปวงทราบว่ากรุงหงสาวดีเปลี่ยนรัชกาล ต่างก็พากันไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีพระองค์ใหม่ตามประเพณีเป็นเมืองชน ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวรพระชันษาได้ ๒๖ ปี ทูลขออาสาเสด็จไปเมืองหงสาวดีต่างพระองค์สมเด็จพระราชบิดา ด้วยประสงค์จะไปฟังการงานในเมืองพม่ารามัญว่าเปลี่ยนรัชกาลใหม่จะเป็นอย่างไรบ้าง สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ทรงบัญชาตาม

ขณะเมื่อเจ้านายประเทศราชไปประชุมกันอยู่ที่เมืองหงสาวดี
 ๑๐๐ โดยมากครั้งนั้น ความปรากฏว่าเจ้าฟ้าไทยใหญ่เมืองคัง(๑)
 ทั้งแข็งเมืองเพิกเฉยเสียมไม่มาเฝ้าพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้า
 หงสาวดีทรงชดเคือง จะให้กองทัพไปตีเมืองคัง คำว่าเจ้านาย
 ชั้นผู้ใหญ่ที่เคยทำศึกสงครามมามากแล้ว คราวนั้นควรจะให้
 เจ้านายชั้นเล็กรุ่นใหม่ไปตีเมืองคัง ให้เคยการ ทพศึกเสียมยัง
 ๑๐๐ ด้วยพระเจ้าหงสาวดีประสงค์จะให้เป็นที่เกียรติยศแก่ราชโอรสซึ่ง
 ๑๐๐ เป็นพระมหากษัตริย์ราชธานีใหม่ จึงให้เกณฑ์กองทัพ ๓ ทပ်ให้
 พระมหากษัตริย์ราชธานีเมืองหงสาวดีทပ် ๑ ให้พระ
 ๑๐๐ สังกท(๒) คมทပ် ๑ ให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชคุมกองทัพไทย
 ๑๐๐ ทပ် ๑ ยกไปตีเมืองคังทပ် ๓ ทပ် เป็นท่านองประชนผมอกัน
 ๑๐๐ และเมืองคังนั้นตั้งอยู่บนภูเขาทางชนลงคยชน ชาวเมืองต่อสู้
 ๑๐๐ รักษาเมืองไค่ง่าย ครวนกองทัพยกไปถิง พระมหากษัตริย์ราชธานี
 ๑๐๐ ปรากฏด้วยพระสังกทและสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า ทางทะเลชาติ

(๑) ในหนังสือ พระราชพงศาวดารเรียกเมืองมอญเมืองคังทั้ง
 ๒ ชื่อ ที่จริงเมืองเดียวพม่าเรียกเมืองคัง

(๒) ที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระสังกทนั้น
 ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคนเดียวกับนักจีนหน่องโอรสของพระเจ้าคองอ ซึ่ง
 จะปรากฏนามต่อไปข้างหน้า เป็นผู้เข้มแข็งขึ้นในเจ้านายรุ่นเล็ก
 คงจะคุมกองทัพเมืองคองอไปในคราวตีเมืองคัง.

เมืองคงมีทางขนเขาแต่โดยเฉพาะ จะยกกำลังขึ้นไปพร้อมกัน
 หมกก็ไม่เป็นประโยชน์อันใด จะเอาไพร่พลไปล้มตายเสียเปล่า ๆ
 ชาวเมืองคงทรมองเมืองก็ไม่มากมายเท่าใดนัก กองทัพยกไป
 ๓ ทพ ผลักเวรกันเขาคเมืองทพละวันจะดีกว่า เห็น
 ชอบพร้อมกันคงแล้ว ก็ให้ตั้งค่ายรายกันอยุ่ทเชิงเขา ครน
 ๑๐ ล.ท. พวกชาวเมืองต่อสู้เป็นสามารรถ อยุ่จนรุ่งสว่าง
 เข้าเมืองไม่ได้ ไพร่พลอดโรยก็ต้องถอยลงมา ถึงวันเวรพระ
 สังกทตยกขนไปคเมืองคงก็เช่นเช่นนออก ในระหว่างเวลาเวร
 ของพระมหาอุปราชากับพระสังกทตคเมืองคงนั้น สมเด็จพระ
 นเรศวรเที่ยวตรวจทของท สืบไคความว่ามีทางที่จะขนไปถ
 เมืองคงทางตานอนไค อีกทาง ๑ ครนถึงวันเวรสมเด็จพระ
 นเรศวร จึงทรงจัดแบ่งทหารเป็น ๒ กอง พอเวลาค่ำให้
 กองน้อยมาซุ่มอยุ่ทางบ้านหน้า ซึ่งพระมหาอุปราชากับพระ
 สังกทตเคยยกขนไป ให้กองใหญ่ซุ่มอยุ่ตรงทางทพขใหม่ สงบ
 อยุ่จนคกเวลา ๔ ก.ท. จึงให้กองน้อยยกขนไป สั้งให้ยิงบันโให้
 ร้องทำอาการจะเข้าปลนเมือง ทางตานน พวกชาวเมือง
 ส้าคณวาศาคก็จะยกขนไปเหมือนคราวก่อน ๆ เป็นเวลามคแล
 ไม่เห็นว่าซาคก็มากมาถนอยเท่าใด ก็พากันมารยพุงตานทานทาง

คำนหน้า พอสมเด็จพระนเรศวรทรงสังเกตเห็นว่าพวกชาวเมือง
 มารวมรักษาคำนหน้าเสียเป็นอันมากแล้ว ก็ให้สัญญาให้กอง
 ใหญ่ยกกรรกันขึ้นไปทางคันทพใหม่ พอเวลาเช้าก็เข้าเมืองไค
 รัยไคตัวเจ้าพามืองคงแล้ว ทั้ง ๓ ทก็เลิกกลบมายังเมือง
 หงสาวดี พระมหาอุปราชากับพระสังกตไคความละอาภัย
 กลีบคชงสมเด็จพระนเรศวรมาแต่ครั้งนั้น ถึงพระเจ้าหงสาวดี
 ก็ไม่พอพระหฤทัย แต่มีรับทกระทำประการไค ก็พระราชทาน
 บำเหน็จรางวัลแก่สมเด็จพระนเรศวรตามประเพณี ไปชนะศึก
 กลับมา

เมื่อตเมืองคงไคแล้ว เวลาสมเด็จพระนเรศวรยังเสด็จ
 อยุทเมืองหงสาวดีครั้งนั้น เห็นจะมีเหตุอย่างไรเกิดขึ้นนอก เป็น
 ทำนองเรื่องทปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าว่า สมเด็จพระ
 นเรศวรเล่นสนไก่กับพระมหาอุปราช ไคพระมหาอุปราช
 แพ้ พระมหาอุปราชกำลังชกเคืองแกลึงตรัสเสียคส์ว่า "ไค
 เสดลยควนแกจรงหนอ" สมเด็จพระนเรศวรชกเคืองแก่สะกด
 พระหฤทัยไว้ คอบไปว่า "ไคควนอย่าว่าแต่จะชนเอาเคิมพันเลข
 ถึงจะชนเอายานเมืองกชนไค" ครั้งนั้น ข้าพเจ้าคคเห็นว่า คง
 จะมีเรื่องอย่างไรทำนองเรื่องนเกิดชน ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรจะ
 ไคทรง แสคองวาจาให้ปรากฏแก่พวกหงสาวดีว่า จะไม่ยอมให้ค

ไทยรบพม่า

หมื่นไทยเหมือนอย่างแต่ก่อน เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับ
มาแล้ว ความนั้นทราบถึงพระเจ้าหงสาวดีคนนทบุเรง เห็นว่า
สมเด็จพระนเรศวรทรงของอาจหนัก ถ้าไม่กำร้ายปรายปรามเสีย
นานไปก็จะกำร้ายเป็นศัตรูขึ้น จึงมีรับสั่งให้หนันทสูกัษราชสังครำ
คุมพลพม่ากับไทยใหญ่ทำทางเข้ามาแต่เขตแดนและมาตั้งยุ้งฉาง
เตรียมเสบียงอาหารไว้ที่เมืองกำแพงเพชร เป็นการเหมือนหนึ่ง
ว่าจะยกกองทัพเข้ามาเมื่อใดให้มาได้โดยสะดวก พระเจ้า
หงสาวดีเห็นจะให้ข้อขมมายังกรุงศรีอยุธยาว่า ให้เตรียมทาง
เพื่อจะยกกองทัพผ่านไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต แต่ที่จริงคง
ประสงค์จะขู่สมเด็จพระนเรศวรมีให้คิดร้าย หรือมีฉนวนที่จะคอย
หาเหตุยกกองทัพเข้ามากวาดต้อนผู้คนพลเมืองไปเสียอีก มิให้
ไทยมีกำลังจะไปทำร้ายได้

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร เมื่อเสด็จออกไปเมืองหงสาวดี
ครั้งนั้นได้สืบสวนการภายในทราบแน่แก่พระเหตุที่ ว่าเจ้าเมือง
ประเทศราชทั้งหลายไม่กลัวเกรงนับถือพระเจ้าหงสาวดีพระองค์
ใหม่เหมือนกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ทั้งพวกต่างชาติต่าง
ภาษา คือ มอญ ไทยใหญ่ และพวกยะไข่เป็นต้น ซึ่งต้องจำ
ใจอยู่ในอำนาจพม่าด้วยความเกรงกลัวพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง
มาแต่ก่อน ก็คิดเอาใจ ออกหาก อยากรจะหาโอกาสให้พื้น
อำนาจพม่าชยู่เหมือนกันกับไทย ทรงประมาณการเห็นว่าไม่ช้า

นักคงจะมีเหตุทางเมืองหงสาวดี ยังไม่ควรจะรีบให้เกิดเหตุ
ทางเมืองไทยในเวลาที่ยังไม่ได้ท่วงที จึงแก่งทำให้ไม่รันท่ำ
พม่ามาทำทางและตั้งยั้งฉางทเมืองกำแพงเพชรครบนน เป็นแต่
ให้ตระเตรียมกำลังไว้เฉย ๆ คอยหาช่องโอกาสอยู่

ต่อมาไม่ช้านักเหตุก็เกิดขึ้นทางเมืองหงสาวดี ด้วยพระ
เจ้าหงสาวดีขบเรงนองได้ทรงตั้งเจ้านายไปครองเมืองหลายองค์
ที่ล้าคณุนนคธิ ราชอนชาเป็นพระเจ้าคองอองค์ ๑ เป็นพระเจ้า
แปรองค์ ๑ ราชขบครเป็นพระเจ้าเซียงใหม่องค์ ๑ ราชขบทรเขย
เป็นพระเจ้าอองวะองค์ ๑ ครองเมืองเป็นประเทศราชทั้ง ๔ องค์
พระเจ้าหงสาวดีขบเรงนองให้มังยกยอชวราชันคคากทเป็นพระมหา
อุปราชองค์ใหม่ อภิเษกกับราชันคคากซังเป็นอภิกษของพระเจ้า
อองวะอยู่ด้วยกันมาแต่แผ่นดินก่อน ครั้นมาถึงแผ่นดินพระเจ้า
หงสาวดีนั้นทขยเรง พระมหาอุปราชามีมเหสีใหม่ จึงเกิดวิวาท
ถึงทขตกันกษคคากซังของพระเจ้าอองวะ นางได้ความเจ็บแค้นพอง
ไปถึงบิดาว่าถูกพระเจ้าหงสาวดีกับพระมหาอุปราชากดข่มเหง
ฝ่ายพระเจ้าอองวะก็ทำนองจะมีเหตุเป็นอริกับพระเจ้าหงสาวดีองค์
ใหม่มาแต่ก่อนอยู่ข้างแล้ว จึงเกลี้ยกล่อมพวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่
เข้าเป็นพรรคพวกตั้งแข็งเมือง จนแล้วแต่่งทุกให้ไปชวนพระเจ้า
แปเร พระเจ้าคองอู พระเจ้าเซียงใหม่และพระเจ้ากรุงศรีสัตนา-

คนทศ ให้แข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดีบ้าง ครั้นนั้นพระเจ้าอังวะ
 คงให้ม้าศึกช้วนสมเด็จพะมหาธรรมราชาธิราช ด้วยเหมือนกัน
 ฝ่ายพระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู และพระเจ้าเชียงใหม่ไม่เข้า
 กับพระเจ้าอังวะ ต่างจับทศส่งไปถวายพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้า
 หงสาวดีจึงให้เตรียมกองทัพหลวงจะเสด็จไปตีเมืองอังวะ และ
 ส่งให้พระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้า
 กรุงศรีสัตนาคนหุตและพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ยกกองทัพไปช่วย
 ตมเมืองอังวะด้วยทั้ง ๕ องค์ ประสงค์จะพิสูจน์ให้เห็นว่า ถ้า
 องค์ใดไปช่วยตามรับส่งก็ยกสามภักดีต่อพระเจ้าหงสาวดี ถ้า
 องค์ใดไม่ไปช่วยก็จะถือว่า เป็นพวกพระเจ้าอังวะ เขาเป็นเหตุที่
 จะไปปราบปรามเสียด้วย ครั้นนั้นพระเจ้าแปร พระเจ้าตองอู
 พระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ต่างยกกองทัพ
 ไปช่วยพระเจ้าหงสาวดีทันตามกำหนดคนตี ส่วนกรุงศรีอยุธยา
 บอกไปว่าจะให้สมเด็จพะนเรศวรเสด็จไปแทนพระองค์ แต่กองทัพ
 ไทยหาได้ยกไปตามเวลากำหนดไม่ เมื่อพระเจ้าหงสาวดีจะ
 ยกกองทัพหลวงไปจากเมืองหงสาวดี นักระแวง สมเด็จพะ
 นเรศวร ว่าปางที่จะอธิบายก็คร่ำคร่าหลังจึงให้พระมหาอุปราช
 คุมกองทัพอยู่รักษาพระนคร และตรัสสั่งไว้ว่าถ้าสมเด็จพะ
 นเรศวรยกกองทัพออกไป ให้คิดอ่านกำกัดเสียให้จงได้

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร ตั้งแต่ได้ทรงทราบว่าพระเจ้า
 อังวะแข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดี ก็เห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้อง
 ขว่นขวายให้เมืองไทยเป็นอิสระภาพ เพราะพระเจ้าหงสาวดี
 กับพระเจ้าอังวะคงจะต้องรบกัน ถ้าพระเจ้าหงสาวดีมีชัยชนะ
 สิ้นหลวงทางเมืองอังวะ ก็คงยกมาตีเมืองไทยตามที่เตรียม
 การไว้ ถ้าหากว่าพระเจ้าหงสาวดีแพ้พระเจ้าอังวะ ไทยเฉย
 อยู่ก็จะเสียโอกาสเปล่าไม่เป็นที่ประโยชน์อันใด ครั้นพระเจ้า
 หงสาวดีเกณฑ์กองทัพเข้ามา จึงทูลอาสาสมเด็จพระราชาธิบดี
 ระยกกองทัพไป แต่แกลังจักรการเตรียมเสียให้ช้า ถ่วง
 เวลาจนเห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีคงจะยกไปจากราชธานีแล้ว
 สมเด็จพระนเรศวร จึงเสด็จยกกองทัพหลวงออกจากเมือง
 พิษณุโลก เมื่อเดือน ๓ แรม ๖ ค่ำมะแม พ.ศ. ๒๑๒๖
 แล้วเดินกองทัพไปช้า ๆ จนเดือน ๖ บัวออก พ.ศ. ๒๑๒๗
 จึงได้เสด็จไปถึงเมืองแครง อันเป็นหัวเมืองมอญที่ตกอยู่
 แดนไทย(๑) ความมุ่งหมายของสมเด็จพระนเรศวรที่ยกไป

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระนเรศวรยก
 กองทัพไปครั้งนั้น เพราะพระเจ้าหงสาวดีลวงว่าเมืองอังวะเป็นขบถ
 สมเด็จพระนเรศวรสำคัญว่าจริง จึงยกกองทัพไปหมายจะไปช่วยพระ-
 เจ้าหงสาวดี แต่ในพงศาวดารพม่ากล่าวความดังบรรยายมาว่าเมือง
 อังวะเป็นขบถจริง ๆ แต่สมเด็จพระนเรศวรแกลังยกไปมิให้ทันกำหนด
 ข้าพเจ้าพิเคราะห์หัดวันเดือนที่ปรากฏ ในหนังสือพระราชพงศาวดารเห็น
 สมจริง จึงอนุมัติตามพงศาวดารพม่า

ให้ข้าครั้งนั้น เห็นจะรอให้ไกลก่อนเวลาที่พระเจ้าหงสาวดีจะไป
 แพ้หรือชนะก็ก่เมืองฮังวะ ถ้าพระเจ้าหงสาวดีไปเพดียงพลั
 ลงทางโน้นก็จะก่เมืองหงสาวดีซ้ำที่เคี้ยว ถ้าหากว่าพระเจ้า
 หงสาวดีไม่แพ้ก็จะคิดเอาแต่ครัวไทยที่ตกไปอยู่ในเมืองหงสาวดี
 กลับมาเป็นกำลังทำการสงครามต่อไปข้างหน้า ก็จะปรากฏใน
 เรืองราวต่อไป

ฝ่ายข้างพระมหาอุปราชายังอยู่รักษาเมืองหงสาวดี ก็คิด
 เป็นกลอุบายให้พระยามอญ ๒ คน ขอพระยาเกษรทคน ๑
 พระยารามคน ๑ ซึ่งมีสมัครพรรคพวกอยู่ทเมืองแครงมาก
 และทำนองจะเป็นผู้คนเคยกับสมเด็จพระนเรศวรมาแต่ก่อน ให้
 เป็นข้าหลวงลงมาคอยรับสมเด็จพระนเรศวรที่เมืองแครง และ
 คริสต์ส่งมาเป็นความลี้ภัย เมื่อสมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพ
 ขึ้นไป ถ้าพระมหาอุปราชายกเข้าตีทางข้างหน้าเมอโศ ให้
 พระยาเกษรท พระยาราม คมสมัครพรรคพวกเข้าตีกระหนาบ
 กระทบหลัง ช่วยกันกำจัดสมเด็จพระนเรศวรเสียให้จงได้
 พระยาเกษรท พระยาราม ลงมาถเมืองแครงมาขยาย
 ความลี้ภัยแก่พรรคพวก มีพระมหาเถรคณน้อยผู้เป็นอาจารย์เป็นต้น
 ขณะนั้นพวกมอญชาวเมืองแครงทั้งหลายดั่งขงพม่า เพราะถูก

พม่าก่อกวนมาแต่ก่อนมีเป็นอันมาก อยากระพันจากอำนาจพม่า
 อยู่เหมือนกับพวกมอญในหัวเมืองอื่น ๆ แต่เมืองแครงอยู่ต่อ
 แคนไทยในทางคมนาคม ผู้คนพลเมืองคงจะได้คุ้นเคยกับ
 สมเด็จพระนเรศวรเมื่อเสด็จผ่านไปมาอยู่แต่ก่อน เห็นจะมีคน
 นับถืออยู่มาก ก็วยเหตุคงกล่าวมานี้ เมื่อพวกมอญเมืองแครง
 มีพระมหาเถรคันฉ่องเป็นต้น ทราบว่าพระมหาอุปราชจะล่อลวง
 เอาสมเด็จพระนเรศวรไปทำร้าย จึงเอาใจมาเข้าข้างสมเด็จพระ
 นเรศวร พวกนี้ว่ากล่าวห้ามปรามพระยาเกียรติ พระยาราม
 มิให้ช่วยพม่าก็ทำร้าย ครั้นสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปถึงเมือง
 แครง ก็พลับพลาประทับอยู่ที่วัดพระมหาเถรคันฉ่อง และ
 เสด็จไปเยี่ยมเยียนไทยได้ทรงคุ้นเคยมาแต่ก่อน พระมหา
 เถรคันฉ่องมีความสงสัยเห็นว่าเขาจะล่อลวงเอาไปทำร้าย จึง
 เตือนสมเด็จพระนเรศวรให้รู้พระองค์ แล้วไปเกลี้ยกล่อมพระยา
 เกียรติ พระยาราม ให้มาสวามิภักดิ์ทูลความจริงให้
 ทรงทราบแต่ต้นจนปลายทุกประการ

สมเด็จพระนเรศวรทรงพระราชดำริเห็นว่า การเป็นอริ
 กับเมืองหงสาวดีถึงเวลาที่จะต้องให้เป็นการเด็ดขาดแล้ว จึงมี
 รัชสั่งให้หาแม่ทัพนายกองมาประชุมพร้อมกัน และในที่ประชุม

นี้เข้าใจว่าคงโปรดให้นิมนต์พระมหาเถรคันฉ่องกับพระสงฆ์มา
 นั่งเป็นประธาน และให้เรียกพระยาเกษมศรี พระยาราม กับพวก
 มอญมาประชุมด้วย สมเด็จพระนเรศวรดำรัสเล่าเรื่องราวที่
 พระเจ้าหงสาวดีจะให้ล่อลวงไปทำร้ายให้ปรากฏแก่คนทั้งปวง
 แล้วจึงทรงลงนาลงเหนือแผ่นดินด้วยสุวรรณภิงคาร ประกาศ
 แก่เทพยดาต่อหน้าที่ประชุมว่า ทั้งแคว้นนครศรีอยุธยาจาก
 ทางไมตรีกับกรุงหงสาวดี มิได้เป็นมิตรกันตั้งแต่ก่อนเสียไป เมื่อ
 สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครงแล้ว ครั้น
 นั้นดำรัสถามพวกมอญชาวเมืองแครงว่าจะเข้าข้างไหน พวก
 มอญโดยมากยอมเข้ากับไทย สมเด็จพระนเรศวรจึงให้จับ
 เจ้าเมืองกรมการพม่า แล้วเอาเมืองแครงเป็นที่ตั้งประชุมทัพ
 ครั้นจัดกองทัพพร้อมเสร็จก็เสด็จยกกองทัพหลวงจากเมืองแครง
 เมื่อเดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ตรงไปยังเมืองหงสาวดี

ฝ่ายพระมหาอุปราชาทรงปรึกษาพระนคร ครั้นได้ข่าวว่า
 พระยาเกษมศรี พระยาราม กลับไปเข้าเสี้ยกับสมเด็จพระนเรศวร
 ก็ไม่กล้ายกกองทัพออกมาสกัดกั้นศึกไว้ เป็นแต่ให้รักษา
 พระนครให้มั่นคง สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพข้าม
 แม่น้ำสาโตงไปจนถึงเมืองหงสาวดี ไปได้ความว่า
 พระเจ้าหงสาวดีไปรบพุ่งกับพระเจ้าอังวะถึงชนช้างกัน พระเจ้า

หงสาวดีมีชัยชนะได้เมืองฉะวระแล้ว จวนระยกกองทัพกลับคืน
 มาพระนคร สมเด็จพระนเรศวรไม่สมคะเน เห็นว่าจะตีเมือง
 หงสาวดีในคราวนั้นยังไม่ได้ จึงให้กองทัพแยกย้ายกันเที่ยว
 ขอกพวกครัวไทยที่พม่ากวาดต้อนไปแต่ก่อนให้อพยพ กลับบ้าน
 เมือง แล้วพาครอบครัวกลับมากลัประมาณหมื่นเศษ ส่วน
 สมเด็จพระนเรศวรทรงคุมกองทัพหลวงยกตามครัวมาข้าง หลัง
 ครั้นพระมหาอุปราชาทราบว่าสมเด็จพระนเรศวร ให้เที่ยว กวาด
 ครัวแล้วเลิกทัพกลับมา ก็จัดกองทัพให้สุภกรรมาเป็นกองหน้า
 พระมหาอุปราชเป็นกองหลวงยกติดตามสมเด็จพระนเรศวรมา
 กองหน้ามาทันที่แม่น้ำสโตง สมเด็จพระนเรศวรเสด็จข้ามฟาก
 มาแล้ว ให้พวกครัวล่องหน้ามาก่อน ส่วนกองหลวงตั้งรอ
 ต่อสู้ข้าศึกอยู่ที่ริมแม่น้ำสโตง สุภกรรมาองหน้ามาถึงท่าข้าม
 ข้างฝั่งโน้น พวกกองทัพไทยเข้านยิง ก็ยิงยิงต่อสู้กันอยู่ริม
 ฟ้า และแม่น้ำสโตงนั้นกว้างใหญ่นัก แสงปืนพลทวารยิง
 ไม่ถึงฝั่งด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวรทรงยิงพระแสง
 ปืนกระบอก ๑ ขาว ๙ คืบ ถูกสุภกรรมานายทัพหน้าของข้าศึก
 ตายอยู่ด้วยคอข้าง พวกพลเห็นนายทัพตายก็พากันครั่นคร้าม
 เลิกทัพกลับไปพลความแก่พระมหาอุปราชซึ่งตามมาข้าง หลัง
 พระมหาอุปราชเห็นว่าจะติดตาม สมเด็จพระนเรศวร ต่อ ไป ไม่

นันทสุราชสังคราที่มาตั้งอยู่เมืองกำแพงเพชร สักก็อยู่ข้างหน้า
 จักรยพลงลำปาก จึงรับสั่งให้พระยาเกียรติ พระยาราม นำทัพ
 เกินผ่านหัวเมืองมอญลงมาข้างใต้ มาเข้าทางค่านพระเจดีย์
 สามองค์ตรงมากรุงศรีอยุธยา ทูลเหตุการณทั้งปวงให้สมเด็จพระ
 พระราชบิดาทราบทุกประการ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
 ก็พระราชทานขำเห็นจางวัลแก่พวกมอญที่สวามภักดี ทรงตั้ง
 พระมหาเถรคันฉ่องให้เป็นที่พระสังฆราชา(๑) ... และให้
 พระยาเกียรติ พระยาราม มีตำแหน่งยกไปพระราชทาน
 พานทอง ความคุมมอญที่เข้ามาด้วย ให้ตั้งบ้านเรือนทรม
 วัดขมน วัดขุนแสน ใกล้วังของสมเด็จพระนเรศวรใน
 พระนครศรีอยุธยาขึ้น แล้วทรงมอบการทั้งปวงที่จะตระเตรียม
 ต่อสู้ข้าศึก ให้สมเด็จพระนเรศวรทรงบังคับบัญชาสิทธิขาด
 แตนนมา

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ทรงตั้งให้เป็นสมเด็จพระ
 พระอริยวงศ์ ที่สมเด็จพระสังฆราช คู่กับสมเด็จพระวันรัตน์ ขึ้น
 สมเด็จพระมหาสมณะทรงพระดำริว่าจะเป็นความจริงไม่ได้ เพราะ
 พระมหาเถรคันฉ่องเพิ่งเข้ามาใหม่ ไม่รู้การงานบ้านเมืองแม้แต่ภาษา
 ไทยก็ยังไม่รู้ จะเป็นพระสังฆราชาว่าการคณะสงฆ์อย่างไรได้ ที่จริง
 เห็นจะเป็นแต่พระราชาคณะ ครั้งนั้นเรียกว่า “พระสังฆราชา”
 จึงทำให้ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารเข้าใจไปว่าเป็นสมเด็จพระ
 สังฆราช

ฝ่ายข้างเมืองเหนือ ขณะเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จ
 ยกกองทัพไปยังไม้ทันถึงเมืองแครง พวกไทยใหญ่ซึ่งพม่า
 เกณฑ์เข้ามา ทำทางพากันหลบหนี มาทาง ตะวัน ออกพวกหนึ่ง
 นั้นทศสุราชสังครำให้ไปทูลแก่สมเด็จพระนเรศวร จึงมีรับสั่ง
 หมายงผู้รักษาเมืองพิษณุโลก ให้กักด่านทางไว้อ่าให้พวก
 ไทยใหญ่หนีไปเข้าเขตแดนกรุงศรีสัตนาคณหุตได้ ด้วยในเวลา
 นั้นการภายนอกไทยยังไม่ขาดไมตรีกับพม่า แต่พวกไทยใหญ่
 ทหั้นตรงนั้นหาได้ไปทางเมืองศรีสัตนาคณหุตไม่ หั้นตรงมาขอ
 อาศัยอยู่ในแขวงเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบ
 จึงมีรับสั่งมาว่าให้รับพวกไทยใหญ่ไว้ นั้นทศสุราชสังครำให้ไป
 ขอตัวพวกไทยใหญ่ ผู้รักษาเมืองพิษณุโลกก็ตอบว่ายังส่งให้ไม่
 ได้ ด้วยสมเด็จพระนเรศวรยังเสด็จไม่อยู่ ขอให้รอไว้จนเสด็จ
 กลับมาก่อน ทำนองในระหว่างนั้นพวกไทยใหญ่ที่ถูกพม่ายังค้ำ
 บัญชาได้ความเดือดร้อนพากันหนีมาอาศัยอยู่ที่เมืองพิษณุโลก
 จะมามากชน ครานั้นทศสุราชสังครำทราบบกตาคิพทว่าสมเด็จพระ
 พระนเรศวรไปกวาดครอบครวัมาจากเมืองหงสาวดี เห็นท่วงที
 เป็นศัตรูผิดสังเกต จึงมีหนังสือมายังผู้รักษาเมืองพิษณุโลกว่า
 ให้ส่งพวกไทยใหญ่มาให้โดยเร็ว ถ้าไม่ส่งมาจะจับเอาไทยที่
 เมืองกำแพงเพชรเป็นตัวจ่านำแทนพวกไทยใหญ่ พอสมเด็จพระ

พระนเรศวรเสด็จกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาใต้ทรงทราบความอนัน
 ภิรมเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลก ใ้หม่หนึ่งส่งรับส่งคอบไปยัง
 นันทสูราชสังครำว่า อกรรมคาพระมหากษัตริราชธิราชผู้เป็นอิสระ
 ถ้าวางต่างประเทศหนอรอนมาฟังพระขารมีแล้วก็ต้องรับไว้ ไม่น
 เยี่ยงอย่างในราชประเพณีที่จะส่งตัวคนไปให้ต้องรับทุกขโทษภัย
 ครนมหนึ่งสอไปแล้วจึงทรงเกณฑ์กำลังหัวเมืองเหนือ ใ้
 พระยาไชยบูรณ์กับขุนพระศรี(๑) คุมทัพหน้า แล้วเสด็จยก
 กองทัพหลวงตามไปยังเมืองกำแพงเพชร

ฝ่ายนันทสูราชสังครำเมื่อไ้รับหนังสือรับส่งสมเด็จพระ
 นเรศวร ก็ทราบเป็นแน่ว่าไทยตั้งแข็งเมืองต่อพระเจ้าหงสาวดี
 เห็นว่าตัวเขามาตั้งอยู่ในเมืองไทย กำลังไม่พอที่จะต่อสู้ ก็ใ้
 เลิกทัพไปจากเมืองกำแพงเพชร กองทัพพระยาไชยบูรณ์
 ขุนพระศรี ยกไปถ้เมืองกำแพงเพชรไ้ความว่านันทสูราช-
 สังครำล่าทัพกลับไปแล้วก็รีบยกติดตามไป และครั้งนั้นตนาย
 พวกลไทยใหญ่ที่ยังทำการอยู่กับพม่า คือเจ้าพามองจ เจ้าพ
 เมืองลองแจใหม่ และเจ้าเมืองชนอกหลายคน พาพวกลไทยใหญ่
 เข้ามาร่วมมิถกคต่อสมเด็จพระนเรศวรเป็นอันมาก ช่วยติดตาม

(๑) ชื่อ ๒ คนนี้ เรียกตามหนังสือพระราชพงสาวดาร เข้า
 ใจว่า พระไชยบุรีกับพระศรีมอรัตน ที่เคยเป็นนายทัพหน้าครั้งรบ
 เขมรนั่นเอง คงจะได้เป็นนายทหารคู่พระหฤทัยต่อมา

ไทยรบพม่า

คักองทัพพม่าด้วย พระยาชัยบรมฉกษัตริย์กับขุนพระศรีตามไปทัน
 กองทัพพม่าที่ตำบลแม่ระกา นั้นทศสุราชสังคริมาต่อสู้ ใ้รบพุ่ง
 กันเป็นสามารถ ถึงทวนายทัพทั้ง ๒ ฝ่ายโค่นชนข้างกัน พม่า
 สู้ไม่ได้อีกแตกหนี กองทัพไทยติดตามไปจนสุดแดนแล้วจึง
 กลับคืนมา

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรให้เกณฑ์กำลังหัวเมืองเหนือไปรบ
 นั้นทศสุราชสังคริมาครั้งนั้น พระยาสุวรรณคโลก พระยาพิชัย
 เห็นว่าสมเด็จพระนเรศวรมีพลน้อย ที่ไหนจะต้องแข่งเมือง
 ต่อสู้พระเจ้าหงสาวดีไว้ คิดจะเอาตัวรอดจึงไม่ยกกองทัพไป
 ตามคำสั่ง แล้วกระเกณฑ์ไพร่พลทั้ง ๒ เมืองไปรวมกันตั้งมั่น
 รักษาเมืองสุวรรณคโลกไว้ กรมการคนโคกที่ยังชอตรงต่อพระ-
 นเรศวรไม่เป็นขบถด้วยก็จับเอาตัวจำเสียหมด ด้วยเชื่อว่า
 เมืองสุวรรณคโลกมีข้อมปรการมั่นคง คงจะรักษาเมืองไว้รอดท่า
 กองทัพเมืองหงสาวดี หรือเมืองเชียงใหม่มยกมาช่วยได้
 สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบว่า พระยาสุวรรณคโลก พระยาพิชัย
 เป็นขบถก็ให้รวบรวมกองทัพซึ่งยกไปติดตามนั้นทศสุราชสังคริมา
 ครั้งนั้นพร้อมกันที่เมืองตาก แล้วยกมาทางบ้านค่านลานหอย
 ครั้น มาถึงเมืองสุโขทัยให้ตั้งพลับพลาประทับที่ข้างวัดศรีสุ-

ทรงพระดำริว่าไทยยังไม่เป็นนาหนงใจเคียวกัน ที่ยงกสิ
 พระเจ้าหงสาวดีมีมากนัก จึงให้ตงพิศศิรสังยานการ ทักนา
 ภาระพิงโพบศรชงนยถอกันว่าเป็นนาคักตศทศกรงสมเค็จพระร่วง
 มาทำนาพระพิพัฒน์สัทยา ให้นายทัพนายกองตลอดจนไพร่พล
 ถิ่นนา ทำสตัยสัญญาว่าจะตอสูชาคักกบ้านเมืองไทยให้เป็น
 อิศรภาพให้จงไต่ แล้วจึงเสด็จยกกองทัพหลวงชนไปเมือง
 สวรรคโลกให้ตงล้อมเมืองไว้ มีรัชสังให้ชาหลวงเข้าไปร้อง
 ขอกพระยาทง ๒ ว่าให้ออกมาสารภาพรัชสังเสียโดยคี่ จะทรง
 พระกรุณายกโทษให้ พระยาทง ๒ ก็ไม่เชื่อฟัง กลับให้เอาตัว
 กรมการทมความช้อสตัยตคศิระโยนออกมาให้ชาหลวง
 สมเค็จพระนเรศวรทกรงพระพิโรธ ค่ำรัชสังให้กองทัพเข้าตี
 เมืองสวรรคโลกทางค่านเหนือและค่านตะวันออกพร้อมกันหมาย
 จะเข้าทางประตูสามเกียดประตู (เตา) หม้อ ประตูสะพานจันทร์
 ก็เข้าไม่ได้ด้วยเมืองสวรรคโลกล้อมปราการล้วนทำด้วยศิลาแลง
 และถมเชิงเทินทำสนามเพลาะรักษาเมืองมั่นคงนัก จึงย้ายมา
 ตีข้างค่านใต้ ให้พระยาชัยบุรณ หลวงจรรรมไตรโลก
 ชุนราชวรินทร์ ชุนอินทรเทศ คุมพลเข้าปล้นเมืองทางค่าน
 ประตูคอนแหลมอีกครั้ง ๑ ก็เข้าไม่ได้ จึงมีรัชสังให้ตงคาย
 ประชิดแล้วปลุกทหารให้ตั้งเท่ากำแพงเมือง

ไทยรบพม่า

จึงมายังพวกรักษาหน้าทวนระสังระสาย แล้วให้เข้าเฝ้าประตู
ตอนแหล่มข้างค้ำน้ำใต้ทลายลง กองทัพสมเด็จพระนเรศวร
ก็เข้าเมืองได้ จับได้ตัวพระยาสุวรรณคโลก พระยาพิชัย
มรยสั่งให้ประหารชีวิตเสียทั้ง ๒ คน แล้วให้กวาดต้อนผู้คน
พลเมืองทั้งเมืองสุวรรณคโลกและเมืองพิชัยลงมายังเมือง
พิษณุโลกจนสิ้นเชิง

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จลงมาถึงเมืองพิษณุโลกแล้ว
ให้ขุนอินทรเทศคุมกองทัพไปสืบข่าวราชการถึงปลายแดน
เมืองเชียงใหม่ ได้ความมาว่าพระเจ้าหงสาวดีให้เกณฑ์กองทัพ
ระยงมาตั้งกรุงศรีอยุธยาในฤดูแล้งขนาน ทรงพระดำริว่า
หัวเมืองเหนือชยเขินเสียมากแล้ว ด้วยผู้คนต้องระสังระสายมา
หลายคราว ถ้ามีศึกหงสาวดีมาอย่างคราวก่อนเห็นจะต่อสู้
รักษาไว้ไม่ได้ ด้วยผู้คนน้อยและที่ยังกลัวพระเจ้าหงสาวดี
มากนัก กรุงศรีอยุธยาเลากำลังก็งั้นน้อยเหมือนกัน ด้วยถูก
พระเจ้าหงสาวดีกวาดต้อนเอาผู้คนชาวพระนครไปเสียเป็นอันมาก
ได้ผู้คนคืนมายังไม่เท่าใด การที่จะต่อสู้ศึกหงสาวดีต่อไป
จำเป็นจะต้องรวมกำลังไว้แต่ที่กรุงศรีอยุธยา เขาเป็นทมิฬต่อสู้
ข้าศึกแต่แห่งเดียวจึงระต่อสู้ได้ถนัด ด้วยกรุงศรีอยุธยาจะมี
มั่นคงชยขัน แล้วก็อยู่ไกลทะเล มีทางทะเลแควรองสาครยาวจรูญ

และเสียบงอาหารเพิ่มเติมไ้ง่าย ทรงพระดำริคั้งนี้ จึงให้
 กวาดค้อนผู้คนหัวเมืองเหนือทงปวงลงมาขังกรุงศรีอยุธยา ทง
 หัวเมืองเหนือให้ร้างเสียบคราวหนึ่ง สมเด็จพระนเรศวรยกเสด็จ
 ลงมาอยู่ทกรุงศรีอยุธยาแต่ในชวอก พ.ศ. ๒๑๒๗ นั้น

๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

สงครามครั้งที่ ๒ คราวรบพระยาพมทเมืองสุพรรณ
 บั้วอก พ.ศ. ๒๑๒๗

สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพของเมืองไทย
 เมื่อเดือน ๖ ชวอก พ.ศ. ๒๑๒๗ กังไค้บรรยายมาแล้ว
 ในบันทึกเองต่อมาก ๗ เดือนทงทัพหงสาวดียกเข้ามาตีเมือง
 ไทย เรอรรวการสงครามคราวนั้นปรากฏว่า เมื่อพระเจ้า
 หงสาวดีนั้นทยเรงยกกองทัพกลับจากเมืองฮังวะมาถึงกรุงหงสาวดี
 ไ้ทรงทราบว้สมเด็จพระนเรศวรยกกองทัพออกไปกวาดค้อน
 เอาครัวไทยกลับมา แล้วมารบพุ่งชัยไล่นันทสุราชสังครำ
 ออกจากเมืองไทย เห็นว่าไทยคั้งแข็งเมืองเป็นแน่แล้ว ก็ให้
 เภณชกกองทัพจะให้มาตีกรุงศรีอยุธยา

เวลานั้นพระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริว่า ไทยเสียบ้าน
 เมืองมาไม่ช้านัก ผู้คนพลเมืองทจะเป็นกำลังต่อสู้เมือยกว่า

แต่ก่อน ไม่จำเป็นจะต้องยกกองทัพใหญ่เข้ามามากมายหลายทัพ
 เหมือนอย่างครั้งพระเจ้าหงสาวดีขยเกรงนอง ก็คงพอจะตีกรุง-
 ศรีอยุธยาได้ จึงคิดจะยกกระบวนทัพใหญ่เข้ามาเป็น ๒ ทาง
 พร้อมกัน ประสงค์จะให้ไทยละล้าละลังในการที่จะต่อสู้ใน
 ครั้งนั้น ให้พระยาพลสัมฤทธิ์เป็นพระเจ้าอาของพระเจ้าหงสาวดี
 คุมกองทัพ มีจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ยกเข้ามาทางด่าน
 พระเจดีย์สามองค์ทาง ๑ ให้พระเจ้าเชียงใหม่มีมังนรธาช่อ
 ราชอนุชา ยกกองทัพยกทัพเรือเมืองเชียงใหม่จำนวนพล
 ๑๐๐,๐๐๐ ลงมาทางข้างเหนืออีกทาง ๑ ให้มาสมทบกัน
 ตีกรุงศรีอยุธยาให้จงได้

ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยา ครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวร
 ทรงเตรียมการคอยทำศึกอยู่แล้ว ให้กองสกัดแค้นออกไป
 คอยสืบสวนอยู่ทุกทาง ทซาคก็ระยกมา ครั้นทรงทราบว่าซาคก็
 ระยกมาเป็น ๒ ทาง จึงให้เตรียมการต่อสู้ ให้จัดพลอาสา
 หัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นทัพยกทัพ ๑ มีจำนวนพล ๑๐,๐๐๐ ให้
 เจ้าพระยาสุโขทัยเป็นนายทัพ แล้วจัดพลอาสาในกรุง ฯ เป็น
 กองทัพเรือออกทัพ ๑ ให้พระยาจักรเป็นนายทัพ พระยาพระคลัง
 เป็นยกกระบัตร ทัง ๒ ทพนเตรียมไว้สำหรับจะให้ไปรบพุ่งข้าศึก
 ลงทอนได้โดยเร็ว และสั่งให้ขนย้ายทำลายเสบียงอาหารใน

ปล่อยให้ข้าศึกทำตามสบาย ไม่คิดรักษาให้เปลืองผู้คนทีเดียว
แต่ในซานพระนครนั้นเตรียมกองทัพใหญ่ และกระบวนทัพยก
ทัพเรือไว้ออกชองกันเป็นสามารภ มิให้ข้าศึกเข้ามาตงขุ่นใหญ่
ยิงเข้ามาในกรุง ฯ ได้

ขณะเมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดียกลงมาตงกรุง ฯ เมื่อ
ทันเคอนย่น ข้าวในท้องถิ่นนครข้างนอกกรุงก้าน
ตะวันออกยังไม่เสร็จ ครั้นกองทัพข้าศึกมาใกล้ จึงไปรค
ให้เจ้าพระยากำแพงเพชร ซึ่งได้ว่าทสมุหพระกลาโหมคุมกอง
ทัพออกไปตงชองกันผู้คนออกไปเที่ยวข่าว พอพระมหาอุปราช
ยกกองทัพมาถึง ให้กองทัพม้ามาตงกองทัพเจ้าพระยากำแพง-
เพชรแตกพ่ายเข้ามายังพระนคร สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงพระ
พิโรธ คัวยรบกันมาในชั้นนี้ไทยยังไม่เคยแตกพ่ายข้าศึกเลย
เจ้าพระยากำแพงเพชรไปทำเสียมการ จะให้ไพร่พลกลับเกรงกลัว
ข้าศึกเสีย จึงมีรับสั่งให้รบยศึกกองทัพ แล้วสมเด็จพระนเรศวร
ก็สมเด็จเจ้าพระเอภาทศรุดเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งลำเดียวกัน ยก
ออกไปในทันที ไต่รบพุ่งกับข้าศึกท่งชายเคืองเป็นสามารภ
สมเด็จเจ้าพระเอภาทศรุดถูกระสุนปืน ฉลอง พระองค์ขาดตลอด
พระกร แต่หาต้องพระองค์ไม่ รบกันอยู่จนเวลาพลบค่ำ ข้าศึก
ถอยไปจากค่ายเจ้าพระยากำแพงเพชรทุกคืนแล้ว จึงเสด็จ

กลีบเข้าพระนคร คำรัสสั่งให้ประหารชีวิตเจ้าพระยากำแพงเพชร แต่สมเด็จพระราชบิดาคำรัสขอชีวิตไว้ จึงเป็นแต่ให้ถอดจากตำแหน่ง มิให้ว่าการกลาโหมต่อไป พวกข้าราชการทั้งปวงก็พากันเกรงพระราชอาญา ตงหน้ารบพุ่งทวงกันแต่คนมา

ในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อพระเจ้าหงสาวดีตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยาแล้ว ให้กองทัพเข้าตีปล้นพระนครหลายครั้งก็เข้าไม่ได้ ด้วยไทยต่อสู้แข็งแรงกว่าครั้งก่อน ๆ พม่ายกเข้ามาคราวใดไทยก็ตีเอาต้องกลีบถอยคนไปค่ายที่เดิมทุกคราว แต่พระเจ้าหงสาวดีก็พระนครยกว่าเขื่อนก็ไม่ประชิดเข้ามาได้ ในระหว่างนั้นพวกกองโจรซึ่งสมเด็จพระนเรศวรให้ไปรวบรวมคนจับขันทามหัวเมือง มีหลายหมวดหลายกอง พากันเที่ยวตีค้ำเลียงเลียงอาหารของข้าศึก ส่งมาถึงกันไม่ได้สะดวกก็อดค้ำแล้วเลยมีความไฉ่เจ็ยเกิดขึ้นในกองทัพตงล้อมพระนคร พอสมเด็จพระนเรศวรทรงทราบว่าเกิดความไฉ่เจ็ยในกองทัพข้าศึก เห็นโทษก็ให้ออกตีปล้นค่ายข้าศึก ตงกลางวันกลางคืนมิให้อยู่เป็นปรกติได้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารมีรายการ เฉพาะแต่คราวที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จออกไปรบเองหลายคราว คือ

เมื่อเดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ เวลา ๕ ก.ท. เสด็จออกไปปล้นค่ายพระยานครที่ปากน้ำพุทธรธา (ทำนองกำลังข้าศึกกอง

นระอ่อนกว่าองอน) ข้าศึกแตกหนี ไต่ค้ำยพระยานคร
(ให้เฝ้าค้ำยข้าศึกเสีย) แล้วเสด็จกลับไปคืนเข้าพระนคร

เดือน ๔ ขน ๑๐ ค่ำ เวลากลางวันเสด็จออกไปปล้น
ค้ำยทัพหน้าของพระเจ้าหงสาวดี ข้าศึกไม่รู้ตัวแตกพ่าย ไต่
ค้ำยนั้นแล้วไล่พันแกงข้าศึกเข้าไปจนถึงค้ำยหลวงพระเจ้าหงสา-
วดี สมเด็จพระนเรศวรเสด็จลงจากม้าพระที่นั่งทรงค้ำยพระ-
แสงค้ำยนำทหารขนบนระเนียบ จะเข้าค้ำยพระเจ้าหงสาวดี
ถูกข้าศึกแกงตกลงมาจึงเข้าไม่ได้ ขณะนั้นพอข้าศึกกรกัณมา
มากก็เสด็จกลับไปคืนเข้าพระนคร พระแสงค้ำยซึ่งสมเด็จพระ-
นเรศวรทรงในวันนั้น จึงปรากฏนามว่า “พระแสงค้ำยค้ำ-
ย” มาจนตรวยเท่าทุกวันนี้

การที่สมเด็จพระนเรศวรไปปล้นค้ำยพระเจ้าหงสาวดีครั้ง
นั้น มีเนื้อความปรากฏในหนังสือพระราชพงสาวดารว่า เมื่อ
พระเจ้าหงสาวดีทราบขริสแก่เสนาบดีว่า ซึ่งพระนเรศวรออก
มาทำการเป็นอย่างไรพลทหารค้ำยนั้นเหมือนกับเขาพิมพ์เส้นมาแล
เกลื่อน นั้นพระราชบิดาจะรู้หรือไม่ เสนาบดีก็กราบทูลว่า พระ-
ราชบิดาเห็นจะไม่ทรงทราบ ถ้าทราบก็คงไม่ยอมให้มาทำ
อย่างนั้น พระเจ้าหงสาวดีทริสว่า พระนเรศวรนทาศึกอาจ
หาญนัก ถ้าออกมาอีกคงจะเสียดทหารสักเท่าใดก็ตาม จะแล

เอาตัวพระนเรศวรให้จงได้ จึงให้ลักไวทำมู ซึ่งเป็นนาย
ทหารมอญเลือกทหาร ๑๐,๐๐๐ ไปรักษาค่ายกองหน้า
รับสั่งกำชับไปว่า ถ้าพระนเรศวรออกมาอีก ให้คิดอ่านจับเป็น
ให้จงได้

ครั้นถึงเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวร
เสด็จออกไปตั้งขุมทัพอยู่ที่ทุ่งลมพลัด หมายถึงจะเข้าปล้นค่าย
พระเจ้าหงสาวดีและครุรงทันอันของลักไวทำมู ซึ่งพระเจ้า
หงสาวดีให้คอยจับสมเด็จพระนเรศวรเห็นจะคอยสอดแนม รู้ว่า
เสด็จออกไปอีกจึงให้ทหารทศกมุพลกของ ๑ ยกมารบ สมเด็จพระ
นเรศวรเห็นข้าศึกน้อยยกเสด็จเขารบพุ่งแต่ด้วยลำพังกระบวน
ม้า พวกพม่าสู้พลางหนีพลางล่าให้ไล่ไปจนถึงที่ลักไวทำมู
ขุมกองทหารขุมอยู่ ก็รุกกันออกห้อมล้อม สมเด็จพระนเรศวร
ทรงต่อสู้ข้าศึกเป็นสามารดี ลักไวทำมูขี้นมาเข้ามาจะจับพระองค์
สมเด็จพระนเรศวรทรงแทงด้วยพระแสงทวนถูกลักไวทำมูตาย
ทหารทศเข้ามาแกล้ลักไวทำมู ทรงฟันด้วยพระแสงดาบตายอีก
คน ๑ แต่พวกพม่าเห็นไทยน้อยตัวก็ห้อมล้อมไว้ รับสู้กันอยู่
กว่าชั่วโมง พวกกองทัพไทยจึงตามไปทัน เข้าแก้ไขสมเด็จพระ
นเรศวรออกจากที่ล้อมกลับคืนมาพระนครได้

ถึงเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จ
โดยกระบวนเรือไปค้ำทัพพระมหาอปราชา ซึ่งตั้งอยู่ ณ ชนอน
บางตระนาวแตกพ่ายถอยลงไปตั้งอยู่ที่บางกระดาน

พระเจ้าหงสาวดีตั้งล้อมกรุง ๆ มาแต่เดือนนี้ บ้าง จน
เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ พ.ศ. ๒๑๓๐ ถึง ๕ เดือน ก็ไม่ได้
กรุงศรีอยุธยา เห็นไฟพลบ้วยเจ็บล้มตายร่อยหรอลงทุกที
ท้อพระหฤทัย คำรสีปรัถยานายทัพนายกองทั้งปวง เสนาบดี
ผู้ใหญ่จึงทูลว่า กรุงศรีอยุธยานามภูมิฐานมั่นคงนัก จะตีเอา
โดยเร็วไม่ได้ บัดนี้เจ้าฤๅษณ์ จะตั้งทำการต่อสู้ไปไพร่พล
ก็จะลำบากยิ่งจนทุกที ควรจะถอยทัพกลับไปทำนบารุงรพเสียด
สักคราว ๑ ท่อฤๅษณ์เห็นจางค้อยกมาตีใหม่ ถึงพระนเรศวร
กล้าหาญในการศึก รพลกมน้อย รบชบเคียวกันไปหลายคราว
เขาก็คงหมกกำลังที่จะต่อสู้ พระเจ้าหงสาวดีเห็นชอบด้วย จึง
มีรับสั่งให้เตรียมถอยทัพ ให้กองทัพพระมหาอปราชาซึ่งลงมา
ตั้งอยู่ที่สุคแนวข้างใต้ถอยกลับไปก่อน ให้กองทัพพระเจ้า
ทองออยกกลับเป็นกองหลัง

ถึงเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรยกทัพ
เรือลงไปที่บางกระดาน หมายจะตีกองทัพพระมหาอปราชาอีก
เห็นพระมหาอปราชากำลังถอยทัพกลับไป ได้รบพุ่งแต่กับกอง

หลังของพระมหาอุปราชาก็ทรงทราบว่าพระเจ้าหงสาวดีจะถอย
ทัพ จึงเสด็จกลับไปคนเข้าพระนครรีบทรงจกกองทัพยกไปตั้งที่
วัดเกษ (๑) เมื่อเดือน ๗ ขึ้นค่ำ ๑ ให้เอาปืนขนาดใหญ่ลง
ในเรือสำเภาขึ้นฉ้อตามชนไปหลายลำ พอเตรียมพร้อมเสร็จ
ถึงวันขึ้น ๘ ค่ำก็ให้เอาปืนใหญ่ระดมยิงค่ายหลวงพระเจ้าหง-
สาวดีถูกผู้คนข้างมาล้มตาย พระเจ้าหงสาวดีทนอยู่ไม่ได้ก็
ต้องรีบถอยทัพหลวงกลับไปตั้งอยู่ที่ป่าโมก เมืองกองทัพ
หงสาวดีถอยกลับไปครั้งนั้นสมเด็จพระนเรศวรรับสั่งให้กองทัพ
ยกยกติดตามตึกข้าศึกไปจนทะเลมหาสมุทรทาง ๑ ส่วนสมเด็จพระ
นเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จโดยกระบวนทัพเรือ
ตามตึกกองทัพหลวงของพระเจ้าหงสาวดีขึ้นไปจนถึงป่าโมกอีก
ทาง ๑ แต่ข้าศึกมากกว่ามากนักก็ไม่แตกฉานไปไ้ก็เสด็จ
กลับคืนมายังพระนคร ทางนั้นพระเจ้าหงสาวดีก็ให้เลิกทัพ
กลับไปยังบ้านเมือง

เรื่องสงครามต่อครั้งนี้ไปหนึ่งสัปดาห์พงศาวดารเถียงกันอยู่
ในพระราชพงศาวดารและพงศาวดารรามัญว่า พระเจ้าหงสา-
วดีนั้นทขุเรียงยกมาตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อปลายขัณฑ์ พ.ศ. ๒๑๓๐
อีกครั้ง ๑ ทั้งล้อมอยู่ที่ไม่ได้พระนคร ก็ต้องเลิกทัพกลับไป

(๑) หนังสือบางฉบับว่า วัดช่องลม อยู่ริมหน้ากรุงเก่าของ

เหมือนครั้งก่อน แต่พงศาวดารพม่าว่าพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรง
 มาตกรุงศรีอยุธยา แต่ครั้งทกล่าวมาแล้วครั้งเกี่ยวเท่านั้น
 ฝ่ายพระราชพงศาวดารและพงศาวดารรามัญที่ว่ายกมากก็ไม่ม
 วยการรบบังอย่างใดให้เห็นเป็นหลักฐาน ข้าพเจ้าจึงอนุมิต
 ทามพงศาวดารพม่า ว่าพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงยกมาตกรุง
 ศรีอยุธยาแต่ในสงครามครั้งที่ ๘ ตอนนครั้งเดียว

สงครามครั้งที่ ๘ คราวพระมหาอุปราชายกมาครั้งแรก

ปีชวด พ.ศ. ๒๑๓๓

ตั้งแต่พระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงเลิกทัพกลับไป ภาค กรุง
 ศรีอยุธยาแล้ว ไทยว่างการสงครามกับพม่าอยู่ ๓ ปี ในระหว่าง
 นั้นสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชประชวรเสด็จสวรรคต เมื่อ
 ๑๓ วันอาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ ปีชวด พ.ศ. ๒๑๓๓
 สมเด็จพระนเรศวรพระชนมายุได้ ๓๕ ปี เสด็จเถลิงถวัลยราช
 สมบัติ ทรงสถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราชพระเอกาทศรถ ให้

เป็นพระมหาอุปราช แต่ให้มีพระเกียรติยศสูงเสมออย่างเป็น
พระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์ ๑ สมเด็จพระนเรศวรเสวยราชย์
ได้ ๘ เดือนก็เกิดศึกหงสาวดีอีก

เหตุที่จะเกิดสงครามคราวนี้ ปรากฏในพงศาวดารพม่า
ว่าเจ้าฟ้าไทยใหญ่เมืองคังตงแข็งเมืองชนอีก พระเจ้าหงสาวดี
ปรึกษาเสนาบดีถองการที่จะปราบปราม มีเสนาบดีคน ๑ ชื่อ
สิริไชยนรธาทลว่า ที่เมืองคังกาเรชชนก็เพราะเห็นว่าปราบไทย
ไม่ลง จึงตงแข็งเมืองเขาอย่างไทยข้าง ถ้ายังปราบไทยไม่ลง
อยู่ตรวยโค ถึงปราบเมืองคังไกแล้วก็คังมีเมืองอื่นเขาอย่าง
ไทยต่อไปอีก ต้องปราบเมืองไทยอื่นเป็นต้นเหตุให้ร้ายกาย
เสียให้โคตวย จึงจะเรียบร้อยเป็นปรกติได้ทั่วทั้งพระราชอาณา
เขต พระเจ้าหงสาวดีเห็นชอบด้วย และทำนองจะได้ข่าวออก
ไปว่ากรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนรัชกาลใหม่ ประมาณว่าการภายใน
บ้านเมืองกำลังเปลี่ยนแปลงไม่เป็นปรกติเป็นโอกาสด้วยอีกอย่าง
๑ พระเจ้าหงสาวดีจึงให้จ๊กกองทัพ ๒ ทပ် ให้ราชบุตรองค์ ๑
ซึ่งได้เป็นพระเจ้าแปรชนใหม่คุมกองทัพจำนวนพล ๑๐๐,๐๐๐
ยกไปตีเมืองคังทาง ๑ ให้พระยาพิลิม พระยาภักตาม เป็น
กองหน้า พระมหาอุปราชเป็นกองหลวงคุมกองทัพรวมจำนวน
พล ๒๐๐,๐๐๐ ยกมาตีเมืองไทยอีกทาง ๑

พระมหาอุปราชายกออกจากเมืองหงสาวดี เมื่อเดือน
 ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ บัซาล พ.ศ. ๒๑๓๓ เค้นกองทัพมา
 ทางด่านพระเจดีย์สามองค์หาเส้นทางด่านแม่ละเมาตั้งคราวก่อน
 ไม่ ความชอบทำให้เห็นว่ากองทัพหงสาวดียกมาครั้น หมาย
 จะเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาไม่ให้ทัน ตระเตรียมขบขันไ้พร้อม
 พร้อม เพราะยกเข้ามาทางด่านแม่ละเมาตั้งแต่เข้าแดนไทย
 ต้องเดินทางกว่าเดือนกองทัพจึงจะลงมาถึงกรุง ฯ และยังต้อง
 ส่งให้เตรียมเสบียงอาหารล่วงหน้าให้ไทยรู้ตัวมเวลาตระเตรียม
 นาน ถ้ายกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ข้ามแดนมาเพียง ๑๕
 วันก็ถึงกรุง ฯ ทางใกล้กว่า สันนิษฐานว่าเพราะเหตุนี้พระมหา
 อุปราชจึงยกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์
 ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยาครั้น เพราะรู้ตัวเร็ววันก็เห็นจะ
 มีความลำบากอยู่ ด้วยการที่จะทอนผู้คนเข้าพระนครตั้งคราว
 ก่อน ฯ ไม่ทัน แต่วิสัยสมเด็จพระนเรศวรระวังในเชิงคัก เมื่อ
 เห็นว่าจะคงคอยต่อสู้อยู่ทกรุง ฯ จะไม่ไ้เปรียบขาคักเหมือน
 หนหลัง ก็ทรงพระราชดำริกระบวนรบเป็นอย่างอื่น รัชเสด็จ
 ยกกองทัพหลวงออกไปในเดือนยี่ ครั้นเสด็จไปถึงเมืองสุพรรณ-
 บุรี ไ้ทรงทราบข่าวขาคักยกล่วงเมืองกาญจนบุรีเข้ามาแล้ว จึง

ให้ชุมนุมทัพหลวงไว้ (เข้าใจว่าที่ลำน่านบ้านคอบ) แต่งกองทัพ
น้อยทำนองเหมือนกบที่จะให้ไปรักษาเมืองกาญจนบุรียกไปล้อม
ซำคัก ฝ่ายกองทัพพระมหาอุปราชามาถึงเมืองกาญจนบุรี
เห็นไม่มีผู้ใดต่อสู้ สำคัญว่าไทยจะตั้งมั่นคอบต่อสู้อยู่ที่
กรุงศรีอยุธยาอย่างคราวก่อน ก็ยกเข้ามาด้วยความประมาท
ครั้นมาพบพวกกองทัพล้อมของสมเด็จพระนเรศวร เห็นเป็นกอง
ทัพเล็กน้อย ทัพหน้าของพระมหาอุปราชาเข้ารบพุ่ง กองทัพ
ล้อมต่อสู้ต่อสู้กันน้อยหนึ่งแล้วแกล้งถอยหนี พวกกองทัพหงส์
สาวก็เห็นได้ก็ไล่รุกติดตามมาเข้าในที่ชุมนุมทัพของสมเด็จพระ
นเรศวร สมเด็จพระนเรศวรให้กองทัพ ออกระดมตี ไล่รบพุ่ง
กันถึงตะลุมบอน กองทัพหงส์สาวก็เสียทีแตกพ่าย ถูกไทยฆ่าฟัน
ตายเสียเป็นอันมาก พระยาภักกามนายทัพหน้าก็ตายในทิวบรรพ
ตที่เหลือพากันแตกหนี | กองทัพไทยไล่ติดตามไปจับพระยาพลิม
นายทัพหน้าโคกขามจะเช้สามพันอีกคน ๑ กองทัพหน้าของ
พระมหาอุปราชากำลังแตกหนีอลหม่าน ไทยไล่ติดตามไป
ประทะทัพหลวง ทัพหลวงก็เลยแตกด้วย ในพงศาวดารพม่า
ว่า ครั้นนั้นไทยเกือบจะจับพระมหาอุปราชาได้ ด้วยกองทัพ
พม่าแตกยับเยิน และเสียผู้คนข้างมาเครื่องศีศตราอาวุธแก่
ไทยเป็นอันมาก พระมหาอุปราชาหนีไปพ้นแล้วก็ให้รวบรวม

รพลทเหลืออยู่กลับไปเมืองหงสาวดีเมื่อเดือน ๕ ปีเถาะ พ.ศ.
 ๒๑๓๔ พระเจ้าหงสาวดีทรงชกเคือง ให้ส่งพระราชอาญา
 แก่นายทัพนายกอง แต่พระมหาอปราชยานให้ภาคทัณฑ์ไว้จะให้
 ทำการแก้ตัวใหม่ ก็จะปรากฏต่อไปข้างหน้า

สงครามครั้งที่ ๑๐ คราวสมเด็จพระนเรศวรชนช้าง
 ปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๓๕

เรื่องราวการสงครามครั้งนี้ หนังสือพงศาวดารไทย
 กับพงศาวดารพม่าผิดกันแต่พลความ ส่วนเนื้อเรื่องได้ความ
 ประกอบกันตั้งแต่ต้นจนปลาย ว่าพระเจ้าหงสาวดีนั้นทูลขอให้
 มาตีเมืองไทยไม่สามประการหลายครั้งก็ทรงพระวิตก เกรง
 เหล่าประเทศราชและไพร่บ้านพลเมืองจะพากันประมาณหมิ่น
 พระเดชานภาพ ครั้นพระมหาอปราชยาแตกทัพกลับไปก็ยั้งทรง
 โทมนัส ด้วยพระมหาอปราชยาเป็นผู้รั้งราชการสืบพระองค์
 ต่อไป มาช้าเสียเกียรติยศลงอีกองค์ ๑ จึงเห็นว่าจะอย่างไร ๆ
 จำจะต้องปราบปรามเมืองไทยลงให้จงได้ ทำนองในชั้นนี้จะได้

ปล่อยให้พระมหาอุปราชำไพร่ข้าสามาคำเมืองไทยเกิดวิใหม่
 แต่พระมหาอุปราชำมีความครั้นครำมทุกว่าเคราะห์ยังร้าย คิง
 กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร เป็นเหตุให้พระเจ้า
 หงสาวดีชกเคือง ปรากฏในหนังสือพงศาวดารพม่าว่า วันหนึ่ง
 มีขบวนให้หาเจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่มาประชุมพร้อมกันที่
 ในท้องพระโรง แล้วพระเจ้าหงสาวดีตรัสตักพ้อว่าทกวันทง
 เจ้าทงขุนนางช่างไม่มีใครช่วยเอาใจเจ็บร้อนในเรื่องเมืองไทย
 บ้างเลย พระนเรศวรครองกรุงศรีอยุธยาไม่พลเพียงสักทียบมือ
 เดียวก็ไม่มีใครระกล้าไปรบพุ่ง น้เมืองหงสาวดีระทมคสันคน
 คเสียดแล้วหรืออย่างไร ขณะนั้นขุนนางคน ๑ ชื่อว่าพระยาลอ
 ทลพระเจ้าหงสาวดีว่ากรุงศรีอยุธยาแน่น สำคัญที่พระนเรศวร
 ของคเคียว เพราะกำลังหนุ่มรบพุ่งเข้มแข็ง ทงขบคขบญชฉฉ
 คนกัศทชชาติ รพลทงนายไพร่กัลลวพระนเรศวรเสียดยงกว่ากัลลว
 ความตาย เจ้าให้รบพุ่งอย่างไรก็ไม่คิกแก่ชวคคด้วยกันทงน
 คนนอยจิงเหมือนกัคนมาก เจ้านายในกรุงหงสาวดีวันเคียว
 กัพระนเรศวร ททาสงครามเข้มแข็งเคยชณะทพคคเหมือน
 อย่างพระนเรศวรกัหลายองค์ ถ้าคคองทัพให้เป็นหลายทัพ
 แล้วเลอกเหล่าเจ้านายทเข้มแข็งการคคให้เป็นนายทัพ ยกไป

ช่วยกันรบพระนเรศวรก็เห็นจะเอาชัยชนะได้ ถ้าชนะพระ
 นเรศวรแล้ว กรุงศรีอยุธยา ก็เหมือนอยู่ในเงอมนมือ คงดีได้โดย
 ง่าย พระเจ้าหงสาวดีก็ทรงฟังพระยาตลอดแนะนำให้แต่ง
 เจ้านายไปทำศึกประชันกันก็เห็นชอบด้วย แต่เกรงว่าถ้าไม่ให้
 พระมหาอุปราชาก็ไปด้วย คนทั้งหลายก็จะพากันคิดหมิ่น
 รัชทายาทของชน พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสตอบตามทำนอง
 ความตกลงว่าในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ที่พระยาตลอดว่า
 นั้นก็อยู่แต่ตัวของข้าเป็นคนอาภัพไม่เหมือนพระมหาธรรม-
 ราชาราช นั้นเขามีลูกพ่อไม่ต้องพักใช้ให้รบพุ่ง มีแต่กลับจะ
 ต้องห้ามเสียอีก แต่ตัวข้าไม่ว่าจะใช้ใคร พระมหาอุปราช
 ไทยีนพระราชบิดาตรัสปรึกษาเช่นนั้นก็อภัยสอดคลอ ก็กราบทูล
 ขอรบอาสามาที่เมืองไทยแก้ตัวใหม่ พระเจ้าหงสาวดีจึงให้
 เกณฑ์กองทัพ ๓ เมือง คือกองทัพเมืองหงสาวดีให้เจ้าเมือง
 จาปะโร(*) เป็นกองหน้า พระมหาอุปราชเป็นกองหลวง
 ทหาร ๑ กองทัพเมืองแปร ให้พระเจ้าแปรรถเข็นไปตีเมืองคง
 ไทเมื่อคราวหลังเป็นนายทหาร ๑ ทหารเมืองตองอูให้ลูกของ
 พระเจ้าตองอู ซอนคิงหนองผู้รักษาทานกองทัพไทยไว้ไต่เมื่อ

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกมังจาปะโร ว่าเป็นพี่เลี้ยง
 ของพระมหาอุปราช แต่พงศาวดารหม่าว่าเป็นเจ้าเมืองจาปะโร

คราวพระเจ้าหงสาวดีลาทัพกลับไปเป็นนายทัพทัพ ๑ รวมทั้ง
๓ ทัพ จำนวนพล ๒๔๐,๐๐๐ ยกมาตีกรุงศรีอยุธยา
และสั่งให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพเมืองเชียงใหม่ลงมา
สมทบด้วยอีกทัพ ๑ กองทัพพระมหาอุปราชายกออกจากเมือง
หงสาวดีเมื่อ ณ วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ.

๒๑๓๕

เรื่องการสงครามคราวนี้ ในพงศาวดารพม่าว่าเข้มารบ
กันถึงชานกรุงศรีอยุธยา ที่ทุ่งลุมพลี แต่ในพระราชพงศาวดาร
ว่าไปรบกันในแขวงเมืองสุพรรณบุรี ชื่อนพงศาวดารพม่าผิด
ความจริงเป็นอย่างว่าในพระราชพงศาวดารเป็นแน่ไม่มีที่สงสัย
เพราะพระเจดีย์ที่สร้างตรงที่ชนช้างยังปรากฏอยู่จนครบเท่าทุก
วันนี้ แต่เหตุใดในพระราชพงศาวดารจึงกล่าวถึงกองทัพ
พระมหาอุปราชาทันทีเลย ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแปร และ
นักจันทน์องยกมาอีก ๒ ทัพ ชื่อนข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า
กองทัพซาคทยกมาครั้งนั้น เห็นจะให้ยกมาทั้ง ๒ ทาง คือให้
พระมหาอุปราชายกมาทางค่านพระเจดีย์สามองค์ ให้พระเจ้า
แปรกับนักจันทน์องยกมาทางค่านแม่ละเมา ให้พระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่คุมเรือลงมาเป็นกองลำเลียงเหมือนคราวก่อน กำหนด

ให้กองทัพทยกมาทาง ๒ ทาง มารวมกันที่กรุงศรีอยุธยา
 กระบวนทัพของข้าศึกทยกมาเห็นจะเป็นตั้งวานี้ แต่เพราะไทย
 ได้รบกับกองทัพพระมหาอุปราชาทัพเคียวแล้วก็เลยตั้งสงคราม
 กองทัพเมืองแปรเมืองตองอูมาทีหลัง ไม่ทันเข้ามารบพุ่ง จึง
 มิได้ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่ามีกองทัพยกมาทางอื่นอีก
 การที่คลาดเคลื่อนเห็นว่าจะเป็นด้วยเหตุดังกล่าวมานี้

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร ทั้งแก่กองทัพพระมหาอุปราช
 แยกไปจากเมืองสุพรรณบุรีเมื่อคราวก่อน คาคในพระราช-
 ทัณฑ์ว่าเห็นจะว่างศึกหงสาวดีไปสักสองปี ด้วยข้าศึกเสีย
 ช้างมารบพลมาก คงยังจะต้องหาเพิ่มเติมอยู่นานวัน ในบั้นโรง
 นั้น ทนายจะเสด็จไปตีกรุงกัมพูชาด้วยทรงชกเคืองว่า เมื่อบ
 คราวไทยเสียกรุง ฯ แก่พระเจ้าหงสาวดียุเรงนอง เขมรพลอย
 เข้ามาฆ่าเคมยังมีทันที่จะไปแก้แค้น พอเขมรเห็นว่าไทยมี
 กำลังช่น ซึ่งเข้ามาขอเป็นไมตรี ก็ไต่ขอมก็ด้วยครั้ง ๑ ครั้น
 ต่อมาพอเขมรเห็นพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพใหญ่มาล้อมกรุง ฯ
 คาคว่าไทยจะสู้พม่าไม่ได้ก็ละสัจเสียกลับมาพลอยฆ่าเคมอีก
 จึงแค้นพระราชทัณฑ์คอยหาโอกาสที่จะยกลงไปตีกรุงกัมพูชา
 อยุ่เสมอ ถึงเดือนธันวาคมโรงกำรัสสั่งให้มหาดไทยเกณฑ์

กองทัพจะไปตเมืองเขมร :- กำหนดให้พร้อมกันทันยกไปในกลาง
เดือนยี่ พอมีท้องตราไปได้ ๖ วัน ถึงเดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ
ก็ได้รับโบายของเมืองกาญจนบุรีว่า พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหา
อุปราชายกกองทัพเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ และต่อมา
คงได้ข่าวมาจากหัวเมืองเหนือว่าจะมีกองทัพซำคักยกลงมา
อีกทาง ๑ สมเด็จพระนเรศวรทรงพระราชดำริว่า ซำคักยก
มา ๒ ทาง ถ้าปล่อยให้มีมาสมทบกันได้กำลังก็จะมากนัก
กองทัพพระมหาอุปราชายกเข้ามาก่อน จำจะต้องชิงตีให้แตก
เสียก่อนกองทัพทางเหนือยกลงมาถึงจะไต่เขามือ จึงมีรับสั่ง
ให้ย้ายที่ประชุมพลซึ่งกะไว้ว่าจะตั้งที่ทุ่งยางขวก สำหรับ
กองทัพที่จะยกไปตกรุงกัมพูชานั้น ให้ไปตั้งอยู่ที่ทุ่งป่าโมก
แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ อันร่วมทางที่จะยกไปเมือง
สุพรรณบุรี และเมืองเหนือได้ทั้ง ๒ ทาง แล้วให้เร่งเรียกรพล
หาหนะเสบียงอาหารให้พร้อมโดยเร็ว และในระหว่างนั้นม
รับสั่งให้พระอมรินทรภาไชย ผู้ว่าราชการเมืองราชบุรีคุมพล
๕๐๐ เป็นกองโจรไปซุ่มซ่อนคอยตักตกล้าเลียงและรอสระพาน
ทางเดินทัพของซำคักอยู่ข้างหลัง แล้วให้พระยาศรีไสยณรงค์
เป็นนายทัพ พระยาราชอุฏชานนท์เป็นนยกกระบัตร คุมกองทัพ
หัวเมืองไปตั้งขั้ต ตาทพระยหน้าซำคัก อยู่ที่ ลานา ท่าคอยแขวง

เมืองสุพรรณบุรีแห่ง ๑ ครั้นเตรียมกองทัพหลวงพร้อมเสด็จ
 ถึงเดือนยี่ ขึ้น ๘ ค่ำ สัมเด็จพระนเรศวรก็ยกทัพไปทำพิธี
 ทศรถีเสด็จโดยกระบวนเรือพระที่นั่งจากพระนครไปทำพิธี
 ไม่ชมนามที่ทุ่งสมพล แล้วเสด็จไปยังที่ทุ่งทพชัย ณ ตำบล
 มะม่วงหวาน ประทับแรมพักกระบวนทัพอยู่ ๓ ราตรี ถึงวัน
 ขึ้น ๑๒ ค่ำเสด็จยกกองทัพหลวงมีจำนวนพล ๑๐๐,๐๐๐
 ออกจากทุ่งป่าโมกไปเมืองสุพรรณบุรีทางด่านสามโก้ แล้ว
 ข้ามด่านาสุพรรณที่ท่าท้าวทองไปตั้งค่ายหลวงที่หนองสาหร่าย
 ริมด่านาทาคอย เมื่อวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนยี่

ฝ่ายพระมหาอุปราชามาเมืองกกองทัพเข้ามาทางด่านพระ
 เจดีย์สามองค์ครั้งนั้นไม่รบเร้งยกเข้ามาเหมือนครั้งก่อน คงเป็น
 ด้วยระมัดระวังไม่ประมาท ครั้นเห็นไทยไม่ต่อสู้ก็เดินกระบวน
 ทัพมาตั้งอยู่ที่ตำบลตระพังกรแขวงเมืองสุพรรณบุรี แล้วแต่ง
 ให้สัมมิงจอราน สัมมิงเยื่อ สัมมิงซาม่วน คุมกองทัพมาเฝ้า
 ลาดตระเวนสืบข่าวกองทัพพระยากลงมาจากฝ่ายเหนือ และ
 ตรวจตราว่าไทยจะยกกองทัพออกไปคอยต่อสู้อยู่ที่ไหนบ้าง

มีความกล่าวในหนังสือพระราชาพงศาวดารถึงเรื่อง
 อิศรวรย์ในตอนนั้นว่า เมื่อวันพระมหาอุปราชายกกองทัพมา
 ถึงตำบลพนมทวนซึ่งเรียกในศิลาว่าบ้านทวน เวลาบ่าย ๓ โมง

เกิดลมเวรัมภาพัดกลกแวคคัตถ์หลังข้างหักสับสนลง เป็นเหตุให้
 พระมหาอุปราชเห็นว่า เป็นลางร้ายหวาดหวั่นพระหฤทัยท
 ะมาทำสงคราม อีกเรื่อง ๑ ว่าเมื่อ ณ วันแรม ๑๑ ค่ำ
 เดือนยี่ ส้มเค็ญพระนเรศวรประทับอยู่ที่ค่ายหลวงค่ายดมะม่วง
 หวาน ก่อนวันจะเสด็จยกกองทัพไปเมืองสุพรรณบุรี ในกลาง
 คืนทรงพระสุบินว่า นาท่วมเข้ามาแต่ทิศตะวันตก เสด็จลุยน้ำ
 ไปพบพระเจ้าใหญ่เจ้าตัว ๑ ใค้ถือสุกั้น ทรงประหารพระเชษฐ
 สันชวตศวดยศพระหัตถ์ มีรับสั่งให้ ไทรทำ นายพระสุบิน
 พระยาโหราธิบดีทูลพยากรณ์ว่า เสด็จไปคราวนี้จะไทรบพอง
 กษัตริย์เป็นมหายกสงสงคราม ถึงไค้ท่ายทศหัตถ์ (คือชนข้าง
 กั้นทศทศตัว อันนั้นว่าเป็นยอดของยทศการ) และจะมีชัยชนะ
 ชำคค ความก็ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารเรื่องพระสุบิน
 นี้ ถ้าเป็นความจริงก็อาจจะเป็นเหตุให้ส้มเค็ญพระนเรศวรทรง
 มุ่งหมายกระเดียดไปแต่แรกว่าพระชนข้างในครั้งนั้น แต่ถึง
 ะไม่เป็นความจริง เมื่อพิเคราะห์เหตุเหตุการณ์ทั้ง ๒ ฝ่ายก็
 นำเชื่อว่า ฝ่ายข้างพระมหาอุปราชยากมาครั้งนั้น มาด้วยความ
 ครนครามไม่มั่นพระหฤทัยว่าจะมีชัยชนะ แต่ฝ่ายข้างส้มเค็ญ
 พระนเรศวรยกไปด้วยมั่นพระหฤทัยว่าจะสู้ไค้ ไค้เปรียบชำคค
 อยุ่อย่างนประการหนึ่งเป็นแน่

ฝ่ายกองทหารมาซำศึก ซึ่งเสด็จลอคเข้ามาสอกแนมจน
 ถึงบางกระทิงในแขวงจังหวัดกรุง ฯ เมื่อรู้ว่าสมเด็จพระนเร-
 ศักรยกกองทัพไป ก็รีบเอาความไปทูลพระมหาราชปราชสา เวลา
 นั้นพระมหาราชปราชสาตั้งอยู่ที่ค่ายตระพังกรู ท่างหนองสำหรับ
 ทกกองทัพพระยาศรีไสยณรงค์ตั้งอยู่ระยะทางเกิน ๓ วัน ครั้นพระ
 มหาราชปราชสาได้ทราบข่าวของทัพสมเด็จพระนเรศยกไปจำนวน
 พลน้อยกว่า จึงปรึกษานายทัพนายกองทั้งปวงเห็นพร้อมกันว่า
 ควรจะเอากำลังคนมากเข้าท่มเทศเสียให้แตกทีเดียว ชอย่าให้
 ทนคั่งมันใด ถ้าใดทักจะโคตคตามคเขาไปให้ถึงกรุงศรีอยุธยา
 เห็นพร้อมกันดังนี้ พระมหาราชปราชสาจึงให้ยกกองทัพมาจากบ้าน
 ตระพังกรู เห็นจะยกในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ วันที่สมเด็จพระ
 พระนเรศวรเสด็จไปลงค่ายหลวงทหนองสำหรับ

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวรเมอเสด็จไปลงทหนองสำหรับ
 ทานองจะให้กองทัพพระยาศรีไสยณรงค์กับพระยาราชฤทธานนท์
 ซึ่งออกไปตั้งชิตตาทพอยู่แต่ก่อน เลื่อนออกไปตั้งชิตตาทพ
 คชนระมิง (รอยค่ายยังมีอยู่) เพื่อจะให้ลาดตระเวนสืบสวน
 ซำคักที่จะยกมา ส่วนกองทัพหลวงนั้น พอเสด็จไปลงก็ให้
 เตรียมค่ายคและกระบวนทัพที่จะรบซำคัก ด้วยคาคว่าคงจะได้

รบกันในวันสองวันเป็นแน่ เพราะกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายใกล้กันอยู่
 นกแล้ว ทรงจัดทัพเป็นกระบวนเขมรเสนา ๕ ทัพ คือทัพ ๑
 ชึ่งเป็นกองหน้า ให้พระยาสิทธิราชเคไชไชยเป็นนายทัพ
 พระยาพิชัยรณฤทธิเป็นยกขวา พระยาราชเดชนรงค์เป็นยกซ้าย
 ทัพ ๒ กองเกยกาย ให้พระยาเทพอรชุนเป็นนายทัพ พระ-
 ยาไชยสงครามเป็นยกขวา พระยารามคำแหงเป็นยกซ้าย
 ทัพ ๓ กองหลวงสัมเด็จพระนเรศวรทรงเป็นจอมพล พร้อม
 คุ้มสัมเด็จพระเอกาทศรถราชอนุชา เจ้าพระยามหาเสนาเป็น
 ยกขวา เจ้าพระยาจักรเป็นยกซ้าย ทัพ ๔ กองยกกระบัตร ให้
 พระยาพระคลังเป็นนายทัพ พระราชสงครามเป็นยกขวา พระ-
 รามรณภเป็นยกซ้าย ทัพ ๕ กองหลัง ให้พระยาท่ายนาเป็น
 นายทัพ หลวงหฤทัยเป็นยกขวา หลวงอภัยสุนทรเป็นยกซ้าย
 เพราะเหตุความตามทปรากฎในหนังสือพระราชพงศาวดาร กุ
 เหมือน ในการ รบครั้งสัมเด็จพระนเรศวรตั้งพระราชหฤทัยจะ
 ทรงรบให้ซำคักกก่อน เพราะทรงทราบว่าซำคักกกำลังมากกว่า
 กองทัพทยกไป ครั้นถึงวันแรมค่ำ ๑ เดือนยี่ พระยาศรีไสย-
 ณรงค์บอกมารายทูลว่า ให้ไปสอคนแนมเห็นซำคักกทัพใหญ่
 พันขานจะเข้สามพันมาแล้ว จึงมรับสั่งให้กองทัพทั้งปวงเตรียม
 ทัพรบซำคักในวันรุ่งขึ้น แล้วส่งไปยังพระยาศรีไสยณรงค์

ให้ลาคตระเวนคูให้รู้เค้าเงื่อนว่ากระบวนข้าศึกยกมาอย่างไร
แล้วให้ถอยมา(๑)

รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ กองทัพทั้งปวง
เตรียมพร้อมแต่เวลาเช้า ส้มเต๋งพระนเรศวรกับส้มเต๋งพระ-
เอกาทศรถ ต่างแต่งพระองค์ทรงเครื่องพชียกทูล ให้ผู้ข้าง
พระที่นั่งช้อพลายภูเขาทอง อินชระวางเป็นเจ้าพระยาไชยานุ-
ภาพเป็นพระคชาธารส้มเต๋งพระนเรศวร เจ้ารามราชมพเป็นกลาง
ข้าง นายมหานภาพเป็นควาญ อีกข้าง ๑ ช้อพลายบุญเรือง
ชระวางเป็นเจ้าพระยาปราบไถ่ไรจักร ผูกเป็นพระคชาธารส้มเต๋ง-
พระเอกาทศรถ หม่นภักคิศวรเป็นกลางข้าง ชุนศรีคชคงเป็น
ควาญ(๒) พร้อมด้วยนายแวงจตุลึงคยาทพวกทหารคัพระ-
ราชหฤทัยสำหรับรักษาพระองค์ และกระบวนข้างคังกันทั้งปวง

(๑) ความตรงนี้ ในหนังสือพระราชพงสาวดารมีแต่ว่า ให้พระ-
ยาศรีไสยณรงค์ยกไป หาได้กล่าวมาให้ไปรบหรือไปลาดตระเวนไม่
ข้าพเจ้าพิเคราะห์ความคามเรื่องเห็นว่าจะมิใช่ให้ไปรบ จึงไม่มีทัพ
หนุน และพระยาศรีไสยณรงค์ขึ้นไปรบจึงถูกตัดสินว่ามีความผิด

(๒) มีความเห็นในพวกศึกษาโบราณคดีอย่าง ๑ ว่า ข้างจะชนกัน
๒ ตัว ถ้าตัว ๑ คนขี้หลังเปล่า และอีกตัว ๑ เอาสัปคับบังฉัตรผูก
ประทุกไปบนหลังคัวย เห็นจะสัตัวหลังเปล่าไม่ได้ คัวยเบาตัวคัง
คล้องแคล้วกว่ากัน เพราะฉะนั้นพระคชาธารที่ทรงชนน่าจะเป็นข้าง
หลังเปล่า คนกลางข้างนั่งไปกับหลังข้างนั้นเอง ถึงรูปภาพข้างชน
แต่ก่อนเขาก็เขียนหลังเปล่า พังมาเขียนมีสัปคับบังฉัตรคัอินชั้นหลัง

เตรียมรบเสด็จ พอสมเด็จพระนเรศวรทรงเครื่องแล้ว ก็ไต่ย่น
 เสียงบันดงสนนทางหน้าทัพ จึงดำรัสสั่งให้จมนทัพเสนาปลัด
 กรมตำรวจเอาม้าเร็วรีบไปตรวจดูเป็นอย่างไรกัน จมนทัพเสนา
 ใต้ตัวชน หมัน ในกองทัพ พระยาศรีไสย ฌรงค์ มากกราบทูล
 รายงานว่า พระยาศรีไสยฌรงค์ยกไปประทะทัพข้าศึกที่
 ตำบลคอนเฒ่าช้าเมื่อเวลาเช้า (๗ นาฬิกา) เข้ารบกัน
 ซ้ำศึกมากนัก ต้านทานไม่ไหวจึงแตกมา สมเด็จพระนเรศวร
 ดำรัสปรึกษานายทัพนายกองว่า กองทัพพระยาศรีไสยฌรงค์
 แตกพ่ายมาอย่างนี้จะทำอย่างไรดี นายทัพนายกองกราบทูลว่า
 ขอให้ มี กองทัพหนุนออกไปช่วยต่อสู้รบข้าศึกไว้ให้อยู่เสียดอก
 แล้วจึงยกกองทัพหลวงออกตีต่อภายหลัง สมเด็จพระนเรศวร
 ไม่ทรงเห็นชอบด้วย ดำรัสว่ากองทัพแตกฉานมาอย่างนั้นแล้ว
 จะให้กองทัพไปหนุนไหน จะรีบไว้อยู่มาประทะกันเข้าก็จะพากัน
 แตกลงมาด้วยกัน จึงมีรับสั่งให้จมนทัพเสนาจมนราชามาตย
 ชน ม้าเร็วรีบไปประภาค แก่พวกกองทัพพระยาศรีไสยฌรงค์ว่า
 อย่าให้รั้งรอข้าศึกเลย ให้เบ็ดหน้าไปเถิด พวกกองทัพพระยา-
 ศรีไสย ฌรงค์ได้ทราบกระแสรีบสั่งต่างก็รีบหนีเอาตัวรอดพากัน
 แตกกระจายไปไม่เป็นหมวดเป็นกอง ข้าศึกเห็นกองทัพไทยแตก
 ฉานโศกก็รีบยกตามมาไม่หยุดยั้ง สมเด็จพระนเรศวรสั่งบทัพ

หลวงรออยู่จนเวลาเช้า ๑๑ นาฬิกา เห็นข้าศึกไล่ตามลงมา
 ไม่เป็นกระบวนสมณะเน ก็กำรัสสั่งให้ยกสถูปญาณกองทัพร่วง
 ให้ยกออกที่ข้าศึก และในขณะนั้นเสด็จขึ้นทรงพระศากษารกับ
 สมเด็จพระเอกาทศรถ ยกกองทัพหลวงเข้าที่โอบกองทัพหน้า
 ข้าศึกในทันที แต่ส่วนกองทัพท้าวพระยาได้ทราบกระแสรับสั่ง
 ซ้ำอย่างเร็วอย่าง ยกไปไม่ทันเสด็จโดยมากมีแต่กองทัพพระยา-
 สี่หราชเตโชไชย ก็ยกกองทัพเจ้าพระยามหาเสนาซึ่งเป็นชก-
 ขวา(๑) ตามกองทัพหลวงจู่โจมที่ข้าศึกเข้าไป กองทัพหน้า
 ข้าศึกกำลังละเลิงไล่มาโดยประมาณ ไม่ทันระวังว่าจะมีกองทัพ
 ไทยไปยอกทัพ ก็เสียทีขวนขั่น แล้วเลยแตกหนีเป็นอลหม่าน
 ขณะนั้นข้างพระที่นั่งซึ่งสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกา-
 ทศรถทรงไป เป็นข้างชนะกำลังตกนามันทั้ง ๒ ข้าง ครั้น
 เห็นเหล่าข้าศึกกลับหน้าปากนั้น ก็ออกแล่นไล่ไปโดย
 เมื่อนำมัน พาสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเข้าไป
 ในกลางหมู่ข้าศึก มีแต่กำลังคยาทกัษพวกทหารรักษาพระองค์
 ตามติดไป เพราะในเวลานั้นกำลังรบพุ่งกันโกลาหล ฝ่ายพระ-
 หลงจนมีคมีวาทกัษ พวกนายทัพนายกองที่อยู่ห่างไม่เห็นว่าจะเสด็จ
 ล่วงเลยเข้าไป ถึงเหล่าข้าศึกก็มีใครเห็นพระองค์นัก ข้าง
 พระที่นั่งพา สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถทะลุไล่

(๑) ทราบได้ว่าเจ้าพระยามหาเสนา กับพระยาสี่หราชเตโชไชย
 ไปทัน เพราะไม่ถูกตัดสินลงโทษเมื่อเสด็จกลับ

ข้าศึกไปสัก ๑๐๐ เส้น พอพ้นจากทอศพระเนตรไป เห็น
 พระมหาอุปราชาทรงพระศขาธารยันข้างอยู่ในร่มไม้กับเหล่าท้าว
 พระยา จึงทรงทราบว่าข้างพระที่นั่งพาไล่เข้าไปจนถึงในกองทัพ
 หลวงของข้าศึก แต่สมเด็จพระนเรศวรพระสติมันไม่หวั่นหวาด
 คิดเห็นในทันทีว่า ทางสงครามที่จะเอาชัยชนะได้มีอยู่อย่างเดียว
 จึงขับข้างพระที่นั่งตรงไปยังหน้าข้างพระมหาอุปราช แล้ว
 ร้องตรัสไปโดยฐานที่คุ้นเคยกันมาแต่ก่อนว่า “เจ้าพี่ จะยืน
 ข้างอยู่ในร่มไม้ทำไม เชิญเสด็จมาทำยุทธหัตถีกันให้เป็นที่
 เกียรติยศเถิด กษัตริย์ภายหน้าที่จะชนข้างใดอย่างเราจะไม่มี
 แล้ว” ขณะเมื่อสมเด็จพระนเรศวรทำเช่นนั้น ที่จริงเสด็จ
 ออกกลางหมู่ข้าศึก มีแต่ข้างพระที่นั่ง ๒ ข้าง กับพวกทหาร
 รักษาพระองค์ไม่กี่คนนัก ถ้าพระมหาอุปราชสั่งให้พวกกองทั
 ปรุมรบพุ่งก็เกิดจะไม่พ้นอันตราย แต่พระมหาอุปราชพระ
 หฤทัยก็เป็นวิสัยกษัตริย์เหมือนกัน เมื่อใดที่ทรงฟังสมเด็จพระ
 นเรศวรทำเช่นนั้น จะไม่รบก็ละอาย จึงขับข้างพลายพิทักษ์
 ซึ่งเป็นศขาธารตรงออกมาชนกับพระยาไชยานุภาพพระศขาธาร
 ของสมเด็จพระนเรศวร ฝ่ายเจ้าพระยาไชยานุภาพกำลังคลั่ง
 นามัน เห็นข้างข้าศึกตรง ออกมาก็เข้าโถมแทงทันทีไม่ยั้ง
 เสียทัพพลายพิทักษ์ได้กลางแบกรุนเอาเจ้าพระยาไชยานุภาพเบเนจะ

ขวางตัว พระมหาอุปราชาก็ที่พันด้วยพระแสงของ้าว สมเด็จพระนเรศวรเบี่ยงพระองค์หลบทัน ถูกแต่พระมาลาหนึ่งซึ่งทรงในวันนั้นซาคลไป พอเจ้าพระยาไชยานุภาพสะบัดหลก แล้วกลับชนไต้กลางแบกถนัดร่นพลาญพิชชอกหันเบนไป สมเด็จพระนเรศวรก็จ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว ถูกพระมหาอุปราชาก็ไหล่ขวาขาด ชบสนพระชนม์อยู่กับคชช้าง ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถก็ไต้ชนข้างกายเจ้าเมืองจาปะโร พันเจ้าเมืองจาปะโรตายเหมือนกัน พวกท้าวพระยาเมืองหงสาวดีเห็นพระมหาอุปราชาสิ้นชีพถูกฟัน ต่างก็กรกรกันเข้ามาช่วยแก้ไข เขาขมระทมยิ่งถูกสมเด็จพระนเรศวรทพระหัตถ์ถลงขาดเจ็บ และถูกนายมหานุภาพควาญช้างพระที่นั่ง กยหม่นภักคิศวรกลางช้าง สมเด็จพระเอกาทศรถตายทั้ง ๒ คน ขณะนั้นพอรวพลกองทัพหลวงและกองทัพเจ้าพระยามหาเสนา พระยาสิทธิราชเดโชไชยตามไปถึงทันเข้า ก็เข้ารบพุ่งแกกันเอาสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถออกมาพ้นจากกองทัพซาคลไต้ พวกท้าวพระยาเมืองหงสาวดีก็กำลังตกใจ ด้วยพระมหาอุปราชามีเป็นจอมพลสนพระชนม์มีไคคิจะรบพุ่งต่อไป หมายถึงจะรวบรวมกองทัพกลับไปค่ายเดิมก็พากันยับยั้งอยู่ ด้วยกองทัพหงสาวดีครั้งนั้นแตกยับเยินแตกพทหน้าทัพเดียว ทพอนยงหาแตกไม่

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรออกมาพบข้าศึกใต้แล้ว เห็นข้าศึกยืน
 ยี่ฮ้อยากจะตีให้ยับเยิน แต่กำลังกองทัพตามเสด็จไปเวลานั้น
 มีอันยากจนพระราชหฤทัย จึงจำต้องเสด็จกลับมาค่ายหลวง
 ฝ่ายพวกกองทัพหงสาวดีรวบรวมกันใต้แล้วก็เชิญศพพระมหา-
 อปราชาลีกทัพกลับไปเมืองหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวรทรง
 ระแวงว่าข้าศึกยังจะยกมาทางข้างเหนืออีก จึงมิได้ให้กองทัพ
 ไปติดตามแต่เมื่อพระเจ้าหงสาวดีได้ทรงทราบว่าพระมหา-
 อปราชาสิ้นพระชนม์ ก็เสียดพระหฤทัยสิ้นหวังที่จะตีเมืองไทย
 จึงสั่งให้หากองทัพกลับคนไปบ้านเมืองหมกตอกทัพ

สมเด็จพระนเรศวรมีชัยชนะยกทัพติดครุฑนงน พระ-

เกียรติยศเลื่องลือแพร่หลายไปทั่วทุกประเทศในชมพูทวีป ด้วย
 ถิถกันเป็นคติมาแต่คึกคักบรรพ ว่าการชนช้างเป็นยศยกยอทวี
 ของนักรบ เพราะเป็นการต่อสู้กันตัวต่อตัว แพ้ชนะกันแต่ด้วย
 ความคล่องแคล่วแกว่งกล้า กับชำนาญอาวุธรบชบช้างชน มิ
 ไต่อาศัยกำลังรพลหรือกลอุบายอย่างหนึ่งอย่างใด อีกประการ ๑
 ในการทำยุทธสงคราม ที่จอมพลทั้ง ๒ ฝ่ายจะไต่เข้าใกล้ศึก
 จนถึงชนช้างกันได้นั้นกษัตริย์ จึงถือว่าเป็นการสำคัญเพราะ
 หาโอกาสยากด้วยอีกอย่าง ๑ เพราะฉะนั้นตากษัตริย์พระองค์

ทำยทหัตถ์ถมิชัยชนะ ก็ได้รับความยกย่องว่ามีพระเกียรติยศ
 อย่างสูงส่ง เหมือนเช่นพระเจ้าอภัยทศฐคามินี่ ชนข้างกษ
 พระยาเอฬาระทมพิทเมืองลึงกาเป็นตัวอย่าง ถึงผู้แพนนก
 ยกย่องสรรเสริญกันว่าเป็นนักรบแท้ มิได้ตีเตียนเลย คตก
 กล่าวมานักเป็นความนิยมของไทยเหมือนกษชาติอื่น ด้วยเหตุนี้
 สมเด็จพระนเรศวรจึงโปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นองค์ ๑ ทรง
 ทซังโตชันข้างกษพระมหาอปราสาทามเยียงอย่างพระเจ้า
 อภัยทศฐคามินี่ ได้ทรงสร้างพระเจดีย์ขึ้นในลึงกาทวีป ทรงท
 ทำยทหัตถ์ถมิพระยาเอฬาระทมพิท อันมีเรื่องปรากฏอยู่ใน
 หนังสืออมหลวงคณัน พระเจดีย์ยังปรากฏอยู่ วิกฐานโค
 ก้านละ ๑๐ วา สูงตลอดยกอกเคิมเห็นจะยาว ๒๐ วา ราษฎร
 เรียกทคายนนว่าคชนพระเจดีย์ อยู่ห่างหนองสาหร่ายไป
 ประมาณราว ๑๐๐ เส้น ยังปรากฏจนทกวันนี้ ช่างพระทง
 ทชนชนะศึก ก็พระราชทานชอว่า “เจ้าพระยาปราบหงสาวดี”
 พระแสงของจ้าวททรงประหารพระมหาอปราสาทได้นามปรากฏว่า
 “เจ้าพระยาแสนพลพ่าย” นยถอเป็นพระแสงศึกคคคค
 สำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงพระศชาธารในรัชกาลหลัง ๆ สืบมา
 และพระมาลาซังสมเด็จพระนเรศวรทรงในวันนั้นก็ปรากฏนามว่า
 “พระมาลาเบียง” มาจนตรายเท่าทกวันนี้

ถึงว่าโดยทางพงศาวดาร การที่สมเด็จพระนเรศวรทรง
 อนุญาตให้คิดกรนน ก็ควรเห็นว่าเป็นการชนะอย่างอัศจรรย์ และ
 ควรนับว่าเป็นชัยมงคลของบ้านเมืองไทยแท้ ส่วนความอัศจรรย์
 ใด ๆ ในหนังสือพระราชพงศาวดารได้แต่งไว้เป็นถ้อยคำ
 ของสมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรไพเราะอยู่ ทั้งจะปรากฏ
 ในตอนหน้าต่อไป ทว่าเป็นชัยมงคลแก่บ้านเมืองนั้น เพราะ
 ทั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรมัชยครองแล้ว ก็มีโตมรชาติกกล่ามา
 เขยตเขียนเมืองไทยแท้ ณ ทิศใด ๆ อีกต่อไปจนตลอดกาลนาน
 ส่วนการสงครามก็เริ่มต้นที่ไทยจะกลับเป็นฝ่ายปราบปรามข้าศึก
 ศัตรูต่างประเทศแต่ไป จนมีอำนาจแผ่อาณาเขตของสยาม
 ประเทศให้กว้างขวางถึงที่สุด ซึ่งเคยปรากฏในเรื่องพงศาวดาร
 ตลอดสมัยกาลอันหนึ่ง

สงครามครั้งที่ ๑๑ คราวไทยตีเมืองทวายเมืองตะนาวศรี
 ปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๓๕

สมเด็จพระนเรศวรมัชยชนะชนรชยพทหิตถแล้ว ทรงโหมนั
 นอยพระฤททยทไม่สามารจรตขาคักให้แตกยับเินไปไคเหมือน
 ครังก่อน เพราะเหตุททองทพทาวพระยวขาราชการไม่ตามเส

ไปให้ทนายฟ้องพร้อมกัน เมื่อเสด็จกลับมาถึงพระนครจึงดำรัสสั่งให้ลูกขุนประชุมปรึกษาโทษ แม่ทัพนายกองตามพระอัยการศึก ลูกขุนปรึกษาวางขบวน พระยาศรีไสยณรงค์มีความผิดฐาน บังอาจฝ่าฝืนพระราชโองการ ไปรบพุ่งข้าศึกโดยพลการจนเสียทัพแตกมา และเจ้าพระยาจักรี พระยาพระคลัง พระยาเทพอรชุน พระยาพิชัยสงคราม พระยารามคำแหง มีความผิดฐาน ละเลยมิได้ตามเสด็จให้ทันทั่วทั้งการพระราชสงคราม โทษถึงประหารชีวิตด้วยกันทั้งนั้น จึงดำรัสสั่งให้เอาตัวข้าราชการเหล่านั้นไปจำตรวไว้พอพ้นวันพระแล้วให้เอาไปประหารชีวิตเสียตามคำลูกขุนพิพากษา ครั้นถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือนยี่ สมเด็จพระพนรัตนวัดป่าแก้ว (เทียบวนเรียกว่าวัดใหญ่) กับพระราชาคณะรวม ๒๕ รูปเข้าไปเฝ้าถามข่าวถึงการที่เสด็จพระราชดำเนินสงครามตามประเพณี สมเด็จพระนเรศวรจึงทรงเล่าแฉฉงการทั้งปวงตั้งแต่ต้นจนได้ทำยุทธหัตถ์กับพระมหาอุปราช ให้พระราชาคณะทั้งปวงฟังทุกประการ สมเด็จพระพนรัตนถวายพระพรถามว่า “สมเด็จพระนเรศวรพระราชสมภารเจ้ามีชัยชนะแก่ข้าศึก เหตุไฉนข้าราชการทั้งปวงจึงต้องราชทัณฑ์เล่า” สมเด็จพระนเรศวรทรงรับตอบว่า “นายทัพนายกองเหล่านั้นมันกลัวข้าศึกมากกว่ากลัวโยม ละให้แคโยมสองคนพี่น้องฝ่าเข้าไปในท่ามกลางข้าศึก จนได้ทำยุทธหัตถ์กับพระมหาอุปราช”

ประเทศธานีใหญ่่น้อยทั้งปวงไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรง
 พระปรวิศกนน้อยพระทัยเลย อินเหตุทเป็นทงนเพอเทพเจ้าทงปวง
 อินรักษาพระองค์จก ล้าแดง พระ เกยร ติ ยศ ติจ ชาติม ภาพ ถวาย
 พระพรเป็นแท” ส้มเต็จพระนเรศวรเป็นเจ้าโตทรงฟัง ส้มเต็จ-
 พระพนรัตนถวายวิสัชนากว้างขวาง ออกพระนาม ส้มเต็จพระบรม
 อัครโมฬีโลกครั้งนั้น ะลึกถึงพระคุณนามอันยงกทรงพระบิ
 โสมนัสตนเต็มพระกมลเหตุที่ปราโมทย์ ยกพระกรประนม
 เห็นขอพระอดตมางคคีโรตม์นมัสการ แยมัพระโอบยรู้ว่า “สาธุ
 สาธุ พระผู้เป็นเจ้าวานควรนักษนา” ส้มเต็จพระพนรัตนเห็นว่า
 พระมหาเกษศรียศลายพระพิโรธแล้ว จึงถวายพระพรว่า
 “ชาติมภาพพระราชาคณะทั้งปวงเห็นว่าข้าราชการชงเป็นไทย
 เหล่านกฝคหนักหนาอยแล้ว แต่ทว่าโตทำราชการมาแต่ครั้ง
 ส้มเต็จพระบรมอัยกาธิราชและ ส้มเต็จพระพททเจ้าหลวง ทง
 ทำราชการในโตฝ่าละอองธุลีพระบาทของพระราชสมภารเจ้าแต่
 เกิมมา คุพพททบริษัท ส้มเต็จพระบรมครุเหมื่อนกัน ชาติมภาพ
 ทงปวงขอพระราชทานไทยคนเหล่านไวสลักครั้งหนึ่งเถิก จะโต
 ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป” จึงมีรับสั่งว่า “พระผู้
 เป็นเจ้าขอแล้วโยมก็จะถวาย แต่ทว่าจะต้องให้ไปตเอาเมอง
 ตะนาวศรีเมองทวายแกตวกอน” ส้มเต็จพระพนรัตนถวาย

พระพรว่า “ การซึ่งจะไ้ไปค้บ้านเมืองนั้นก็สุดแต่พระราช-
 สมภารเจ้าจะส่งเคราะห์ มีไ้กิจของอาคมภาพทงปวงอันเป็น
 สมณะ ” ว่าแล้วสมเด็จพระพนรัตน์พระราชาคณะทงปวงก็
 ถวายพระพรลาไป(๐) สมเด็จพระนเรศวรจึงโปรดให้นายทัพ
 นายกองที่มีความฉิพนักจากเวรจำ แล้วดำรัสสั่งให้เจ้าพระยา-
 จักรียกกองทัพจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ ไปค้เมืองตะนาวศรี ๑
 และให้พระยาพระคลังยกกองทัพจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ ไปค้
 เมืองทวายอีกทัพ ๑ พวกนายทัพนายกองที่มีความฉิพให้เข้า
 กองทัพไปทำการแก้ตัวด้วยกันทุกคน ยกไปในปลายข้มะโรง
 พ.ศ. ๒๑๓๕ นั้น

เมืองตะนาวศรีเมืองทวายเป็นเมืองชนของไทยมาแต่ครั้ง
 กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี พม่าซึ่งเขาไปเสี้ยเมืองพระเจ้า
 ทงส้าวคิบุเรงนองค้ไท่กรุงศรีอยุธยา ทวยเหตุคนพอมิโอกาส
 สมเด็จพระนเรศวรจึงให้ไปค้ก่อนเมืองอื่น แต่เมืองทง ๒ นี้
 ฉิพกัน เมืองทวายซึ่งอยุ่ค้แดนมอญข้างเหนือเมืองตะนาวศรี
 ไ้ไพร่บ้านพลเมืองเป็นทวายชาติหนึ่งต่างหาก การปกครองเคย
 ทงทวายเป็นเจ้าเมืองกรมการทงหมด จึงเป็นแต่ชนกรุง ฯ

(๐) ความตอนสมเด็จพระพนรัตน์ทูลขอโทษข้าราชการ
 คนนั้น ค้ค้มาตามสำนวนในหนังสือพระรชาพงศาวดาร

เหมือนอย่างเป็นประเทศราชอันหนึ่ง ไม่สนิทนัก แต่ส่วน
เมืองตะนาวศรี ซึ่งอยู่ใต้เมืองทวายลงมา ค่อยกับเมืองชุมพร นั้น
ไพร่บ้านพลเมืองมณฑลพวกเมืองและไทยปะปนกัน และมีเหตุอีก
อย่าง ๑ ตั้งแต่พวกฝรั่งแล่นเรือออกมาได้ถึงประเทศทาง
ตะวันออก เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ๒ ต่อมา
เรือกำปั่นแล่นมาจากชายฝั่งเมืองมะริด อันเป็นเมืองชน ค่อยยก
ปากน้ำเมืองตะนาวศรีหลาย ๆ ลำตกปี เพราะชาวสำหรับ
จอดเรือมีเกาะกำบังคลื่นลมได้สนิท และมีทางขนสินค้ามาลง
กรุงศรีอยุธยาได้สะดวก เมืองมะริดจึงกลายเป็นเมืองท่าทำเล
ค้าขายของเมืองไทยทางอ่าวบังกล่า ซึ่งเราเรียกว่า “ทะเล
ตะวันออก” เพราะฉะนั้นจึงทรงตั้งข้าราชการในกรุง ฯ ออกไป
เป็นเจ้าเมืองตะนาวศรีอย่างหัวเมืองทั้งปวงแต่โบราณมา เมื่อ
พม่าซึ่งเอาเมืองทวายเมืองตะนาวศรีไป ก็เอาแบบอย่างไทยไป
ปกครอง คือให้พวกทวายปกครองกันเอง และให้ข้าราชการ
พม่าลงมาครองเมืองตะนาวศรี

ครั้นพม่าเจ้าเมืองตะนาวศรีทราบข่าวว่ากองทัพไทยจะยก
ไปตีเมือง ก็รีบขอกันไปยังกรุงหงสาวดี ขอกองทัพลงมาช่วย
รักษาเมือง และครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีก็ทรงพระพิโรธ
ท้าวพระยานายทัพนายกองที่มากับพระมหาอุปราชายู่เหมือนกัน

จึงตรัสสั่งให้พวกท้าวพระยาเหล่านั้นคุมกองทัพลงมารักษาเมืองทวาย เมืองกระนาวศรี ให้มารบกับไทยแก่ตัวใหม่ แต่ในขณะเมื่อกำลังเกณฑ์ทัพอยู่นั้น เจ้าพระยาจักรียกไปถึงเมืองกระนาวศรีเสียก่อน ให้กองทัพล้อมเมืองไว้ พม่าเจ้าเมืองกระนาวศรีต่อสู้อยู่ได้ ๑๕ วันก็เสียเมืองแก่เจ้าพระยาจักรี ส่วนกองทัพพระยาพระคลัง ซงยกไปตีเมืองทวายได้รบพุ่งกับข้าศึกที่ค่านเชิงเขายันพักครั้ง ๑ ข้าศึกแตกพ่ายไป พระยาพระคลังยกกองทัพตามเข้าไปล้อมเมืองทวายไว้ ๒๐ วัน พระยาทวายซึ่งพระเจ้าหงสาวดีตั้งให้ครองเมืองเห็นว่าจะสู้ไม่ได้ ก็ออกมาอ่อนน้อมยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของกรุงศรีอยุธยาอย่างเต็มฝ่ายเจ้าพระยาจักรีเมื่อใดเมืองกระนาวศรีและเมืองมะริดแล้ว ก็คิดว่าเมืองทวายอยู่คั่นทาง ถ้าพระเจ้าหงสาวดีให้กองทัพยกลงมา ก็จะเข้าตีกระหนาบเอากองทัพพระยาพระคลัง จึงให้จับเรือกำปั่นมาค้าขายอยู่ที่เมืองมะริด ใต้เรือสลักของฝรั่งลำ ๑ ของแขก ๒ ลำ และเก็บเรือในพนเมืองใต้อีก ๑๕๐ ลำ จัดเป็นเรือรบให้พระยาเทพอรชุนเป็นนายทัพเรือ คุมพล ๑๐,๐๐๐ ยกไปเมืองทวายทางทะเล และให้พระยาศรีไสยณรงค์คุมพล ๑๐,๐๐๐ อนุรักษ์เมืองกระนาวศรี แล้ว

เจ้าพระยาจักรีกรียกพล ๓๐,๐๐๐ ตามขึ้นไปเมืองทวายโดย
 ทางบก กองทัพเรือพระยาเทพอรชุนยกไปทางทะเลถึงตำบล
 บ้านบ่อ ในแคว้นเมืองทวาย ประทะกับกองทัพเรือสมิงฮยาของ
 สมิงพระตะบะ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีให้ลงมาช่วยรักษาเมือง
 ตะนาวศรี มีเรือรบเรือบรรทุกรวมกันราว ๒๐๐ ลำจำนวนพล
 ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ก็เข้ารบพุ่งกันที่ในทะเล ลูกันแต่เข้า
 รบเที่ยงยังไม่แพ้ชนะกัน ถึงเวลาบ่ายลมตงคลื่นใหญ่ก่อกอง
 กันอยู่ทั้งสองฝ่าย ฝ่ายพระยาพระคลังเมื่อใดเมืองทวายแล้ว
 ก็คิดเป็นห่วงเจ้าพระยาจักรีเหมือนกัน คว้ยไม่ได้ข่าวว่าจะตี
 เมืองตะนาวศรีได้แล้วหรือยัง จึงจัดกองทัพเรือมีจำนวนเรือรบ
 ๑๐๐ ลำ กีบพลทหาร ๕,๐๐๐ ให้พระยาพิชัยสงคราม
 พระยารามคำแหง คุมลงไปช่วยเจ้าพระยาจักรีที่เมืองตะนาวศรี
 พอกองทัพออกจากปากน้ำเมืองทวาย ก็ได้ขึ้นเสด็จขึ้นทางทิศใต้
 พระยาพิชัยสงคราม พระยารามคำแหง จึงให้ขันโหมจตรงค์
 คุมเรือลาดตระเวนล่วงหน้าลงไปสืบ ได้ความว่ากองทัพเรือ
 ของไทยยกขึ้นมาจากข้างใต้ ลูรบอยู่กับกองทัพเรือของพม่า
 พระยาพิชัยสงคราม พระยารามคำแหง ก็ยกกองทัพเข้าตี
 กระจหน้าพม่าลงไปจากข้างเหนือ ฝ่ายพระยาเทพอรชุนรู้ว่า
 กองทัพเรือไทย ยกลงมาช่วยทางข้างเหนือ ก็ยกเข้าตีพม่าทาง

ไทยรบพม่า

๑๖๓

กันไค้ กองทัพไทยยิ่งถูกสุมิงอุบายกองนายทัพตายในที่รบ
แล้วยิ่งเรือ สุมิงพระตะบะ และ เรือรบ ขาศึกแกกจมอีก หลาย ลำ
กองทัพเรือพม่าก็แตกกระจัดกระจาย พวกขาศึกแล่นใบหนีไป
ข้าง เหาเรือเกยฝั่งชนบกหนีไปข้าง กองทัพไทยจับเป็นไค้
ประมาณ ๕๐๐ ทั้งไค้เรือและเครื่องคัสตราวุธอีกเป็นอันมาก
พระยาเทพอรชุน พระยาพิชัยสงคราม พระยาราม-
คำแหงไค้ทราบความจากคำให้การพวกเซलयว่า ยังมีกองทัพ
ของขาศึกยกลงมา ทางบกจากเมือง เมะตะมะ จะมาช่วย
เมืองทวายอีกทัพ ๑ จึงรีบรวบรวมกองทัพกลับไปแจ้งความแก่
เจ้าพระยาจักรีทเมืองทวาย เจ้าพระยาจักรีจึงปรึกษากับพระยา
พระคลัง ปรึกษากองทัพยกขึ้นไปทางริมแม่น้ำทวายเป็น ๒ ทาง
กองทัพเจ้าพระยาจักรียกขึ้นไปทางฝั่งตะวันออก กองทัพพระยา
พระคลังยกขึ้นไปทางฝั่งตะวันตก ไปซุ่มอยู่สองฟากทางที่
กองทัพพม่าจะยกลงมา ฝ่ายกองทัพพม่าทยกลงมาทางบก
ครั้งนั้น ยังไม่ทราบว่าเมืองทวายเมืองตะนาวศรีเสียแก่ไทย
แล้ว เจ้าเมืองมลวันเป็นนายทัพยกลงมาทางฝั่งตะวันออก
กอง ๑ ตรงมาทางเมืองกลีฮ่อง ทนายจะเข้าเมืองทวายทาง
ค้ำบลเสื่อซาม ซึ่งกองทัพไทยตั้งซุ่มอยู่ เจ้าเมืองกลีคองอยู่
คุมกองทัพยกลงมาตามทางชายทะเลข้างฝั่งตะวันตกกอง ๑ มา

ถึงข้าเหนือบ้านห่วนโพระ กองทัพไทยเห็นทัพพม่ายกกล้าเข้ามา
 ในที่ชุมนุมก็ออกกระคมตึง ๒ ทฬ ซำคักไม่รู้ตัวก็แตกพ่ายยับเยิน
 เสียข้างมาผู้คนและเครื่องสาตราวุธแก่ไทยเป็นอันมาก ไทยจับ
 ได้นายทัพนายกอง ๑๑ คน ไพร่พล ๕๐๐ เศษ ครั้นเสด็จ
 การรบแล้ว เจ้าพระยาจักรียกเข้ามากราบยังกรมทูลฯ สมเด็จ
 พระนเรศวรก็ทักพระทัย โปรดให้พระยาศรีไสยณรงค์รักษาเมือง
 ตะนาวศรีต่อไป ส่วนเมืองทวายนั้นให้เจ้าเมืองกรมการเข้ามาเฝ้า
 ถอนาพระพิพัฒน์สำเร็จแล้ว โปรดให้กลับไปรักษาเมืองอยู่
 อย่างเดิม แล้วมีตราให้หากองทัพกลับเข้ามายังพระนคร ในปี
 มะเส็ง พ.ศ. ๒๑๓๖

ถึงปลายปีมะเส็งนั้น สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพ
 หลวงลงไปตีกรุงกัมพูชา มีชัยชนะจับนักพระสัตบุรุษเจ้ากรุง
 กัมพูชาได้ให้ประหารชีวิตเสียในพิธีปฐมกรรม แล้วกวาดต้อน
 ครอบครัวเขมรมาเป็นเชลยเป็นอันมาก ครั้นเสด็จกลับมาถึง
 พระนครจึงดำรัสสั่งให้ทวงหัวเมืองเหนือที่ใด ทวงให้รางวัลเวลา
 ทำสงครามกู้เอกราชอยู่ ๘ ปี นั้น ให้กลับมีเจ้าเมืองกรมการ
 ปกครองดังแต่ก่อน ทรงตั้งข้าราชการทมิฬมาเห็นความชอบให้
 ไปเป็นผู้ปกครองคือ พระยาชัยบุรณชาหลวงเดิมที่ไค้ทรง ไซ้ส้อย

ทำศึกมาแต่แรกนั้น ให้เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ ครองเมือง
พิษณุโลก ให้พระศรีเสาวราช (ทำนองพระเป็นราชินิกุล) ไป
ครองเมืองสุโขทัย ให้พระองค์ทอง (เป็นเจ้าราชินิกุล) ไป
ครองเมืองพิษัย ให้หลวงจำ (แสนย์) ไปครองเมืองสวรรค-
โลก และเข้าใจว่าสงครามคราวนี้จะได้มาคราวนั้นไปอยู่
หัวเมืองเหนือโดยมาก

๕๕
สงครามครั้งที่ ๑๒ คราวสมเด็จพระนเรศวรได้
หัวเมืองมอญ

๕๖
ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๑๓๗

เมื่อกองทัพไทยไปตีเมืองทวายเมืองตะนาวศรี ในคราว
ที่กล่าวมาแล้ว กองทัพพระเจ้าหงสาวดีให้ลงมาช่วยรักษาเมือง
เกณฑ์มอญเข้ากองทัพมาโดยมาก เพราะเมืองมอญอยู่ใกล้
เมืองทวายเรียกผู้คนได้เร็วกว่าเกณฑ์คนทางอื่น แต่พวกมอญ
ไม่ชอบพม่า คิดหาโอกาสที่จะพ้นจากอำนาจพม่าอยู่เสมอ เมื่
ยังไม่พ้นไต่ก็ต้องยอมให้พม่าใช้มารบพุ่งกับไทย พวกนั้นมาล้ม
ตายได้ความลำบากมากเข้า ก็ยังอยากพ้นจากอำนาจพม่า

ขนทุกที่ ครั้นพวกมอญเห็นกองทัพของพระเจ้าหงสาวดีมาแพ้
 ไทยไปศึก ๆ กันหลายคราว และที่สุดถึงไทยขบกรกเข้าไปตี
 เขาเมืองทวายเมืองตะนาวศรีไท่ทั้ง ๒ เมือง ก็พากันกระต้าง
 กระต่องไม่กลัวเกรงพม่าเหมือนแต่ก่อน ท่านองพวงนาซทัพ
 ขบทัพเรือทลงมารักษาเมืองทวายเมืองตะนาวศรีและมาเสียม
 ไทยแตกยับเยินไป จะไปทูลพระเจ้าหงสาวดีว่ามาแพ้เพราะ
 พวกมอญไม่เป็นใจรบพุ่ง หรือมีฉนวนเมื่อเสียมทัพกลับไปแล้ว
 พวกมอญจะกำเรียบขนอย่างใดอย่างหนึ่ง ความปรากฏใน
 พงศาวดารพม่าว่า พระเจ้าหงสาวดีทรงชักเคืองพวกมอญว่า
 เขาใจมาแผ่แผ่แก่ไทยจะก่อการขบถ จึงให้กองทัพยกจากเมือง
 หงสาวดีลงมาปราบปรามพวกมอญ จะไ้รบพุ่งกันอย่างไรหา
 ปรากฏไม่ ในพงศาวดารกล่าวแต่ว่าพวกมอญพากันอพยพ
 ครอบครว้หนีกองทัพพม่าไปอยู่เมืองยะไข่บ้าง ไปอยู่เมือง
 เชียงใหม่บ้าง แต่โดยมากนั้นเข้ามาอยู่กับสมเด็จพระนเรศวร
 ที่ทรงศรีอยุธยา ต่อมาพระเจ้าหงสาวดีทรงตั้งขุนนางผู้ใหญ่
 เป็นท้าวพระราชหฤทัยคน ๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 เรียกชื่อนี้ว่า “พระยาลาว (๐)” ลงมาเป็นเจ้าเมืองเมาระตะมะ
 ตำแหน่งเทศาภิบาลมณฑลหัวเมืองมอญข้างฝ่ายใต้

(๐) สันนิษฐานว่าจะเป็นคนเดียวกับที่เรียกในพงศาวดารพม่าว่า
 “พระยาลอ” ซึ่งปรากฏชื่อในเรื่องสงครามคราวที่ ๐๐

ในเวลานั้นพวกมอญที่อพยพไปอยู่ประเทศอื่นกับพวกญาคู
 พนองซึ่งยังอยู่ในเมืองมอญ ลอบไปมาสื่อสารถึงกันอยู่เนือง ๆ
 พวกพระยามอญซึ่งเข้ามาสามีกักอยู่ในกรุงศรีอยุธยา คง
 เกลยกล่อมชักชวนเจ้าเมืองมอญจะให้มาเข้ากับไทย ที่เห็นชอบ
 ด้วยก็มี ทั้งงกั้วพม่าพากันเฉย ๆ อยู่ก็มี ครั้นนั้นเห็นจะมีผู้
 ร้องฟ้องต่อพระยาลาวเจ้าเมืองเมาระตะมะ ว่าพระยาพะโรเจ้า
 เมืองเมะลำเลิง (ที่เรียกภายหลังว่าเมืองมรแมน) มาเข้า
 กับไทย พระยาลาวจะเอาตัวพระยาเมะลำเลิงไปชำระลงไทย
 แต่พระยาเมะลำเลิงรั้งตัวก่อนด้วย เมืองเมะลำเลิงตั้งอยู่ฝั่งใต้
 ลำแม่น้ำสาละวินข้ามฟากใกล้กันกับเมืองเมะตะมะ จึงรวบรวม
 กำลังตั้งแต่งเมืองแล้วให้ทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ขอสามิ-
 ภักดิ์เป็นข้าขอบขัณฑสีมา ขอพระราชทานกองทัพออกไปช่วย
 รักษาเมืองเมะลำเลิงไว้ สมเด็จพระนเรศวรจึงมีรับสั่งให้พระ-
 ยาศรีโคตรคุมกองทัพจำนวนพล ๓,๐๐๐ ยกไปช่วยเมือง
 เมะลำเลิง(*) พกกองทัพไทยยกไปถึง ข้าวทรายแดงพวกมอญ
 ท้ามหัวเมืองก็พากันมาเข้ากับไทยเป็นอันมาก จนพม่าทรรักษา

(*) พิเคราะห์ตามเรื่องเห็นว่า ที่ในหนังสือพระราชพงสาว-
 ดารว่า กองทัพไทยยกไปคราวนี้ ๓,๐๐๐ น้อยนัก จำนวนพลเห็น
 จะมากกว่านั้น

เมืองเมาระตะมะต้องทิ้งเมืองหนีไป พระเจ้าหงสาวดีก็ไ้ทรงทราบ
 ความว่า หัวเมืองมอญเข้ากับไทยกำเริบขึ้นหลายเมือง จึงคำรัส
 สั่งให้พระเจ้าทองอุ ขกกองทัพลงมาปราบปรามเสียให้ร้ายคาบ
 ทำนองพระเจ้าทองอุจะเข้าพระทัยว่า เป็นแต่พวกเจ้าเมืองกรม
 การคึกขบด ราษฎรโดยมากหาได้เป็นใจช่วยไม่ ขกกองทัพลง
 มาโดยประมาณ กองทัพไทยกับมอญช่วยกันรบพุ่ง ก็ตั้งกองทัพ
 พระเจ้าทองอุแตกยับเยิน จนพระเจ้าทองอุต้องหนีกลับไปเมือง
 กองทัพไทยมอญไล่ติดตามขึ้นไปจนถึงเมืองสะโคง แต่กำลัง
 ไม่พอจะตีต่อขึ้นไปก็ต้องยกกลับมาเมืองเมาระตะมะ

ตั้งแต่รบกันคราวนี้แล้ว หัวเมืองมอญข้างฝ่ายใต้ ตั้ง
 แต่เมืองเมาระตะมะตลอดมาจนถึงแดนไทย ก็มาเป็นเมืองชน
 กรุงศรีอยุธยาหมดทุกเมือง

สงครามครั้งที่ ๑๓ ความสงบพระนเรศวร

เมืองหงสาวดี

ครั้งแรก ปีมะแม พ.ศ. ๒๑๓๘

ทสมเด็จพระนเรศวร ได้หัวเมืองมอญ ฝ่ายใต้วมาเป็นเมือง
ชนของไทย เป็นหัวต่อสำคัญในเรื่องพงศาวดารการสงคราม
ที่ไทยรบกับพม่าในครั้งนั้น เพราะการสงครามที่รบกับพม่ามา
ตั้งแต่สมเด็จพระนเรศวรทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง ฝ่าย
พม่าระปราบปรามไทย พยายามยกกองทัพมาย่ำยี ฝ่ายไทย
ต่อสู้รักษาความเป็นอิสระของชาติ รบกันอยู่ ๑๐ ปี ไทยก็อิสระ
สำเร็จได้ในคราวเมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงชนช้างชนะพระมหา
อุปราชา แล้วเลยได้เมืองทวายเมืองตะนาวศรีกลับคืนมาเป็นของ
ไทยอย่างเดิม เรื่องการสงครามที่ไทยเป็นฝ่ายต่อสู้เพียงเท่านั้น
ครั้นได้หัวเมืองมอญข้างใต้วมาเป็นของไทย ก็เหมือนมีขัญหา
เกิดขึ้นว่าไทยจะตอบแทนพม่าข้างหรือไม่ ถ้ามีประสงค์จะย้าย
ข้างก็มีโอกาสแล้ว เพราะได้เมืองเมาระตะมะอินเป็นที่เหมาะ
สำหรับกัการตั้งฐานทัพไว้ในมือ ไทยอาจจะไปตั้งเมืองหงสาวดี
ได้สะดวกเหมือนกับที่พระเจ้าหงสาวดีมาตั้งกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อน

ขณะนั้นไทยเห็นจะรู้สึกอยู่ทั่วกันว่าพม่าไคมาเข้าบ้านเมืองมากมายนักแล้ว เมื่อไคโอกาสก็ควรระตอขแทนพม่าข้างจริงอยู่ที่ไทยไคโอกาสครั้งนั้น ไคไคเปรียบพม่าเท่าพม่าเคยไคไคเปรียบไทยมาแต่ก่อน เพราะไทยมาไคไคเปรียบเมื่อถูกพม่าทำขยเย็นเสียคราวหนึ่งแล้ว ต้องก่อสร้างสร้างตัวใหม่ และต้องรบพุงมาเป็นชานานจึงมีขยชนะ กำลังรพลยอมไม่ขยบริดเหมือนพม่าเมื่อมาคเมืองไทย อีกประการ ๑ หัวเมืองมอญที่ไคมาเป็นของไทยในชั้นนี้ยังไม่หมด แม้เมืองที่ไคมาผู้คนก็แตกกระจัดกระจายไปเสียก่อนแล้วเป็นอันมาก ไทยไม่ไคมอญเป็นกำลังเหมือน อย่าง พม่าเคย ไคมาแต่ก่อน ข้อที่ไม่ไคเปรียบพม่าเหมือนอย่างพม่าเคยไคเปรียบไทยคงกล่าวมานักคงทราบกันอยู่แล้ววิสัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นนักรบ ไม่เคยทงโอกาสที่จะทำแกชาคักไคให้ล่วงไปเสียเปล่า พอไคโอกาสจึงเสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองหงสาวดีเมื่อขมะแม พ.ศ. ๒๑๓๘

เรื่องสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปตีเมืองหงสาวดีครั้งนั้น ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับอินทามิไม มีแต่ในฉบับหลวงประเสริฐฉบับเดียวที่ตรงกับพงศาวดารพม่า แต่กล่าวย่อ ๆ เกือบจะไม่มีรายการด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย จึงจำต้องสันนิษฐานรายการประกอบข้าง ความปรากฏว่าสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยก

กองทัพหลวงออกจากพระนครเมื่อวันอาทิตย์ เดือนห้าขึ้น ๓ ค่ำ
 ๔/ บรมแม พ.ศ. ๒๑๓๘ จำนวนพลที่ยกไป ๑๒๐,๐๐๐ ไป
 ๕/ ถึงเมืองเมาระตะมะรวบรวมกองทัพมอญเข้าสมทบแล้ว เสก
 ๖/ ยกกองทัพหลวงขึ้นไปหงสาวดีเข้าล้อมเมืองไว้ สันนิษฐานว่า
 ๗/ สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปครั้งนี้เป็นการยกไป ไม่ใช่เข้าศึก
 ๘/ มีเวลาพอจะเตรียมต่อสู้ได้พร้อม และพระราชประสงค์
 ๙/ ที่ยกไปนั้นเห็นจะเป็น ๓ ประการคือ ประการที่ ๑ ถ้าสามารถ
 ๑๐/ จะตีเอาเมืองหงสาวดีได้ก็จะตีเอาที่เดียว ประการที่ ๒ ถ้า
 ๑๑/ เมืองหงสาวดียังไม่ได้ในคราวนี้ ก็จะตรวจภูมิลำเนาและกำลัง
 ๑๒/ ของข้าศึกให้รู้ไว้สำหรับคิดการคราวหน้าต่อไป ประการที่ ๓
 ๑๓/ ใดๆ ๗ คงจะคิดกวาดเอาครอบครัวพลเมืองของข้าศึกมา
 ๑๔/ เป็นเชลยให้จ้งมาก โดยประสงค์จะตัดทอนกำลังของข้าศึก
 ๑๕/ และเอาผู้คนมาเพิ่มเติมเป็นกำลังสำหรับพระราชอาณาจักรต่อไป
 ๑๖/ ความปรากฏว่าสมเด็จพระนเรศวรล้อมเมืองหงสาวดีอยู่ถึง ๓
 ๑๗/ เดือน ได้ให้เข้าปล้นเมืองเมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๓ ค่ำ
 ๑๘/ ครั้ง ๑ เข้าหาได้ไม่ ครั้นได้ทรงทราบว่าพระเจ้าแปร พระ
 ๑๙/ เจ้าอังวะ พระเจ้าตองอู ยกกองทัพมาช่วยพระเจ้าหงสาวดีทั้ง
 ๒๐/ ๓ เมืองเห็นกำลังข้าศึกมากนัก จึงมีรับสั่งให้เลิกทัพกลับมา

เมื่อวันสงกรานต์เดือน ๕ ปีชว พ.ศ. ๒๑๓๘ และไต่
 กวาคันครอยครว ในหัวเมือง มณฑล หงสาวดีมาเป็นเสลยใน
 ครงนเขินอันมาก

๒๑
 สงครามครั้งที่ ๑๔ คราวสมเด็จพระนเรศวร
 ๒๑
 ตเมืองหงสาวดี
 ๒๑
 ครั้งที่ ๒ ปีกุน พ.ศ. ๒๑๔๒

สมเด็จพระนเรศวรทำสงครามฝักกับพม่าเป็นข้อสำคัญ
 ๒ ประการ คือที่ทรงถนัดในวิธีต่อสู้คนมากด้วยคนน้อย
 ประการ ๑ และไม่ทงโอกาสประการ ๑ ฝ่ายพม่าไม่เช่นนั้น
 เหมือนเมื่อพยายามจะปราบปรามไทย ยกกองทัพเข้ามารบไทย
 ไม่ชนะทัพ ๑ แล้ว รุ่งขึ้นให้ทัพอนยกเข้ามาอีกติดต่อกันมา
 ทุกปี ไม่มีที่จะรอกหาโอกาสก่อน แต่สมเด็จพระนเรศวรนั้นถ้า
 ได้โอกาสเป็นไม่ละ แต่ถ้าไม่เ็นโอกาสแล้วก็ไม่ทำ เหมือน
 อย่างที่ตเมืองหงสาวดี เสด็จไปตีครั้งแรกไม่สำเร็จแล้วนั่ง
 เฉยเสียดัง ๓ ปี จนมีโอกาสดีกจึงไปตีอีกครั้ง ๑

ในระหว่าง ๓ ปีนั้น มีเหตุการณ์อันเป็นฝ่ายหายนระของ
 พม่าเกิดชนหลายอย่าง ล้วนแต่เนื่องด้วยเหตุที่พระเจ้าหงสาวดี
 แผ่สงครามไทยเป็นยั้งจ้ายไปทุกเรื่อง รวากยว่าอกุศลกรรม
 ทพม่ามาทำร้ายไทยตามสนองให้เห็นประจักษ์ ทั้งต้นมาแต่
 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรไปตีเมืองหงสาวดี ประเทศราชทยก
 กองทัพไปช่วยเมืองหงสาวดีครั้งนั้น พระเจ้าคองอูซึ่งเป็นลูก
 ของพระเจ้าคธา กับพระเจ้าองวะซึ่งเป็นลูกเธอของพระเจ้า
 หงสาวดียกไปตั้งกอง กองทัพพระเจ้าแปรที่เป็นลูกเธออีก
 องค์ ๑ ไปยังหาถึงไม่ พระเจ้าหงสาวดียกย่องความชอบว่า
 เพราะกองทัพพระเจ้าคองอูกับพระเจ้าองวะยกไป สมเด็จพระ
 นเรศวรจึงต้องเลิกทัพกลับมา จะพระราชทานบำเหน็จบำนาญ
 และเวลานั้นตำแหน่งพระมหาอุปราชายังว่างอยู่ ท่านองพระเจ้า
 คองอูจะทอดถอนนอย่างไรอย่างหนึ่งด้วย พระเจ้าหงสาวดีจึง
 ตั้งพระเจ้าลูกเธอองค์ที่เป็นพระเจ้าองวะขึ้นเป็นพระมหาอุปราช
 แทนองค์ที่ขาดคอช้าง ฝ่ายพระเจ้าแปรยกกองทัพไปถึงกลาง
 ทางใต้ที่ร้ายความกันขยพระเหตุภัย ด้วยหมายว่าพระราชบิดา
 จะให้เป็นพระมหาอุปราช เพราะได้เคยทำศึกสงครามมีบำเหน็จ
 ความชอบมาแต่ก่อน ครั้นไม่สมหมายก็เลยแค้นพระเจ้า

ทองอุว่าเป็นผู้ทูลขยงให้พระราชาบิดาเกลียดชัง จึงทนหันยก
 กองทัพเลยไปตั้งเมืองทองอุ เวลานั้นพระเจ้าทองอุยังอยู่ที่
 เมืองหงสาวดี ให้คนกินหนองผู้เป็นราชบุตรอัยรักษาเมือง
 นกินหนองเป็นคนเข้มแข็งการศึกต่อสู้รักษาเมืองเป็นสามารรถ
 พระเจ้าแปรระตะเอาเมืองทองอุไม่ได้ ก็เลิกทัพกลับไปเมืองแปร
 แล้วเลยตั้งแข็งเมืองไม่อ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีผู้เป็น
 ราชบิดาคงแต่ก่อน ต่อมาไม่ช้าพระหน่อแก้วลูกพระเจ้า
 ไชยเชษฐา ที่พระเจ้าหงสาวดีให้ครองกรุงศรีสัตนาคณหุตก็
 ตั้งแข็งเมืองขึ้นบ้าง พระเจ้าหงสาวดีเกรงว่าประเทศราช และ
 หัวเมืองที่อยู่ห่างไกลจะพากันเอาอย่างกระด้างกระเดื่องขึ้น จึง
 หมายตักเตือนให้ส่งบุตรหลานเข้าไปฝึกหัดราชการตามโบราณ
 ราชประเพณีโดยประสงค์จะให้เป็นตัวจ่านำอยู่ในกรุงหงสาวดี
 หัวเมืองที่ยังมีความสามัคคียำเกรงก็ส่งบุตรหลานไปถวายตาม
 รัชสั่ง แต่พระเจ้าทองอุกับมังนรราชช่อราชอนุชาซึ่งเป็นพระเจ้า
 เสด็จใหม่ และพระเจ้ายะไซ้ ๓ องค์คนเพิกเฉยเสีย หาส่ง
 ราชบุตรไปตามรัชสั่งไม่ พระเจ้าหงสาวดีก็มีรับสั่งทำประการใด
 คุ้มหัวเมืองที่วางพระหฤทัยไต่ยงเหลืออยู่นั้นก็ไม่มีกำลังพอ
 ที่จะปราบปรามก็ตั้งนั่งอยู่

ฝ่ายพระหน่อแก้วเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เมื่อดังข้าง
เมืองแล้วแต่งท้าวพระยาให้ไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมชาวลานช้าง
ซึ่งตกไปอยู่ต่างประเทศให้กลับไปบ้านเมือง พวกชาวลานช้างที่
ถูกพระเจ้าหงสาวดีกวาดเอาไปมีมากด้วยกัน เพราะถูกกวาดไป
หลายคราว เมื่อได้ท้าวพระหน่อแก้วราชบุตรของพระเจ้า
ไชยเชษฐา ซึ่งนับถือกันว่าเป็นมหาราชในพวกลานช้าง ได้
เป็นอิสระก็เกิดนิยมยินดี ชวนกันอพยพกลับไปบ้านเมือง
แต่ทางไปจะต้องเดินผ่านอาณาเขตเชียงใหม่ เวลานั้นพระ
หน่อแก้วกับพระเจ้าเชียงใหม่เป็นอริกันอยู่ ควบเมื่อพระ
หน่อแก้วตั้งตัวเป็นอิสระแล้ว เห็นว่าพระเจ้าเชียงใหม่เป็นน้อง
พระเจ้าหงสาวดีจึงออกหนังสือพระยาน่านแจ้งเมืองเอาพระเจ้า-
เชียงใหม่ข้าง ครองน พระหน่อแก้วเกรงพระเจ้าเชียงใหม่จะ
ขัดขวางมิให้พวกครัวกลับไป จึงเตรียมกองทัพจะยกมารบครัว
ลานช้างไปจากเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ทราบความก็
ร้อนตัว ควบยรสังวาทเป็นพม่าเข้ามาครอบครองราษฎรซึ่งเป็น
ไทยต่างชาติต่างภาษากัน ปกครองเมืองมาได้ด้วยราษฎรกลัว
พม่า พม่าก็ทำสงครามแพ้ไทยจนหมดอำนาจไม่เหมือนแต่ก่อน
ชาพระเจ้าหงสาวดีก็ขึ้นอริ แม่ต่งแห่งเมืองเฉยอยู่ ถ้ากองทัพ
กรุงศรีอยุธยาหรือกรุงศรีสัตนาคนหุตยกมาตีเมือง นากลัว

ราษฎรพลเมืองจะพากันไปเข้ากับข้าศึกหรือไม่เต็มใจรบพุ่ง ก็ระ
 เกิกภัยอันตรายได้ทั้ง ๒ สถาน จะอยู่ไปแต่โดยลำพังเห็นจะ
 ไม่ได้ พระเจ้าเชียงใหม่จึงแต่งตั้งทูตให้เชิญราชสาสน์กับเครื่อง
 ราชบรรณาการลงมายังกรุงศรีอยุธยา ขอมออ่อนน้อมต่อสมเด็จพระ
 พระนเรศวร ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมาสืบไป และขอพระ-
 ราชทานกองทัพกันไปช่วยป้องกัน อย่าให้พวกกรุงศรีสัตนา-
 คนหุตมาเบียดเบียนด้วย

ในเวลานั้นพวกท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่ทันทนพม้ามายัง
 สมเด็จพระนเรศวรอยู่ในกรุงศรีอยุธยาอีกมาก ที่เป็นตัวสำคัญ
 อันผู้คนพลเมืองนับถือมากมออยู่คน ๑ ทรงตั้งให้เป็นท้าวพระยา
 รามเดโช ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่มาอ่อนน้อมยอมชนต่อกรุง
 ศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรทรงพระราชดำริเห็นว่า เมือง
 เชียงใหม่ทรงมีกำลังผู้คนมากกว่าเมืองลานช้าง ถ้าให้ไพร่
 ย้านพลเมืองเป็นใจคอสมัครพร้อมกัน เมืองลานช้างก็จะ
 ทำไม่ไม่ได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมกองทัพหัวเมือง
 ฝ่ายเหนือขึ้นไปห้ามมิให้ชาวลานช้างมาเบียดเบียนเมือง
 เชียงใหม่ และให้พาตัวพระยารามเดโชขึ้นไปเป็นผู้ช่วยพระ
 เจ้าเชียงใหม่รักษาบ้านเมืองต่อไปด้วย เจ้าพระยาสุรสีห์ยกขน
 ทัพไปห้ามกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต

ซึ่งกำลังตั้งตมเมืองเชียงแสนอยู่นั้น ว่าอย่าให้เขยคเขียนเขต
 แคนเมืองเชียงใหม่ต่อไป ด้วยพระเจ้าเชียงใหม่ได้มาอ่อนน้อม
 ยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของกรุงศรีอยุธยาแล้ว พวกแม่ทัพ
 นายกองกรุงศรีสัตนาคนหุตโตทรายว่ากองทัพไทยยกขนไปก็
 เกรงพระเดชานุภาพสมเด็จพระนเรศวร พวกนั้นเลิกทัพกลับไป
 แต่ในเวลาอัน เมื่อนานและเมืองฝางยังกระต้างกระเทือง
 ไม่อ่อนน้อมต่อพระเจ้าเชียงใหม่ เจ้าพระยาสุรสีห์จึงให้พระยา
 รามเคโชเป็นข้าหลวงรักษากรอยทเมืองเชียงแสน หวังจะ
 เกลยกล้อมหัวเมืองที่ยังกระต้างกระเทือง และให้ค้อยระวังมิ
 ให้เกิดเหตุกบฏเมืองลานช้างต่อไป แต่ในประเทศลานนา
 เชียงใหม่ก็มาเป็นเมืองขึ้นของไทยเหมือนกบหัวเมืองมอญข้าง
 ฝายไต และยังมีเหตุเกิดชนทางเมืองยะไข่อีกทาง ๑ เมืองยะไข่
 แต่เดิมเป็นประเทศที่มีอิสระอยู่ทางซ้ายทะเลข้างทิศตะวันตก
 ต้องเป็นประเทศราชชนพม่ามาแต่ครั้งพระเจ้าหงสาวดียวงเรงนอง
 เหมือนกับประเทศอื่นที่อยู่ใกล้ชคกษพม่าในสมัยเดียวกัน ครั้น
 พระเจ้าหงสาวดีคันทยเรงเส่อมออำนาจลง พระเจ้ายะไข่ก็ตั้งแข่ง
 เมืองข้าง เหตุการณ์ทงปวงทกล่าวมานเกิดคคคต่อกันมาใน
 ระหว่างปีมะแม พ.ศ. ๒๑๓๘ จนปีจอ พ.ศ. ๒๑๔๑
 สมเด็จพระนเรศวรทรงพระราชดำริเห็นว่าเมืองหงสาวดีขึ้นยวน

วรรณเว เป็นโอกาสอยู่แล้ว จึงดำรัสสั่งให้เตรียมการตั้งเมือง
 หงสาวดีอีกครั้ง ๑
 เรื่องตั้งเมืองหงสาวดีครั้งที่ ๒ พิเคราะห์ตามรายการที่
 ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร สมเด็จพระนเรศวร
 พระราชหฤทัยจะพยายามตีเอาเมืองหงสาวดีให้จงได้ ไม่ยก
 ทัพไปเป็นการทดลองเหมือนครั้งก่อน เริ่มตั้งให้เจ้าพระยา
 จักรุมกองทัพมีจำนวนพล ๑๕,๐๐๐ ยกไปเมื่อต้นขัณฑ์
 พ.ศ. ๒๑๔๒ ไปตั้งอยู่ที่เมืองเมาระลำเลิง เกณฑ์ผู้คน
 พลเมืองมาทำนาในฤดูฝนขนาน ทาสเลี้ยงอาหารไว้สำหรับ
 กองทัพหลวง และเกณฑ์กองทัพเมืองทวายจำนวนพล ๕,๐๐๐
 ทัพไปตั้งต่อเรือสำหรับกองทัพเกาะ พระรอก แขวง เมือง ว่างราว
 (ท้องถื่นเรียกว่าเมืองอัมเฮิสต์ทกวัน) ทัพอีกแห่ง ๑ สัน-
 นิษฐานว่าเจ้าพระยาจักรีจะไ้รับกระแสน้ำไปในการออกอย่าง
 ๑ คือให้ไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองที่ยังมิได้มาขึ้นแก่ไทยให้มา
 อ่อนน้อมด้วย จึงปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
 ครั้งนั้นเมื่อหัวเมืองชนหงสาวดีทราบว่าสมเด็จพระนเรศวรจะ
 เสด็จไปตีเมืองหงสาวดี ต่างก็พากันมาอ่อนน้อมเป็นหลายเมือง
 เมืองที่มาอ่อนน้อมคราวนั้นที่สำคัญคือเมืองยะไซ(*) กยเมือง

(*) ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า เมืองละเค็ง

ของอุ ทัง ๒ เมืองนี้เป็นประเทศราชที่คงแข็งเมืองต่อพระเจ้า
หงสาวดี มีศกธกษรให้ทักถอมมาถวายสมเด็จพระนเรศวร รัย
ว่าถ้าเสด็จไปค้เมืองหงสาวดีเมื่อใดจะยกกองทัพมาช่วย

ทรงนจะตองอธิบายถึงฐานะของเมืองยะไข่กับเมืองตองอ
ก่อน ให้เข้าใจว่าเหตุไคเมืองทง ๒ นั้นจึงมาเข้ากับสมเด็จพระ
พระนเรศวร ส่วนเมืองยะไข่เป็นเมืองชายทะเล พวกชาวเมือง
ชำนาญการไชเรือ พระเจ้ายะไข่อยากไคหัวเมืองชนหงสาวดี
ที่ค้อแค้นกันทางชายทะเล ตะวันตก ไปเป็นเมืองชนของยะไข่
ครันทรายว่าสมเด็จพระนเรศวรจะเสด็จไปค้เมืองหงสาวดี จึงมา
ขอเข้ากับไทยประสงค์จะให้สมเด็จพระนเรศวรยอมยกหัวเมือง
เหล่านั้นให้เช่นบำเหน็จ ครันทศยะไข่กลับไปจากกรุงศรีอยุธยา
พระเจ้ายะไข่ทรายว่าสมเด็จพระนเรศวร ทรงรัยเป็นไมค้วตาม
ประสงค์ ก็ให้กองทัพเรือยกมายค้เมืองสิริเยม(๑) อันอยู่
ปากนาหงสาวดีไว้รอท่ากองทัพไทย ส่วนเมืองตองอนั้น พระเจ้า
ตองอเห็นว่าเมื่อสมเด็จพระนเรศวรค้เมืองหงสาวดีไคแล้ว คง
แสวงหาทหารครอบครองเมืองหงสาวดีค้อไป ถ้าใครไคเป็น
พระเจ้าหงสาวดีมีกำลังไทยออกหนุน ก็จะได้เป็นใหญ่ในเมือง
พม่า พระเจ้าตองอจึงมาเข้ากับสมเด็จพระนเรศวร ด้วยประสงค์

(๑) เรียกค้อกชื่อหนึ่งว่าเมืองเสริยง

จะเป็นพระเจ้าหงสาวดีต่อไป แต่การที่ให้ทูตมานั้นลอบให้มา
หาให้ทราบถึงพระเจ้าหงสาวดีไม่

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ทเมืองตองอูในเวลา
นั้นมพระภิกษุองค์ ๑ ชื่อพระมหาเถรเสียมเพริยม จะเป็นช
ต้นอาจารย์ของพระเจ้าตองอูหรืออย่างไรไม่ปรากฏ แต่เป็นคน
ฉลาดในเล่ห์เหลี่ยม เมื่อทราบว่าพระเจ้าตองอูให้มาอ่อนน้อม
ต่อไทย จึงเข้าไปทักทวนพระเจ้าตองอูว่า ที่ระหมายเป็นใหญ่
โดยไปพึ่งไทยนั้นเห็นจะไม่สมคึก ที่ไหนไทยจะเลี้ยงให้ถึงใจ
เพราะกรุงหงสาวดีก็กรุงศรีอยุธยาabungเคียงกัน มากก็ช่วย
แข่งอำนาจกัน ถ้าพระนเรศวรได้เมืองหงสาวดีแล้วไหนจะยอม
ให้ใครมีอำนาจขึ้นเป็นคู่แข่งอีก คงจะคิดคักรอนทอนกำลัง
มิให้เมืองหงสาวดีกลับเป็นอิสระใดอีกต่อไป อย่างนี้ก็จะได้เป็น
เพียงประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยาเหมือน อย่างที่ชนพระเจ้า
หงสาวดีอยู่เดี๋ยวนี้ เห็นว่าทางที่ระคึกเป็นใหญ่ได้โดยลำพัง
ไม่ต้องไปเป็นเมืองขึ้นของไทยยังมีอยู่ แล้วพระมหาเถร-
เสียมเพริยมก็บอกอภัยให้พระเจ้าตองอู พระเจ้าตองอูเห็นชอบ
ด้วย จึงแต่งเหล่าคนสนิทให้ลอบลงมาท่วยยุยงพวกมอญที่
ไทยเกณฑ์มาทำนา ประสงค์จะให้มอญเป็นอริชนกับไทยจนเกิด

เหตุการณ์ กักกันมิให้สมเด็จพระนเรศวรยกไปยังเมืองหงสาวดี
 ไท้โดยสะดวก แล้วแต่งทูตไปยังกองทัพเมืองยะไข่ซึ่งตั้งอยู่
 ณเมืองสิริเยียม ไปชวนพระเจ้ายะไข่ให้ยกกองทัพมาตีคเมือง
 หงสาวดี พระเจ้าคองอุระยกกองทัพไปประหนึ่งว่าจะไปช่วย
 พระเจ้าหงสาวดี พอเข้าในเมืองไค้แล้วจะรอฆ่าทัพกับพระเจ้า
 ยะไข่ แล้วยอมยกหัวเมืองทางชายทะเลให้ตามแต่จะต้องการ
 พระเจ้ายะไข่เห็นว่าเข้ากับพระเจ้าคองอุระได้กำไรมากกว่าที่จะ
 รอนนกองทัพไทยยกไปจึงรับตกลง แล้วยกกองทัพขึ้นไปตีค
 เมืองหงสาวดี เห็นจะราวเมื่อเดือน ๑๒ ปีนั้น ฝ่ายพระเจ้า
 คองอุระยกกองทัพกลับลงมาว่าจะมาช่วยพระเจ้าหงสาวดี
 แต่พระเจ้าหงสาวดีระแวงไม่ไว้พระทัยพระเจ้าคองอุระ ไม่ยอม
 ให้กองทัพเข้าไปในเมือง กองทัพเมืองคองอุระกับเมืองยะไข่ก็ตั้ง
 ล้อมเมืองหงสาวดีไว้

ฝ่ายพวกคนสนิทของพระเจ้าคองอุระเมื่อลงมาถึงเมือง
 เมาระตะมะก็แยกย้ายกันไปประปนอยู่ในพวกพลเมือง เทียวหลอก
 ลวงพวกมอญว่าไทยเกณฑ์มาทำนา พอเสร็จแล้วจะกวาดต้อน
 เขามาไว้ใช้ในกรุงศรีอยุธยาให้หมด พวกราษฎรก็เกิดหวาด
 หวั่น บางพวกก็คิดจะหลบหนี หากทำการงานเป็นปรกติกัง

ฝ่ายเมืองหงสาวดีซึ่งพระเจ้ายะไข่และพระเจ้าทองที่นั่ง
 ล้อมอยู่นั้น ทำนองข้างในเมืองความเห็นจะเกิดแตกต่างกันขึ้น
 ๒ พวก พวกหนึ่งเชอถือพระเจ้าทองที่นั่งว่าชอตรงคือพระเจ้า-
 หงสาวดี อีกพวกหนึ่งระแวงไม่ไว้ใจ ครั้นถกล้อมเมืองอศักค
 ข้าวปลาอาหารเข้า พวกไพร่บ้านพลเมืองท้อคอบยากก็พากันหลบ
 หนีออกไปพึ่งพระเจ้าทองที่นั่งมากจน จนถึงมีพวกข้าราชการและ
 ทศกัณฐ์พระมหากษัตริย์เองก็ไปเข้ากับพระเจ้าทองที่นั่ง แต่พระเจ้า
 หงสาวดียังขัดแข็งอยู่ จนได้ข่าวไปถึงเมืองหงสาวดีว่าสมเด็จพระ
 พระนเรศวรเสด็จไปเมืองเมะตะมะ พระเจ้าหงสาวดีทวาด
 ห้วนกลัวสมเด็จพระนเรศวรเป็นกำลังมีฤทธิ์ทำอย่างอนประการ
 ไท ก็ช่วยพระญาติวงศ์และข้าราชการตลอดจนไพร่บ้านพลเมือง
 พากันไปเข้ากับพระเจ้าทองที่นั่งเสียเป็นอันมากแล้ว จึงจำพระหฤ-
 ทัยอนุญาตให้พระเจ้าทองที่นั่งยกกองทัพเข้าไปในพระนคร แล้ว
 มอขราชการบ้านเมือง ให้พระเจ้าทองที่นั่งบังคับบัญชาต่าง พระองค์
 แค้นนั้นมา พระเจ้าทองที่นั่งสั่งราชธิดาของพระเจ้าหงสาวดียง
 นององค์ ๑ กับข้างเผือกตัว ๑ ไปถวายพระเจ้ายะไข่ชออย่าทัพ
 ตามที่ใ้เข้าใจกันมาแต่ก่อน และขอให้คอบช่วยยกกันกองทัพ
 สมเด็จพระนเรศวรตอบแทน ทยกหัวเมืองชายทะเล ให้ นั้นก็ช่วย
 พระเจ้ายะไข่ก็ยอมอย่าทัพรับเป็นไมตรีตามประสงค์ ครั้นพระ-

เจ้าทองฮ่อฆ่าทัพพิกขบพวกระยะไว้แล้ว จึงเข้าไปทูลพระเจ้าหงสาวดี ว่ากองทัพพระนเรศวรทยกมามากกลางมากนัก จะต่อสู้ที่เมืองหงสาวดีเห็นจะไม่ไหว ขอเชิญเสด็จไปเมืองตองอู ตั้งต่อสู้กันจริงจะพนมมือข้าศึกได้ พระเจ้าตองอูทูลแล้วก็สั่งให้เก็บรวบรวมนครพิสัยสมบัติ และกวาดต้อนครอบครัวในเมืองหงสาวดีผ่อนส่งไปเมืองตองอูโดยลำคัมมา ในพงศาวดารพม่าว่าพระเจ้าตองอูส่งพระมหาอุปราชไปก่อน พอไปถึงไม้ซ่านคิงหนองราชบุตรของพระเจ้าตองอูก็ลอบปลงพระชนม์พระมหาอุปราชเสีย แล้วปกปิดหาให้ความทราบถึงพระเจ้าหงสาวดีไม่

ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร เมื่อเสด็จยกกองทัพหลวงไปถึงเมืองเมาระตะมะ ไต่ทรงทราบว่ากองทัพเมืองยะไข่กับเมืองตองอูไปล้อมเมืองหงสาวดีอยู่ก็ออกแกลงพระทัย ด้วยพระเจ้ายะไข่กับพระเจ้าตองอูได้ทูลมาในศุภอักษรว่า ถ้ากองทัพหลวงยกไปตีเมืองหงสาวดีเมื่อใด จะยกกองทัพมาช่วยทั้ง ๒ เมือง เหตุใดจึงทวนไปล้อมเมืองหงสาวดีเสียก่อนกองทัพหลวงไปถึงแต่เป็นเวลากำลังต้องปราบปรามพวกมอญที่เขนชบถึงทรงนั่งอยู่ พอปราบปรามมอญเรียบร้อยแล้วก็เสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปจากเมืองเมาระตะมะ ในเดือน ๓ ปีนั้นนั้น พอพระเจ้าตองอูทราบว่าสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปเมืองหงสาวดี

ไทยรบพม่า

๑๘๕

กษัตริย์พระเจ้าหงสาวดีออกจากพระนครไปเมื่อเดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ
ที่เมืองหงสาวดีให้แก่พวกระชวย พวกระชวยก็เข้าคั่นคว่ำหา
กรพยทเหลออยู่ในเมืองหงสาวดี เทยวเก็บรวบรวมแย่งสิ่งของ
เครื่องประดับประดา แล้วเลยเผาปราสาทราชวังและวัดวาอาราม
ไฟไหม้ลุกลามไปแทบทั่วทั้งเมือง พอพระเจ้าคองอพระเจ้า
หงสาวดีหนีไปได้ ๘ วัน ถึงเดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ สมเด็จพระ
นเรศวรเสด็จไปถึงเมืองหงสาวดี พวกระชวยก็พากันหลบหลีก
หนีไป

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปถึงเมืองหงสาวดีนั้น ไฟ
เห็นจะยังกำลังไหม้เมืองไม่ทันคืบหมก ทอดพระเนตรเห็นเมือง
เหลือแต่ซากโซมอยู่ก็ชดพระทัย ให้กองทัพขยับยั้งตั้งค่ายหลวง
ประทับอยู่ที่สวนหลวงใกล้พระราชมณฑปในเมืองหงสาวดี แล้ว
แต่งข้าหลวงถวญงสี่ร้อยส่งไปยังพระเจ้าคองอว่า เถิดไถ้มา
ขอน้อมแล้วสัญญาว่าถ้าเสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองหง-
สาวดีเมื่อใด พระเจ้าคองอจะยกกองทัพมาช่วย กองทัพหลวง
ยกไปยังไม่ทันถึง พระเจ้าคองอจึงมาตีเมืองหงสาวดีกวาดต้อน
ครอบครัวและพาเอาพระเจ้าหงสาวดีไปเมืองคองอจึงจะคิดเป็น
ประการใด ถ้าหากว่าพระเจ้าคองอชอตรงคงความสัตย์อยู่คงได้
ทุกไว้ก็ไถ้มาเฝ้า และพาพระเจ้าหงสาวดีมาถวายตามประเพณี

ถ้าไม่ทำดังนี้จะยกกองทัพหลวงตามไปก็เอาเมืองตองอูให้จึง
 ได้ พระเจ้าตองอูก็ทราบหนังสือรับสั่ง จึงให้มังรโกองเป็น
 ทูตเชิญพระอัครมวงคเพชรสยามขอก อันเป็นเครื่องราชูปโภค
 สำนักรับพระเจ้าหงสาวดีมาถวายสมเด็จพระนเรศวร ทูลว่าพระ
 เจ้าตองอูมีความสามัคคีชอบตรงอยู่หาได้คิดคดอย่างใดไม่
 เคยวนพระเจ้าหงสาวดีประชวรอยู่ และพระเจ้าตองอูกำลังให้
 รวบรวมช้างมาพาหนะที่ไต่ไปจากเมืองหงสาวดีอภัยขวย ขอเชิญ
 เสด็จพักอยู่ที่เมืองหงสาวดีก่อน พอพระเจ้าหงสาวดีหายประชวร
 เมื่อใด พระเจ้าตองอูจะพามาถวายพร้อมทั้งช้างมาพาหนะที่ไต่
 ไป สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงฟังก็ทราบว่าพระเจ้าตองอูไม่
 สจวิตรึง ให้มาว่าวอนผ่อนผันประสงครหน่วงกองทัพหลวง
 ไว้ พอให้มีเวลากระเตรียมรักษาเมืองใหม่มั่นคงเท่านั้น จึงมี
 รับสั่งให้หานายทัพนายกองมาประชุมกัน แล้วทรงปรึกษากัน
 ก็ระยกไปตีเมืองตองอูต่อไป ทวยเมืองตองอูตั้งอยู่ในลุ่มน้ำ
 สะโคงข้างเหนือเมืองหงสาวดี ทางประมาณ ๖๐๐๐ เส้น
 ถ้าจะเปรียบกับแผนที่เมืองไทย ก็ราวจากกรุงเทพฯ ไปถึงเมือง
 นครราชสีมา ทางที่ไปต้องข้ามเทือกเขาเป็นทางกันดาร สมเด็จพระ
 นเรศวรเสด็จยกกองทัพไปครั้งนั้น ก็ทรงกระเตรียมการ
 โดยรอบคอบก็จริง แต่มุ่งหมายเพียงจะตีเมืองหงสาวดีให้จงได้

หาได้คิดว่าระตองยกกองทัพหลวงขึ้นไปรบพุ่งถึงเมืองของอูไม่
 ึ่งเกิดเป็นปัญหาถึงของปรึกษาหารือกัน มาคตกในเวลานั้น ถ้า
 หากความมุ่งหมายยกกองทัพไป ประสงค์จะเอาเมืองหลวง
 ของซำคัก และจะทำแก่ซำคักให้ไต่ความยากแค้นแสนสาหัส
 การที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปตีเมืองหงสาวดีครั้งนั้น ก็สำเร็จ
 พระราชประสงค์ ๒ สถาน การที่มิชยชนะชาติอยู่อย่างเดียว
 แต่ไม่ได้ซำคักไว้ในอำนาจ แต่ความชอบเป็นข้อสำคัญ เพราะ
 ถ้าไม่ทำซำคักให้ยอมอยู่ในอำนาจได้ หรือยังไม่ทำลายล้าง
 ซำคักเสียโดยรวบรัด ถึงโดยบ้านเมืองของซำคักไว้ในมือก็ไม่ใช่
 ประโยชน์มั่นคง ด้วยซำคักคงพยายามมาทำร้ายไม่สิ้นสติการ
 สงครามใดและข้อสำคัญยังมีอีกข้อ ๑ ที่พระเจ้าทองอินเป็นแต่
 ประเทศราชยังอาจมาชิงเอาเมืองหงสาวดีไปได้ก่อน ชนคองเป็น
 เหตุให้แคนเคืองตลอดจนถึงนายทัพนายกอง จึงปรึกษากอง
 กันว่าจ่าระตองยกกองทัพไปตีเมืองของอูในครั้งนั้นด้วย

ฝ่ายพระเจ้าไชยเมืออย่าทัพกับพระเจ้าทองอินแล้ว (๐)

ถอยทัพกลับไปตั้งอยู่ที่เมืองสี่แคว ให้คนกองโจรซุ่มซ่อน
 อยู่คอยทำการตีเมืองหงสาวดีตามที่ใดรบไว้กับพระเจ้าทองอิน

(๐) ความในตอนนี้นั้นนิมิตฐานประกอบการที่ปรากฏในพงศาวดาร

พวกกองโจร^๕เองที่เผาเมืองหงสาวดี^๕คงกล่าวมาแล้ว ครั้นเมื่อ
สมเด็จพระนเรศวรเสด็จ^๕ไปยังเมืองหงสาวดี^๕ พระเจ้ายะไข่จึง
ให้ขุนนางผู้ใหญ่^๕เป็นทูต^๕ไปเฝ้ากราบทูล^๕แจ้งว่า พระเจ้า
ยะไข่ยกกองทัพมาช่วยพระราชสงครามตาม^๕ที่ไทรโย^๕เมื่อมาถึง
ทราบว่าพระเจ้าคองอ^๕ยกกองทัพมาตีเมืองหงสาวดี^๕ สำคัญว่า
ไทรโย^๕กระแสน้ำ^๕สงมา จึงยกกองทัพ^๕ขึ้นไป^๕หมายว่าจะช่วย คือ
ภายหลังจึงได้^๕ทราบว่าพระเจ้าคองอ^๕คิดเป็นกลอุบาย^๕จะชิงเอาเมือง
หงสาวดี^๕เอง แต่พวกเมืองหงสาวดี^๕หลงเชื่อ^๕ถ้อย^๕ยอมให้พระ-
เจ้าคองอ^๕เข้าไป^๕ในเมือง^๕พระเจ้ายะไข่^๕มี^๕รับ^๕ที่จะ^๕ทำ^๕ประการ^๕ใด^๕จึง
ถอยลง^๕ไป^๕รชกองทัพ^๕หลวง^๕อยู่ที่^๕เมือง^๕สิริ^๕เรียม^๕ (๐) ^๕เค^๕ยวัน^๕ได้
เตรียม^๕พล^๕ไว้^๕ ๕,๐๐๐ ^๕จะ^๕ให้^๕กองทัพ^๕เมือง^๕ยะ^๕ไข่^๕เข้า^๕กระ^๕บว^๕
เสด็จ^๕อย่าง^๕ไร^๕ก็^๕แล้ว^๕แต่^๕จะ^๕ไป^๕รค ^๕แต่^๕สม^๕เด็จ^๕พระ^๕นเร^๕ศวร^๕ท^๕
แกลง^๕ด้วย^๕พระ^๕เจ้า^๕ยะ^๕ไข่^๕มี^๕ได้^๕มา^๕เฝ้า^๕เอง ^๕และ^๕ทำ^๕น^๕อง^๕จะ^๕ได้^๕ท^๕
ร^๕าย^๕ก^๕ิต^๕ค^๕ัพ^๕ท^๕ว่า^๕พวก^๕ยะ^๕ไข่^๕เผา^๕เมือง^๕หง^๕สาว^๕ดี^๕ จึง^๕มี^๕รับ^๕สั่ง^๕ค^๕อ^๕
ย^๕ว่า ^๕กระ^๕บ^๕ว^๕น^๕ทัพ^๕หลวง^๕มี^๕ร^๕พล^๕พ^๕อ^๕แก่^๕การ^๕อยู่^๕แล้ว ^๕อย่า^๕ให้^๕กองทัพ^๕
พระ^๕เจ้า^๕ยะ^๕ไข่^๕ยก^๕มา^๕เลย

ครั้น^๕ท^๕ค^๕พระ^๕เจ้า^๕ยะ^๕ไข่^๕กลับ^๕ไป^๕แล้ว ^๕จึง^๕ไป^๕รค^๕ให้^๕กองทัพ^๕
พระ^๕ยา^๕จ^๕น^๕ท^๕บุ^๕ร^๕ือ^๕อยู่^๕ร^๕ษา^๕เมือง^๕หง^๕สาว^๕ดี^๕ ^๕แล้ว^๕เส^๕ด็จ^๕ยก^๕กองทัพ^๕

(๐) ^๕ค^๕อน^๕นี้^๕ไป^๕กล^๕่า^๕ว^๕ตาม^๕คว^๕าม^๕ใน^๕หน^๕ง^๕ส^๕ือ^๕พระ^๕ราช^๕พง^๕ศ^๕าว^๕ดา^๕ร

หลวงชนไปเมืองตองอูหนทางที่ยกไปเป็นทางกันดาร ด้วยเมือง
 ของอูมกเขาเป็นเขตคนมั่นคงแต่พระเจ้าของอูมิได้มาต่อสู้ตาม
 ทาง คิดแต่จะรักษาเมืองมั่นไว้อย่างเดียว ซ้ำยังมาพาหนะที่ไ้
 ไปจากเมืองหงสาวดีจะเอาไว้ในเมืองไม้ไ้ก็ให้เอาไปซุ่มซ่อน
 เสียให้ห่างไกล สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพหลวงไป
 ถึงเมืองตองอูก็ให้ล้อมเมืองไว้ และครั้งนั้นพระเจ้าเชียงใหม่
 ให้กองทัพไปช่วยการพระราชสงคราม จึงโปรดให้พระยาแสน
 หลวงพระยานครคุมกองทัพเมืองเชียงใหม่ตั้งข้างด้านใต้ กับ
 กองทัพพระยาศรีสุธรรม พระยาท่ายน้ำ และหลวงจำแสนยศ
 ขุนราชินิกุล (นอกราชการ) กองทัพหลวงก็ตั้งอยู่ทางด้าน
 ด้านตะวันออกให้กองทัพพระยาเพชรบูรณ์ พระยาสุพรรณบุรี
 กับหลวงมหาอำมาตย์ไปตั้ง ส่วนด้านเหนือให้กองทัพเจ้า
 พระยาสุรสีห์ และพระยากำแพงเพชรไปตั้งข้างทิศตะวันตก
 ให้กองทัพพระยานครราชสีมา พระสังคบุรี ขุนอินทรพิบาล
 แสนภูมิโลกาเพชร (๐) ไปตั้ง ให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นผุ้ตรวจ
 ทราบนาททองยวงทวไป และเมืองตองอูนคนเมืองทองกวางทอง
 ลกมาก เมื่อดึงล้อมเมืองแล้วจึงมีรับสั่งให้กองทัพขุดเหมือง
 ไ้ในคูเมืองให้ไหลไปลงแม่น้ำเสียเหมืองนั้นยังปรากฏอยู่

(๐) ที่เรียกว่าสนภูมิโลกาเพชร เห็นจะเป็นกะเหรี่ยง

พม่าเรียกว่าเหมืองสยามจนตราขายเท่าทุกวันนี้ ครั้นเข้าน้ำในคูเมือง
 ออกหมดแล้วก็ให้กองทัพยกเข้าปล้นเมือง พวกชาวเมืองต่อสู้
 ข้างกันเมืองเช่นสามารถ ไทยจะเข้าเมืองไม่ได้ก็ต้องถอยออก
 มา แต่เข้าปล้นเมืองเช่นหลายครั้งก็ยังหาได้เมืองไม่ ครั้น
 นานวันเข้าก็เกิดอดคักเสียบงอาหารในกองทัพ ด้วยแต่เดิมไม่
 ได้การจะระชนไปคั้งเมืองของอู ครั้นยกขึ้นไปการลำเลียง
 เสียบงอาหารต้องจกโดยข้จรบันทันควน หนทางก็ไกล ซ้ำ
 พวกกองโจรเมืองยะไข่เที่ยวซุ่มซ่อนคอยคักลำเลียงด้วยอีก
 อย่าง ๑ เสียบงอาหารก็ไม่พอใช้ในกองทัพหลวง ให้ออก
 ลากหาเสียบงอาหารในท้องที่ชนไปจนแดนเมืองอังวะ ไปได้ข้าง
 พลายพังของพระเจ้าหงสาวดี ที่พระเจ้าของอูให้เขาไปซุ่มซ่อน
 มาเป็นอันมาก แต่หาได้เสียบงอาหารมาพอเลี้ยงกองทัพไม่
 กองทัพไทยก็อ่อนกำลังลง สมเด็จพระนเรศวรทรงพยายามตี
 เมืองของอูอยู่ ๒ เดือนจนถึงกลางเดือน ๖ ปีจอ พ.ศ. ๒๑๔๓
 เห็นรพลอดอยากซบ ฝอมถึงลมตายกม ทั้งฝนักตกชุกลงมา
 จึงมีรับสั่งให้เลิกทัพกลับมาจากเมืองของอู เมื่อเดือน ๖ แรม
 ๖ ค่ำ ฝ่ายข้างพระเจ้าของอูก็ครั้นคร้ามไม่กล้ายกกองทัพ
 ออกคักตาม เพราะที่ในเมืองของอูก็อดอยากอดโรยอยู่มาก

เหมือนกัน ครั้นนั้นจึงเหมือนกันข้อย่าทัพถอยมาได้โดยสะดวก
 เสด็จกลับมาทางตรอกหม้อ ครั้นมาถึงตำบลค้ำแคจึงโปรดให้
 สมเด็จพระเอกาทศรถแบ่งกองทัพยกแยกทางมาเมืองเชียงใหม่
 เพื่อจะรบกับเหตวิฆาตซึ่งเกิดขึ้น ในระหว่างพระเจ้าเชียงใหม่กับ
 พระยารามเดโช แล้วสมเด็จพระนเรศวรก็เสด็จกลับมาเมือง
 เมาระตะมะ ทรงตั้งพระยาทะเล (๑) เจ้าเมืองมอญผู้มาเห็น
 ความชอบ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ให้เป็นเจ้าเมืองเมะ-
 ตะมะ ว่ากล่าวหัวเมืองมอญที่ปวงต่างพระเนตรพระกรรณ
 แล้วเสด็จยกกองทัพหลวงกลับคืนมาพระนคร

ฝ่ายสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกกองทัพไปถึงเมืองเถิน
 ทรงพลับพลาประทับอยู่ที่นั่น แล้วให้มหินทงสูรยส่งไปยังพระ-
 เจ้าเชียงใหม่และเจ้าเมืองใหญ่ผู้อยู่ในแคว้นแคว้นล้านนาให้มา
 เผาที่เมืองเถิน จะทรงจัดการระงับวิวาทขาดหมางให้เรียบร้อย
 อันเหตุวิวาทที่เกิดขึ้นครั้งนั้น เนื่องมาแต่ครั้งเจ้าพระยา
 สุรสีห์ให้พระยารามเดโชเป็นข้าหลวงอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ พระ
 ยารามเดโชเป็นคนในพนเมือง มีผู้คนนับถือมาก พวกเจ้า
 เมืองที่กระต้างกระเดื่องต่อพระเจ้าเชียงใหม่ มีพระยานคร
 และพระยาฝางเป็นต้น ตลอดจนพวกท้าวแสนไพร่บ้านพลเมือง

(๑) เมืองทะเลอยู่ตรงกับเมืองร่างกุ้งทางฝั่งตะวันตก

เมื่อทราบว่าสมเด็จพระนเรศวร ทรงตั้งพระยารามเทโชเป็นข้าหลวงขึ้นไปเกลี้ยกล่อม ท่างก็พากันนิยมยินดีมาเข้ากับพระยารามเทโชเป็นอันมาก แต่พระยารามเทโชถือตัวว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงชุบเลี้ยงให้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ ไม่ได้เคยเป็นข้าพม่าก็ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าเชียงใหม่มังนรธาช่อ อาณาเขตลานนาจึงแตกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายเหนือชนต่อพระยารามเทโช ฝ่ายใต้ชนต่อพระเจ้าเชียงใหม่ คุมแข็งกันอยู่ พระเจ้าเชียงใหม่ทุกร้องทุกข์ไปยังสมเด็จพระนเรศวร จึงโปรดให้สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จไปประณัยให้เรียบร้อย ทำนองการที่เมืองเชียงใหม่เวลานั้นจะคล้ายกับครั้งเมืองพิษณุโลกแตกกันกับกรุงศรีอยุธยา เมื่อปลายแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็ตกอยู่ในเวลานั้นถ้าหากสมเด็จพระนเรศวรมักได้เหมือนกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ให้กองทัพกรุงฯ ขึ้นไปช่วยพระยารามเทโช กัด หรือแม่แต่ทรงเพิกเฉยเสียก็ดี พระเจ้าเชียงใหม่มังนรธาช่อก็คงจะอยู่เมืองเชียงใหม่ไม่ได้ จะเป็นช่องให้ทรงตั้งเจ้านายในพระราชวงศ์ไปเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ได้ในครั้งนั้น เหมือนกับที่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ตั้งมังนรธาช่อราชบุตรมาเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ไม่ผิดกัน แต่สมเด็จพระนเรศวรทรงถือ

ราชการรบเป็นใหญ่ ทั่วยพระเจ้าเชียงใหม่ได้มาอ่อนน้อมไต่
 อ่าเอใจ และรักษาความสัตย์ซอตรงตลอดคามิไค้คิคคทวง
 พระราชดำริเห็นว่าจำจะต้องซอคอบ จึงตงพระหฤทัยจะออกหนุ
 พระเจ้าเชียงใหม่ให้ไค้ครองเมืองค่อไป

ฝ่ายเจ้าเมืองใหญ่น้อยในแคว้นแคว้นลานนา เมื่อไค้
 ทราบหนังสือรับสั่งสมเด็จพะเอกาทศรถ ต่างก็เกรงพระเทศา-
 ณาภาพากันลงมาเผ่าถวายนไม้ทองเงิน และเครื่องราช
 บรรณาการถึงเมืองเถินทุกเมือง แต่พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นเป็นแต่
 แต่งให้บุ้ทรวงมต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการมาถวายนต่าง
 คิว หลางมาเองไม่ ทั่วยยังไม่สิ้นทิว ถือว่าเป็นลูกของ
 พระเจ้าหงสาวดีบุ้เรนอง ซึ่งคนทงหลายเรียกวาพระเจ้าชนะ
 สิบทศ เกรงจะตอถวายนบั้คมสมเด็จพะเอกาทศรถค่อน้า
 ารก้านนคคละธายจึงบคพลวเสย ครันหวนเมืองทงปวงมา
 พร้อมกัน บังชากแต่พระเจ้าเชียงใหม่ สมเด็จพะเอกาทศรถ
 ทรงคาคเห็นเหตุ จึงเสด็จยกกองทัพลวงชนไปยั้งเมืองลำพูน
 แล้วให้ข้าหลวงเข้าไปบอกแก่พระเจ้าเชียงใหม่ว่า สมเด็จพะ
 นเรศวรเป็นเจ้าทรงพระกรุณาจะท้านบำรุงพระเจ้าเชียงใหม่ จึง
 ไปรคให้เสด็จชนไประงับวิวาท เจ้าเมืองใหญ่น้อยทงปวงก็มา

ฝ่าออกน้อมยอมตามพระราชประสงค์หมดแล้ว เหตุใด
 พระเจ้าเชียงใหม่จึงยังไม่ออกมาเฝ้า หรือจะให้เสด็จกลับคืน
 พระนครปล่อยเมืองเชียงใหม่ให้ยังอยู่อย่างแต่ก่อนก็ให้ว่ามา
 พระเจ้าเชียงใหม่โตแจ่มกระจ่างบริบูรณ์แล้ว ความเกรงกลัวสันตติ
 มาเฝ้าถวายบังคมทูลเมืองลำพูน แล้วถวายพระทูลองราชบุตรให้
 ลงมาทำราชการในกรุงศรีอยุธยา และในพงศาวดารพม่าว่า
 ถวายฉัตรทองคำ ๑ คันย สมเด็จพระเอกาทศรถทรงเห็นว่า
 พระเจ้าเชียงใหม่สันตติแล้ว จึงมีรับสั่งให้ตั้งการพิชิต
 พระมหาธาตุหริภุญชัย ให้พระเจ้าเชียงใหม่ถือน้ำกระทำสัตย์
 ต่อกรุงศรีอยุธยา แล้วให้เจ้าเมืองใหญ่่น้อยทงปวงถือน้ำกระทำ
 สัตย์ต่อพระเจ้าเชียงใหม่ ยอมฟังบังคับบัญชาคนผู้ใหญ่
 ตามประเพณีแต่ก่อนมา ครั้นทรงระงับวิวาทและจิวางการทง
 ปวงเรียบร้อยแล้ว สมเด็จพระเอกาทศรถก็เสด็จกลับคืนมายัง
 พระนคร

เสด็จให้เกิกเหตุเภทภัยต่าง ๆ พระเจ้าหงสาวดีจึงได้เสด็จแปร
 สถานไปอยู่ที่เมืองตองอู จะเอาเมืองตองอูเป็นราชธานีที่ประทับ
 ไปสัก ๗ ปีพอให้บ้านเมืองสันติเคราะห์แล้วก็กลับไปอยู่เมือง
 หงสาวดีอย่างเดิม อย่าให้หัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงหวาดหวั่น
 วิตกอย่างใดเลย เจ้าเมืองทั้งปวงได้รับหมายประกาศที่เชลยถือ
 ก็มีบ้าง แต่ที่สงสัยว่าพระเจ้าตองอูคิตกลอบขายจะชิงราชสมบัติ
 นั้นมีมาก มีเจ้าเมืองที่ยังสามก๊กคตพระเจ้าหงสาวดีหลาย
 คนชวนกันยกกองทัพไปยังเมืองตองอู หวังจะไปชิงเอาพระเจ้า
 หงสาวดีมา พระเจ้าตองอูทราบความจึงเข้าไปทูลขยงพระเจ้า
 หงสาวดีว่า พวกเจ้าเมืองเหล่านั้นเห็นจะไปเข้าเป็นพวกพระ
 นเรศวรเสียแล้ว ขยายยกกองทัพมาประสังค์จะล่อลวงเอาพระ
 องค์ไปสั่งให้พระนเรศวร ขอให้มิกระทุ้งตามทกลองคุด คอบมา
 ว่ากระไรก็จะรู้หน้าใจได้ จะเป็นด้วยพระเจ้าหงสาวดีเชลยถือหรือ
 กลัวพระเจ้าตองอูอย่างใดอย่างหนึ่งนจึงยอมทำหนังสือรับสั่ง
 ประทับพระราชลัญจกรเป็นสำคัญ มอຍให้พระเจ้าตองอูส่งไป
 ยังพวกเจ้าเมืองที่ยกกองทัพมา ว่าตามราชประเพณีแต่ปาง
 ก่อน ย่อมคตองมีทองตราสั่ง หัวเมืองจึงจะยกกองทัพเข้ามา
 ยังราชธานีได้ ถ้ายกเข้ามาโดยอำเภอใจก็มีความผิดโทษฐาน

เป็นขบถ ครั้นนักหาโตมทองตราให้หาไม้ ที่พวกเจ้าเมือง
 บังอาจยกกองทัพเข้ามาอย่างนี้ จะคิดเป็นขบถหรืออย่างไรให้
 ว่าจะมา พวกเจ้าเมืองใดเห็นหนังสือรบส่งกันใจไม่รักจะทำประ-
 การใด ต้องพากันเลิกทัพกลับไปบ้านเมืองแล้วแต่งให้คนลอบ
 ไปสืบสวน ก็ได้ความว่าราชการงานเมืองสิทลธิชาคอยู่กับพระ
 เจ้าทองอุทุมพร พระเจ้าหงสาวดีห้ามอำนาจยังคืบชัญญการ
 อย่างใดไม่ พวกเจ้าเมืองทั้งปวงก็พากันท้อใจ ที่เป็นเมืองใหญ่
 อยู่โดยลำพังได้ ก็ตั้งแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นต่อพระเจ้าทองอุ-
 เหล่าหัวเมืองมอญในมณฑลราชธานียังมีโตมาเป็นเมืองชน
 ไทยแต่ก่อน ก็พากันมาอ่อนน้อมต่อพระยาทะเลาะ ขอเป็นข้าขอบ
 ขันชาติมาของสมเด็จพระนเรศวร ในพงศาวดารพม่าว่า ครั้น
 นนบรรดาหัวเมืองมอญที่อยู่ใต้เมืองหงสาวดีลงมา มาเป็น
 เมืองชนของไทยทั้งสิ้น ไซ้แต่เท่านั้น เมื่อกดตคัพทเลื่องลือ
 แพร่หลายไปถึงเหล่าเมืองไทยใหญ่ว่า พระเจ้าหงสาวดีตั้ง
 อำนาจ ถึงต้องหนีสมเด็จพระนเรศวรไปจากเมืองหงสาวดี
 พวกประเทศราชไทยใหญ่ก็ตั้งแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นพม่าเหมือน
 แต่ก่อน ในเวลานั้นทเมืองแสนหัว อันเป็นประเทศราชไทย
 ใหญ่อยู่ข้างเหนือใกล้กับแดนจีนเกิดขบถขึ้นในเมือง เจ้าคำไซ-
 น้อยเจ้านครแสนหัวสู้พวกขบถไม่ได้ทราบบว่าไทยได้เมืองเชียง

ใหม่ก็ลงมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร อาศัยอยู่ในกรุงศรี-
 อโยธยา ครั้นพวกญาคูวงศ์เจ้าคำไชน้อยช่วยกันปราบปรามพวก
 ขยดลงไค้แล้ว ก็ให้ท้าวพระยาคุมต้นไม้ทองเงินเครื่องราช
 บรรณาการมาถวายสมเด็จพระนเรศวร ขอพระราชทานเจ้า
 คำไชน้อยกลับไปครองบ้านเมือง สมเด็จพระนเรศวรจึงโปรด
 ให้กองทัพไทยพาเจ้าคำไชน้อยขึ้นไปส่งเมืองแสนหัว แต่
 ๒ ๕ เมืองแสนหัวเข้ามาชนกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายพวกเมืองประเทศ
 ราชไทยใหญ่ที่อยู่ริมแม่น้ำสาละวิน มีเมืองหาง^(๑) และเมืองหน้าย
 เป็นต้น อันเขตแดนต่อกับเมืองเชียงใหม่ เห็นพระเดชานภาพ
 ของสมเด็จพระนเรศวรปกแผ่ขึ้นไปถึงเชียงใหม่และเมืองแสน-
 หัวก็พากันเกรงกลัว ต่างแต่งทูตให้คุมต้นไม้ทองเงินเครื่อง
 ราชบรรณาการมาถวายเป็นราชขอยขนิษฐามาอีกเป็นหลาย เมือง
 ๒ ๒ ครองนอาณาเขตไทยข้างทิศเหนือจึงแผ่ขึ้นไปจนต่อกับแดนประ-
 ๑ ๑ เทศจัน

จะกลบกลาวถึงเรื่องเมืองตองอูต่อไป พระเจ้าหงสาวดี
 ไปอยู่เมืองตองอูได้ ๘ เดือน เมื่อกองทัพพวกท้าวพระยาหัว

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า เมืองห้างหลวงเพราะ
 เป็นราชธานีเดิมของไทยใหญ่

เมืองพากันกลับไปแล้ว นักจินหน่องราชบุตรของพระเจ้าทองอุ
 คึกเห็นว่า ตั้งแต่พระเจ้าทองอุรัชเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีไปไว้ บ้าน
 เมืองกุ่มนวยไไม่มีความสุข ของสุคักพระนเรศวรเกือบจะเสีย
 บ้านเมืองครึ่ง ๑ แล้ว แต่เสียดูไทยสิ้นเสียดูอาหารจึงรอกมา
 ได้ พอสุคักพระนเรศวรก็บอกกองทัพพวกหัวเมืองยกมาจะทำ
 ร้ายอีก หากคึกอุบายแก้ไขพอรอกมาได้อีกครั้ง ๑ ต่อไปถ้า
 ใครยุยงพระเจ้าหงสาวดีให้ประกาศกล่าวโทษพระเจ้าทองอุไป
 ตามหัวเมืองว่าเอามากชกชกขังไว้กัก หรือมีฉนวนถ้าพระนเร-
 ศวรยังมีหมายจะเอาตัวพระเจ้าหงสาวดีให้จึงได้ ก็คงมีศัตรู
 มาทำร้ายเมืองทองอุอีก ตกว่าพระเจ้าหงสาวดียังอยู่เมืองทองอุ
 ทรายโค เมืองทองอุก็จะไม่มีเวลาที่จะพนัญอินทรายอยู่ทราย
 นั้น นักจินหน่องคึกเห็นดังนั้น จึงลอบวางยาพิษปลงพระชนม์
 พระเจ้าหงสาวดีคนนั้นทบุรงเสียดูเมืองเขิน ๑๒ แรม ๑๐ ค่ำ ขวด
 พ.ศ. ๒๑๔๓ พระเจ้าทองอุทราบความก็ตกพระทัย ปรีกษา
 กับพระมหาเถรเสียดูมเพรียมเห็นว่า ที่หวังจะเป็นใหญ่ให้ได้โดย
 เรียบร้อยนั้นไม่สำเร็จเสียแล้ว แต่จำต้องเลยไปตามเลย จึง
 ใ้หมายประกาศว่าพระเจ้าหงสาวดีประหารสิ้นพระชนม์ และ
 เมื่อประหารหนกอยู่นั้นใต้ทรงมอขเวน สมบัติแก่พระเจ้าทองอุผู้

เป็นพระอนุชาธิราช ให้เป็นรัชทายาทครองราชอาณาจักร
หงสาวดีต่อไป ประกาศนันทกามเมืองโคเชอถอไม้^(๑)

ขณะเมื่อพระเจ้าหงสาวดีหนีไปจากราชธานีนั้น นอง-
ยาธอพระองค์ ๑ คนทั้งปวงเรียกนามตามเมืองส่วยที่ไต่ว่า
กล่าวว่า เจ้านะยงราม หนีไปอาศัยอยู่ในแขวงเมืองภกาม
ครั้นทราบว่าพระเจ้าหงสาวดีหนีบเรงสันพระชนม์ ก็คุมสมัคร-
พรรคพวกกันไปตั้งอยู่ที่เมืององวะ ด้วยเวลานั้นเมืององวะมี
แต่ขุนนาง ว่าราช การ เมือง มา แต่ ครัง พระเจ้า หง สาว ดี เลื่อน
พระเจ้าองวะไปเป็นพระมหาอุปราชา พวกชาวเมืองเห็นว่าเป็น
ราชบุตรของพระเจ้าหงสาวดีบเรงนองก็พากันนิยมยินดี ยก
เจ้านะยงรามขึ้นเป็นพระเจ้าองวะ ตั้งเป็นอิสริยยศส่วน ๑
หลายอมชนแก่ผู้ใดไม่ เวลานี้ในเมืองพม่าจึงแยกกันเป็น
๓ ก๊ก คือพระเจ้าตองอู ซึ่งตั้งตัวเป็นพระเจ้าหงสาวดีก๊ก ๑
พระเจ้าแปร ซึ่งตั้งแข็ง เมืองมาแต่ ครัง พระเจ้า หง สาว ดี
นันทบเรงก๊ก ๑ พระเจ้าองวะก๊ก ๑ ทำนองพวกพม่าจะเห็น

(๑) ในหนังสือพระราชพงสาวดารว่า เมื่อพระมหาเถรเสียม
เพ็ญมเห็นว่าการไม่สำเร็จดังความคิด จึงแนะนำให้พระเจ้าตองอู
มาขอขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา แต่ตามความในพงสาวดารพม่าว่าเมือง
ตองอูมาขอขึ้นไทยต่อแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ ดังจะปรากฏ
ต่อไปข้างหน้า

กันโดยมากกว่า พระเจ้าต้องอุประเจ้าแปรไม่ชอบตรง ต่อพระเจ้า-
 หงสาวดี จึงพากันหนีอุประเจ้าองวะมาก ครั้นพระเจ้าต้องอุ-
 ภัยพระเจ้าแปรเห็น ผคนพากัน นิยมพระเจ้า องวะมากชน กวัก
 ทัพเข้าพระทัยอภัยกันว่า ถ้าพระเจ้าองวะมีกำลังมากเมื่อใด
 ก็คงจะยกกองทัพลงมาตีเมืองแปรและเมืองของอุ เพื่อจะ
 รวบรวมราชอาณาจักรของพระเจ้าหงสาวดีไว้ในอำนาจให้เหมือน
 แต่ก่อน พระเจ้าต้องอุกับพระเจ้าแปรนั้นแท้จริงก็ไม่ชอบกัน แต่
 หากเกรงอื่น ตรายจึงปรึกษากันว่า จะยกกองทัพขึ้นไปตี
 เมืององวะเสียก่อน ขอให้ทัพพระเจ้าองวะมาลงตั้งมั่นใต้
 กำหนดคนกันให้พระเจ้าแปรเป็นทัพเรือ พระเจ้าต้องอุเป็นทัพ-
 ยก ยกขึ้นไปตีเมืององวะให้พร้อมกัน ครั้นถึงวันกำหนดยก
 กองทัพ พระเจ้าแปรไปลงเรือมีคนลอบจะทำร้าย พระเจ้าแปร
 หนีตายเล็ดตกลาถนแกพิราลัย ฝ่ายพระเจ้าต้องอุยกกองทัพไป
 ได้ทราบความในกลางทางว่าพระเจ้าแปรถึงพิราลัย กลับเห็น
 เป็นท่วงทีที่จะเอาเมืองแปรไว้ในอำนาจได้ก่อนด้วยเมืองแปรอยู่
 ใกล้ จึงให้แปรกระชวนทัพยกไปตีเมืองแปร แต่พวกท้าว
 พระยาข้าราชการเมืองแปรช่วยกัน ต่อสู้รักษาเมือง เป็นสามารถ
 พระเจ้าต้องอุจะตีเอาเมืองแปรไม่ได้ ก็ต้องเลิกทัพกลับไปเมือง
 ของอุ แต่นั้นก็หาใครไปช่วยพระเจ้าองวะไม่ ล้วนเมืองแปร

ตัวหัวหน้าพวกทศกัณฐ์ถวายต่อพระเจ้าแผ่นดิน ครบครองเมืองต่อ
มา ทั้ง ๓ ก๊กจึงเป็นอิสระแก่กันต่อมาอย่างเดิม เหตุการณ์ที่
กล่าวมานี้เกิดขึ้นในระหว่างตั้งแต่ชวศก พ.ศ. ๒๑๔๓ จน
ปีเถาะ พ.ศ. ๒๑๔๖ กรุงศรีอยุธยาว่างการศึกสงคราม
ตลอดมาทั้ง ๔ ปี

ฝ่ายพระเจ้าอริยวงเมืองเกลี้ยกล่อมรพลงไ้มาก เห็นว่า
กำลังมั่นคงแล้ว ก็ทำพิธีราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรง
พระนามว่าพระเจ้าสุทนต์ธรรมราชา แล้วศึกษายาอาณาเขตให้
กว้างขวางต่อออกไป แต่เมืองอริยวงอยู่น้อยข้างเหนือใกล้กับ
แดนไทยใหญ่ ต่อไ้เมืองไทยใหญ่จึงมีอำนาจแต่ไร ๆ มา
พระเจ้าอริยวงจึงตั้งหน้าแต่อำนาจออกไปทางแคว้นไทยใหญ่
ก่อน ในเวลานั้นประเทศราชไทยใหญ่ที่เรียกว่า ๑๘ เจ้าฟ้า
แต่เดิมเคยขึ้นอยู่กับพระเจ้าหงสาวดี ครั้นเห็นพระเจ้าหงสาวดี
หมดอำนาจจากปากน้ำแข็งเมืองยังเป็นอิสระอยู่ข้าง ท้ายใกล้
แดนไทยพากันมายอมชนแก่ไทยบ้าง ครั้นพระเจ้าอริยวงมีอำนาจ
ชน เหล่าเมืองไทยใหญ่ที่อยู่ใกล้แดนพม่ากลัวเกรงกลบยอม
อ่อนน้อมต่อพระเจ้าอริยวงก็มี เมืองที่อยู่ห่างออกไปไม่ยอม
อ่อนน้อมโดยดี พระเจ้าอริยวงก็ยกกองทัพไปปราบปราม ที่ไ้
เมืองไทย ใหญ่ที่ตงตัวเป็นอิสระ โดยลำดับมาจนถึง เมืองหน้า

ไทยรบพม่า

๒๐๗

ทมาชนอญแก่ไทย พระเจ้าองค์เวทไคเมืองหน่ายแล้วจะมาค
เมืองแสนหวี สมเด็จพระนเรศวรทรงทราบกษัตริย์ของ จึงดำรัส
สั่งให้กระเกณฑ์พลจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ เข้ากองทัพพระเจ้า
ไคเมืองอังวะ

กองทัพไทยยกไปคราวนี้ จะเดินทางเมืองเชียงใหม่ไป
ข้ามน้ำสาละวินที่เมืองหาง แล้วผ่านแคว้นแคว้นไทยใหญ่ไปเข้า
แดนพม่าที่ใกล้เมืองอังวะทางทิศตะวันตกกว่าจะยกไปทางเมือง-
มอญ เพราะไปทางเมืองมอญจะต้องรบพุ่งกับเมืองของอและ
เมืองแปรก่อน จึงจะผ่านชนไปถึงเมืองอังวะได้ ไปทางเมือง
เชียงใหม่เดินทางในพระราช อาณาจักร ไปจนในแดน ไทยใหญ่
พวกไทยใหญ่ที่เข้ากับไทยก็มีมาก โดยจะมีขางเมืองที่จะต่อสู้
ก็จะไม่แข็งแรงเท่าไรนัก เพราะพระเจ้าองค์เวทไคเมือง
เหล่านั้นไว้ในอำนาจ ที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จทางเมือง
เชียงใหม่คงเป็นด้วยเหตุเหล่านั้น เห็นจะเอาเมืองเชียงใหม่เป็น
ที่ประชิดพล และเกณฑ์กองทัพมอญที่พัชราวลานนาเข้าสมทบ
กองทัพไทย จำนวนพลเบ็ดเสร็จคงจะราวสัก ๒๐๐,๐๐๐
แต่รายการที่มิในหนังสือพระราชพงศาวดารน้อยนัก ปรากฏ
แต่ว่า สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จออกจาก
จากพระนครเมื่อ ๗ วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๖ ค่ำ

๒๐๘

ประชุมพงศาวดาร

บัณฑิต พ.ศ. ๒๑๔๗ เสด็จโดยกระบวนเรือไปตั้งทัพชัย
 ณ ตำบลพระหล่อ แล้วยกเป็นกองทัพยกไปทางเมืองกำแพง-
 เพชร ครั้นเสด็จไปถึงเมืองเชียงใหม่หยุดพักจักกระบวนทัพอยู่
 เกือบ ๑ แล้วให้กองทัพสมเด็จพระเอกาทศรถยกไปทางเมือง
 ผาง ส่วนกองทัพหลวงยกไปทางเมืองหาง ครั้นเสด็จถึง
 เมืองหางตั้งค่ายหลวงประทับอยู่ที่ทุ่งแก้ว สมเด็จพระนเรศวร
 ประชวรเป็นระลอกชนทพระพักตร์ แล้วกลายเป็นขาดพิษพระ
 อากาณหนัก จึงโปรดให้ข้าหลวงรีบไปเชิญเสด็จสมเด็จพระ
 เอกาทศรถมาเฝ้า สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จมาถึงได้ ๓ วัน
 สมเด็จพระนเรศวรก็สวรรคตที่เมืองหาง เมื่อ ณ วันจันทร์
 เกือบ ๖ ชน ๘ คำ บัณฑิต พ.ศ. ๒๑๔๘ พระชันษา
 ๕๐ ปี เสด็จราชสมบัตได้ ๑๕ ปี

สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงทำสงครามกับพม่ามาแต่พระ-
 ชันษาได้ ๒๐ ปี การสงครามในชั้นต้นเช่นการกู้สยาม
 ประเทศให้พ้นจากอำนาจพม่าพยายามรบพุ่งมา ๘ ปีเมืองไทยจึง
 ได้เป็นอิสระภาพสมดังพระราชประสงค์ เมื่อคราวชนช้างชนะ
 พระมหาอปรราชา การสงครามต่อมาในตอนกลางเป็นการ
 รวบรวมเขตแดนของสยามประเทศที่ไต่เสียดไป คือเมืองทวาย
 เมืองตะนาวศรี ซึ่งเสียดไปแก่พม่า กับทงกรุงกัมพูชาซึ่งกลับ

เป็นศัตรูเองโดยลำพัง ได้กลับมาเป็นของไทยหมดภายใน
 ระยะเวลา ๒ ปี การสงครามข้างตอนหลังในระยะเวลา ๔ ปี
 เป็นการแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวางออกไป ทางทิศ-
 ตะวันตกได้หัวเมืองมอญภายใต้เมืองหงสาวดีมาเป็นเมืองขึ้นของ
 ไทยทั้งหมด ทางทิศเหนือได้แคว้นล้านนาเชียงใหม่
 (คือมณฑลพายัพทุกวันนี้) และหัวเมืองไทยใหญ่ตลอดขึ้นไป
 จนเมืองแสนหัวมาเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา รวมเวลา
 ชึ่งสมเด็จพระนเรศวรทรงทำสงครามมา ๑๖ ปี ด้วยสามารถ
 พระยริธา กล่าวหาญ อันพึง เห็นได้ ในเรื่อง สงครามทก คราวมา
 สยามราชอาณาจักรรุ่งเรืองเทศานภาพ มีอาณาเขตแผ่
 ไพศาลเป็นอย่างยิ่งในกาลครั้ง ๑ เพราะเหตุนี้คนทั้งหลายจึง
 ยกย่องพระเกียรติยศสมเด็จพระนเรศวรว่าวิเศษ ทั้งที่เป็นนกรบ
 และที่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน นับเป็นมหाराชพระองค์ ๑ ชึ่งเคย
 ปรากฏมาในโลกนี้ การที่ยกย่องนั้จะได้เป็นแต่ในหมู่ไทยเท่า
 นั้นหามิได้ ถึงในหนังสือพงศาวดารของชาติอื่น เช่นพม่า
 มอญ เขมร ลานช้างและเชียงใหม่ แม้ที่สัจจนในจดหมายเหตุ
 ของจีนและฝรั่ง บรรดาที่กล่าวถึงเรื่องพงศาวดารประเทศทาง
 ตะวันออกในสมัยนั้น ก็ย่อมยกย่องสมเด็จพระนเรศวรว่าเป็น

วรมหาราชอย่างเดียวกัน พระเกียรติยศจึงยังปรากฏอยู่จน
ตราขเทาทกวนัน

ขณะเมื่อสมเด็จพระนเรศวร ประชวรหนัก อยู่ที่เมืองหาง
นั้น สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จมาถึงทันได้รักษาพยาบาลอยู่
๓ วัน สมเด็จพระนเรศวรจะไต่ทรงสั่งเสียบประการใดไม่มี
เคาเงอนในหนังสือพงศาวดารที่จะทราบได้ ปรากฏแต่ว่า เมื่อ
สมเด็จพระนเรศวรสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเอกาทศรถก็กำรัส
สั่งให้ เล็กทอง ทพ ทัง ปวง เชิญ พระบรมศพ กลับคืน มายัง
พระนครศรีอยุธยา ฝ่ายพระเจ้าอังวะทราบว่าสมเด็จพระนเรศวร
สวรรคตและไทยเลิกทัพกลับมาหมด เห็นไต่ทักยกกองทัพไปตี
เมืองแสดนหัว เจ้าคำไชน่ขยสไม่ไต่ทักตั้งขอมชนแก่พม่าตั้งแต่
ก่อน แต่เมื่อพระเจ้าอังวะไต่เมืองแสดนหัวแล้ว เล็กทัพกลับไป
เมือง อังวะ ก็ไปช่วย เจ็บถึงพิรา ลยลง กลาง ทาง ราชบุตร
องค์ใหญ่ไต่ครองเมืองอังวะ เพราะฉะนั้นเมืองตองอู เมือง
แปรและเมืองอังวะ จึงยังเป็นอิสระแก่กันต่อมา

๒๑
สงครามครั้งที่ ๑๒ ความพม่าเมืองทวาย

ปีฉลู พ.ศ. ๒๑๕๖

สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อปี
มะเส็ง พ.ศ. ๒๑๔๘ ในเวลานั้นกรุงศรีอยุธยากำลังมีอำนาจ
เต็มเปี่ยม อาณาเขตก็กว้างขวางกว่าครั้งใดๆ ทลวงแล้วมา
และเป็นทเกรงขามของต่างประเทศที่ใกล้เคียงอยู่โดยรอบ ถึง
ว่าสมเด็จพระนเรศวรเสด็จสวรรคต ความยำเกรงของคนทั้ง
หลายก็ยังมิยอมมาตั้งสมเด็จพระเอกาทศรถ ด้วยพระเกียรติยศ
ปรากฏว่าพระองค์ก็เป็นนกรบ ใ้ทำสงครามเป็นคู่พระราช-
หฤทัยสมเด็จพระนเรศวรมาแต่ต้นจนปลาย เพราะฉะนั้นเมื่อ
สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จขึ้นผ่านพิภพ จึงไม่มีศึกเสียดินแดน
กำเริบทั้งภายนอกภายใน พิเคราะห์ดูในเวลานั้นเมืองพม่าก็
กำลังยั้งเขิน และแตกกันเป็นหลายก๊กหลายเหล่า ถ้าหากว่า
สมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงทำสงครามอย่างครั้งสมเด็จพระ
นเรศวรต่อไป ก็เห็นจะตีเอาเมืองพม่าได้ไม่ยากนัก
เพราะหัวเมืองมอญและหัวเมืองไทยใหญ่ก็ได้มาเป็นของไทย
มากแล้ว ยิ่งเหลือแต่เขตพม่าเท่านั้นที่สมเด็จพระเอกาทศรถ

ไม่ทรงพยายามตีเมืองพม่าต่อไป ก็คงเป็นด้วยทรงพิจารณาเห็น
 เหตุว่าไทยได้ทำสงครามมาช้านาน ถึงขณะนี้คนก็เปลืองไปมาก
 ถ้ายิ่งทำการสงครามต่อไป ไพร่บ้านพลเมืองก็จะร่อยหรอล้มตาย
 หนักลงไป ความมุ่งหมายที่ทำการสงครามก็สำเร็จหมดแล้ว ควร
 จะหยุดการทัพศึกทำนุบำรุงบ้านเมืองเสียสักที อีกประการ ๑
 คงจะทรงพระราชดำริเห็นว่า พระราชอาณาเขตก็แผ่ไพศาล
 มากอยู่แล้ว ถ้ายิ่งจะขยายต่อไป การที่จะปกครองเอาไว้ใน
 ในอำนาจก็จะยิ่งยากจนทุกที เพราะเป็นบ้านเมืองของคน
 ต่างชาติต่างภาษา คงจะไม่ราบคาบอยู่ได้เสมอ ก็จะต้องยก
 กองทัพไปเที่ยวปราบปรามไม่มีที่สิ้นสุด ที่ไหนจะได้ผ่อนพักทำ
 นุบำรุงบ้านเมืองให้เป็นสันติสุข คงทรงพระราชดำริเห็นดังนี้จึง
 ไม่คิดตีเมืองพม่าต่อไป

เรื่อง พง ศาว ดาร ใน รัช กาล สม เด็จ พระ เอิ กาทศรุด
 หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐหมงคลฉบับมีลงมา
 ไม่ถึง หนังสือพระราชพงศาวดารอื่นๆก็ว่าว่างศึกสงครามตลอด
 รัชกาล แต่ในสมัยนั้นเป็นเวลาพวกฝรั่งเริ่มเข้ามาตั้งค้าขายอยู่
 ในกรุงศรีอยุธยาหลายชาติด้วยกัน มีจดหมายเหตุของพวกฝรั่ง
 ความยติตติงกับพงศาวดารพม่าและพงศาวดารรามัญว่า ใน
 แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรุดไทยยังต้องรบกับพม่าอีก ข้าพเจ้า

จึงได้เก็บเนอความในพงศาวดารพม่า ประกอบกับจดหมายเหตุ
ของฝรั่ง เขามาเรียบเรียงเรื่องการสงคราม ๒ คราวต่อไป

เหตุที่ไทยจะเกิดรบกับพม่าเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระ
เอกาทศรถ ฝรั่งเข้ามาเป็นขี้อภัยแทรกแซงอยู่ไม่น้อย จำ
จะต้องอธิบายถึงเหตุที่ฝรั่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับเสียก่อน จึงจะเข้าใจ
เรื่องสงครามได้ชัดเจน

เดิมฝรั่งโปรตุเกสพยายามแล่นเรือกำปั่นเข้ามาที่อาฟริกา
มาถึงประเทศทางตะวันออกไวก่อนฝรั่งชาติอื่น ๆ โปรตุเกสมี
อำนาจด้วยอำนาจใหญ่ ยืนไฟใหญ่น้อยยิ่งกว่าคนในพื้นเมือง จึง
เที่ยวแย่งชิงเอาเมืองท่าค้าขายอันอยู่ตามชายทะเลเป็นเมืองชน
ของโปรตุเกสเป็นระยะมาตั้งแต่อาฟริกาและอินเดีย จนถึง
เมืองมะละกาในแหลมมลายู แล้วทอดขยายต่อไปถึงเมือง
มาเก๊าในแดนจีนและการปกครองเมืองชนทั้งปวงนี้ พระเจ้า-
แผ่นดินโปรตุเกสตั้งอุปราชไว้ บัญชาการต่างพระองค์อยู่ที่เมือง
โค้วในอินเดีย ว่ากล่าวหัวเมืองชนของโปรตุเกสทั่วไป เมื่อ
รัฐบาลมีอำนาจทางประเทศตะวันออก พวกชาวโปรตุเกสก็
พากันออกมาเที่ยวแสวงหาผลประโยชน์เป็นอันมาก ทำการอยู่
ในรัฐบาลของตนบ้าง ไปเที่ยวหากินตามต่างประเทศพึ่งพา
อาศัยอยู่กับผู้ปกครองประเทศนั้น ๆ บ้าง จึงมีพวกโปรตุเกส

เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ครั้งปรากฏครั้งรัชกาลสมเด็จพระ
 ไชยราชาธิราช ว่ามาทำความชอบครั้งรบพม่าที่เมืองเชียงตวราน
 จนได้พระราชทานที่ให้ตั้งบ้านที่เหนือคลองตะเคียน และ
 อนุญาตให้สร้างวัดวาได้ตามอำเภอใจ ดังกล่าวมาในเรื่อง
 สงครามครั้งที่ ๑ นั้น พวกโปรตุเกสออกมามีอำนาจอยู่ทาง
 ประเทศตะวันออกไกลถึงร้อยปี พวกฝรั่งซอลันดาจึงแล่นเรือ
 มาได้ถึงประเทศตะวันออก มาได้เมืองบันตัมในเกาะชวาเป็น
 ที่ตั้งค้าขายก่อน แล้วจึงเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อปลาย
 รัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ
 พวกซอลันดาก็เข้ามาตั้งค้าขายในกรุงศรีอยุธยาด้วย

พวกโปรตุเกส กับพวก ซอลันดา เป็น ปรักษ์ กัน ด้วยเหตุ
 หลายอย่าง ของตนเพราะนับถือลัทธิศาสนาคริสต์ต่างกัน
 พวกโปรตุเกสถือลัทธิโรมันคาทอลิก พวกซอลันดาถือลัทธิ
 โปรเตสแตนต์ ซึ่งแตกไปจากลัทธิโรมันคาทอลิก การที่พวก
 ฝรั่งแตกลัทธิศาสนากันนั้นถึงเกิดรบพุ่งกันในยุโรป พวกซอลันดา
 แต่ก่อนเคยเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกส (เวลารวมกับประเทศ
 สเปน) ครั้นรบกันชนพวกซอลันดาไปเข้ากับอังกฤษ เพราะ
 ถูกลัทธิโปรเตสแตนต์ด้วยกัน พวกสเปนและโปรตุเกส
 ปรายปรามไม่ลง พวกซอลันดาได้เป็นอิสระจึงคิดมาค้าขายแข่ง

พวกโปรตุเกส ทาง ประเทศ ตะวัน ออก มารบพุ่ง กัน ถึง ทาง
 ตะวันออกกันเอง ๆ พวกซอลันตาณตีใช้เรือรบมากกว่าพวก
 โปรตุเกส แต่กำลังทางบกยังน้อยกว่า จึงยังไม่กล้าตีหัวเมืองชน
 ของโปรตุเกส เป็นแต่เที่ยวค้าขายแข่งตามเมืองที่ยังเป็นประเทศ
 อิสระภาพเป็นกลาง พวกซอลันต้ามาสืบสวนถึงวิถีที่โปรตุเกสมา
 ค้าขาย ได้ความว่าพวกโปรตุเกสมักจะเที่ยวก่อกวนข่มเหงชาว
 ตะวันออกให้กลัว ด้วยถือว่ากำลังมากกว่า อีกประการ ๑
 โปรตุเกสรับสัญญาทำไปอยู่ที่กรุงโรม ว่าจะมาช่วยแผ่ศาสนา
 คริสต์ตัง แล้วมาพยายามจะให้ชาวตะวันออกเข้ารีตด้วยอุบาย
 ต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้พวกชาวตะวันออกพากันเกลียดชังโปรตุเกส
 อยุ่โดยมาก พวกซอลันตาทราบความคั่งนึ่งเปลี่ยนแปลงทางความ
 ประพฤติ ทำโอบอ้อมอารีเอาใจพวกชาวเมือง หวังแต่จะให้ได้
 ประโยชน์ในการค้าขายแข่งพวกโปรตุเกสเป็นประมาณ ส่วน
 พวกอังกฤษนั้นก็ออกมาค้าขายในคราว ๆ เกี่ยวกับพวกซอลันตา
 แต่เพิ่งเริ่มจะเข้ามาค้าขายในเมืองไทยเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระ
 เหนือเกล้าฯ นั้น ทั้งพวกซอลันตาและอังกฤษมารู้กันว่า บรรดา
 ประเทศทางตะวันออก การภายในบ้านเมืองสุกแล้วแต่พระราช
 หฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองประเทศเป็นสำคัญ จึงทูลขอ
 ให้ พระเจ้าแผ่นดินของตนมี พระราชสาส์นมาทรง ฝากฝัง พวก

พ่อค้าที่มาค้าขาย พวกพ่อค้าเหล่านั้นเชิญพระราชสาส์นกับ
 เครื่องราชบรรณาการมา ฝ่ายเจ้าของประเทศก็รับของพวก
 พ่อค้าในฐานะเป็นทูตเชิญพระราชสาส์น เพราะฉะนั้นพวกพ่อค้า
 ซอลันคาและอังกฤษจึงได้เข้าเฝ้าแทน และได้รับความทำนุบำรุง
 ของพระเจ้าแผ่นดินตามประเทศที่มาค้าขายแทบทุกแห่ง

มีจดหมายเทศปรากฏว่า เจ้ามอริซซ์ในราชวงศ์ฮอเรนซ์
 ซึ่งครองเมืองฮอลแลนด์มีพระราชสาส์นส่งเครื่องราชบรรณาการ
 เข้ามาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถเมื่อแรกเสวยราชย์ ครั้นเมื่อ
 มีพระราชประสงค์จะตอบแทนตามราชประเพณี พวกซอลันคา
 ได้จัดเรือรบบริวารสกลไทย ทูตเชิญพระราชสาส์นและเครื่อง
 บรรณาการไปถึงยุโรป เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๑๕๐ และเมื่อทูต
 ไทยกลับมาจากกรุงฮอลแลนด์ฝากขันทูตใหญ่กับเครื่องสาตราวุธ
 และของทิพย์พิเศษต่าง ๆ มาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถอีกหลาย
 อย่าง ในการที่พวกซอลันคาเป็นไมตรีกับไทยดังกล่าวมานี้
 เป็นเหตุให้พวกโปรตุเกสรู้สึกกร้อใจ มีจดหมายเทศโปรตุเกส
 ปรากฏฉบับ ๑ ว่า เมื่ออุปราชที่เมืองโค้วทราขว่าสมเด็จพระ
 เอกาทศรถให้ราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีถึงประเทศ
 ฮอลแลนด์ ก็คิดปรารภจะมาชิงเมืองเมาะตะมะไปเสียจากไทย
 ด้วยเกรงว่าพวกซอลันคาเข้ามาเข้ากับไทยจะมาขอเอาเมือง

เมาระตะมะไปทำที่ค้าขายแข่งโปรตุเกส แต่ความคึกคักนั้นระงับไป
 ด้วยเห็นว่าไทยยังมีกำลังมากนัก และประจวบไปไว้ช่องทาง
 เมืองสิริเยมในแดนพม่าซึ่งอยู่ไม่ห่างเมืองเมาระตะมะ โปรตุเกส
 จึงหนีไปขังเมืองสิริเยม ก็เกิดรบกันชนกษพม่า พม่าชนะ
 โปรตุเกส พม่าจึงเลยกำเริบมารบกับไทย เมื่อในแผ่นดิน
 สมเด็จพระเอกาทศรถ

ทนายกล่าวถึงเรื่องเมืองสิริเยมอันเป็นต้นเหตุให้พม่ามา
 รบกับไทยต่อไป เรื่องราวมูลเหตุมีต้นเนื่องมาแต่ในรัชกาล
 สมเด็จพระนเรศวร ครึ่งเสด็จไปตีเมืองหงสาวดีหนที่ ๒ ครึ่ง
 นั้นพระเจ้ายะไข่ยกกองทัพมายึดเมืองสิริเยมอันอยู่ปากน้ำ
 หงสาวดีไว้ ถึงปรากฏอยู่ในเรื่องสงครามครั้งที่ ๑๔ ครั้น
 เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับมาแล้ว พระเจ้าตองอูก็อนุญาต
 ให้พระเจ้ายะไข่รักษาเมืองสิริเยมต่อมา แต่ทำนองพระเจ้า
 ยะไข่จะเกรงพวกมอญที่ชนกษไทยจะไปเบียดเบียน เพราะเมือง
 สิริเยมอยู่ตรงข้ามอ่าวทะเลกับเมืองเมาระตะมะ พระเจ้ายะไข่
 จึงให้ฝรั่งโปรตุเกสคน ๑ ชื่อฟิลิปเตอบริโต ซึ่งได้ไปสามภักดิ์
 อยู่กับพระเจ้ายะไข่ เป็นนายทหารคุมเรือกำปั่นรบ ๓ ลำ กับ
 ไพร่พล ๓,๐๐๐ มาอยู่รักษาเมืองสิริเยม ด้วยเห็นว่าพวก
 โปรตุเกสชำนาญการใช้น้ำไฟใหญ่น้อย มอญจะได้ครั้นคร้าม

ไม่กล้าไปรบกวน เคนบริโตมาอยู่ที่เมืองสิริเวียงก็ชักชวนพวก
 ไปรตเกษตรมาอยู่มากขึ้น ให้สร้างข้อมปราการสำหรับป้องกัน
 เมือง และตั้งบ้านเก็บภาษีสินค้าที่ผ่านไปมาทางปากน้ำหงสาวดี
 ส่งไปถวายพระเจ้ายะไข่มิได้ขาด ส่วนเคนบริโตเองได้โอกาส
 ก็ประกอบการค้าขายหาผลประโยชน์ไปด้วย ไม่ช้าก็ได้กำไร
 รวย อยู่มาเมื่อเกิดกบฏ ทำนองพระเจ้ายะไข่จะระแวงว่า
 เคนบริโตจะตั้งตัวเป็นใหญ่ และพยายามจะถอดถอน เคนบริโต
 จึงคบคิดกับพวกไปรตเกษตรชิงเอาเมืองสิริเวียงได้แล้ว ก็เลยตั้ง
 แข็งเมือง เก็บภาษีอากรเขาเป็นประโยชน์ของตนเอง และเห็น
 จะเอี้ยเออมเข้าไปยึดถือเอาหัวเมืองของพระเจ้าคองฮูอันอยู่
 ใกล้เคียงด้วย พระเจ้าคองฮูจึงให้ไปฟ้องต่อพระเจ้ายะไข่
 พระเจ้ายะไข่ก็คิดว่าพระเจ้าคองฮูให้ยกกองทัพไปปราบปราม
 เคนบริโตด้วยกัน พระเจ้ายะไข่ให้มังคะมของราชบุตรซึ่งเป็น
 พระมหาอุปราชาคุมกองทัพเรือมา พระเจ้าคองฮูก็ให้หนัดจัน-
 หน่องราชบุตร ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชาคุมทัพบกยกลงมา
 กองทัพเรือเมืองยะไข่มาถึงเมืองสิริเวียงก่อน เคนบริโตเห็นว่า
 กองทัพบกมากันก็จะสู้ไม่ไหว ก็เก็บรวบรวมทรัพย์สมบัติ
 พาครอบครัวลงเรือกำปั่นจะแล่นหนีไปทางทะเล พระมหา
 อุปราชามืองยะไข่ให้กองทัพเรือเข้าล้อมกำปั่นไว้ เคนบริโต

จนตัวก็คอดสู พวกฝรั่งโปรตเกสยังปืนใหญ่ถูกรบรบบเมืองยะไข่
 แดกล่มลงหลายลำ แล้วเผอิญไปถูกรบรบลำทรงของพระมหา
 อปราชามืองยะไข่ล่มลงด้วยอีกลำ ๑ กองทัพเมืองยะไข่ก็
 แดกหนี เศอบริโตจับพระมหาอปราชามืองยะไข่ได้ เห็นไตท
 กกลบมาตงทเมืองสิริเยมออก ฝ่ายกองทัพพระมหาอปราช
 เมืองตองออลงมากกลางทาง ไท้ทรายงานว่ากองทัพเมืองยะไข่แพ
 ษาคักก็ให้หยุดทัพพรออยู่ยังหายกลงมาไม่ พระเจ้ายะไข่ได้
 ข่าวว่าพระมหาอปราชาศัยทษาคักกตกพระทัย ธิบจตกองทัพ
 เรียบกมา แล้วให้ไปนคกองทัพเมืองตองออลงมาสมทบกัน
 ล้อมเมืองสิริเยมไว้ แต่เศอบริโตได้พระมหาอปราชามืองยะไข่
 ไว้เป็นตัวจ่านำก็ไม่หวาดหวั่น ใหรักษาเมืองมนออยู่แล้วให้ไป
 ทูลแก่พระเจ้ายะไข่ว่า ถ้าพระเจ้ายะไข่เข้าค้เมืองเหลลอกกำลัง
 จะสู้รบเมือใด ก็ระเอาพระมหาอปราชาศัยเป็นเพอนตายด้วย
 พระเจ้ายะไข่ก็มีรทจะกระทำประการใด กลัวเศอบริโตจะฆ่า
 พระมหาอปราชาศัย จึงให้เข้าไปว่ากล่าว ว่าให้เศอบริโต
 ปลอຍพระมหาอปราชาศัย เมือจะต้องการอะไรบ้างก็ให้ว่า
 กันโดยค้ เศอบริโตสั่งให้มาทลว่า ต้องการแต่จะอยู่ทเมือง
 สิริเยมให้เป็นอิสระแก่ตัวเท่านั้น ถ้าได้ค้อย่างนั้นแน่นอนแล้วก็
 จะส่งพระมหาอปราชามาถวาย พระเจ้ายะไข่กับพระเจ้าค้ของอ

ก็จำต้องยอมสัญญายกเมือง สิริเรียม ให้เคอบริโต อยู่ เป็น อิสระ
แต่บัดนี้ พ.ศ. ๒๑๔๖ ก่อนสมเด็จพระนเรศวรสวรรคต
๒ ปี

ในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อเคอบริโตจะตั้งแข็งเมืองนั้น
ได้มาเข้ากับไทยก่อน เพราะไทยออกหนุนเคอบริโตจึงกล้าตั้ง
แข็งเมืองเอาพระเจ้าเยไซ่ ซ่อนกนาระเป็นความจริง ด้วย
พระยาทะละซึ่งเป็นข้าหลวงของไทยมีกำลังตั้งอยู่เมืองเมาระตะมะ
ไม่ห่างเมืองสิริเรียมนัก ถ้าเป็นศักรชนอกทาง ๑ เคอบริโต
จะต้องสู้ศักรรบข้างก็คงจะลำบากมาก เพราะฉะนั้นอาจจะมา
ทลายทามเป็นทางไมตรีกับพระยาทะละ แล้วให้เข้ามาขอสามภักดิ์
ต่อสมเด็จพระนเรศวรก็เป็นที่ ความปรากฏแต่ว่า เมื่อมาถึง
ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเคอบริโตกับพระยาทะละเข้ากัน
สนิทสนม จนถึงพระยาทะละยกลูกสาวให้แต่งงานกับลูกชาย
ของเคอบริโต ให้วงศ์สกุลเกี่ยวคองกัน เห็นได้ว่าเคอบริโต
คงได้มาสามภักดิ์ขนอนุญแก่ไทย เพราะเกรงพระเจ้าเยไซ่กับ
พระเจ้าทองอุรังคย์ผูกพยาบาทหาเหตุมาทำร้ายนั้น ประการ ๑
เพราะเคอบริโตหมายจะทำอำนาจขยายอาณาเขตให้กว้างขวาง
ออกไปด้วยอีกประการ ๑ ครั้นตั้งตัวได้แล้วเคอบริโตก็ขึ้นไป
ยกเมืองหงสาวดีขึ้นเป็นเมืองร้างอยู่ และหัวเมืองที่อยู่ตาม

บรรดาปากน้ำเขาวาคี ตั้งแต่เมือง พนมเปญ ขึ้นมาจนเมือง
 สรีเรียมเอาไว้ในอำนาจได้ทั้งหมด ครั้นนั้นการค้าขายในเมือง
 พม่าที่ต้องไปมาทางทะเลก็ตกอยู่ในอำนาจของ เกอบริโต ตลอด
 ในเวลากาลอันหนึ่ง

ฝ่ายพระเจ้าอังวะผู้เป็น ราชบุตรของ พระเจ้านะรยอง ราม
 ทองพิราลัยเมืองกลับไปจากเมืองแสนหัว ครั้นได้ครองเมือง
 แทนพระบิดาก็ทำพิธีราชาภิเษก ทรงพระนามว่าพระมหาธรรม-
 ราชาแล้วพยายามทำนุบำรุงรพลต่อมา พระเจ้าอังวะองค์นี้มี
 ปรีชาสามารถยิ่งกว่าเจ้านายที่ ตั้ง เป็น อิสระ ใน เมือง พม่า แห่ง
 หนึ่ง ครั้นรวบรวมได้กำลังเห็นพอจะทำสงครามแผ่อาณาเขต
 ให้กว้างขวางได้ ก็ยกกองทัพลงมาตีเมืองแปรได้เมื่อปี
 พ.ศ. ๒๑๕๐ แล้วให้หนังสือของ ๑ ชัยครามเมืองแปร
 ต่อมาไม่ช้าพระเจ้าของอุประศวรถึงพิราลัย นักจีนหน่อง
 ราชบุตรซึ่งเป็นพระมหาอุปราชได้ครองเมืองของอุ เห็นว่า
 พระเจ้าอังวะคงจะลงมาตีเมืองของอุในไม่ช้า เกรงจะต่อสู้
 ทำนุบำรุงไม่ไหว จึงแต่งทูตให้เชิญกุฎอักษร กับเงินทอง
 และเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวาย ส้ม เคี้ยว พระ เช กาทศ รด
 อดน้อมยอมเป็น ข้าของ ชนิท สี่ มาของ กรุง ศรี อโยธยา เมื่อปี

ระกา(๐) พ.ศ. ๒๑๕๒ ก่อนนมาไม่ช้าพระเจ้าอังวะก็ยก
กองทัพลงมาตีเมืองของอุ พระเจ้าของอุให้มาชอกกองทัพไทย
ไปช่วย สมเด็จพระเอกาทศรถหาได้โปรดให้กองทัพในกรุงศรี
อยุธยาออกไปไม่ มีรับสั่งให้พระยาทะเลกับเคอบริโตเกณฑ์
กองทัพมอญยกกันไปช่วยเมืองของอุ แต่จะเป็นด้วยกระแจะ
กองทัพช้า หรือรังรออยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง ยกไปหาทันไม่
พระเจ้าของอุยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าอังวะเสียก่อน พระเจ้า
อังวะกวาดต้อนเอาผู้คนพลเมืองไปเสียเป็นอันมาก แล้วชา
บังคับให้พระเจ้าของอุแต่งกองทัพลงมาตั้งสกัดทางที่จะไปจาก
เมืองมอญ พระยาทะเลกับเคอบริโตยกกองทัพขึ้นไปตั้งรบกับ
พวกเมืองของอุอย่างเล็กน้อย จึงขึ้นไปตีเมืองของอุ พระเจ้า
ของอุก็ออกมาอ่อนน้อมโดยคิ แต่ทำนอง พระยาทะเลกับ
เคอบริโตจะยกโทษว่าพระเจ้าของอุมาสามีกักขังกษัตริ
ษยาแล้วกลับเอาใจออกหากไปเข้ากับพระเจ้าอังวะจึงให้เฝ้า
เมืองของอุเสีย เกอบริโตพยัสสมบัติและกวาดต้อนผู้คนพลเมืองที่
ยังเหลืออยู่ในเมืองของอุเอารวบรวมลงมา ตัวพระเจ้าของอุก็เอา

(๐) ขอนี้กล่าวตามข้าพเจ้าคิดเห็น ในหนังสือพระราช-
พงศาวดารว่า เมืองของอุมาขอขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาแต่ในแผ่นดิน
สมเด็จพระนเรศวร ข้าพเจ้าเห็นว่าเหตุไม่สมกัน

ลงมาด้วย(๑) แต่ในตอนปลายพระยาทะละกับเคอบริโตเกิดซัด
 ใจกันขึ้น คงเป็นด้วยแย่งอำนาจกันในหัวเมืองมอญทำนองอย่าง
 คำโบราณว่าเหมือนราชสีห์กัดด้วยกัน ๒ ตัว แต่คงมีเหตุด้วย
 เรื่องซึ่งทรพยสมทบกันที่เมืองตองอด้วย ในพงศาวดารพม่าว่า
 เคอบริโตเป็นมิชฌาธิฐี และก่อปรด้วยความโลภหาประมาณ
 มิได้ พอมีอำนาจขึ้นเต็มทีก็ให้เที่ยวเก็บสิ่งของเครื่องพุทธบูชา
 และที่สวดของบงอาจให้หรือพระพุทธรูปและพระสถูปเจดีย์ ค้นหา
 ทรัพย์ สิ่งของที่บรรจู่ไว้ในนั้นเอามาเป็นอาณาประโยชน์ จึงเป็น
 เหตุให้พวกพลเมืองพากันเกลียดชัง เคอบริโตเห็นจะไปทำการ
 ออกจากชนบทเมืองตองอด้วย จึงเลยแตกกับพระยาทะละ
 ครั้นพระเจ้าองวะทราบข่าวเคอบริโตแตกกับพระยาทะละ และ
 ผู้คนพลเมืองพากันเกลียดชังโดยมาก เห็นได้ทั้งยกกองทัพ
 ลงมาตีเมืองสิริเยม เมื่อขัษวัต พ.ศ. ๒๑๕๕ เคอบริโต
 ไม่ได้กำลังไทยช่วย จึงเอาเมืองหงสาวดีไปยกให้รัฐบาล
 โปรตเกสแล้วชักกองทัพเรือมาช่วยป้องกัน อปราชัยโปรตเกส
 อยากรจะไต่เมืองสิริเยมไว้เป็นเมืองท่าค้าขาย จึงให้กำนันรบมา

(๑) ในพงศาวดารพม่าว่า พระยาทะละกับเคอบริโตขึ้นไป
 ตีเมืองตองอโดยพลการ ข้าพเจ้าเห็นว่า การเช่นนั้นทำได้แต่ด้วย
 กระแสรับสั่ง เพราะหัวเมืองมอญยังขึ้นกรุงศรีอยุธยาอยู่ในเวลานั้น

ช่วยรักษาเมืองสี่ริยม แต่ประมาณกวรวณิก ให้เรือรบมาตั้ง
 ทาทันไม้ พระเจ้าอังวะก็เมืองสี่ริยมไคเมืองเคอน ๕ ชน ๗ คำ
 ปีฉล พ.ศ. ๒๑๕๖ จับไคทั้งเคอบริโตและพระเจ้าของอู
 นัตจินหน่อง ซึ่งเคอบริโตพาเขาไปไว้ที่เมืองสี่ริยม พระเจ้า
 อังวะพิพากษาโทษพระเจ้าของอูว่ามีความผิดฐานขบถ เพราะ
 ไคยอมอ่อนน้อมแล้วกลับมากำกับไทยอีก ส่วนเคอบริโตนั้นว่า
 มีความผิดฐานเป็นโจร อุกฤษฏ์ โทษปล้น พระศาสนาให้เขาไป
 ประหารชีวิตเสียทั้ง ๒ คน แล้วให้เก็บบริบทพยัสสมบัติและจับ
 พวกโปรตเกสรวมทงชายหญิงเด็กผู้ใหญ่กว่า ๔๐๐ คน เป็น
 เสดลยส่งไปไว้ที่เมืองอังวะ เรือกำปั่นรบที่ขอปราศโปรตเกสให้มา
 ช่วยเมืองสี่ริยม มาถึงคตเมือพระเจ้าอังวะไคเมืองแล้ว หลง
 เข้าไปในแม่น้ำ พระเจ้าอังวะก็เลยจับเขาเรือกำปั่นรบเหล่านั้น
 เสียด้วย

พระเจ้าอังวะปรายปรามเคอบริโตโปรตเกสไคแล้วก็สัน
 เสียดันคัทรในเมืองพม่า จึงกลบขนไปตั้งเมืองหงสาวดีเป็นราช-
 ธานี ประสงค์จะให้เหมือนเมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีขบเรงนอง
 ฝูเป็นพระอัยกาภิราชแต่ก่อนมา แต่เมืองหงสาวดีเป็นเมืองร้าง
 มาแต่ครั้งพระเจ้าหงสาวดีนั้นทขเรงหนี สมเด็จพระนเรศวร
 ปราสาทราชมนเทียรของเกิมลูกพวกยะไข่เผาเสียในครั้งนั้น

หมก พระเจ้าอังวะกลับไปอยู่ที่ตองสร้างวังใหม่ แต่กำลังมัน้อย
 ใต้แต่ทำเป็นพลับพลาพอพักอยู่ ถึงต่อมาในชั้นหลังก็ไม่สามารถ
 จะสร้างปราสาทราชมนเทียร และทำนุบำรุงเมืองหงสาวดีให้
 เหมือนอย่างเดิมได้ เมืองหงสาวดีจึงสักแต่มีชื่อว่าใต้กลับเป็น
 ราชธานีอกฉวคราว ๑ เท่านั้น

ในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อพระเจ้าอังวะตั้งเมืองหงสาวดี
 เป็นราชธานีแล้ว ให้ลงมาเกลี้ยกล่อมพระยาทะเล พระยาทะเล
 ก็ยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าอังวะโดยดี พระเจ้าอังวะจึงตั้งให้
 พระยาทะเลเป็น “พระยาธรรมราชา” (ซึ่งในเข้าใจว่าเห็นจะ
 ยกย่องยศคุณเป็นอย่างประเทศราช) ให้ครองหัวเมืองมอญ
 ฝ่ายใต้ แต่นั้นเมืองเมาะตะมะและหัวเมืองมอญไทยมากก็กลับ
 คนไปเป็นของพม่าอย่างเดิม

ตรงหน้าจะวินิจฉัยว่า ทางกรุงศรีอยุธยาปรารถนาอย่างไร
 ในตอนนั้น หรือว่ามีเหตุอย่างไรจึงยอมให้หัวเมืองมอญกลับไป
 เป็นของพม่าโดยง่าย เมื่อดลองคิดมาถึงทางใต้ทางเสียดของไทยที่
 มีเมืองเมาะตะมะเป็นเมืองชั้นในครั้งนั้นว่าจะเป็นอย่างไรรู้ เห็นว่า
 เมืองเมาะตะมะ หรือจะว่าที่แท้หัวเมืองมอญทั้งปวงในสมัยนั้น
 เป็นประโยชน์แก่ไทยในการสงครามยิ่งกว่าอย่างอื่น เพราะเป็น

กำลังกักกันมิให้พม่ามาทำร้ายเมืองไทย และเป็นกำลังของไทย
 ที่จะไปทำร้ายเมืองพม่าด้วยทั้ง ๒ สถาน เพราะฉะนั้นในรัชกาล
 สมเด็จพระนเรศวร เมื่อไทยทำสงครามตีพม่านั้นอยู่กับพม่า
 ใต้หัวเมืองมอญไว้วางเหมือนกับมิตรพม่อนั้นจะประมาณคำมิได้
 ครั้นถึงปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร เมื่อพม่าหมดกำลัง
 ที่จะมาทำร้ายเมืองไทยได้แล้ว และต่อมาถึงรัชกาลสมเด็จพระ
 พระเอกาทศรถ เมื่อไทยไม่มีความประสงค์ที่จะยกกองทัพไป
 ตีเมืองพม่าแล้ว ประโยชน์ของหัวเมืองมอญก็น้อยลงกว่า
 แต่ก่อน ความลำบากในการปกครองเมืองมอญก็เห็นปรากฏขึ้น
 เพราะอาณาเขตมอญที่มาขึ้นแก่ไทยครั้งนั้น มีหัวเมืองใหญ่
 น้อยหลายหัวเมือง กินแดนกว้างใหญ่กว่าครึ่งรามัญประเทศ
 ราษฎรพลเมืองเป็นมอญ ล้วนมีความนิยมอยากจะให้บ้านเมือง
 ของตนเป็นอิสระแก่ตนยิ่งกว่าที่จะขึ้นแก่พม่า หรือแม่ขึ้นแก่ไทย
 นั้นเป็นธรรมดา แต่เวลาไทยรบกับพม่ามอญไม่มีกำลังที่จะตั้ง
 เป็นอิสระได้เกลี้ยคั้งพม่าจึงมาเข้ากับไทย สมเด็จพระนเรศวร
 ก็โปรดให้พวกเจ้าเมือง กรมการมอญควบคุมปกครองกันเอง
 คงเป็นเมืองใหญ่น้อยมีอิสระแก่กันอยู่หลายเมือง แต่ในเวลา
 เมื่อไทยยังกำลังทำสงครามอยู่กับพม่ามีกองทัพไทยไปตั้งอยู่
 หรือเดินผ่านไปมาในหัวเมืองมอญเสมอ แม้สมเด็จพระนเรศวร

เองก็เสด็จไปเกือบทุกขุ้เสมอ ไทยได้ทรวรทรวว่ากล่าวการงาน
 ทัวเมืองมอญอยู่เสมอ การปกครองก็เรียบร้อยราวคยา ครั้นเมื่อ
 ไทยทำลายอำนาจพระเจ้าหงสาวดีได้ จนถึงพระเจ้าหงสาวดี
 ต้องหนีไปอาศัยเมืองทองอุแล้ว แต่นั่นกองทัพไทยก็ไม่ใคร่จะ
 ไต่ยกไป ทางเมืองมอญสมเด็จพระนเรศวรตั้งพระยาทะละให้
 เป็นอุปราชยังค้ำบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ ในชั้นแรก
 พระยาทะละคงจะทำการ โดยสามีกักค้อสมเด็จพระนเรศวร
 แต่ครั้นสิ้นรัชกาลนั้นแล้วเห็นว่าไทยห่างเหินไปและเคอขริโค-
 ไปรเทศเข้ามาตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ใกล้ ๆ นำที่พระยาทะละจะคึก
 อกอยากเป็นใหญ่ชนในเมืองมอญบ้าง จึงไต่ค้ำคึกคึกสนทนมกั
 ฝรั่งนัก แต่ฝ่ายเจ้าเมืองมอญเมืองอื่น ๆ แต่เดิมมากก็เห็นจะไม่
 อกอยากอยู่ในอำนาจพระยาทะละอยู่แล้ว ครั้นอำนาจไทยที่เคย
 ทรวรทรวว่ากล่าวอยู่แต่ก่อนก็จางห่างเหินไป ก็คงจะถือตัว
 เป็นอิสระยิ่งขึ้น มีความขำเกรงพระยาทะละน้อยลงทุกที
 เห็นจะเกิดการเกียงแย่งแตกสามัคคีกัน ในพวกเจ้าเมืองมอญก่อน
 อย่างอื่น คงถึงกล่าวโทษฟ้องร้องกันเข้ามาเนือง ๆ ฝ่าย
 กรุงศรีอยุธยาไม่ไต่ยกกองทัพออกไปตั้งแต่ก่อน เช่นแต่มี
 ท้องทรวว่ากล่าวก็ไม่สามารถจะระงับวิวาทให้สงบได้ ครั้นพระ
 เจ้าอวังมาตีได้เมืองสิริเรียม พวกพระยามอญก็แตกรวกันนั้น

จึงแปรไปนิยมพม่าพวก ๑ คงนิยมไทยอยู่พวก ๑ พระยาทะละ
 เป็นหัวหน้าในพวกที่ไปนิยมพม่า เพราะอยากจะใคร่เป็น
 ใหญ่แก่เมืองอื่น แต่ทางฝ่ายกรุงฯ ข้างกันเมืองอื่นไว้ ไม่
 สมประสงค์ของ พระยาทะละจึงเอาใจออกหากจากไทยไปหา
 ความอดทนของพม่า ที่พระยาทะละไปอ่อนน้อมยอมเข้ากับ
 พระเจ้าอังวะโดยง่าย และที่พระเจ้าอังวะตั้งพระยาทะละให้เป็น
 พระยาธรรมราชา ว่ากล่าวหัวเมืองมอญทั่วไป เห็นว่าจะเป็น
 ภัยเหตุถึงกล่าวมาน ส่วนพงศาวดารรามัญกล่าวเป็นเนือความ
 ว่า เพราะกรุงศรีอยุธยาไม่ยกทัพไปหัวเมืองมอญจึงกลับตกไป
 เป็นของพม่า มีเรื่องราวแปลกประหลาดปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ
 ของฮอลันดาอีกอย่าง ๑ ว่า เมื่อปีชวศ พ.ศ. ๒๑๕๕
 (ร่วมยกทัพมาตีเมืองเมะตะมะนั้น) พวกญี่ปุ่นที่แล่นเรือมา
 ค้าขายกำเรือชนในเมืองไทย ถึงบังอาจเข้าปล้นเมืองเพชรบุรี
 และเมืองธนบุรี(*) ไทยต้องให้กองทัพลงไปปราบปรามและว่า

(๐) ญี่ปุ่นแรกมาค้าขายถึงเมืองไทยในรัชกาล สมเด็จพระ-
 นเรศวร พวกญี่ปุ่นจะได้เข้าอาสารับราชการในแผ่นดินนั้นหรืออย่าง
 ไรไม่แน่ มาปรากฏต่อในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถว่ามีกองทหาร
 อาสาญี่ปุ่นกอง ๑ แต่พวกญี่ปุ่นที่เห็นวุ่นวายนั้นเป็นพวกลูกเรือ
 ญี่ปุ่นที่มาก้าขาย มิใช่ทหารอาสา เรือญี่ปุ่นไปค้าขายที่กรุงกัมพูชา
 ในสมัยนั้น พวกลูกเรือก็ไปเที่ยววุ่นวายอย่างเดียวกัน.

ในครั้งนั้นเจ้าฟ้าผ่ายหน้า^(๑) (คือเจ้าฟ้าสุทัศน์) เกรงว่าพวก
ญุ่นจะพากันเป็นขบถจนทงหมก้าง ลอยให้ไปชอกำลังเมือง-
ลานข้างลงมาช่วย^(๒) กองทัพพวกลานข้างลงมาตั้งอยู่ที่เมือง
ลพบุรี สมเด็จพระเอกาทศรถทราบความก็ทรงพระพิโรธ^(๓)
คำรัสสั่งให้เตรียมกองทัพหลวงแล้วเสด็จเป็นจอมพลยกไป
เมืองลพบุรี และให้หมหมายมาเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ.
๑๖๑๒ เสด็จพวกซอลันดาไปยังขึ้นใหญ่ซึ่งเจ้ากรุงซอลแลนค์
ถวายมาเป็นราชชวรถวาร พวกซอลันดาไ้พากันตามเสด็จ
ขึ้นไปถึงกองทัพหลวง ซึ่งตั้งอยู่ข้างใต้เมืองลพบุรีกำหนดว่า
วันที่ ๕ เมษายน จะเข้าระดมตีพวกลานข้างแต่เช้า แต่ในคืน
วันที่ ๔ พวกลานข้างพากันรีบหลบหนีไปเสียก่อนจึงหาได้รบกัน
ไม่ สมเด็จพระเอกาทศรถก็เสด็จกลับคืนมายังพระนครเมื่อ

(๑) ซอลันดาเขียนว่า เจ้าฟ้าคนะ

(๒) ในพงศาวดารลานข้างว่า ในสมัยนั้นกรุงศรีสัตนาคน-
หุตมาอ่อนน้อมยอมขึ้นอยู่กับไทย

(๓) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เจ้าฟ้าสุทัศน์ทูลขอ
พิจารณาคนออก สมเด็จพระเอกาทศรถทรงพระพิโรธคำรัสถามว่า
“จะเป็นขบถหรือ” เจ้าฟ้าสุทัศน์เกรงพระราชอาญาเป็นกำลัง
ครั้นกลับไปถึงวังเสวยยาพิษสิ้นพระชนม์เรื่องที่จริงน่าจะเป็นทำนอง
ในจดหมายเหตุซอลันดา

วันที่ ๑๒ เมษายน ได้ความในจดหมายเทศของฮอลันดากัน
 บางทีจะเป็นเพราะมีเหตุวุ่นวายอยู่ใกล้กรุง ฯ ในเวลานั้น จึงมิได้
 ให้ออกทัพยกไปปราบปรามพวกพระยามอญที่เขาใจออกหากัด
 เป็นไต่

จะบรรยายถึงเรื่องกบฏไทยเกิดรบกับพม่าต่อไป ใน
 พงศาวดารพม่าว่า แต่เดิมพระยาทะเลให้พระยาพระรามผู้เป็น
 บุตรลงมารักษาเมืองเร^(๑) อันอยู่ทางชายทะเลในระหว่างเมือง
 เมาระตะมะกับเมืองทวาย ครั้นพระยาทะเลไปสามีกักค้อ
 พระเจ้าอังวะ พระเจ้าอังวะประสงค์จะคุมพระยาทะเลไว้ให้มั่น
 จึงให้พระยาพระรามขึ้นไปมีตำแหน่งรับราชการอยู่ในเมือง
 ทงสาวต้อย่างเป็นหัวหน้า แล้วให้ตะแคงแมงซึ่งขึ้นน้องยา-
 เธอพระองค์ ๑ ลงมาครองเมืองเร รักษาอาณาเขตกตอกยก
 แคนทวาย อยู่มาไม่ช้าสมเด็จพระเอกาทศรถมีรับสั่งให้
 เจ้าเมืองทวายยกกองทัพไปตีเมืองเร จับได้ตะแคงแมงส่งเข้า
 มายังกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอังวะได้ทราบก็ชักเคืองจึงให้
 เกณฑ์กองทัพมาจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ พระเจ้าอังวะเป็นจอมพล
 เอง ยกลงมาตีเมืองทวายเมื่อเดือนขย ๓ พ.ศ. ๒๑๕๖
 พระยาทวายต่อสู้รักษาเมืองเป็นสามารรถเฉอญพระยาทวายต้อง

๑ เมืองนี้อังกฤษเรียกตามสำเนียงพม่าว่า เมืองเย

ราชอาณาจักรในทวาย ก็เสียดเมืองทวายแก่พม่า พม่าเห็นไม่มี
 กองทัพไทยไปช่วยเมืองทวาย สำคัญว่าคงจะมีเหตุการณ์
 อย่างใดเกิดขึ้นทางกรุงศรีอยุธยา ทำให้ไทยอ่อนกำลังลง
 จึงไม่กล้าไปรบพุ่งเหมือนแต่ก่อน พระเจ้าอังวะเห็นได้ทีก็ยก
 กองทัพเลยลงมาตีเมืองตะนาวศรี มาพบกองทัพไทยตั้งสกัดอยู่
 ที่ท่าข้ามลำน้ำตะนาว ๒ ทักษ พระเจ้าอังวะจะข้ามมาไม่ได้ก็ต้อง
 หยุคอยู่ ในเวลานั้นกองทัพไทยอีก ๒ ทักษ พระยาสุวรรณคโลก
 คุมทัพ ๑ พระยาพิชัยคุมทัพ ๑ ยกอ้อมไปข้างหลังกองทัพ
 พม่าไปตัดไม้ล้มทับทางทัพม่ายกกองทัพมา พระเจ้าอังวะเห็น
 ว่าไทยจะล้อมจับก็ตกพระทัย ให้รีบยกกองทัพกลับไปพบกองทัพ
 พระยาพิชัย พระยาสุวรรณคโลกตั้งสกัดอยู่ได้รบพุ่งกันเป็น
 สามารถกองทัพพม่าตีหักออกไปได้ พระเจ้าอังวะจึงรอก
 กลับไปถึงเมืองเมาระตะมะ ไทยมีชัยชนะต่อเมืองตะนาวศรีแล้ว
 ก็ไต่เมืองทวายกลับคืนมาเป็นของไทยดังแต่ก่อน.

๒๒
สงครามครั้งที่ ๑๗ คราวพม่าตีเมืองเชียงใหม่

ปีชวด พ.ศ. ๒๑๕๗

พระเจ้าอวระมาตีเมืองทวายเมืองตระนาวศรีไม่ได้สมัคร
ค้ำชงหนีไทยกลับไปก็มีความละอาย ครั้นกลับไปถึงเมืองเมะ-
ตะมะไค้ข่าวว่าเมืองเชียงใหม่เกิดวุ่นวายกันในบ้านเมืองไม่เรียบร้อย
เห็นเป็นโอกาสที่จะทำสงครามแก้ภัยได้ ด้วยเมือง
เชียงใหม่เวลานั้นชนอยู่กับไทย พระเจ้าอวระพระพลพอหาย
เหนื่อยแล้วก็ยกกองทัพมาจากเมืองเมะตะมะ เมื่อเดือน ๑๑
ปีชวด (*) พ.ศ. ๒๑๕๗

ทรงนระของกล่าวอธิบายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทางเมือง
เชียงใหม่แทรกลงสักหน่อยหนึ่งก่อน ได้ความตามพงศาวดาร
พม่าว่าพระเจ้าเชียงใหม่มังนระราชชื่อ ราชบุตรของพระเจ้า
หงสาวดีบุตรของทโยมอ๋อนนัสมต่อไทย ดังกล่าวมาในเรื่อง
สงครามครั้งที่ ๑๔ นั้น มีบุตรธิดา ๔ องค์ ธิดาองค์ใหญ่ถวาย

(*) ในพงศาวดารพม่าว่ายกมาเดือน ๖ เห็นจะผิดด้วยเป็น
ฤดูฝน ที่จริงเห็นจะยกมาต่อราวเดือน ๑๑ หรือเดือน ๑๒

ไทยรบพม่า

ในสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา บุตรองค์ใหญ่ชื่อพระทูลองก็
 ถวายลงมาทำราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ครองเมืองขอม่อน
 น้อมต่อไทย พระเจ้าเชียงใหม่ยังมีบุตรอีก ๒ องค์ ชื่อพระ
 ไชยทิพย์องค์ ๑ พม่าเรียกว่าสะโคะกยออีกองค์ ๑ พระเจ้า
 เชียงใหม่มีนรธาช่อครองเมืองเชียงใหม่มา ๒๘ ปี ถึงพิราลัย
 ในปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๕๑
 ท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่บอกลงมาทูลขอพระทูลองขึ้นไปครอง
 เมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระนเรศวรจึงทรงตั้งพระทูลองเป็นพระ
 เจ้าเชียงใหม่ แล้วให้กองทัพไทยพาพระทูลองขึ้นไปตั้ง พระ
 ทูลองเสด็จไปช่วยถึงพิราลัยเสียยังไม่ทันไค่นั่งเมือง จึงทรง
 ตั้งพระไชยทิพย์น้องรองลงมาเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ให้ครองเมือง
 ต่อมา อยู่มาพระยาแสนหลวงกับพระยาสามล้านแสนายกเมือง
 เชียงใหม่ปลงพระเจ้าเชียงใหม่ไชยทิพย์เสียจากราชสมบัติ ยังค้ำ
 ให้ออกบวชเป็นพระภิกษุ แล้วเสด็จเจ้าสะโคะกยอน้ององค์เล็ก
 ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอังวะไค้ทราบข่าวว่าเกิดกุ่นวาย
 กันดังนั้นจึงยกกองทัพเข้ามา คว้าคิดว่าชาวเชียงใหม่คงจะ
 แยกกันเป็น ๒ พวกไม่เป็นใจต่อสู้พร้อมเพรียง กัน คง จะ ค้ำ เมือง
 เชียงใหม่ไค้โดยง่าย

ครั้นพระเจ้าอังวะยกกองทัพมาลงเมืองลำพูน ได้ความ
ว่าพระเจ้าเชียงใหม่สะโคะกษอภัยท้าวพระยาพากันทิ้งเมืองเชียงใหม่
ใหม่เสียดีกว่าผู้คนพลเมืองลงมาตั้งมั่น อยู่ ณ เมือง นคร ลำปาง
จึงยกกองทัพตามมาล้อมเมืองนครลำปางไว้ แล้วให้คนเข้าเมือง
เป็นหลายครั้งก็ไม่ไ้เมืองนครลำปาง ท้ายพวกชาวเชียงใหม่
สู้รบแข็งแรง ไม่เกรงแย่งกันในกลางศึกเหมือนอย่างพระเจ้า
อังวะคาดไว้ พม่าล้อมเมืองอยู่นอกกองทัพขัดสนเสบียงอาหาร
พระเจ้าอังวะปรึกษากับนายทัพนายกองทั้งปวงว่า จะเลิกทัพ
กลับไปก็ หรือจะพยายามตีเมืองนครลำปางต่อไปก็ ท้าวพระยา
นายทัพนายกองบางคนเห็นว่าไพร่พลคอดอยากอดโรยหนัก ควร
จะเลิกทัพกลับไปเสียสักที แต่อีกพวก ๑ ว่าไ้ตั้งล้อมเมืองจน
ชิดแล้ว ข้างในเมืองก็ขัดเสบียงอาหารคอดอยากอยู่เหมือนกัน
ถ้าเลิกทัพกลับไปเสียจะหาโอกาสอย่างนี้อีกยากนัก ขอให้
พยายามตีเมืองนครลำปางต่อไป และในเวลาทีปรึกษากันไ้ยัง
กันอยู่ดังนี้ พอพระยานครมเสียดีกว่ามาส่งพระเจ้าอังวะ
ก็ให้ตั้งล้อมเมืองนครลำปางต่อมา ขณะนั้นเสียดีกพระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่สะโคะกษอภัยประสูริถึงพิราลัยที่ในเมืองนครลำปาง พวก
ท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่พากันท้อใจก็ออกมาขอมอ้อนน้อมต่อ

พระเจ้าอังวะ (๐) พระเจ้าอังวะได้เมืองเชียงใหม่และเมืองนคร
ลำปางแล้ว จึงทรงให้พระยาน่านผู้มีความชอบเป็นพระเจ้าเชียงใหม่
แล้วก็เลิกกองทัพไปเมืองหงสาวดี พระเจ้าอังวะยกกองทัพ
กลับไปแล้วไม่ช้า กองทัพไทยก็ยกขึ้นไปถึง พวกชาวเชียงใหม่
ก็พากันกลับมาเข้ากับไทย ช่วยกันขับไล่พม่าที่เข้ามาทำกบฏ
บ้านเมืองหนักกลับไปหมด เมืองเชียงใหม่และหัวเมืองในอาณา-
เขตล้านนาก็กลับมาเป็นของไทยอย่างเดิม

เรื่องที่ไทยยกกองทัพขึ้นไปขับไล่พม่าไปจากเมืองเชียงใหม่
คราวนี้ไม่มีในหนังสือพงศาวดาร แต่มีปรากฏในจดหมายเหตุ
ของพวกฮอลันดาและอังกฤษที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาใน
สมัยนั้น ว่าพวกฝรั่งไม่ได้ขึ้นไปค้าขายทางเมืองเชียงใหม่อยู่
เกือบ ๒ ปี เพราะไทยรบกับพม่าอยู่ทางเมืองเชียงใหม่ จน
คริสต์ศก ๑๖๑๘ (ตรงกับมะเมีย พ.ศ. ๒๑๖๑) ไทยกับ
พม่าจึงได้ทำสัญญาเลิกสงครามกัน ไทยยอมยกเมืองเมาระตะมะ

(๐) ในพงศาวดารพม่าว่า พระเจ้าเชียงใหม่อยู่ที่เมืองเชียงใหม่
เมื่อกองทัพพม่ายกไปถึงเมืองลำพูน ให้มาทูลพระเจ้าอังวะ
ว่าที่เมืองเชียงใหม่ไม่มีผู้ใดจะต่อสู้ พวกที่จะต่อสู้นั้นก็อยู่ที่
เมืองนครลำปาง พระเจ้าอังวะจึงยกลงมาตีเมืองนครลำปาง พระยา
นครลำปางต่อสู้จนทราบว่าพระเจ้าเชียงใหม่ถึงพิราลัย จึงยอมอ่อน-
น้อมต่อพม่า ข้าพเจ้าเห็นไม่สมสันสมปลอย

ให้พม่า พม่ายอมยกเมืองเชียงใหม่ให้แก่ไทย แค้นนั้นมาพวก
ฝรั่งจีนไปค้าขายถึงเมืองเชียงใหม่ได้ตั้งแต่ก่อน

เรื่องเมืองเมาระตะมะยังมีข้อความพิสดารอยู่ในจดหมาย
เทศของโปรตุเกสอีกทาง ๑ ว่า เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๕๘
(ตรงกับที่พระเจ้าอังวะยกมาเมืองเชียงใหม่) มีทูตไทยออกไป
ไปถึงเมืองไคว้บอกแก่อุปราชโปรตุเกสว่า ถ้าหากโปรตุเกสรับ
ให้กองทัพเรือมาลาคตระเวนทางชายทะเลตะวันตก คอยข้อม
กันอย่าให้พม่ามาตีเมืองทวายเมืองตระนาวศรี ไทยจะยอมยก
เมืองเมาระตะมะให้โปรตุเกสสร้างข้อม (แทนเมืองสิริเยมที่พม่า
ตีเอาไปเสีย) อุปราชโปรตุเกสให้ข้าทูลวงคน ๑ ชื่อฟรานซิสโก
เข้ามากรุงศรีอยุธยากับทูตไทย มาพุดจาปรึกษาข้อสัญญาที่จะ
ทำต่อกัน ฝ่ายโปรตุเกสต้องการเป็นเนอความ ๓ ข้อ ข้อ ๑ ว่า
โปรตุเกสกับไทยจะรวมกำลังกันรบพุ่งพม่า ปรายปรามพระเจ้า
อังวะลงให้จึงได้ ข้อ ๒ ขอให้ไทยกับโปรตุเกสไปค้าขายถึงเขต
แดนกันและกันได้โดยสะดวก (อย่าต้องเสียภาษีอากร)
ข้อ ๓ ให้ไทยขังไล่พวกชอลันคาไปเสีย จากประเทศสยามให้
หมด ฝ่ายไทยจะยอมตกลงในข้อ ๑ ข้อ ๒ แต่ข้อ ๓ ที่โปรตุเกส
ต้องการจะให้ขังไล่พวกชอลันคาไปเสียนั้น สมเด็จพระเอกา
ทศรถมีรับสั่งว่า พวกชอลันคากับข้อมกฤษได้เข้ามาขอค้าขาย

โดยสุภาพ ก็ไปรคอนุญาตให้มาค้าขายเหมือนกับแขกฝรั่งและ
 ชาวต่างประเทศชาติอื่น ๆ การที่ทำให้เข้ามาค้าขายก็เช่นประโยชน์
 แก่เมืองไทย ทั้งพวกชอลันคาและอังกฤษก็อ่อนน้อมนับถือเป็น
 ประการอยู่ไม่มีความผิดอย่างไร ที่จะให้ขยับไล่เสี้ยนนั้นหาควรไม่
 บาทหลวงฟรานซิสโกไม่ได้สมปรารถนาก็กลับไป ต่อมาไม่ช้า
 พระเจ้าอังวะได้ข่าว (เห็นจะเมือกลับไปจากเมืองเชียงใหม่)
 ว่าไทยไปพศจจะเอาไปรคเกสเข้าเป็นสัมพันธมิตรก็เกิดวิตก จึง
 ให้ทูตพม่าไปเมืองโค้วข้างไปชแจงถงการทพม่าค้เมือง สี่ริยม
 (ทั้งไค้แสดงมาในเรองสงครามครั้งที่ ๑๖) ว่าเพราะเหตุบริโศ
 คิคร้ายก่อน และพระเจ้าอังวะจะยอมคืนครัวไปรคเกสที่กวาด
 เอาไปจากเมืองสี่ริยมให้แก่อุปราช ขอให้ไปรคเกสไปเข้าเป็น
 พวกข้างพม่า ถ้าหากว่าไปรคเกสจะต้องการเมืองยะไข่พระเจ้า
 อังวะก็จะยอมยกให้ อุปราชจึงแต่งตั้งให้ไปรคเกสคน ๑ ชื่อ มา
 ทองเคอคอสตาไปเมืองหงสาวดีกับทูตพม่า ประสงค์จะให้ไป
 ทำหนังสือสัญญาแก่พระเจ้าอังวะ แต่การก็หาตกลงกันไม่ คง
 เป็นเพราะไทยกับพม่าตกลงกันเสียทางนก่อนแล้ว พม่าจึงเห็น
 ว่าไม่ควรจะเสียอะไรให้แก่ไปรคเกสอีก ข้างฝ่ายไปรคเกสใน
 ครานั้นก็คิดแต่จะเอาเปรียบฝ่ายเดียวหาได้ก็จะช่วยเหลือข้าง
 ไทยจริงจริงอย่างไค้ไม่ ขันมีปรากฏในรายงาน อุปราชทล

ชแวงไปยังพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสว่า ที่พม่าจะยกเมืองยะไข่
 ใ้ให้นั้น ที่จริงเมืองยะไข่หาใช่เมืองของพม่าไม่ เป็นเมืองของ
 ชนชาติอื่นอันอยู่เป็นอิสระประเทศหนึ่งต่างหาก ต่อมาภายหลัง
 คราวเวลาพม่ามีอำนาจมากจึงต้องชนต่อพม่า เวลานั้นก็หาได้
 ชนต่อพม่าไม่เหมือนพม่าจะเอาของ ๆ คนอื่นมายกให้ดังที่ไทย
 ว่าจะยกเมืองเมาระตะมะให้ เมืองเมาระตะมะก็ไม่ได้อยู่ในแผ่นดิน
 สยาม เป็นเมืองของมอญหากไทยไ้ไ้ไ้เป็นเมืองชน แต่ในเวลา
 นั้นไทยก็ยังขี้ขลาดไม่ได้ตั้งแต่ก่อนถ้าขอมริบเมืองเมาระตะมะ
 ตามความประสงค์ของไทย โปรตุเกสก็จะต้องรบกับพม่า ถึง
 แม้จะก่อสร้าง บัอมปราการ รักษาเมืองเมาระตะมะไว้ได้โปรตุเกส
 เข้าไปตั้งอยู่กลางระหว่างแผ่นดินไทยกับแผ่นดินพม่า ก็คงจะ
 ต้องเป็นศัตรูกับไทยหรือพม่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสมอไปไม่มีที่สุก
 แต่ที่พม่าจะชวนให้เข้าเป็นพวกรบพุ่งกับไทยนั้น อุปราชชแวง
 ว่าพระเจ้าแผ่นดินสยาม (คือสมเด็จพระเอกาทศรถ) พระ
 องค์มีอำนาจมากจะรบพุ่งเอาชัยชนะเห็นจะยากนัก จึงเห็นว่า
 เป็นกลางอยู่อย่างเดิมดีกว่า แต่โปรตุเกสมีข้อที่ควรจะประสงค์
 จากพม่าอยู่อย่าง ๑ ด้วยเรื่องพวกโปรตุเกสที่พม่ากวาดเอา
 ไปจากเมืองสิริเยม อุปราชจึงได้ให้ไปว่าแก่พระเจ้าอังวะว่า

ถ้าจะยกเมืองยะไข่ให้จริง ขอให้ปล่อยพวกโปรตุเกสที่พม่าจับ
 ไปไว้ ให้ลงมาอยู่ที่เมืองเมาระตะมะก่อน อุปราชจะได้จัดเป็นที่
 ประชุมพลช่วยพม่าต่อไป ฝ่ายพระเจ้าอังวะจะรู้เท่าโปรตุเกส
 ทรออย่างไรจึงไม่ยอมทำสัญญากับโปรตุเกส แล้วมาตกลงเป็น
 ไมตรีกับไทยคงกล่าวมาแล้ว

สงครามครั้งที่ ๑๘ คราวพม่าตีเมืองทวาย
 ปีจอ พ.ศ. ๒๑๖๕

ไทยกับพม่าเลิกสงครามกันมาได้ ๒ ปี สมเด็จพระ
 เอกาทศรตจักรพรรดิ เมื่อบวช รุกคึกราช ๙๘ ๒
 พ.ศ. ๒๑๖๓ เสวยราชย์มาได้ ๑๕ ปี สมเด็จพระเอกาทศรตจักร
 เจ้าฟ้าราชโอรส ๒ พระองค์ พระองค์ใหญ่ทรงพระนามเจ้าฟ้า
 สุกัน พระองค์น้อยทรงพระนามเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ทรงตั้ง
 เจ้าฟ้าสุกันเป็นพระมหาอุปราชแต่ท่วงคตเสียก่อน สมเด็จพระ
 ราชบิดา เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรตเสด็จสวรรคตยังหาได้

ทรงตั้งพระมหาอุปราชไม่ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เป็นสมเด็จพระ
ราชโอรสรองลงมาได้รับรัชทายาทชนครของราชสมบัติ

ทรง น จะ ต้อง วินา ญย เรือง เหตุการ ณ์ที่ เกิดขึ้น ในกรุง
ศรีอยุธยาตอนต่อแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเสียก่อน เพราะ
หนังสือพงศาวดารกล่าวความตรงนั้นผิดกับจดหมายเหตุเป็นข้อ
สำคัญ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระ
พระเอกาทศรถนั้น พระศรีศิลป์บวชอยู่วัดระฆัง^(๑) ได้เป็น
พระราชาคณะที่พระพิมลธรรม มีวิชาความรู้ผู้คนนับถือมาก
ทรงจมนครสวรรค์ถวายเป็นบุตรเลี้ยง ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระ
พระศรีเสาวภาคย์พระพิมลธรรมก็ชบลด ช้อง สมกำลังได้
มากแล้วลอบลักออกมากุมสมเด็จพระพรต พวกเข้าปล้นพระราชวัง
จับสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ได้ให้ปลงพระชนม์เสีย แล้วพระ
พิมลธรรมก็ได้ครองราชสมบัติปรากฏพระนามว่าสมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรม ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวความต่อมาว่า
เวลานั้นพวกญวนเข้ามาค้าขายอยู่ในกรุง ฯ มีความโกรธแค้นว่า
พระพิมลธรรมเป็นชบลด ข้าราชการยังพากันถวายเป็นราชสมบัติไม่

(๑) เดิมเจ้าฟ้าเจ้าสันนิษฐานว่า ที่เรียกว่าวัดเชิงท่าทุกวันนี้ แต่
มาพบจดหมายเหตุบอกอธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยาได้ความแจ
ใจว่า คือวัดระโฆอยู่ริมพระราชวังทางด้านตะวันตกนั้นเอง

กำจัดเสีย พวกญ๋ขุ่นประมาณ ๕๐๐ จึงพากันเข้าไปใน
 พระราชวัง ทนายจะตำรายสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เมื่อ
 เส็จ ออกบอกพระปริยัติธรรม พระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่ง
 รอมทอง แด่พระสงฆ์วัดประคองโรงธรรมพาพระองค์หนีรอดไปได้
 พอพระมหาอำมาตย์คุมพวกเจ้าหน้าทเขาไปถึง จึงไล่ฆ่าฟัน
 ญ๋ขุ่นล้มตายแตกหนลงเรือแล่นออกทะเลไป แต่นั้นพวกญ๋ขุ่นก็มี
 ได้มาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาอีก และว่าครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้า
 ทรงธรรมทรงตั้งพระมหาอำมาตย์ผู้มีความซื่อปรีห์เป็นเจ้าพระยา
 กลาโหมสุริยวงศ์ เจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์คนที่ต่อมาได้เป็น
 พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าพระเจ้าปราสาททอง ในรัชกาล
 หลัง ความที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารจึงแสดงมาน
 เพียงพิจารณาแล้วก็พอเห็นได้ว่าคงไม่ตรงตามเรื่องจริง ซื่อคน
 ที่ควรสั่ง เกตุนั้นคือ นามว่าพระศรีศิลาเป็นพระนามเจ้า
 อย่างเจ้าต่างกรม มีใช้ช้อคนสามัญ อีกประการ ๑ ที่ว่า
 พระพิมลธรรมเป็นขบถนั้น ถ้าเป็น คนสามัญบวชเรียนได้เป็น
 พระราชาคณะมีพวกพ้องศิษย์หามาก จะคิดเป็นขบถนั้นพอจะเป็น
 ได้แต่เมื่อซึ่งราชสมบัติได้แล้ว ที่คนทั้งบ้านทั้งเมืองจะยอมให้เป็น
 พระราชามหากษัตริย์ปกครองแผ่นดินอยู่ค่อไย ชื่อนั้นแลไม่เห็น
 ว่าจะเป็นไปได้ ยกข้อสงสัยเหล่านี้พอให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ ว่า

เหตุใดจึงเห็นว่าคุณความที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารระไม่
 ทรงคชเทศการณทจริง เรื่องราวเทศการณทเกิดชนในกรุงศรี
 อโยธยาครนนั้น มีจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศทั้งจดหมายเหตุ
 เหตุของพวกฝรั่งและของพวกญูน ซึ่งทอพระสมค ๆ ได้มา
 ชนหลง เล่าเรื่องราวไปเป็นอย่างอื่น จะจริงเพียงใดและเท็จ
 เพียงใดข้าพเจ้าก็ทราบไม่ได้แน่ แต่จะลองเก็บเนอความมา
 แสดงไว้พอเป็นทางวินิจฉัยของท่านทั้งหลาย

ในจดหมายเหตุของฝรั่งว่า เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์นั้นพระ
 อธิษาศัยอ่อนแอปราศจากความสามารถ (ท่านองจะเป็นเพราะ
 เหตุสนมเด็จพระเอกาทศรถ จึงยังไม่ทรงตั้งให้เป็นพระมหา
 ออุปราช ตำแหน่งจึงว่างอยู่จนเสด็จสวรรคต) ครั้นเจ้าฟ้าศรี-
 เสาวภาคย์ขึ้นครองราชสมบัติข้าราชการก็ไม่ยำเกรง มีแต่
 คนซึ่งโคยมมาก ขณะนั้นเรือญูนเข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงฯ พวก
 ญูนชาวเรือนคล้าย ๆ กับสลัก ครั้นเห็นว่ารัฐบาลไทยอ่อนแอ
 ไททวงที ก็เที่ยวปล้นสะดมราษฎรทั้งเคยทำมาแต่ก่อน แล้วพา
 กันลอบเข้าไปในพระนคร(๐) กรกันเข้าไปถึงในพระราชวัง
 จับพระเจ้าแผ่นดิน (คือสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์) ไล่พวก

(๐) มีในจดหมายเหตุปมโหรวา “ปีวอก จุลศักราช ๘๘๒
 (พ.ศ. ๒๐๖๓) เศษ ๘ ญูนเข้าเมือง” ความตรงกัน

ผู้บัญชาให้ทรงปฏิญาณสัญญาด้วย ลง พระ โททิต เป็นสำคัญ
ว่าจะไม่ให้ใครไปทำร้ายคอยแทนพวกผู้บัญชา และเรียกเอาพระ
สังฆราชเป็นหัวหน้าคุมไปจนปากน้ำค้วย แล้วพวกผู้บัญชาก็แล่น
เรือออกทะเลกลับไป (เพราะพวกผู้บัญชาหลบหลู่ได้ดังนี้) ต่อมา
ไม่ช้าสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ก็ถูกกำจัดจากราชสมบัติ ทรง
ราชสมบัติอยู่ไม่ถึง

สมเด็จพระเอกาทศรถมีพระเจ้าตากยาเธอเกิดด้วยพระ-
สนมอีก ๓ พระองค์ พระองค์ใหญ่ทรงตั้งเป็นทพระอินทราชา
ทรงผนวชอยู่ (ประมาณได้สัก ๘ พรรษา) พระองค์กลางทรง
ตั้งเป็นทพระศรีศัลยพระรองคนน้อยได้เป็นทพระองค์ทอง ข้าราชการ-
การพร้อมกันทูลอัญเชิญพระอินทราชาให้ลาผนวชขึ้นผ่านพิภพ
เมื่อวอก พ.ศ. ๒๑๖๓ ปรากฏพระนามว่า “พระเจ้า-
ทรงธรรม(๑)” เมื่อเสวยราชย์ขึ้นพระชนษาได้ ๒๙ ปี

ส่วนเรื่องการสังครามทัพยกพม่าน ในหนังสือพระ-
ราชพงศาวดารว่า พระเจ้าทรงธรรมเสวยราชย์ได้ ปี ๑

---

(๑) ที่ในภาษาไทยเรียกว่า “พระเจ้าทรงธรรม” บางทีจะ
มาแต่พระสงฆ์ถวายพระนามเป็นภาษาบาลีว่า “วิมลธรรม” เหมือน
พระนามพระเจ้าแผ่นดินในลังกาทวีปแต่โบราณมีหลายองค์ จึง
เกิดความเข้าใจกันขึ้นหลังว่าเป็นพระพิมลธรรมราชาคณะ เจ้าคณะ
รองคณะเหนือ

พม่าก็ยกกองทัพลงมาตีเมืองตระนาวศรี และว่าครั้งนั้นกองทัพ
 กรุง ฯ ยกออกไปช่วยไม่ทัน จึงเสียเมืองตระนาวศรีแก่พม่า
 แต่เรื่องท้าวพม่าตีเมืองตระนาวศรีครั้งนั้นไม่ปรากฏทั้งในพงศาว-
 ดารพม่าและในจดหมายเหตุของฝรั่ง สอดสวนกลับไปได้
 หลักฐานเป็นอย่างอื่น เห็นกันว่าได้พบนางสี้ออกไฮยาอียัก
 เจ้าเมืองตระนาวศรี อนุญาตให้ชาวเคนมาร์กมาค้าขายในสยาม
 ประเทศเมื่อในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม ไม่ใช่เท่านั้น ยังมีใน
 จดหมายเหตุของฝรั่งว่า เมื่อในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมนั้น
 เรือกำปั่นโปรตุเกสเข้ามากรุงศรีอยุธยา มาพบเรือชอลันคาทิง
 แม่นาเจ้าพระยา เข้าจับเรือชอลันคา ท้วยชาติทั้ง ๒ นั้นเป็น
 ชาคักกัน พระเจ้าทรงธรรมมีรับสั่งให้ทหารลงไปบังคับพวก
 โปรตุเกสให้ต้องคืนเรือแก่ชอลันคา เป็นเหตุให้โปรตุเกสโกรธ
 เคืองไทย เลิกถอนทางมาตั้งค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา
 ไปเสีย แล้วให้กองทัพเรือมาขีตชาวเมืองมะริคอินเป็นเมืองท่า
 ของเมืองตระนาวศรี ก็หาสำเร็จความประสงค์ไม่ โปรตุเกส
 ต้องเลิกทัพกลับไป ได้ความดังนั้นจึงเห็นว่า เมื่อในแผ่นดิน
 พระเจ้าทรงธรรมพม่าหาได้มาตีเมืองตระนาวศรีไม่ แต่พบความ
 ปรากฏในพงศาวดารพม่าว่า เมื่อแผ่นดินพระนารายณ์ไทยได้
 ยกกองทัพไปตีเมืองทวาย ก็เมืองทวายสีไทยได้กลับมาแล้ว

เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ กิ่งกล่าวมาในเรื่องสงครามครั้งที่ ๑๗ เหตุใดไทยจึงกลบัตถิก ด้วยเหตุอันจึงเข้าใจว่าพม่าคงคิดเอาเมืองทวายกลบไปเมื่อในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมแต่ผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวเป็นเมืองตระนาวศรีไป เพราะกองทัพไทยยกไปทางเมืองตระนาวศรีเหมือนอย่างครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ หวังจะรักษาทั้งเมืองตระนาวศรีและเมืองทวายด้วยกันจึงชวนชวนว่ายกไปเมืองตระนาวศรี คงจะยกไปไม่ทันรักษาเมืองทวายแล้วให้หากองทัพกลบ ด้วยเห็นไม่เป็นประโยชน์ที่จะไปคิดเอาเมืองทวายคนในครั้งนั้น

การสงครามไทยรบกับพม่าตั้งแต่ต้นกว้างมาช้านานประมาณ ๔๐ ปี จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ไทยกับพม่าจึงได้เกิดรบกันขึ้นอีกในระหว่าง ๔๐ ปีนั้นทั้งเมืองไทยและเมืองพม่ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นหลายอย่าง พระเจ้าแผ่นดินก็เปลี่ยนพระองค์เป็นหลายรัชกาลด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่เป็นเรื่องราวระหว่างสงครามกับพม่าหาเกี่ยวด้วยหนังสือเรื่องนี้ไม่ ครั้นมาคิดดูว่าจะข้ามไปขบกล่าวจนถึงเรื่องสงครามที่เกิดขึ้นใหม่ก็เคยได้เห็น ว่าผู้อ่านไม่ทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างนั้นก็จะไม่

เสร็จใจเรื่องสงครามไค้ซ้กเจนค้ จึงไค้ล่องเก็บเนอความในเรื่อง
 พงศาวดารทั้ง ๒ ประเทศ ในระหว่างเวลา ๕๐ ปีที่ว่าง
 การสงคราม มาเรียบเรียงพอให้ทราบเรื่องต่อไปข้างท้ายตอนนั้น
 จะกล่าวถึงเรื่องพงศาวดารไทยก่อน พระเจ้าทรงธรรม
 ผ่านพลพเมอขวอก พ.ศ. ๒๑๖๓ เมอเสวยราชย์พระชันษา
 ใค้ ๒๙ ปี ในจดหมายเหตุของฝรั่งยู่ค้ค้กับควมทกกล่าว
 ในหนังสือ พระราชพงศาวดาร ว่าพระเจ้าทรงธรรมนั้นเป็นนัก
 ปราชญ์ ทรงรอบรู้วิชาการในสมัยนั้นหลายอย่าง ทั้งทรง
 เคารพในพระพุทธศาสนาและประเพณีราชธรรมมั่นคง เป็นที่
 รักใคร่นับถือทั่วไปทั้งชาวพระนครและชาวต่างประเทศ แต่ว่า
 ไม่ไปรบก้จะทำศึกสงคราม พอพระราชหฤทัยแต่จะเป็นมิตร
 กับนานาประเทศ จึงไค้เป็นไมตรีกับประเทศซอลแดนค้และ
 อังกฤษค้ต่อมา และมีจดหมายเหตุยู่ขึ้นปรากฏว่ายังรักษาทาง
 ไมตรีกับประเทศยู่ขึ้น ต่อมาเหมือนเมอครั้งสมเด็จพระเอกา-
 ทศรุดด้วย ความทกปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
 เมอพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต พระเจ้าอังวะแต่งราชทูตให้เข้า
 มาเยี่ยมพระบรมศพ ซ่อนก้เป็นหลักฐานว่า ถึงประเทศพม่า
 ก้กลบเป็นไมตรีกันเมอในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม น่าจะเป็น
 เพราะพระเจ้าทรงธรรมทรงนิยมแต่จะให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมี

สันติสุขอันเองเป็นเหตุให้กำลังทัพแก่ลัทธิทหารอ่อนแออง กรุงกัม-
พูชาซึ่งเคยชุนตอกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนเป็นชยดแ่งเมองชุน
ก็ปรายปรามลงไม่ไค้จันตลอกรัชกาล และเลยเป็นเหตุให้
ประเทศลานนามเมืองเซียงใหม่เป็นคัน ซึ่งชุนแก่ไทยมาแต่ก่อน
กลบเป็นอิสรระชนอกทาง ๑ ก้วย

พระเจ้าทรงธรรมเสวยราชย์อยู่ ๘ ปี สวรรคตเมื่อ
บมะโรง พ.ศ. ๒๑๗๑ การรบรัชทายาทเกิดเหตุลงมาพันกัน
เรื่องราวคอนนชอลันคาคน ๑ ชอวันวลิต เป็นนายห้างอยู่
ในกรง ๗ เมอแผ่นคินพระเจ้าทรงธรรมไค้เรียบเรียงเป็น
จดหมายเหตุไวัชอความชัคเจนคั ว่าเมอพระเจ้าทรงธรรม
เสวยราชย์มาไค้ ๗ ปี ถึงบเถาะ พ.ศ. ๒๑๗๐ ประชวร
พระอาการหนักลงเมอเดือน ๑๒ ทรงปรารภถึงการทะสย
พระราชวงศ์ก้วยครังนั้นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่อันทรงพระ
นามว่าพระเชษฐาัยังทรงพระเยาว์ พระชนมายุเพียง ๑๔ ปี
ส่วนพระเจ้านังยาเชอพระศรีศิขรินันเป็นผู้นใหญ่ แต่ทูลลาออก
ทรงผนวช อยู่(๑) พระเจ้าทรงธรรมจะไค้ไรให้พระราชโอรส
ไค้รับรัชทายาท แต่เกรงว่าข้าราชการทั้งปวงจะมีเค็มใจ เพราะ

(๑) พระเจ้านังยาเชออีกพระองค์ ๑ ซึ่งเป็นพระองค์ทอง
เห็นจะสิ้นพระชนม์เสียแล้ว คอนันนี้ไม่ไค้กล่าวถึงที่เคียว

เหตุที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ จึงทรงปรึกษากับพระยาศรีวรวงศ์
 ราชวางมหาเถรผู้เป็นพระญาติ จะสืบส่วนความนิยมของ
 ชำราชากรทั้งปวงว่าจะเป็นอย่างไ

ทรงน จะกล่าวถึงเรื่องชาติประวัติ ของพระยาศรีวรวงศ์
 แทรกลงก่อน ด้วยพระยาศรีวรวงศ์นั้นคือพระเจ้าปราสาททอง
 ในรัชกาลหลัง ผู้อ่านจะได้ทราบเรื่องของพระเจ้าปราสาททอง
 มาแต่ต้น มีเรื่องพงศาวดารเกร็ดเล่าสืบกันมาแต่โบราณเรื่อง
 หนึ่ง ว่าเมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถยังเป็นพระมหาอุปราชอยู่นั้น
 วันหนึ่งเสด็จลงมาประพาสทางลำนามาถึงเกาะบางปิ่นถูกพาย
 ใหญ่เรือพระที่นั่งล่ม ต้องเสด็จขึ้นอาคัยชวายนอยทเกาะ
 บางปิ่น เป็นเหตุให้ไต่หญิงชาวเกาะนั้นคนหนึ่งเป็นบาทบริจาร
 นางนั้นมีครรภ์คลอดบุตรเป็นชาย สมเด็จพระเอกาทศรถพระ
 เป็นพระราชโอรสก็ละอาชพระทัย จึงเป็นแต่รับตัวไปชบเลี้ยง
 ด้แต่ยังเยาว์ จนโตเป็นทจมนศรีสวัสดิ์ ครั้นต่อมาเมื่อไ
 ราชสมบัติเป็นพระเจ้าปราสาททอง จึงทรงสร้างวัดชุมพลนิกาย
 ยาราม ทรงทบ้านเดิมของพระชนนี และสร้างวังเป็นที่ประพาส
 ที่เกาะบางปิ่น เพราะเป็นนิवासฐานเดิม เล่ากันมาอย่างน

ครั้นมาพบจดหมายเหตุที่วันวลิตขอสันติกาแต่งไว้แต่เมื่อใน
 รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง กล่าวว่พระเจ้าปราสาททองนั้น
 เป็นบุตรของพระยาจักรีธรรมาธิราช เป็นพี่ของพระชนนพระเจ้า
 ทรงธรรม พิเคราะห์ความที่กล่าวทั้งสองเรื่องเข้ากัน พะระ
 สันนิษฐานได้ว่าเรื่องทรงเห็นจะเป็นดังกล่าวต่อไปนี้ คือเมื่อ
 สมเด็จพระเอกาทศรถไปถูกพ่ายเรือลมที่ข้างปอน เสด็จชนธาคัย
 พักอยู่บ้านชาวบ้านนั้น ใ้ที่ทอดพระเนตรเห็นกลุ่กษัตริย์คนหนึ่ง
 ชอบพระพุทธรูป จึงขอมาเลี้ยงเป็นบาทบริจาร มีพระโอรส
 พระองค์หนึ่งคือพระเจ้าทรงธรรม แล้วจึงทรงชุบเลี้ยงญาติวงศ์
 ของนางนั้นต่อมา พระเจ้าปราสาททองเป็นบุตรออกญาจักรี
 ธรรมาธิราช เป็นแต่ราชินิกุลฝ่ายพระชนนของพระเจ้าทรงธรรม
 หาได้เป็นเชื้อสายในพระราชวงศ์ไม่ วันวลิตขอสันติกากล่าวว่า
 พระเจ้าปราสาททองนั้น นวมามีคนทั้งหลายเรียกกันว่า
 “พระองค์ใส” เกิดในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร เมื่อราว
 ปีชวด พ.ศ. ๒๑๔๓ ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ
 ทรงชุบเลี้ยงให้เป็นมหาดเล็ก รัชราชการอยู่ใกล้ชิดพระองค์
 แต่ยังไม่แก่ พออายุได้ ๑๕ เมื่อกทรงตั้งเป็นทุมแพร อายุ ๑๗ ปี

ก็ไต่เลือนเป็นจมนครสวรรค์ ทิวหมื่นมหาดเล็ก (๐)
 จมนคร ๗ นั้นเป็นคนฉลาดเฉลียวและใจอกกล้าหาญ แต่ชอบ
 ไปข้างทางนักเลงมักวิวาทขาดทะเลาะกับผู้อื่นเอง ๆ ครึ่งหนึ่ง
 ไปดูแรกนาขวัญ เกิดวิวาทกับพวกพระยาแรกนา สมเด็จพระ
 เสด็จทรงพระพิโรธคำสั่งให้ฆ่าหลวงไปเอาตัว แต่
 จมนคร ๗ ซ่อนอยู่เสียในวัดไม่ได้ควมมาถวาย สมเด็จพระ
 เสด็จทรงรับสั่งให้เอาพระยาศรีธรรมราชา ผู้เป็นบิดา มาซึ่ง
 เป็นตัวจมนคร ๗ จึงเข้ามาสารภาพ มีรับสั่งให้จำไว้
 ๕ เดือน “เจ้าชรรวมณจันทร์” ซึ่งเป็นพระชายาของสมเด็จพระ
 พระนเรศวรทอดขอโทษ จึงโปรดให้พ้นโทษออกรับราชการตาม
 เกิมมาจนตลอดรัชกาล ครั้นพระเจ้าทรงธรรมเสด็จผ่านพิภพ
 จึงทรงเลือนจมนคร ๗ ขึ้นเป็นพระยาศรีธรรมรงค์ ตำแหน่ง
 ราชวังมหาดเล็ก

จะกล่าวยกถาว่าเรื่องพงศาวดารไทยตามที่วันวิดิคเล่าต่อไป
 เมื่อพระเจ้าทรงธรรมไคร้จะทรงทราบ ว่าความนิยมของ
 ข้าราชการในเรื่องผู้รัชทายาทจะเป็นอย่างไร จึงโปรดให้

(๐) จะเห็นได้ตรงหน้าว่าในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าจมนคร
 สวรรค์นั้นถวายตัวเป็นบุตรเลี้ยงพระมหามงกุฎนั้น มิใช่คนอื่น

พระยาศรีวรวงศ์เชิญกระแสรีบสั่ง ออกมา ปรีกษา ใน ที่ประชุม
 ข้าราชการว่า เกยวนพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรพระอาการ
 มากอยู่ ทรงพระปรีวิตกถึงการซึ่งจะปกครองแผ่นดินต่อไป
 ภายหน้า ใครจะทรงทราบว่าข้าราชการทั้งปวงจะเห็นควรทรง
 ปฏิบัติอย่างไรบ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยเป็นปรกติได้ ข้าราชการ
 แสดงความเห็นต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่าย ๑ เห็นว่าควรจะ
 ไปรทให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์
 ต่อไป อีกฝ่าย ๑ มีเจ้าพระยามหาเสนาบดีที่สมุหพระกลาโหม
 พระยาท้ายน้ำ พระยาธรรมไตรโลกย์ขุนนางแขกคือพระศรี-
 เนาวรัตน์และพระจุฬาลักษณ์เป็นต้น มีความเห็นว่าพระราช
 โอรสยังทรงพระเยาว์นัก จะว่าราชการบ้านเมืองยัง ไม่ ได้
 ควรไปรทให้พระศรีศัลย์ราชอนุชาครองราชสมบัติก่อน แต่
 ข้าราชการทั้ง ๒ ฝ่ายพร้อมกันให้นำความกราบทูลว่า แล้วแต่
 จะทรงพระราชดำริเห็นว่า พระราชวงศ์ พระ องค์ ไท จะ สม ควร
 ปกครองแผ่นดินได้ ถ้าทรงมอบเวนราชสมบัติแก่พระองค์ไท
 ข้าราชการทั้งปวงก็เต็มใจที่จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณ
 ตามพระราชประสงค์มิได้มีความรังเกียจ พระเจ้าทรงธรรม
 ทรงทราบว่าข้าราชการทั้งปวงไม่นิยม ใน พระ ราช โอรส พร้อม

กัน จึงคำรัสสั่งเป็นความลับให้พระยาศรีวรวงศ์เป็นผู้ปลการะ
พระราชโอรส และให้คึกอ่านหากำลังวังชาไว้ให้พอชองกัน
อย่าให้เกิดภัยอันตรายได้ พระยาศรีวรวงศ์จึงเกลี้ยกล่อมได้
สมัครพรรคพวกผู้ซึ่งใจจะเข้ากับพระราชโอรสเป็นอันมาก
แม้พระยาเสนาภิมุขฉวยขึ้นชอขะมะคา ก็พาพวกทหารฉวยขึ้นมี
จำนวน ๖๐๐ มาเข้ากับพระยาศรีวรวงศ์ทั้งกรม(๐)

ครั้นถึงเดือนธันวาคม ๗ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๗๑
พระเจ้าทรงธรรมสวรรคต พระชนินษาได้ ๓๘ ปี ครองราช
สมบัติได้ ๘ ปี พระยาศรีวรวงศ์จึงให้ประชุมข้าราชการทั้ง
ปวงที่ในท้องพระโรงแล้ว แจ้งความให้ทราบว่า พระเจ้า
ทรงธรรมได้ทรงมอบราชสมบัติพระราชทานแก่พระเชษฐาผู้เป็น
พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ แล้วเชิญพระเชษฐาเสด็จออกให้
ข้าราชการทั้งปวงถวายบังคมและถือนากระทำสัจด้วยถวาย ใน
เวลาททพฉดอนานนี้ พระยาศรีวรวงศ์สั่งให้จับเจ้าพระยา
มหาเสนาและข้าราชการที่ไม่เห็นชอบด้วยแต่ก่อน เอาตัวไป
ประหารณชีวิตเสียบที่ท่าช้าง แล้วให้รีบเอาทรัพย์สินสมบัติมาแจก

(๐) จะเห็นได้ตรงนั้นว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
ยังเลื่องชื่อบุนมาตลนครชาล หาได้จับไล่เสียบอย่างว่าในหนังสือ
พระราชพงศาวดารไม่ จดหมายเหตุได้มาจากเมืองฉุบุนความก็ตรงกัน

จ่ายแก่ผู้มีความชอบ ในพวกที่มาเข้าด้วย ครั้นปรายปราม
 พวกขุนนางแล้ว สมเด็จพระเชษฐาธิราชจึงทรงตั้งพระยาศรี
 วรวงศ์เป็นเจ้าพระยามหาเสนา เสนาบดีที่สมเด็จพระกลาโหม
 แทนเจ้าพระยามหาเสนาบดีที่ถูกระหารชีวิตนั้น

ต่อมาเจ้าพระยากลาโหมให้พระยาเสนาภิมุขไปดวงพระ-
 ศรีศรีศิลป์ผู้เป็นพระยีสกลาให้คุมกำลังเข้ามาปล้นพระราชวัง รัยว่า
 พวกญวนจะเข้าด้วย(๑) พระศรีศิลป์ไม่รู้เท่าจึงลาผนวชยกพล
 เข้ามาตามนัด เจ้าพระยากลาโหมจับได้ จะให้ประหารชีวิตเสีย
 สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงขอชีวิตไว้ ให้คุมเอาไปใส่กรงไว้ที่
 เมืองเพชรบุรี มีหลวงมณฑลคน ๑ เป็นญาติกับพระศรีศิลป์
 ลอยมาพาพระศรีศิลป์หนีไปได้ จึงไปช่องสมเด็จพระคนจะคิดเป็นขบถ
 อีก(๒) เรื่องก่อนไปความทวนวิถีกกล่าวกับหนังสือพระราช-
 พงศาวดารเนื้อเรื่องยุดีด้วยกันว่า สมเด็จพระเชษฐาธิราชให้
 กองทัพยกออกไปจับพระศรีศิลป์มาได้ให้สำเร็จโทษเสีย ครั้น
 สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสวยราชย์มาได้โดยเศษ มีเหตุเกิดขึ้น

(๑) สันนิษฐานว่าพวกขบถนั้นจะเป็นข้าราชการที่ไม่เข้ากับเจ้าพระยา
 กลาโหม พวกญวนเป็นแต่ไปเป็นไส้ศึก

(๒) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระศรีศิลป์เป็นพระอนุชา
 ของสมเด็จพระเชษฐาธิราช แค้นพระทัยว่าไม่ได้ราชสมบัติ จึงหนี
 ไปตั้งช่องสมเด็จพระคนที่เมืองเพชรบุรีเป็นขบถขึ้น

ค้วยเจ้าพระยาตากลาโหมทำการปลงศพมารดา ทำเป็นการใหญ่
 โศกหลายวัน ข้าราชการพากันไปช่วย ถึงไปนอนค้างอยู่ก็มีมาก
 สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จออกจากราชการ ไม่มีข้าราชการ
 เข้าเฝ้าตามตำแหน่งที่ทรงพระพิโรธตรัสปรึกษาคาคโทษว่าจะลง
 พระราชอาญา ขรรคข้าราชการทูลสะท้อนกลับไปประจบประแจงเจ้า
 พระยาตากโหม^(๑) ความรู้ไปถึงพวกข้าราชการก็พากันเข้า
 ไปปรึกษาทุกชั้นแก่เจ้าพระยาตากโหม เจ้าพระยาตากโหมจึงว่าถ้า
 จะลงพระราชอาญาตัวเราแทนท่านทั้งหลายแต่คนเดียวเราก็คง
 ใจ เพราะตัวเราเป็นต้นเหตุให้ท่านทั้งหลายมีความผิด แทนจะ
 ลงพระราชอาญาท่านทั้งหลายให้หมดทุกคน เราก็มิรู้ที่จะทำ
 อย่างไรได้ พวกขุนนางจึงว่าถ้ากระนั้นขอพวงขารมีช่วยของกัน
 ค้วย ว่าแล้วต่างคนก็อยู่ช่วยงานเจ้าพระยาตากโหมหาเข้ามา
 เฝ้าไม่ สมเด็จพระเชษฐาธิราชเห็นข้าราชการกลับพากันขัก
 รัยสั่งไม่เข้ามาเฝ้าก็ตกพระทัย ตรัสปรึกษาพวกข้าหลวงเดิมต่าง
 ก็พากันทูลว่า เจ้าพระยาตากโหมเห็นจะคึกคักขบถเป็นมั่นคง
 สมเด็จพระเชษฐาธิราชก็ทรงเสียดอ มีรัยสั่งให้ชาวขอมล้อม
 วงชนรักษาหน้าทและเตรียมทหารรักษาพระองค์ไว้แล้ว ให้ข้า-

(๑) สันนิษฐานว่า เห็นจะถึงได้ลงพระราชอาญาบางคน หากไม่ก็
 จะไม่ถึงหว่าคหวันกันแพร่หลาย

หลวงเสด็จพระกระแสรีบส่งไปหาตัวเจ้าพระยาตากลาโหมให้เข้ามา
 เฝ้า ข้าราชการที่เป็นพรรคพวกเจ้าพระยาตากลาโหมอยู่ในพระ-
 ราชวังลอบขอกความออกไปให้ทราบ เจ้าพระยาตากลาโหมก็
 ประกาศแก่คนทั้งปวงว่า เราได้ทำราชการมาโดยสุจริต เทียบวัน
 พระเจ้าแผ่นดินพาดเอาผิดว่าคิดขบถภัยมาถึงตัวก็จำต้องเป็นขบถ
 คามรีบส่ง ข้าราชการทั้งปวงก็พากันยอมเข้าด้วย จึงคุมกำลัง
 เข้ามาปล้นพระราชวังจับสมเด็จพระเชษฐาธิราชได้ ให้เอาไป
 ปลงพระชนม์เสีย เมื่อในเดือน ๗ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๑๗๓
 สมเด็จพระเชษฐาธิราชครองราชสมบัติอยู่ได้ปี ๑ กับ ๗ เดือน
 เจ้าพระยาตากลาโหม จึงยกพระอาทิตย์วงศ์ราชอนุชาของสมเด็จพระ
 พระเชษฐาธิราชพระชันษาได้ ๑๐ ขวบขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
 ส่วนเจ้าพระยาตากลาโหมเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

ตามเรื่องราวที่กล่าวมาแล้วนี้ แยกออกไปอีกเรื่อง ๑ ว่า
 เมื่อเจ้าพระยาตากลาโหมได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แล้วไม่
 ไว้ใจพวกญวน จึงอุบายยกย่องความชอบพระยาเสนาภิมุข
 ตั้งให้เป็นเจ้าพระยาานครศรีธรรมราช แล้วอ้างเอาเหตุทพวก
 ชอลันการะเอิบเออมเอาเมืองนครศรีธรรมราช ให้พระยาเสนา
 ภิมุขคุมพวกอาสา ญวนลงไปรักษาเมือง นครศรีธรรมราช ทมก

ทรงกรม แต้นนทหารญ่ช่นกมิโคมิในกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพวก
 ทหารญ่ช่นทลงไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชล้มตายร่อยทรอไป
 ทุกที ครนเจ้าพระยานคร ฯ ยะมะศาตองอัสฉฎกรม ญ่ช่นททะเลอ
 อยกพากันไปจากเมืองนครศรีธรรมราช กลับไปบ้านเมืองข้าง
 ไปอยู่กรงกัมพูชาข้าง ซอทว่าไมมีเรือญ่ช่นเข้ามาก้าชายในกรง
 ศรีอยุธยาอกนนกรวังเขนเพราะเหตุอน คอกรูชบาลญ่ช่นเกิดไม
 พอใจจะให้พวกพลเมืองไปต่างประเทศ เพราะเหตุทไปเขารัด
 พาศาศนาคริสตังเข้าไปถือ ทำว่นวายชนในบ้านเมือง จึงให้
 ประกาศห้ามมิให้ต่อเรือใบขนาดใหญ่อนจะแล่นมาถึงเมืองไกล
 ไค ควดยเหตุนี้จึงไมมีเรือญ่ช่นมาก้าชาย แต่พวกญ่ช่นทเข้ามา
 อย้อย่างเขนพลเรือน เช่นพวกทถูกจับได้มาเพราะเขารัดถือ
 ศาศนาคริสตังเขนตนนน ยังมิอยู่ในกรง ฯ ต่อมาจนใน
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณกยังไมหมดญ่ช่น

จะว่าด้วยเรื่องพงศาวดารอีกต่อไป เมื่อเจ้าพระยาภลา
 โทมยกพระอาทิตย์วงค์ช่นเขนพระเจ้าแผ่นดินนพระชันษาเพียง
 ๑๐ ขวบ ทำนองจะไมไค้วางระเบียบการศึกษาสำหรับพระ
 เจ้าแผ่นดินทยังทรงพระเยาว์ให้สมควรแก่เหตุการณ สมเด็จพระ
 พระอาทิตย์วงค์ก็เอาแต่เที่ยวเล่นหัว ตามอำเภอพระหฤทษทเขน
 ทารกไม้นำพารักษาพระเกียรติยศ ครนสมเด็จพระอาทิตย์วงค์

เสวยราชย์มาได้เดือนเศษ ข้าราชการจึงพากันเข้าไปร้องต่อเจ้าพระยาตากโตมว่า ทกวนันเจ้าพระยาตากโตมก็ปกครองแผ่นดินเหมือนเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว แต่ยังมีพระเจ้าแผ่นดินเสวยราชย์อยู่องค์ ๑ บ้านเมืองมีเป็น ๒ เจ้า ๒ นาย นานไปเกรงจะเกิดเหตุให้เป็นอันตรายแก่บ้านเมือง ขอให้เจ้าพระยาตากโตมขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินแต่พระองค์เดียวให้ตั้งตามราชประเพณี เจ้าพระยาตากโตมก็รับอัญเชิญ จึงให้ปลงสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์เสด็จจากราชสมบัติ แล้วทำพระราชพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อขีมะเมย พ.ศ. ๒๑๗๓ ปรากฏพระนามว่าพระเจ้าปราสาททอง เมื่อได้เสวยราชย์นั้นพระชนษาได้ ๓๐ เศษ

ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองเมืองตานีเช่นชยถ คบคิดกับพวกสลักของตะนั๊ก คือแขกที่ปลายแหลมมละยา มาได้เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ต้องรบพุ่งปรายปรามอยู่หลายปี จึงได้คืนมา แล้วปรายปรามเมืองเขมรต่อมาจนได้กรุงกัมพูชามาชนไทยดังแต่ก่อน (ด้วยเหตุนี้พระเจ้าปราสาททอง จึงให้ถ่ายแบบปราสาทราชวังนครอมในกรุงกัมพูชามาสร้างพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์และพระนครหลวงขึ้นเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ

ที่ไค้กรงกัมพูชาคนมาครั้งนั้น) พระเจ้าปราสาททองครองราช
สมบัติอยู่ ๒๕ ปี เมื่อประจวบหนักทรงมอขราชสมบัติประทาน
เจ้าฟ้าไชยสมเด็จพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ แล้วเสด็จสวรรคต
เมื่อขมะแม พ.ศ. ๒๑๙๘

สมเด็จพระเจ้าฟ้าไชยครองราชสมบัติอยู่ได้ ๑ พระศรีสุ
ธรรมราชาพระเจ้าอาวกับพระนารายณ์ราชกุมารระอนษา ช่วย
กันจับปลงพระชนม์เสีย พระศรีสุธรรมราชาชนครองราชสมบัติ
อยู่ได้ ๓ เดือน เกิดวิวาทกับพระนารายณ์ซึ่งเป็นพระมหาอุปราช
รบกันชนกลางเมือง พระนารายณ์ชนะจับสมเด็จพระศรีสุธรรม
ราชาไค้ไค้ปลงพระชนม์เสีย แล้วเสด็จชนผ่านพกพเมอขออก
พ.ศ. ๒๑๙๘ ทรงพระนามสมเด็จพระนารายณ์^(๑) เสวย
ราชขตอมา ๓๒ ปี ึ่งสนรัชกาล

ทนระกล่าวดงเรื่องพงศาวดารพม่า ในระยะเวลา ๔๐ ปี
อันร่วมสมัยกับพงศาวดารไทยทกล่าวมานน

พระเจ้าอองระมหาธรรมราชา ชงไค้ทำทางไมครกขสม
เด็จพระเอกาทศรด ตามทกล่าวมาในเรื่องสงครามครงท ๑๗
นน เสวยราชขอขูกเมืองหงสาวด ทอมาจนดงขชาติ พ.ศ.

(๑) มีหนังสือฝรั่งแต่งในสมัยนั้นเรื่อง ๑ กล่าวว่าพระชนนของ
สมเด็จพระนารายณ์เป็นราชธิดาของพระเจ้าทรงธรรม

๒๑๖๘ ไทรบพม่าว่าพระเคราะห์รายนิก ขอให้เสด็จ
 แปรสถานไปประทับอยู่ที่นั่นเสียให้สิ้นพระเคราะห์ พระเจ้าอังวะ
 จึงให้ขามพากแม่น้ำไปตั้งพลับพลาข้างนอกเมืองหงสาวดี แล้ว
 เสด็จออกไปอยู่ที่พลับพลาในไค ๒ ปี ครั้นถึงขมระโรง พ.ศ.
 ๒๑๗๑ (ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตนั้น) มีคนร้าย
 ลอบปลงพระชนม์พระเจ้าอังวะมหาธรรมราชาเสีย มังเรทียราช
 ขตรชนครองราชสมบัติ ในหนังสือพงศาวดารพม่าว่า มังเรทีย
 นั้นเองเป็นผู้คิดร้ายกระทำขมระโรงเพราะเป็นชุกขนิคม ครั้น
 พระเจ้าอังวะทรงทราบ มังเรทียเกรงจะตองรับพระราชอาญา
 จึงให้ลอบปลงพระชนม์พระเจ้าอังวะเสีย พระเจ้าอังวะมหาธรรม
 ราชาขึ้นครองยาเขต ๒ องค์ ตั้งเป็นพระเจ้าสุทโธธรรมราชาครอง
 เมืองแปรองค์ ๑ เป็นมังรากยอชวาครองเมืองอังวะองค์ ๑
 ขณะเมื่อพระเจ้าอังวะสิ้นพระชนม์นั้นองยาเขต ๒ องค์ นั้นคม
 กงทัพไปทำสงครามอยู่ทางเมืองไทยใหญ่ ครั้นได้ข่าวว่าพระ
 เจ้าอังวะสิ้นพระชนม์ มังรากยอชวาไม่ทราบว่าพระเจ้าอังวะถูก
 คนร้ายปลงพระชนม์ก็รีบกลับมาโดยปรกติ มังเรทียให้ไปคอย
 กักจับได้แต่พระเจ้าสุทโธธรรมราชานั้นพรรคพวกทั้งในเมืองหง-
 สาวดีลอบขอกความไปให้ทราบเหตุการณ์ฉนวน จึงยกกองทัพ
 ทรงลงมาเมืองหงสาวดี จับมังเรทียได้ให้ประหารชีวิตเสีย

พระเจ้าสุทโธทรมราชาชนครองราชสมบัติเมื่อมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๗๑ (ตรงกับในแผ่นดินสมเด็จพระเชษฐาธิราช) แต่ยังไม่ทำพิธีราชาภิเษก ให้เตรียมกองทัพว่าจะยกมาตีเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเกียรติยศก่อน ภัยเมื่อพระเจ้าสุทโธทรมราชา มาปราบปรามหัวเมืองไทยใหญ่ ครั้นแผ่นดินพระเจ้าอังวะมหาราชราชานันตีไค्यानเมืองลงมาโดยลำค้ำจนถึงแดนเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็องเลิกทัพกลับไปเสียดเมืองพระเจ้าอังวะมหาราชราชาสันพระชนม์ พระเจ้าสุทโธทรมราชาทราบอยู่ว่ากรุงศรีอยุธยา ไม่ไค่เกี่ยวข้องของกับเมืองเชียงใหม่อย่างไรแล้ว เห็นไค่ทางยกกองทัพมาเมื่อมะเมย พ.ศ. ๒๑๗๒ (ในรัชพระเจ้าปราสาททองเสวยราชย์) พระยาเชียงใหม่ คอัสไม่ไหวก็เสียดเมืองเชียงใหม่แก่พม่า แต่เมืองอินในเขตลานนามเมืองฝางเป็นค้ำยังไม่ยอมอ่อนน้อม พระเจ้าสุทโธทรมราชาต้องเที่ยวปราบปรามอยู่ ๓ ปี จนขับออก พ.ศ. ๒๑๗๕ จึงไค่หัวเมือง ทวทงเขตลานนา แล้วกลับไปทำพิธีราชาภิเษกที่เมืองหงสาวดี แต่เห็นว่าเมืองหงสาวดีทรุดโทรมมากนักก็จะทำนบารุงให้รุ่งเรืองค้ำแต่ก่อนไม่ไค่ จึงย้ายราชธานี กลบขนไปตั้งที่เมืองอังวะ ไปทำพิธีราชาภิเษกอีก ครอง ๑ แล้วตั้งให้มังรกายชวราชอนุชาเป็นพระมหาอุปราชา

มัตถันพระเจ้าสุทโธชรรณราชาก็เลิกทำสงคราม ข้าเพิญ
 แต่การรุกรณมีสร้างพระเจดีย์เขินตันเสวยราชย์อยู่ไต่ ๑๘ ปี สัน
 พระชนมเมอขระกา จุลศักราช ๑๐๑๐ พ.ศ. ๒๑๘๑
 (ตรงในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง) มังรกายชชวน้องชา
 เชอทเป็นพระมหาอุปราชาสันพระชนมก่อนพระเจ้าอังวะ ราช
 สมบัตจึงไต่แก่มังเรนันทมิตรราชบุตร ราชากิเชกทรงพระนาม
 ว่า พระเจ้าสิรินนทสุชรรณราชูปวราชยติ เสวยราชย์ต่อมาจน
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ถึงจะปรากฏชื่อไปในตอนหน้า

สงครามครั้งที่ ๑๘ คราวไทยตีเมืองเชียงใหม่

ปีชวด พ.ศ. ๒๒๐๕

พม่าตีเมืองเชียงใหม่ไต่เมอครั้งพระเจ้าสุทโธชรรณราชา
 ถึงกล่าวมาในเรื่องสงครามครั้งที่ ๑๘ เมืองเชียงใหม่จึงชน
 แก่พม่ามาแต่นันแต่พระเจ้าอังวะถึงให้เชอพระวงศ์เจ้านายเมือง
 เชียงใหม่ ครองเมืองเป็นอย่างประเทศราชชนแก่พม่าสยกันมา
 ครนเมอพวกเม่งรุซังไต่เป็นใหญ่ในแผ่นดินจีนปราบปรามพวกจีน

ที่ยังไม่อ่อนน้อม เจ้าเมืองจันทน์พวกเม่งจมาจากเมืองชันทน์
มาอาศัยเมืองพม่า พระเจ้าองค์พระยารัชมังคลาจารย์ (คือพวก
เม่งจ) จึงยกกองทัพตามมาตเมืองพม่า เมื่อขั้วศ พ.ศ. ๒๒๐๓

ขณะที่เม่งจออกเตรียมกองทัพจะยกมาตเมืองพม่า นั้น มี
ชาวมาตเมืองเซียงใหม่มา ช้อจะยกลงมาตเมืองเซียงใหม่ด้วย
อีกทางหนึ่ง พระแสนเมืองเซียงเป็นพระยาเซียงใหม่มีไชยบอกไปทูล
พระเจ้าองค์ พระยารัชมังคลาจารย์ว่า ขอกองทัพพม่ามาช่วยรักษาเมือง พระเจ้าองค์
รัตนทศธรรมราชาให้กองทัพมาช่วยเมืองเซียงใหม่ เมื่อเดือน
๘ ขั้วศ พ.ศ. ๒๒๐๓ ครั้นช้อยกไปตเมืองพม่า พระเจ้า
องค์เห็นว่า เป็นศึกใหญ่หลวง เกรงกำลังทหารเกณฑ์ได้ในเมือง
พม่าจะไม่พอต่อสู้ข้าศึก จึงให้เรียกกองทัพพม่าที่เข้ามาเมือง
เซียงใหม่กลับไปด้วยรักษาพระนคร ฝ่ายกองทัพช้อยกล่วงแดน
พม่าตหัวเมืองใหญ่น้อยได้ โดยลำดับมาจนถึงเมืององค์เว เข้า
ปล้นเมืองหลายครั้ง พม่าต่อสู้รักษาเมืองแข็งแรงแกองทัพช้อ
ก็ตกล้อมเมืององค์เวไว้

ฝ่ายพระยาเซียงใหม่ตั้งแต่พระเจ้าองค์เวเรียกกองทัพกลับ
ไปคอยฟังข่าวใดก็ตามว่า กองทัพช้อเข้าไปล้อมเมืององค์เว ไว้ได้
แล้วก็ยงหวุ่นหวาดคาคว่าเมืององค์เวคงจะเสียแก่ช้อ จะหมาย
เอาพม่าเป็นทัพพึ่งต่อไปไม่ไ้ จึงแต่งให้แสนสุนทรไมตรีเป็นทูต
เชิญ ศกษิกษร กับ เครื่องราชบรรณาการ ลงมาขังกรุงศรีอยุธยา

ขออ่อนน้อมยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมา และขอพระราชทาน
 กองทัพขึ้นไปช่วยต่อสู้พวกฮ่อรักษาเมืองเชียงใหม่ไว้ด้วย
 ขณะนั้นสมเด็จพระนารายณ์เสวยราชย์มาได้ ๔ ปี ทรงพระราช
 ดำริเห็นเป็นโอกาสที่จะไต่เมืองเชียงใหม่กลับมาเป็นของไทยดัง
 แต่ก่อน จึงตรัสสั่งให้จัตกกองทัพ ให้พระยารามเดโชถือพล
 ๑,๐๐๐ เป็นกองหน้า พระยาสีหราชเดโชไชยถือพล ๕,๐๐๐
 เป็นกองหลวง และเกณฑ์กองมอญเข้าสมทบ ให้สัมมิงพระราม
 กุมทอง ๑ สัมมิงพระตะบะกุมทอง ๑ ยกล่วงหน้าไปจากกรุงฯ
 เมื่อเดือน ๑๒ ปีชวด ให้แสนสุนทรโมตรีนำกองทัพขึ้นไป
 ครั้นถึงเดือนอ้ายสมเด็จพระนารายณ์ก็เสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไป
 ประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เพื่อจะไต่ทรงทราบเหตุการณ์
 กองทัพให้ทันทั่วทุก

ขณะเมื่อพระยาเชียงใหม่ให้ลงมาขอ กองทัพไทยนั้น
 ทางฝ่ายเมืองพม่าฮ่อ คงล้อมเมือง อังวะอยู่ จนเสบียงอาหารใน
 กองทัพเขาขาด เห็นว่าจะทำการต่อไปไม่สำเร็จ ฮ่อก็เลิก
 กองทัพกลับไป ชาวทวายมาแจ้งพระยาเชียงใหม่ว่าพม่ามีชัยชนะ
 ฮ่อ ก็ตกใจกลัวพม่า ทวายเป็นแสนสุนทรโมตรีนำกองทัพไทย
 ขึ้นไปถึงกลางทาง จึงให้คนเร็วลงมายบอกแสนสุนทรโมตรี

ให้พลหนีไปเสีย พระยาสุพรรณภูมิไชยยกกองทัพขึ้นไป
 ทางเมืองกำแพงเพชรยังไม่ทันถึงเมืองเกิน เห็นพวกทูก
 เชียงใหม่ทันทพลหนีไปเป็นการผัดสังเกดจึงหยุดกองทัพอยู่
 แล้วบอกความมากมายตลอด ชื่อนั้นสมเด็จพระนารายณ์เสด็จ
 ประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ได้ทรงทราบว่าพระยาเชียงใหม่
 กลับใจไม่มาสามีกักโดยสุจริตก็ทรงชกเคือง จึงดำรัสสั่งให้
 เจ้าพระยาตากใหม่ถืออาชญาสิทธิ์คุมกองทัพยกหนุ่่นขึ้นไปอีก
 ๕ กอง รวมจำนวนพล ๑๐,๐๐๐ ให้ไปตีเมืองเชียงใหม่
 กองทัพไทยยกขึ้นไปคราวนั้น พวกหัวเมืองขึ้นเชียงใหม่ไม่รีดิว
 ไปลงเมืองไหนก็ห้ามผัดข้อดีไม่ จึงไต่เมืองดั่ง (๐) เมืองดอง
 เมืองเกิน เมืองนครลำปางกบตงเมืองกระเทรียงระวาทชนเมือง
 เชียงใหม่อกหลายเมือง คือเมืองอินทศิร เมืองรามดี และ
 เมืองค่านอมลุดเป็นต้น แต่กำลังทยกไปยังน้อยนัก จึงหาได้
 เมืองเชียงใหม่ไม่ สมเด็จพระนารายณ์มีรับสั่งให้หากองทัพ
 กลับมา เมื่อขลุ พ.ศ. ๒๒๐๔

ในขลุ พ.ศ. ๒๒๐๔ นั้น ที่เมืององวะเกิดเหตุชน
 วิวายเมือกกองทัพ ช้อมมาดอมเมืององวะอยุนน พวกนักสันมของ

(๐) ในหนังสือพระราชพงศาวดาร เรียกว่าเมืองดั่ง ข้าพเจ้า
 เห็นว่าจะเป็นเมืองดั่ง

พระเจ้าอังวะเห็นว่าสิ่งของเครื่องบริโภคน้ำในเมืองฮตก ก็
 จึงขอหาสิ่งของเครื่องบริโภคน้ำต่าง ๆ เขาไปก็ไว้ขายจนราคา
 ตกต่ำไป พวกพลเมืองทอกเกณท์ไปรักษาเมืองอังวะก็พากัน
 โกรธแค้นพระเจ้าอังวะ ว่าเกณท์มาให้ลำบากแล้วยังซ้ำทำให้
 สนมเขยิบเขยิบออกเล่า แต่เวลาก็ก็คึกคึกเมืองก็ง่อย ครั้นข้อ
 เลิกทัพกลับไปแล้วจึงมีผู้สมกันคิดขบถ ยกพระเจ้าแปรซึ่งเป็น
 ราชอนุชาของพระเจ้าอังวะขึ้นเป็นหัวหน้า แล้วเข้าปล้น
 พระราชวังจับพระเจ้าอังวะไปให้ปลงพระชนม์เสีย พระเจ้าแปร
 ก็ขึ้นครองราชสมบัติ ราชานิกษิตทรงพระนามว่าพระเจ้ามหา
 สัตบุรุษธรรมราชาเป็นใหญ่ในเมืองพม่าต่อมา ชาวทบกเกิดวุ่นวาย
 ในเมืองพม่านันทรายเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อชวาล พ.ศ.
 ๒๒๐๕ สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชดำริว่า เป็นโอกาส
 ควรจะตั้งเมืองเชียงใหม่ไว้ จึงมีรับสั่งให้เกณท์กองทัพมีจำนวน
 พล ๔๐,๐๐๐ จะให้ยกไปตั้งเมืองเชียงใหม่ในชวาลนั้น

ในเวลาเตรียมทัพนั้น ทรงปรารภหาผู้ซึ่งจะเป็นแม่ทัพ
 ใหญ่ให้ไต่ถึงพระราชหฤทัย ค่ายแม่ทัพนายกองที่ไปคราวก่อน
 มีเจ้าพระยามหาเสนาบดีทสมุหพระกลาโหม เป็นต้น ทำการไม่
 สำเร็จ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเจ้าพระยาโกษาธิบดีขุนเหล็ก

ข้าหลวงเดิมซึ่งเป็นบุตรเจ้าแม่วัคคูลิก และได้ร่วมพระนมมา
แต่ยังทรงพระเยาว์นั้น เป็นผู้มีสติปัญญาสามารถจะไกร่ทรงตั้ง
ให้เป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงใหม่คราวนี้ (๑) แต่เจ้าพระยา
โกษาธิบดีกราบทูลขอตัวว่าข้าราชการที่เป็นผู้ใหญ่กว่า และคุ้น
เคยราชการยิ่งกว่ายังมีมาก เกรงจะถนัดเปรียบเคียงแย่ง จะ
ยังค้ำขืนราชการก็ไม่ได้สิทธิ์ขาด ฝ่ายข้างสมเด็จพระนารายณ์
จะให้เจ้าพระยาโกษา ฯ เป็นแม่ทัพให้จงได้ เจ้าพระยาโกษา ฯ

(๑) หนังสือพระราชพงสาวดารกับพงสาวดารพม่ายุติลงกันว่า
ตีเมืองเชียงใหม่ คราวนี้เมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๒๐๕ ในหนังสือพระราช
พงสาวดารว่า เจ้าพระยาโกษา ฯ ขุนเหล็กถึงอสัญกรรม ทรงตั้งนาย
ปานน้องชายที่ได้เป็นทูตไปเมืองฝรั่งเศสเป็นเจ้าพระยาโกษา ฯ แทน
แล้วให้เป็นแม่ทัพคราวนี้ แต่ได้ความตามจดหมายเหตุของฝรั่งว่าเจ้า
พระยาโกษา ฯ ขุนเหล็กถึงอสัญกรรมคือเมื่อปีขุน พ.ศ. ๒๒๒๖ ก่อน
สมเด็จพระนารายณ์สวรรคตเพียง ๕ ปี ส่วนนายปานนั้นเป็นพระวิสุตร
สุนทรราชทูตกลับมาจากเมืองฝรั่งเศสเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๒๓๐ ก่อน
สมเด็จพระนารายณ์สวรรคตเพียง ๘ เดือน ได้เป็นพระยาโกษาธิบดี
อยู่สัก ๕ เดือนก็สิ้นรัชกาล เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาโกษา ฯ ขุนเหล็ก
เป็นแม่ทัพคราวนี้เป็นแน่ไม่มีที่สงสัย

ทูลขอทกลงถ้ออาชญาสิทธิจกทัพก่อน (๑) สมเด็จพระนารายณ์
 ึ่งพระราชทานพระแสงอาชญาสิทธิให้คำมประสงค์ เจ้าพระยา
 โภษาฯ ก็ออกมาสั่งลาโหมมหาดไทยให้เกณฑ์คน ๓,๐๐๐
 ให้เจ้าหมื่นนายกองคุมไปตั้งค่ายที่ทุ่งเพนียดค่าย ๑ ค่ายนั้นให้
 ทัดไม้ไผ่มาปักเอาปลายลง เอาโคนขึ้นทำเป็นรั้วระเนียด แล้ว
 ขุดกินทำเชิงเทินและสนามพลาระปักชวากหนามตามแบบแผนให้
 ขบริบูรณ์ กำหนดให้พร้อมเสร็จในวันรุ่งขึ้น เจ้าพระยาโภษาฯ
 จะออกไปตรวจในเวลา ๘ ก.ท. ถ้าและผู้ใดไม่ทำตามสั่งจะ
 เอาโทษถึงสิ้นชีวิตตามพระอัยการศึก ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาตากลาโหม และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเห็นเจ้าพระยา
 โภษาฯ ถ้ออาชญาสิทธิสังการตั้งนันทางกันก็เห็นขึ้นแต่ไม่กล้า
 โต้แย้ง ก็เร่งรีบกระเกณฑ์ผู้คนไปทำการตามคำสั่งแต่ในเพล
 กลางคืน พอรุ่งขึ้นก็ตั้งค่ายสำเร็จ ขณะนั้นมขุนหมื่นเจ้าหน้า
 ทน ๑ แลเห็นรั้วค่ายข้างเชิงเสาระเนียดห่างไปรุ่งนั้ เพราะ
 เหตุยกต้นไม้ไผ่เอาปลายลงดินเอาโคนขึ้นข้างบน จึงว่าแก่พวก

(๑) ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เวลาเมื่อจะโปรดให้เป็นแม่ทัพไป
 คราวนี้ เจ้าพระยาโภษาฯ ขุนเหล็กเห็นจะยังไม่ได้เป็นจตุสดมภ์ ทำ
 นองจะเป็นอย่างจางวางมหาเถกอยู่ จึงยังเกรงว่าจะบังคับบัญชาการไม่
 ได้สิทธิ์ขาด เห็นจะได้เป็นพระยาโภษาธิบดีเมื่อเป็นแม่ทัพไปในคราวนี้

เจ้าหน้าทักด้วยกันว่า เขาตั้งค่ายกันมาแต่ก่อนไม่เห็นเขาทำ
 อย่างนั้น เขายังก็ไม่เอาโคนลงเอาปลายขน นี้นำทำฝักแขยแผนค่าย
 จึงไต่ไปร้องไป ว่าแล้วก็ให้ถอนไม้ไผ่ปักเสี้ยนใหม่ กลับเอาโคน
 ลงตลอดหน้าทักของตน ครั้นถึงเพลเจ้าพระยาโกษา ฯ ออก
 ไปตรวจค่ายโดยกระบวนเต็มยศอย่างแม่ทัพพลธำชญาสิทธิ (๐)
 ขนชชางตรวจค่ายมา เห็นตรงที่ปักไม้ระเนียบค่ายกลับเสี้ยนใหม่
 นนจงเรียกทักเจ้าหน้าทักมาถาม ไต่ความว่าเจ้าหน้าทักชชอน
 คำสั่งก็ให้เอาตัวไปประหารชีวิตเสี้ยนในขณะนั้น แล้วให้เอา
 ศัรษะมาเสียบไว้ที่ปลายไม้ไผ่รวักค่ายให้คนทั้งหลายเห็น ข้า-
 ราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย และไพร่พลทั้งปวง เห็นเจ้าพระยาโกษา ฯ
 บังคับบัญชาการสัตตชชากดงนนักพากันยำเกรงท้าวหน้า สมเด็จพระ
 พระนารายณ์จึงทรงตั้งเจ้าพระยาโกษา ฯ เป็นแม่ทัพใหญ่
 พระยาวิชัยภักดิ์เป็นยกกระบัตร พระยาสุรินทรภักดีเป็นเกียกกาย
 พระยาสิทธิราชเดโชชัยเป็นท้าวหน้า พระยาสรสงครามเป็น
 ท้าวหลัง แล้วให้ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่มะเดือน ๑๒
 ขัษาลนน ครั้นถึงเดือนธันวาคมสมเด็จพระนารายณ์ก็เสด็จยกกองทัพ
 หลวงมีจำนวนพล ๖๐,๐๐๐ ท้ามนขึ้นไปอีกทัพ ๑

(๐) ในหนังสือพระราชพงศาวดารพรรณนาว่าแม่เจ้าพระยา
 โกษา ฯ ไปอย่างกระบวนเสด็จพระราชดำเนิน เห็นว่าเกินการไป

ฝ่ายพระยาเชียงใหม่คาคการอ่ยว่า ไทยคงจะไปตีเชียงใหม่อีก ครั้นได้ข่าวว่ากองทัพไทยยกขึ้นไปก็บอกไปยังเมืองอังวะของกองทัพพม่าให้มาช่วย แล้วให้จัดการเตรียมต่อสู้ตั้งแต่เมืองนครลำปางขึ้นไปทุกเมือง กองทัพเจ้าพระยาโกษา ฯ ยกขึ้นไปตั้งประชิดพลทเมืองเถิน แล้วยกขึ้นไปตีเมืองนครลำปาง ไปรบกันเล็กน้อย พวกทริภังคารเมืองนครลำปางกทงเมืองหนีไป ครั้นตีเมืองนครลำปางแล้วจึงยกตามขึ้นไปตีเมืองลำพูน พวกเมืองเชียงใหม่มาตั้งรักษาเมืองต่อสู้แข็งแรง รบกันอยู่ ๗ วันจึงตีโคเมืองลำพูน แล้วเจ้าพระยาโกษา ฯ ก็ยกตามขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายพระยาเชียงใหม่เตรียมขงกันเมืองเป็นสามารถ กองทัพไทยเข้าตงล้อมเมืองไว้ พวกเชียงใหม่ยกมาตงกองทัพไทยเป็นหลายครั้งกลมตายพ่ายแพตงหนีกลับไปเข้าเมืองไปทกท พระยาเชียงใหม่ก็ท้อใจ จึงเป็นแต่ให้รักษาหน้าทเชิงเทินเมืองมนไว้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเมื่อเจ้าพระยาโกษา ฯ เห็นพวกชาวเชียงใหม่ครันคร้ามไม่อาทรออกมารบพุ่งแล้ว จึงให้ถมกินทำเชิงเทินโอบกำแพงเมืองข้างคานใต้ (๐) สำหรับจะเอาขันใหญ่ขันทงจิงกาบงเข้าไปในเมือง ขณะนั้นกองทัพหลวงเสด็จขึ้นไปตงเมืองนครลำปาง เจ้าพระ-

(๐) เชิงเทินนี้ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ แต่พวกชาวเมืองเชียงใหม่ว่าเป็นของสร้างชั้นหลัง

ยาโกษา ฯ มีใบบอกลงมากราบบังคมทูลรายงานการทลอมเมือง
 เชียงใหม่ สมเด็จพระนารายณ์ทรงทราบก็รีบเสด็จยกกองทัพ
 ทลวงหนนขึ้นไป ถึงเมืองเชียงใหม่เมื่อ ณ วันอังคารเดือน ๓
 แรม ๑๒ ค่ำ มีรับสั่งให้เตรียมการที่จะเข้าปล้นเมืองพร้อม
 กันทุกบ้านครั้นกองทัพทลวงเสด็จไปถึงได้ ๗ วัน กองทัพไทย
 ก็เข้าปล้นเมืองเชียงใหม่ในเวลาตก ๓ ก.ท. พอ ณ วันจันทร์
 เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ เพลาเช้า(๐) ก็ไ้เมืองเชียงใหม่ ขยับให้พระ
 แสดเมืองเจ้าเมืองเชียงใหม่กับท้าวพระยามาถวายเป็นอันมาก

ไ้ความตามพงศาวดารพม่าว่า พอไทยได้เมือง
 เชียงใหม่แล้วไม่ช้า กองทัพพม่าท้าวพระเจ้าอังวะให้มาช่วยรักษา
 เมืองเชียงใหม่ก็ยกเข้ามาถึง นายทัพพม่าทนายจะเข้ทเจ้าเมือง
 เชียงใหม่คืน แต่ไทยแต่งกองทัพไปซุ่มอยู่ข้างนอกเมืองทัพ ๑
 พอกองทัพพม่ายกเข้ามาพวกกองทัพไทยที่อยู่ในเมืองยกออกรบ
 ทาง ๑ กองทัพซุ่มอยู่นอกเมืองก็กระหนาบกองทัพพม่าเข้าไป
 อีกทาง ๑ ไ้รบพุ่งกันถึงตระกูลมยอน กองทัพพม่าสู้ไทยไม่ไหว
 แแตกหนีกลับไปเมืองอังวะ

สมเด็จพระนารายณ์เสด็จประพธยออกเมืองเชียงใหม่ ๑๕
 วันทรงจ้ควางการปกครองบ้านเมือง ทรงท้าวพระยาผู้ใหญ่

(๐) วันที่ไทยได้เมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ มีในพงศาวดารพม่า

ความสามัคคีเป็นพระยาเซียงใหม่ และให้กองทัพพระยา-
 สหราชเดโชชัยตั้งอยู่รักษาการแล้วไปรื้อที่กวาดครอบครัวและ
 ทศพยสงของซึ่งได้ในสงคราม มีช้างม้าและเครื่องคัสตราวุธ
 เป็นคันทลงมากรุงศรีอยุธยา และเมื่อเสด็จจากเมืองเซียงใหม่
 ให้เชิญพระพุทธรูปอันทรงพระนามว่า พระพุทธสีหิงค์อันเป็น
 ของสมเด็จพระร่วงสุโขทัย ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑
 เคยได้มาไว้กรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนนั้น กลับคันทลงมากรุงศรีอยุธยา
 ด้วย (๑) ครั้นเสด็จมายังพระนครจึงพระราชทานบำเหน็จรางวัล
 เจ้าพระยาโกษาฯ ขุนเหล็ก (๒) และข้าราชการทมิฬำเหน็จความ
 ชอบในการสงครามครั้งนั้นทวกัน

มีเรื่องเนื่องในการบำเหน็จครั้งนปรากฎในหนังสือ
 พระราชพงศาวดารเรื่อง ๑ ว่าเมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จ
 ประทับอยู่ที่เมืองเซียงใหม่ครั้งนั้น ได้นำงูกฤติศาชาวเซียงใหม่

(๑) พระพุทธสีหิงค์ลงมาคราวนี้ ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรี-
 สรรเพชญ์ในกรุงศรีอยุธยาจนเสียดกรุง ฯ พวกเซียงใหม่เชิญกลับไป
 ครั้นในรัชการที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ กรมพระราชวังบวรมหา
 สรรสิงหนาททรงเชิญกลับมากรุงเทพ ฯ เดียวนี้ประดิษฐานอยู่ใน
 พระที่นั่งพุทธโศภนารักษ์ ที่พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

(๒) ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เมื่อยกไปตีเมืองเซียงใหม่ เจ้าพระยา
 โกษาฯ ขุนเหล็กเห็นจะเป็นแต่เพียงพระยาโกษาธิบดี ด้วยแต่ก่อน
 จตุสดมภ์เป็นแต่พระยา จนขณะศึกกลับมาจึงทรงเลื่อนเป็นเจ้าพระยา

เป็นบาทบริจารคน ๑ นางนนมครรภชน จะทรงเลี้ยงลูกหลาน
 พระทัย เมื่อปูนบำเหน็จข้าราชการจึงพระราชทานนางนนมแก่
 พระเพทราชา (ข้าหลวงเดิม ซึ่งเป็นลูกพระนวมอีกคน) ด้วย
 ใ้ไ้รับฟังมีความชอบในคราวนั้น นางคลอดบุตรเป็นชาย พระ
 เพทราชาให้ชื่อนายเดอ แล้วถวายเป็นมหาดเล็กส่มแก่พระ
 นารายณ์ทรงพระกรุณาชยเลี้ยงท่านข้าง ด้วยทรงทราบว่า
 พระราชบุตร และกัมารนนักถอว่าตนเป็นพระราชบุตรจึงทะนงอง
 หารต่าง ๆ จนท่สคึกคักอานให้พระเพทราชาซึ่งราชส่มยศเมื่อสน
 รัชกาลส่มแก่พระนารายณ์ ความซ้อหลงนจะกล่าวท้อไปใน
 เรืองสงครามครั้งที่ ๒๒

สงครามครั้งที่ ๒๐ คราวรบพม่าที่เมืองไทรโยค
 ปีเถาะ พ.ศ. ๒๒๐๖

เหตุท่จะเกิดสงครามคราวน เนองมาแต่คักช้อมาตเมือง
 อังวะท่กล่าวมาในเรืองสงครามครั้งที่ ๑๙ นั้น เมื่อก่อนเกิด
 คักช้อ พระเจ้าอังวะท่งให้มังนันทมิตรผู้เป็นพระเจ้าอาลงมาเป็น
 อุปราชครองเมืองเมาระตะมะ บังคักขัณฐชาหวิเมืองมอญฝ่ายใต้

ไทยรบพม่า

ครั้นช้อยยกมาตีเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะสั่งมงนันทมิตรให้เกณฑ์
มอญขึ้นไปช่วยรักษาพระนคร พวกมอญไม่เต็มใจจะช่วยพม่า
จึงพากันหลบหนีเสียเป็นอันมาก มงนันทมิตรได้มอญไปช่วย
รักษาเมืองอังวะเพียง ๓,๐๐๐ คน ทำนองจะถกพระเจ้าอังวะ
บริภาษคาคไทยทัณฑ์อย่างไรอย่างหนึ่ง ครั้นเสด็จกลับมง-
นันทมิตรกลับลงมาเมืองเมาระตะมะจึงให้เทียบ จีบมอญที่ได้
หลบหนี จะเอามาทำโทษตามอาญาศึก ที่จับมาได้ขังให้เอา
ตัวใส่ตรัวไว้ ว่าพอไต่มาจะเอาไฟคลอกเสียด้วยกันให้หมด
พวกมอญก็พากันสะดุ้งสะเทือนทั่วกันไป มีพวกมอญ ๑ พร้อมใจ
กันประมาณ ๕,๐๐๐ คนจะเข้าไปปล้นเมืองเมาระตะมะได้ จีบได้
ทั้งตัวมงนันทมิตรให้เอากำไว้ ครั้นข่าวที่พวกมอญเมือง
เมาระตะมะเป็น ขบถ ทราบไปถึง อุปราชที่รักษาเมืองหงสาวดีก็
เกณฑ์กองทัพยกลงมา ครั้นนั้นพวกมอญข้างฝ่ายใต้ทำได้เข้า
กับพวกที่ตีเมืองเมาระตะมะทั้งหมดไม่ พวกที่ตีเมืองเมาระตะมะ
เห็นว่าจะต่อสู้พม่ารักษาเมืองไว้ไม่ได้ ก็อพยพครอบครัวรวม
กันประมาณ ๑๐,๐๐๐ เศษ และคุมเอาตัวมงนันทมิตรอา
พระเจ้าอังวะเข้ามาเมืองไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ จะเข้า
มาขอพึ่งพระบารมีอยู่ในกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ได้
ทรงทราบว่าพวกมอญจะเข้ามาสามก๊กเป็นอันมาก ก็ทรงพระ

โสมนัส คำรัสสั่งให้ขุนนางนายกองมอญเก่าคุมกองทัพพวก
มอญที่เข้ามาสามีกักค อยู่แต่ก่อนออกไปรับครัวมอญใหม่เข้ามา
ยังกรุงศรีอยุธยา พวกสติงมอญที่เป็นหัวหน้าของพวกครัวเฮ
ตัวมั่งนันทมิตรเข้ามาถวายแต่อยู่ไ้ไม่เข้ามาถึงมั่งนันทมิตรก็ป่วยถึง
สิ้นชีพ สมเด็จพระนารายณ์ทรงตั้งแต่งพวกนายครัวมอญใหม่
ยศศักดิ์ควบคุมสมัครพรรคพวกที่เข้ามาด้วยกัน และไปรค
ให้พวกครัวมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนั้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ยาน
สามโคกปลายเขตจังหวัดกรุง ฯ ค่อยกับแคว้นเมืองนนทบุรีข้าง
ทิศตะวันตกอยู่ และแถวคลองกุจามในสวนพระนครข้าง

ฝ่ายเมืองพม่า พระเจ้าอังวะได้ทราบข่าวพวกมอญเมือง
เมาระตะมะเป็นขบถ สั่งเสียว่าเพราะไทยให้ท้ายออกหนุนพวก
มอญเหล่านั้น จึงกระแคะทักกองทัพ ให้ตั้งกระโยเมียนหัวนถือ
พล ๑๐,๐๐๐ เป็นกองหน้า ให้มังสุรราชาถืออาชญาสิทธิเป็น
แม่ทัพคุมพล ๒๐,๐๐๐ เป็นกองหลวง ยกลงมาปราบปราม
พวกมอญที่เมืองเมาระตะมะ มังสุรราชายกกองทัพลงมาถึง
เมืองเมาระตะมะ ได้ทราบข่าวพวกมอญขบถจับมั่งนันทมิตรอา
พระเจ้าอังวะพาเข้ามาเมืองไทย จึงมีหนังสือมายังพระยา
กาญจนบุรี ว่าให้ไทยส่งมั่งนันทมิตรกับพวกมอญที่เป็นขบถ

ทั้งนายไพร่кинไปให้พม่าโดยคิ ถ้าไม่ส่งจะยกกองทัพตามเข้า
 มาแย่งเอาให้จงได้ ขณะเมื่อกองทัพพม่ายกลงมาจากเมือง
 อังวะนั้น กิตติศัพท์ทราบเข้ามาถึงเมืองเชียงใหม่ พระยา
 เชียงใหม่บอกความแก่พระยาสีหราชเดโชชัย จึงมีใบบอก
 ลงมายังกรุงศรีอยุธยา ใบบอกพระยาคาญจนบุรีกับใบบอกพระยา
 สีหราชเดโชชัยมายังกรุง ฯ พร้อมกัน สมเด็จพระนารายณ์
 จึงดำรัสสั่งให้มัทองตราลงพระยาสีหราชเดโชชัย ให้ยกกอง
 ทัพลงมารักษาค่านแม่ละเมา ถ้าและพม่าไม่ยกลงมาทางนั้น
 ก็ให้เลยลงมาช่วยรบพม่าทางเมืองกาญจนบุรี แล้วโปรดให้
 เกณฑ์กองทัพในมณฑลราชธานีมีจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ให้
 เจ้าพระยาโกษาธิบดี ชุนเหล็ก ถิธชาชญาสิทธิเป็นแม่ทัพใหญ่
 พระยาวิเศษไชยชาญเป็นยกกระบัตรทัพ พระยาราชบุรีเป็น
 เกยกกาย พระยาเพชรบุรีถพล ๕,๐๐๐ เป็นกองหน้า
 ยกไปต่อสู้กองทัพพม่าที่ยกเข้ามาทางค่านพระเจดีย์สามองค์
 ครองนกองทัพพม่ายกลงมาตั้งอยู่ที่เมืองเมาระตะมะ แล้ว
 ทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยาจึงได้ลงมือเกณฑ์ทัพ เพราะฉะนั้นพอ
 เจ้าพระยาโกษา ฯ ไปตั้งประชุมทัพที่ค่ายลปากแพรก(*)
 ก็ได้ความว่าพม่ายกกองทัพล่วงค่าน พระเจดีย์สามองค์ เข้ามา

(*) ค่ายลปากแพรก คือที่ตั้งเมืองกาญจนบุรีทุกวันนี้

แล้ว กองหน้าเข้ามาตั้งตมเมืองไทรโยค กองหลวงตั้งอยู่ที่
 ทำกินแดง กำลังขนถ่ายเสบียงอาหารเข้ามาภูเขามาวางตาม
 ระยะเวลาจะยกต่อเข้ามา เจ้าพระยาโกษา ฯ จึงรับยกกองทัพชน
 ไปรักษาเมืองกาญจนบุรี(*) แล้วให้กองหน้าออกไปตั้งสกัด
 ท้ายทัพค่ายท่ากระดานและค่านกรามช้าง ริมลำน้ำแควใหญ่
 ทางทัพมาจะยกมานั้น

ฝ่ายกองทัพ พระยา สัตหราช เทโชชัย ยก ลง มาจาก เมือง
 เชียงใหม่มาตมเมืองตาก สืบสวนไต่ความว่ากองทัพพม่ายก
 เข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ทางเดียว จึงรับยกลงมาทาง
 เมืองกำแพงเพชรเมืองนครสวรรค์ แล้วผ่านเมืองอุทัยธานี
 ไปเข้าแขวงเมืองกาญจนบุรี ครั้นไปถึงเมืองศรีสวัสดิ์ช้าง
 เหนือลำน้ำแควใหญ่ จึงให้ม้าใช้ไปแจ้งความแก่เจ้าพระยา
 โกษา ฯ ว่ากองทัพพระยา สัตหราช เทโชชัย ยก ลง มาถึง เมือง
 ศรีสวัสดิ์แล้ว คอยฟังคำสั่งอยู่ว่าจะให้รบพุ่งอย่างไรต่อไป
 เจ้าพระยาโกษา ฯ จึงจัดกระบวนทัพที่จะยกไปตีค่ายพม่า
 กระจให้กองทัพกรุง ฯ ยกไปตีค่ายพม่าที่ เมืองไทรโยคข้างค่าน
 หน้า ให้กองทัพพระยา สัตหราช เทโชชัย ลัดทางข้ามภูเขามาไปลง
 ทมเมืองสังขละข้างค่านหลัง คักทางทัพมาจะศึกต่อกับทัพหลวง

(*) คือเมืองกาญจนบุรีเก่าที่ตั้งอยู่ริมเขารนไถ่ในทุ่งลาดหญ้า

ทำกินแดง แล้วก็ยกกองทัพขึ้นไปเมืองไทรโยค ใ้รับพุ่ง
 กยพม่าเป็นสามารรถรบกันอยู่ ๓ วัน พม่าได้ข่าวว่ามีกองทัพไทย
 ยกไปทางข้างหลังอีกทาง ๑ ก็ตกใจพากันแตกหนีไปจากค่าย
 เมืองไทรโยค กองทัพเจ้าพระยาโกษาฯ ไล่ติดตามฆ่าฟัน
 พม่าล้มตายเป็นอันมาก กองทัพพระยาสิทธิราชเดโชชัยที่ไปกั
 ทางออกก็เข้าค้ำซำเค็ม พม่าแตกยับเยิน ที่จวนตัวจะหนีไปไม่พ้น
 ยอมให้จับโดยคักมีมาก กองทัพไทยสมทบกันไล่ติดตามต่อไป
 จนถึงค่ายทัพหลวงของพม่าที่อยู่ที่ทำกินแดง มังสรราชาแม่ทัพ
 ไทยชูชัยพลออกต่อสู้แคว่พลกำลังอลหม่าน ค่ายเพื่อนกันแตก
 ทัพไปประทะก็ไม่ใช่เป็นอันที่จะต่อสู้รบกันอยู่ครู่ ๑ เสด็จมังสร-
 ราชาแม่ทัพถูกยิงช่วยเจ็บ กองทัพพม่าที่ทำกินแดง ก็แตกพ่าย
 พากันหนีไปทางข้างม้าคัสตราวุธ และเสบียง อาหาร เสี้ย เป็น อัน
 มาก กองทัพไทยไล่ติดตามจนเข้าคักหนีไปพ้นเขตแดนหมด
 แล้วจึงกลับมารวมกัน ตำรวจเชลยและสิ่งของซึ่งได้ไว้จาก
 ซาคักแล้วยกกลับเข้ามากรุงศรีอยุธยา

๒๘
สงครามครั้งที่ ๒๑ ทวีตเมืองพม่า
ปีมะโรง พ.ศ. ๒๒๐๗

เรื่องสงครามคราวนี้หนังสือพระราชพงศาวดารกับพงศาวดารพม่าก็ค้องกันแต่ว่าไทยกับพม่าไ้รบกัน แต่ส่วนผลความแตกต่างกันไปหมด ในพงศาวดารพม่าว่าไทยยกไปตีเมืองทวายและเมืองเมาระตะมะเสี้ยที่พม่าค้องเลิกทัพกลับมา ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าไทยยกกองทัพขึ้นไปถึงราชธานีของพม่าได้ล้อมเมืองอังวะไว้ แต่ซัดเสี้ยยังอาหารจึงค้องเลิกทัพกลับมา พิเคราะห์ความตามหลักฐานที่มีอยู่ว่าความจริงจะเป็นอย่างซ้างไหน ก็ค้องสันยาก หลักฐานที่น่าจะสมจริงอย่างซ้างพม่าว่ามีอยู่ที่แผนที่ คุ้มเมืองอังวะอยู่ไกลขึ้นไปซ้างเหนือมาก ถ้าไทยจะยกกองทัพขึ้นไปจะค้องไ้หัวเมืองมอญไว้เป็นกำลังทั้งหมด แล้วจึงจะค้องตีเมืองแปร เมืองตองอู และหัวเมืองใหญ่น้อยค้องไปอีกหลายเมือง จึงจะถึงเมืองอังวะ (๐) ครึ่งสมเด็จพระนเรศวรไ้หัวเมืองมอญไว้เป็นกำลังโดย

---

(๐) เมื่ออังกฤษตีเมืองพม่าครั้งแรกในปลายรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์นี้ค้องรบพุ่งกว่า ๒ ปี จึงยกกองทัพขึ้นไปถึงเมืองอังวะ

มากแล้ว ก็แต่เพียงเมืองหงสาวดีครั้นจะเสด็จไปตีเมืองอังวะ
 ยังเห็นว่าเดินกองทัพไปทางเมืองเชียงใหม่สะดวกกว่า ครั้น
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นแต่มีอัญเมืองเมาระตะมะเป็นซบถ
 ท่อพม่า แล้วพากันหนีมาพึ่งไทย หัวเมืองมอญอันยังคงเป็น
 ของพม่า หากได้มาชนไทยอย่างครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร
 ไม่ พิเคราะห์ที่ความตามหลักฐานที่กล่าวมานี้ ดูใช้วิสัยที่กองทัพ
 ไทยจะยกขึ้นไปตีเมืองอังวะได้ในครั้งนั้น แต่รายการ
 สงครามครั้งนั้น ที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารก็ถนัด
 หนักหนา จะว่าไม่มีมูลว่าไม่ได้ ช้ำในพงศาวดารรามัญก็มี
 เรืองราวยติของตรงกับหนังสือพระราชพงศาวดารหมด ผิด
 กันแต่ว่าตีเมืองภักกามอันอยู่ใต้เมืองอังวะลงมา หากได้ขึ้นไป
 ตีเมืองอังวะไม่ ช้ำพเจ้าจึงอนุมัติตามรายการที่กล่าวใน
 หนังสือพระราชพงศาวดาร และยอมเชอตามพงศาวดารรามัญ
 ว่าไทยได้ขึ้นไปตีเพียงเมืองภักกาม

เหตุที่ไทยไปตีเมืองพม่าคราวนั้น เพราะพม่ายังอาจยก
 กองทัพตามครัวมอญเข้ามาตีเมืองไทยก่อน จึงไปตีเมืองพม่า
 ทอชแทนข้าง แต่เมื่อพิเคราะห์ดู เห็นว่าถึงไม่มีเหตุที่พม่ามา
 ขกรรก่อน บางทีไทยก็อาจจะไปตีเมืองพม่าเหมือนกัน ด้วย
 ครั้งนั้นมีโอกาสเกิดชนหลายสถาน เป็นต้นแต่ไทยได้รบชนะ

พม่าที่เมืองเชียงใหม่และที่เมืองไทรโยคประมาณผมื่อพม่าได้
แล้วนั้นประการ ๑ ไทยมีแม่ทัพนายกองที่สามารถในการสงคราม
คนใหม่หลายคน คือเจ้าพระยาโกษา ฯ ชุนเหล็กและ
พระยาสัหราชเทโชชัย เป็นต้น ทั้งไพร่พลก็กำลังร่าเริง
ในการศึกนั้นประการ ๑ ไทยได้มอญเข้ามาสามัคคีกันอัน
มาก พวกมอญคงสื่อสารไปมาถึงกัน รัยรองว่าถ้ากองทัพ
ไทยยกออกไปตีเมืองพม่าเมื่อใดมอญที่ยังอยู่ทางโน้นจะพากัน
มาเข้ากับไทย เหมือนเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรประการ ๑
ในเมืองพม่าบ้านเมืองก็ไม่เป็นปรกติด้วยถูกข่มลงมาย่ำยีหัว
เมืองข้างฝ่ายเหนือขยับเขยื้อนอยู่ในนั้น ในเมืองอังวะเองก็เกิดขบถ
ปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดิน ผู้คนข้างฝ่ายพม่ายังกำลังรวนเร
ระส่ำระสายด้วยอีกประการ ๑ ด้วยเหตุทั้งปวงนี้สมเด็จพระ
นารายณ์จึงให้กองทัพออกไปตีเมืองพม่า

กองทัพไทยยกไปตีเมืองพม่าครั้งนั้น ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
หาปรากฏว่ายกไปขีใดไม่ ในพงศาวดารรามัญว่า ขีชาล พ.ศ. ๒๒๐๕
ก็ไปพ้องกับขีตเชียงใหม่ ข้าพเจ้าจึงสงสัยกราชว่าไทยไปตีเมืองพม่า
ในแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์เมื่อขีมะโรง พ.ศ. ๒๒๐๗
โดยเห็นยุติตามเหตุการณ์

เพราะรบกับพม่าที่เมืองเชียงใหม่เมื่อชชาติ รบพม่าที่เมือง
ไตรโยคเมื่อชเถาะ รบคราวนี้จึงต้องเป็นข่มโรง.

กองทัพไทยทยกไปตีเมือง พม่าครั้ง แผ่นดิน สมเด็จพระ
นารายณ์ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า จำนวนพล
ประมาณ ๖๐,๐๐๐ ยกไปเป็น ๓ ทาง คือพระยารามเดโช
คุมกองทัพเมืองเชียงใหม่ไปทางเมืองผาปูนทาง ๑ พระยา
กำแพงเพชรคุมกองทัพหัวเมืองเหนือยกไปทางค่านแม่ละเมา
ทาง ๑ เจ้าพระยาโกษา ๗ ชุนเหล็ก ถืออาชญาสิทธิ์เป็นแม่ทัพ
ใหญ่ พระยาสีหเดโชชัยเป็นนายทัพหน้า พระยาวชิรภักดี
เป็นยกกระบัตรทัพ พระยาสรินทรภักดีเป็นเกียกกาย พระยา
สุรสงครามเป็นกองหลัง ยกไปทางค่านพระเจดีย์สามองค์ทาง
๑ และเกณฑ์กองมอญเกณฑ์ให้พระยาเกียรติและสติงพระรามยก
ไปตีคเมืองทวาย ก็ให้มีให้ทวายตีโอบหลังกองทัพเจ้าพระยา
โกษา ๗ อีกทาง ๑ กองทัพทั้งปวงยกไปประชุมกันที่เมือง
เมาระตะมะ ครั้นกองทัพพร้อมกันแล้วเจ้าพระยาโกษา ๗ จึง
ยกออกจากเมืองเมาระตะมะ ตีเมืองรายทางเป็นลำดับไป กอง
ทัพไทยยกไปคราวนี้ พวกมอญพากันมาเข้ากับไทยเสียเป็น
อันมากมอญที่พม่าคุมไว้ไว้ก็ไม่เต็มใจต่อสู้ไทย เพราะฉะนั้น

กองทัพไทยจึงตีหัวเมืองรายทางไค้โดยง่าย เมื่อไค้เมืองจัต-
ทอง เมืองสีเรียม เมืองย่างกุ้งแล้ว เจ้าพระยาโกษา ฯ ให้
รวบรวมเรือในพนเมืองจัตทองทัพเรือชนอกทัพ ๑ ยกกองทัพ
ยกทัพเรือพร้อมกันขึ้นไปตีเมือง หงสาวดีและเมืองแปรไค้เป็น
อันคืบไป

ฝ่ายพระเจ้าอังวะ ทราบว่า ไทยตีไค้หัวเมือง มอญ ค้วย
พวกมอญไม่สนใจต่อสู้ กองทัพไทยไค้หัวเมืองรายทางขึ้นไป
หลายเมือง จึงให้กองทัพมาลงมาตั้งรักษาเมืองภักคามคอย
ต่อสู้ไทยอยู่ที่นั้น ให้มังจาเลราชบุตรซึ่งไค้เป็นเจ้าเมืองจาเล
ถืออาญาสิทธิ์เป็นแม่ทัพ ครั้นกองทัพไทยยกขึ้นไปถึง มังจาเล
ให้กองทัพพม่ายกมาตี ไค้รบกันกลางแปลงหลายครั้ง พม่า
สู้ไทยไม่ไค้ต้องถอยหนีไปทุกที ค้วยพระยาสิทธิราชเดโชชัย
นายทัพหน้านั้นเข้มแข็งในการศึกนัก (๑) มังจาเลเห็นว่าไพร่

(๑) กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า “พระยาสิทธิราช
เดโชชัยปคนนี้ มีวิชาหายตัวไค้ชั่วอัธใจหนึ่ง” มีผู้ศึกษาโบราณคดี
บางคนสันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นลาวหรือแขกค้วยชื่อว่า “ยทิปะ” มี
ไรชื่อไทย ข้าพเจ้าพิเคราะห์เห็นว่าจะชื่อทิปะเท่านั้น ค้วย อยู่
ข้างหน้า เห็นจะเป็นอักษรท้ายคำ “ไชย” ซึ่งเขียนตก “ไช”
ไปเสีย

พลล้มตาย ด้วยไทยยังมีกำลังมากนักจึงเป็นแต่ให้รักษาค่าย
ซึ่งตั้งรายรอบเมืองนั้นไว้ มิได้ยกออกรบกลางแปลงดังแต่ก่อน
กองทัพไทยขึ้นไปถึงพร้อมกันก็ให้ล้อมเมืองรกามไว้

ฝ่าย พระยาสิทธิราช เคาไชยชัย เห็นว่าพม่าไม่ออกรบกลาง
แปลงก็คุมพลเข้าไปปล้นค่ายพม่า ฆ่าฟันพม่าล้มตายและจับเป็น
มาได้เนือง ๆ มังจาเลจึงให้ทำกลอุบายซุ่มทหารไว้ข้างหลังค่าย
ครั้นพระยาสิทธิราช เคาไชยชัยยกไปปล้นค่ายอีก พวกพม่าที่รักษา
ค่ายต่อสู้ขางเล็กน้อยแล้วแก่งท่าทางค่ายหนี พระยาสิทธิราช-
เคาไชยชัยไม่รู้เท่าว่าเป็นกลอุบายคุมพลไล่ถล่มวงเข้าไปในค่าย
พม่าล้อมจับได้เกือบหมกทั้งกอง แต่พระยาสิทธิราช เคาไชยชัย
นั้นพม่าจับเอาไปแล้วหนีกลับมาได้ (๐)

เจ้าพระยาโกษา ฯ ตั้งล้อมเมืองรกามอยู่จนเข้าขี้นมะเส็ง
พ.ศ. ๒๒๐๘ ก็เมืองไม่ได้ เสี่ยงอาหารก็อดคึกเข้าทุกที

(๐) ในพงศาวดารพม่าว่า (รบกันที่เมืองเมาะตะมะ) พม่า
จับทหารไทยได้กอง ๐ และให้ประหารชีวิตนายทัพไทยที่จับได้นั้น
เสียคน ๐ ในหนังสือราชพงศาวดารว่า พอเจ้าพระยาโกษา ฯ ทราบ
ว่าพม่าจับพระยาสิทธิราช เคาไชยชัย ได้ก็ให้ม้า ไร่รับมาบอก ยังกอง ฯ
สมเด็จพระนารายณ์ทรงทราบก็ตกพระทัย จึงให้ไปนิมนต์พระพิมล-
ธรรมเข้ามาให้จับยามคุด พระพิมลธรรมถวายพระพรว่าจะกลับคืนมา
ได้ หาเป็นอันตรายไม่ ขณะพระพิมลธรรมยังเฝ้าอยู่นั้นม้า ไร่คนที่ ๒
ก็มาถึงทูลว่าพระยาสิทธิราช เคาไชยชัยหนีกลับมาได้แล้ว

เห็นจะถึงฤกษ์คนคิดจะเลิกทัพกลับมา เกรงพม่าจะยกกองทัพติดตาม จึงคิดขอยามหนึ่งสัปดาห์เข้าไปยังมัจจาเล(*) ว่ากองทัพไทยได้มาตั้งล้อมเมืองภูกามอยกันนานแล้ว พม่าก็หาออกมารบไม่เคยชวนเสียบงอาหารก็อดคืด ไพร่พลอดอยากด้วยกันทั้งไทยและพม่า เจ้าพระยาโกษาฯ จะใคร่เลิกทัพกลับไปก็เกรงพระราชอาชญา คัวว่าหาไคร่ขบุงให้เต็มผืนก่อนไม่ ขอให้แม่ทัพพม่าจักกองทัพออกมารบให้ปรากฏภูมิเสียสักหน่อย จะได้เลิกสงครามกัน ฝ่ายพม่าเข้าใจว่าเจ้าพระยาโกษาฯ จะทำกลอุบายในกระบวนยุทธ์หนึ่งเสียหาออกมารบไม่ เจ้าพระยาโกษาฯ เห็นพม่าครั้นคร้ามสมกระเน จึงให้ผ่อนคริวและคนเจ็บป่วยส่งลงมาก่อน แล้วคนวันหนึ่งให้ถอยกองทัพออกไปตั้งข่มอยู่ข้างหลังเมือง ครั้นถึงเวลาเที่ยงคืน ให้ทหารที่เหลืออยู่ในค่ายยิงปืนไฟอย่างขุ่นสนัญญาณ แล้วเผาเซอเพลิงซึ่งกองรายไว้หลังค่ายให้แสงไฟสว่างขึ้น พวกพม่าข้างในเมืองภูกามอยสำคัญว่าไทยถอยทัพก็ยกกรกันออกมาเข้าค่ายไทย ประสงค์จะตามจับผู้คนและเก็บทรัพย์สินของทอยข้างหลัง ขณะนั้นกองทัพไทยที่ข่มอยู่ที่ออกกระดมคพวกพม่าฆ่าฟันล้มตายเสียเป็นอันมาก ทที่เหลือ

(*) ในหนังสือ พระราชพงสาวดาร ว่ามัจจาเลตายในทริบ แต่พงสาวดารรามัญไม่ปรากฏว่าตาย

อยู่ก็พากันแตกหนีกลับไปเข้าเมือง กองทัพไทยไล่ติดตามไปจนถึง
กำแพงเมืองแล้วก็กลับมากลุ่มในค่ายอย่างเดิม รุ่งขึ้นเจ้าพระยา
โกษาฯ จึงมีหนังสือเข้าไปเฝ้าพระม้าวว่าไม่รู้กลอุบายการสงคราม
พากันออกมาล้มตายเสียเป็นอันมาก แต่ก็ไคร้ขังส่งสมความ
ปรารถนาของไทยแล้ว ะขอลาเลิกทัพกลับไปขอให้พม่าอยู่ให้
เป็นสุขเถิด ครั้นมีหนังสือเข้าไปแล้ว พอเพลาค่ำในวันรุ่งขึ้นเจ้า
พระยาโกษาฯ ก็เลิกทัพกลับมา ฝ่ายพม่าข้างในเมืองเข้าใจว่า
เจ้าพระยาโกษาฯ คงทำกลอุบายอย่างไรอีกก็ไม่ยกออกติดตาม
ตามปล่อยให้กองทัพไทยถอยกลับมาได้โดยสะดวก

พระราชหัตถเลขา

ใน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เล่ม ๑—๒—๓

917—918—919

พระราชหัตถเลขา คือจดหมายซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
ทรงแต่งเอง (บางทีทรงเขียนเองด้วย) และลงพระนามด้วย
พระราชหัตถ์ในจดหมายนั้น มีไปถึงผู้หนึ่งผู้ใด เข้าใจว่าเป็น
ของเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๔ พระราชหัตถเลขาของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้าว่าในทางวรรณคดีและใน
ทางโบราณคดี ย่อมเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านเป็นอันมาก พระราช
หัตถเลขาเหล่านี้โดยมากทรงพระราชวินิจฉัย เพื่อแสดงพระราช
ปรารภส่วนพระองค์เฉพาะแก่ผู้ซึ่งทรงวิสาสะสนิทสนม คืออย่าง
ที่เรียกกันว่า จดหมายไปรเวต นอกจากนี้ เรื่องทว่าด้วย
ขนบธรรมเนียมยุโรปในสมัยนั้น รักรันในประเทศนี้ อย่างที่
ปรากฏในพระราชหัตถเลขา ไม่มีผู้อื่นจะรอบรู้ยิ่งกว่าพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ ท่านผู้สนใจในการ
ค้นคว้า และนักศึกษาก็ไปรคทาหนังสือของคนไว้เช่นสมัยที่เพื่อ
ประโยชน์ในการศึกษา และประวัติห้องสมุดของท่าน

พงศาวดารไทยใหญ่

เล่ม ๑-๒

823—824

พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป
ประพันธ์พงศ์ เป็นหนังสือที่อ่านนำศึกษามาก ประกอบด้วย
เรื่องราวของชนชาติไทย สมัยศึกคำบรวพ และมนุษย์ที่ร่วม
ชาติกับชาวสยาม ในสมัยโบราณ แต่ละตอนให้ความสนุก
ทันเห็น ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การ
ปกครองบ้านเมืองเมือ ตกอยู่ในอำนาจของพม่า และอังกฤษ
ตลอดจนลักษณะการแต่งกาย ศาสนา ขนบธรรมเนียมของไทย
ใหญ่ การเทียบภาษาและคำพูดระหว่างลาวไทยใหญ่และชาว
ไทยปัจจุบัน

ถ้าท่านต้องการจะทราบว่า เกิมไทยเรามีภูมิลำเนาอยู่
ที่ไหน แยกออกไปอยู่ดินไทยบ้าง และนักปราชญ์ฝรั่งให้ความ
เห็นแก่พวกแก่ตำนานชาติไทยไว้อย่างไร ฯลฯ ท่านควรจะอ่าน
พงศาวดารไทยใหญ่ และอย่าลืมหาไว้ประดับห้องสมุดของท่าน.

807—808 พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ เล่ม ๑—๒

พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ในยุครัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นับตั้งแต่พระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ จนกระทั่งเสด็จสวรรคต มีรายละเอียดที่สำคัญมากในเรื่องความเป็นมาของพระราชพิธีต่าง ๆ พระราชกรณียกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตลอดจนการสืบสันตติวงศ์

อาทิเช่น พระราชประวัติ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีอุปราชาภิเษก สึกพม่า เหตุการณ์เกี่ยวข้องกับเมืองญวน เมืองเขมร และเมืองลังกา เรื่องสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ สร้างพระมณฑปพระพุทธบาท เรื่องจัดการปกครองนครศรีธรรมราช ตั้งเมืองในมณฑลพายัพและเมืองกantonเป็นประเทศราช พม่าแตกคุก ฯลฯ เป็นต้น

พระราชพงศาวดารเล่มนี้ เป็นหนังสือที่ทุก ๆ ท่านควรมีไว้ เพราะเป็นประโยชน์แก่ตัวท่านและเพื่อบุตรหลานของท่าน จะได้ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาค้นคว้า ให้มีความก้าวหน้าต่อไปในอนาคต กรุณาได้จัดพิมพ์จำหน่ายแล้วในชุดภาษาไทย ท่านไม่ควรพลาด

1801.....

ประชุมพงศาวดาร (ภาค ๑—๗๘)

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์สำหรับค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของไทยแล้ว หนังสือชุดพงศาวดารเป็นหนังสือที่ให้ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวมเรื่องเก่า ๆ ที่มีสาระและคำอธิบายของผู้มีความรู้ในวิชาดังกล่าวไว้โดยละเอียด นอกจากเรื่องพงศาวดารแล้ว ยังมีตำนานและลัทธิธรรมเนียมที่ควรรู้และน่าสนใจ รวมอยู่ด้วยเป็นอันมาก หนังสือชุดนี้เริ่มพิมพ์เป็นภาคแรก เรียกว่า ภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ และได้พิมพ์ต่อมาจนถึงภาคที่ ๗๓ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นระยะเวลาถึง ๓๕ ปีเศษ และในขณะนี้ ก็ยังมีพิมพ์ภาคอื่น ๆ ต่อมาอีกหลายภาค เนื่องจากหนังสือชุดประชุมพงศาวดารนี้ เป็นหนังสือดี และพิมพ์มาแล้วเป็นเวลานาน ทำให้กระจัดกระจาย หาอ่านได้ยากในยามต้องการ ทั้งหาผู้ที่จะลงทุนพิมพ์รวมเป็นชุดได้ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ ในท้องตลาดจึงสูงขึ้นจนทุกวันนี้ ชุดหนึ่งถึง ๑๐,๐๐๐.๐๐ บาท คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือของ ครุสภา มีความประสงค์จะรวบรวมพิมพ์หนังสือดี ราคาพอสมควร สำหรับให้นักศึกษา นักค้นคว้า และผู้สนใจในวิชาการได้หาซื้ออ่านได้สะดวก จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น หนังสือชุดนี้ ได้พิมพ์ออกมา ๓ ภาคแล้ว และกำลังจัดพิมพ์ภาคต่อ ๆ ไปตามลำดับ ผู้สนใจโปรดอย่าลืมหาไว้เป็นสมบัติและประดับห้องสมุดของท่าน.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 02290 1444

[The text in this section is extremely faint and illegible due to the low contrast of the scan. It appears to be a long paragraph of text.]